

ΒΕΡΟΙΑ ΕΡΑΤΕΙΝΗ ΗΜΑΘΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ - ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

περιοδικό σύγγραμμα έρευνας και λόγου

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Δρ. Δρ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ

ISSN 2529-0347

Από την ανακοίνωση τύπου του Massachusetts Institute of Technology για την πρώτη άμεση ανίχνευση των βαρυτικών κυμάτων (δεξιά: ο Ερωτόκριτος Κατσαβουνίδης)

ΤΕΥΧΟΣ 1 (2017) - ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Dr. ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ ΚΑΤΣΑΒΟΥΝΙΔΗΣ
Καθηγητής στο τμήμα Φυσικής στο MIT
(Massachusetts Institute of Technology -
Ινστιτούτο Τεχνολογίας της Μασαχουσέτης)

Δρ. ΣΤΑΥΡΟΣ ΑΥΓΟΛΟΥΠΗΣ
Καθηγητής Αστρονομίας Αριστοτελείου
Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Δρ. Δρ. ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ
Καθηγητής, Φιλολόγος - Ιστορικός

Mr. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΡΟΒΑΤΑΣ, Dipl. Ing.
Elektrotechnik (Tech. Informatik), M. Sc. in
Environmental Protection

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΖΩΚΟΣ, Φυσικός,
Δάσκαλος Φυσικής, επιστημονικός
υπεύθυνος ιστοσελίδας για την επιστήμη:
egno.gr

Δρ. ΓΑΡΥΦΑΛΛΙΑ ΚΑΤΣΑΒΟΥΝΙΔΟΥ
Αρχιτέκτων Α.Π.Θ., SMArchS M.I.T., Δρ.
Αρχιτεκτονικής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΑΛΑΙΓΑΣ, Καθηγητής –
Εκδότης

Mr. ΠΑΥΛΟΣ Δ. ΠΥΡΙΝΟΣ, Καθηγητής,
Θεολόγος

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΤΡΟΜΠΟΥΚΗΣ
Υποστράτηγος ε.α.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΙΩΡΑ. ΚΑΡΑΣΑΒΒΑΣ
Πτυχιούχος Ελληνικού Ανοικτού
Πανεπιστημίου («Ελληνικός Πολιτισμός»),
ερευνητής, ποιητής

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
Καθηγητής, Θεολόγος - Φιλολόγος

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΙΩΣΗΦΙΔΗΣ, Στέλεχος
Περιφερειακής Ένωσης Δήμων Κεντρικής
Μακεδονίας

ΒΕΡΟΙΑ 2017

ΕΡΑΤΕΙΝΗ	ΙΣΤΟΡΙΑ - ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ	ΗΜΑΘΙΑ
	ΒΕΡΟΙΑ	
	ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΥ	
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: ΔΡ. ΔΡ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ		

ΤΕΥΧΟΣ 1 (2017)

ΒΕΡΟΙΑ 2017

© 2017

ISSN 2529-0347

ΒΕΡΟΙΑ - ΕΡΑΤΕΙΝΗ ΗΜΑΘΙΑ
Ιστορία - Πολιτισμός
περιοδικό σύγγραμμα έρευνας και λόγου
έτος ίδρυσης 2016

Υπεύθυνος Έκδοσης και Σύνταξης
Επιμέλεια, Στοιχειοθεσία
Εικόνες, Σελιδοποίηση
Δρ. Δρ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ

Διδάκτορας Ιστορίας
Διδάκτορας Ιστορίας της Εκπαίδευσης
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
Φιλολόγος-Ιστορικός, Ρομανιστής-Βαλκανιολόγος

Διεύθυνση: Εδέσσης 11, 59132 Βέροια,
τηλ. 2331062497 / 6972934577
e-mail: antonioskoltsidas@gmail.com

Δημοσιευμένα κείμενα-εικόνες
(για αναφορές - παραπομπές):

© «Βέροια - Ερατεινή Ημαθία»

Τα πνευματικά δικαιώματα και η διάθεση
των εργασιών ανήκουν αποκλειστικά στους
δημιουργούς - συγγραφείς τους.

ΕΚΤΟΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ - ΔΩΡΕΑΝ ΔΙΑΘΕΣΗ

Το περιοδικό δεν έχει εμπορικό χαρακτήρα και δεν πωλείται. Αποτελεί ιδιωτική - προσωπική έκδοση. Το περιοδικό αποτελεί «εργαλείο» ιστορικής έρευνας και προσφοράς στη διαχρονική Ιστορία της Βέροιας - Ημαθίας, στοχεύει στην ενάσκηση της τοπικής αυτογνωσίας και προσφέρεται δωρεάν στους συνεργάτες του, σε ενδιαφερομένους με τα αντίστοιχα επιστημονικά ενδιαφέροντα και σε βιβλιοθήκες μορφωτικών και επιστημονικών μονάδων και φορέων.

Το περιοδικό εκτυπώθηκε από το Κέντρο Ξένων Γλωσσών Λέξις και τις Εκδόσεις Super Course και προσφέρεται δωρεάν.

Ο εκδότης του περιοδικού «Βέροια - Ερατεινή Ημαθία» Αντώνης Μιχ. Κολτσίδας ευχαριστεί εγκάρδια τον καθηγητή - εκδότη Γεράσιμο Καλλιγά για την πολύτιμη υποστήριξη και την προσφορά του.

ΕΞΟΦΥΛΛΟ: Ανακοίνωση τύπου του Massachusetts Institute of Technology στις 11 Φεβρουαρίου 2016 για την πρώτη άμεση ανάχνευση των βαρυτικών κυμάτων. Οι: Matt Evans (αριστερά), Nergis Mavalvala (κέντρο) και ο Ερωτόκριτος Κατσαβουνίδης (δεξιά). Η φωτογραφία είναι copyright του MIT.

Η ιδέα για τη δημιουργία του νέου περιοδικού «ΒΕΡΟΙΑ - ΕΡΑΤΕΙΝΗ ΗΜΑΘΙΑ» γεννήθηκε από την άμεση αναγκαιότητα της διατήρησης της «πάλαι ποτέ», της «ζώσας» και της «τρέχουσας» τοπικής ιστορίας της περιοχής μας - η οποία προέκυψε από την εμπειρία της συγγραφής των αντίστοιχων βιβλίων του εκδότη. Δημιουργήθηκε η εδραία βεβαιότητα πως οι εκφάνσεις του παρόντος χάνονται στο πέρασμα του χρόνου και η αδήριτη ανάγκη της αποτύπωσης των «συμβαινόντων» και των δημιουργών τους σε ένα νέο περιοδικό που να τους φιλοξενεί και να καλύπτει ένα ευρύ φάσμα των πληροφοριών και των δραστηριοτήτων τους.

Το περιοδικό, προκειμένου να οδηγείται κάθε φορά στον προαναφερόμενο στόχο του, πρώτα και πρωταρχικά στηρίζεται στο επιστημονικό και πολιτισμικό δυναμικό της Βέροιας και όλης της Ημαθίας: Στους τοπικούς συγγραφείς που ζουν και δημιουργούν στο χώρο μας. Στους Βεροιώτες και Ημαθιώτες που ζουν και δημιουργούν σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του εξωτερικού. Σε όσους, επίσης, κατά καιρούς έζησαν στην Ημαθία και δημιούργησαν αντίστοιχο συγγραφικό και πολιτισμικό έργο. Σε όσους δημιουργούν αθόρυβα εποικοδομητικά θέματα και παραμένουν «άγνωστοι» στην καθημερινή μας ζωή. Και, σε όποιους κρίνεται ότι το έργο τους ενημερώνει και δια φωτίζει πάνω σε επίκαιρα και ενδιαφέροντα θέματα. Σε όσους, δηλαδή, ερευνούν και δημιουργούν ευρύτερο επιστημονικό και πολιτισμικό έργο - γιατί «η Ιστορία ως επισκέπυσα επιστήμη υπηρετεί όλες τις επιστήμες και τις δραστηριότητές τους», δεν αναφέρεται μόνο στους ιστορικούς αλλά σε οποιονδήποτε παράγει «Ιστορία» (στον ιστορικό, στον φιλόλογο, στον αρχαιολόγο, στον αρχιτέκτονα, στον τεχνολόγο, στον αστροφυσικό, στον γιατρό, στον μαθηματικό, στον εκπαιδευτικό, στον καλλιτέχνη, και ούτω καθεξής) γιατί «ό,τι σταματάει να γίνεται τώρα, την ίδια στιγμή, αυτόματα, γίνεται Ιστορία».

Το περιοδικό, λοιπόν, σέβεται και τιμά την τοπική δημιουργία, διασώζει στις σελίδες του την έρευνα, το λόγο, την προσωπικότητα των δημιουργών και την όλη δυναμική τους και παραδίδει στις επόμενες γενιές και στους μελλοντικούς μελετητές το πολύτιμο έργο και τις πληροφορίες τους για να μην περιπέσουν στη λήθη του «πανδαμάτορος χρόνου» και χαθούν για πάντα, όπως - δυστυχώς - συνέβη για σπουδαίες χρονικές περιόδους του παρελθόντος μας, που η γραφίδα του σημερινού ερευνητή δε «βρήκε» επαρκείς πηγές και πληροφορίες.

Για γνωριμία με τον εκδότη του περιοδικού βλέπε στο τέλος του παρόντος τεύχους.

Δρ - Δρ. ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ

Για τις γνώμες και τις θέσεις που διατυπώνονται, την ευθύνη την αναλαμβάνουν αποκλειστικά οι συγγραφείς τους. Το περιοδικό τις φιλοξενεί, σεβόμενο τις προσωπικές απόψεις και εκτιμήσεις. Το περιοδικό, επίσης, διατηρεί το ύφος της γραφής και της σύνταξης των συνεργατών του.

Κείμενα και βιβλία που αποστέλλονται στη διεύθυνση του περιοδικού για δημοσίευση ή παρουσίαση, άσχετα με το αν δημοσιεύονται ή παρουσιάζονται δεν επιστρέφονται.

Σ. Σ. (Σημείωση Συντάκτη - Αντώνης Μιχ. Κολτσίδας)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Dr. ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ ΚΑΤΣΑΒΟΥΝΙΔΗΣ, Καθηγητής στο τμήμα Φυσικής στο MIT (Massachusetts Institute of Technology - Ινστιτούτο Τεχνολογίας της Μασαχουσέτης): Η Αστρονομία βαρυτικών κυμάτων: Ένα ακόμη δώρο του Einstein στην ανθρωπότητα.....	5
Δρ. ΣΤΑΥΡΟΣ ΑΥΓΟΛΟΥΠΗΣ, Καθηγητής Αστρονομίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Σχολιάζοντας σήμερα μερικά αποσπάσματα από την «Περί Ουρανού» πραγματεία του Αριστοτέλη.....	21
Δρ. Δρ. ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ, Καθηγητής, Φιλολόγος - Ιστορικός: Το Νυμφαίο Μιέζας της Νάουσας - Η Σχολή του Αριστοτέλη.....	25
Mr. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΡΟΒΑΤΑΣ, Dipl. Ing. Elektrotechnik (Tech. Informatik), M. Sc. in Environmental Protection: «Αριστοτέλης 384 – 322 π.χ. ο Διαχρονικός» - Έκθεση χαρακτηριστικών.....	27
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΖΩΚΟΣ, Φυσικός, Δάσκαλος Φυσικής, επιστημονικός υπεύθυνος ιστοσελίδας για την επιστήμη: egno.gr : Η πορεία των επιδόσεων των μαθητών σε πανελλήνιο επίπεδο κατά την εξετασία 2010-2015 στα γνωστικά αντικείμενα Νεοελληνική Γλώσσα, Μαθηματικά και Φυσική (Ιούλιος 2016).....	31
Δρ. ΓΑΡΥΦΑΛΛΙΑ ΚΑΤΣΑΒΟΥΝΙΔΟΥ, Αρχιτέκτων Α.Π.Θ., SMArchS M.I.T., Δρ. Αρχιτεκτονικής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας: Η Βέροια από την οπτική των παιδιών: Αστικός χώρος και παιδική ηλικία.....	39
Δρ. Δρ. ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ, Καθηγητής, Φιλολόγος - Ιστορικός: Διαχρονικός Επισκοπικός Κατάλογος Βεροίας.....	57
ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΑΛΛΙΓΑΣ, Καθηγητής - Εκδότης: Περί ονομασίας Μπαρμπούτας.....	61
Mr. ΠΑΥΛΟΣ Δ. ΠΥΡΙΝΟΣ, Θεολόγος, Καθηγητής: Εξατάξιο Γυμνάσιο Βεροίας: Βιβλιοθήκη καθηγητών, Βιβλιοθήκη μαθητών. Εποπτικό υλικό, έπιπλα και σκεύη (1926-1927 / 1936-1937).....	63
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΤΡΟΜΠΟΥΚΗΣ, Υποστράτηγος ε.α.: Ο Μακεδονικός Αγώνας στο Ρουμλούκι. Ένας μικρός σκληρός πόλεμος πριν τον μεγάλο.....	71
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΙΟΡΔ. ΚΑΡΑΣΑΒΒΑΣ, Πτυχιούχος Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου («Ελληνικός Πολιτισμός»), ερευνητής, ποιητής: Η Βέροια στα 1929. Πτυχές της πολιτικής, κοινωνικής και επιχειρηματικής ζωής.....	83
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Θεολόγος-Φιλολόγος, Καθηγητής: Πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην Ημαθία από τα έτη 1914-1923.....	99
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΙΩΣΗΦΙΔΗΣ, Στέλεχος Περιφερειακής Ένωσης Δήμων Κεντρικής Μακεδονίας: Ημαθία. Χρονολόγιο Αυτοδιοίκησης. Ίδρυση - κατάργηση - μεταβολές των πρωτοβάθμιων οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ημαθία από το 1918 κ.ε.	103
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «ΒΕΡΟΙΑ – ΕΡΑΤΕΙΝΗ ΗΜΑΘΙΑ», Ο εκδότης και το έργο του (Δρ. - Δρ. Καθηγητής Αντώνης Μιχ. Κολτσίδα).....	107

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΔΡ. ΔΡ. ΑΝΤΩΝΗ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΑΔΑ:

— ΑΦΙΕΡΩΜΑ —
ΣΤΟΝ ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟ ΚΑΤΣΑΒΟΥΝΙΔΗ
ΤΟΝ ΒΕΡΟΙΩΤΗ ΕΡΕΥΝΗΤΗ ΣΤΗΝ ΑΣΤΡΟΦΥΣΙΚΗ
ΒΑΡΥΤΙΚΩΝ ΚΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΗ
ΣΤΟ ΤΜΗΜΑ ΦΥΣΙΚΗΣ ΣΤΟ MIT
(MASSACHUSETTS INSTITUTE OF TECHNOLOGY
- ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΜΑΣΑΧΟΥΣΕΤΗΣ)

Φωτογραφία αριστερά: Ανακοίνωση τύπου του Massachusetts Institute of Technology στις 11 Φεβρουαρίου 2016 προκειμένου να κάνει δημόσια γνωστή την πρώτη άμεση ανίχνευση των βαρυτικών κυμάτων με τον ανιχνευτή LIGO. Στη φωτογραφία είναι οι Matt Evans (αριστερά), Nergis Mavalvala (κέντρο) και ο Ερωτόκριτος Κατσαβουνίδης (δεξιά) / Φωτογραφία δεξιά: Ο Ερωτόκριτος Κατσαβουνίδης (στο μέσο) με συνεργάτες του στο MIT. Οι φωτογραφίες είναι copyright του MIT.

Ο Ερωτόκριτος Κατσαβουνίδης είναι Διευθυντής Έρευνας στο Massachusetts Institute of Technology (MIT) και το εκεί Ινστιτούτο Αστροφυσικής και Διαστημικής Έρευνας. Γεννήθηκε στη Βέροια, έλαβε το πτυχίο Φυσικής από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης το 1988 και το διδακτορικό του στη Φυσική στο California Institute of Technology (Caltech), το 1995. Μετά από μια μεταδιδακτορική υποτροφία στο Istituto nazionale di Fisica Nucleare στην Ιταλία επέστρεψε στο Caltech ως επιστήμονας-ερευνητής και μετά συνέχισε ως καθηγητής στο τμήμα Φυσικής στο MIT από το 2001. Έχει διατελέσει καθηγητής και έχει διδάξει στο τμήμα Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και στο μεταπτυχιακό τμήμα του Gran Sasso Science Institute (GSSI) της Ιταλίας. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα και η εργασία του είναι κυρίως στην αστροφυσική βαρυτικών κυμάτων, στην αστρονομία νετρονίων, στην υπολογιστική φυσική / υπολογιστική υψηλών επι-

δόσεων καθώς και στη Φυσική Υψηλών Ενεργειών. Υπήρξε μέλος της συνεργασίας Laser Interferometer Gravitational-wave Observatory (LIGO) από το 2000 και ηγείται της ομάδας ανάλυσης δεδομένων του LIGO στο MIT. Ο Ερωτόκριτος Κατσαβουνίδης, με την ομάδα των επιστημόνων-συναδέλφων του και με τις διαρκείς και επίμονες έρευνες και τις εργασίες, συνέβαλε στην παγκόσμια ιστορική ανακάλυψη των βαρυτικών κυμάτων

Η Βέροια, ως γενέτειρα του ερευνητή των βαρυτικών κυμάτων Ερωτόκριτου Κατσαβουνίδη, αισθάνεται ιδιαίτερη και αποκλειστική περηφάνια, και ο εκδότης του περιοδικού «Βέροια – Ερατεινή Ημαθία» αισθάνεται ιδιαίτερη συγκίνηση και ικανοποίηση για τον μαθητή του (ως καθηγητής του στο 1ο Λύκειο της Βέροιας), του εύχεται δε να ανέλθει μαζί με τα επίλεκτα μέλη των ερευνητικών προγραμμάτων στα ανώτατα ερευνητικά πεδία και επίπεδα με τις αντίστοιχες ανώτατες διεθνείς αναγνωρίσεις και βραβεύσεις – τέτοιες που οριοθετούν τις μεγαλύτερες ανά τους αιώνες ανακαλύψεις και προσφορές προς την ανθρωπότητα.

Β. ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΥ ΚΑΤΣΑΒΟΥΝΙΔΗ ΓΙΑ ΤΑ ΒΑΡΥΤΙΚΑ ΚΥΜΑΤΑ:

Η ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ ΒΑΡΥΤΙΚΩΝ ΚΥΜΑΤΩΝ: ΕΝΑ ΑΚΟΜΗ ΔΩΡΟ ΤΟΥ ΕΙΝΣΤΕΙΝ ΣΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ ΚΑΤΣΑΒΟΥΝΙΔΗΣ ΜΙΤ

Εισαγωγή - Περίληψη

Στις 11 Φεβρουαρίου 2016, η συνεργασία LIGO ανακοίνωσε την ανακάλυψη των βαρυτικών κυμάτων όπως αυτά προβλέφθηκαν από τον Albert Einstein το 1916. Σ' αυτό το άρθρο περιγράφουμε τα βασικά στοιχεία της θεωρίας και των πειραμάτων που οδήγησαν στην ιστορική αυτή ανακάλυψη που αποτελεί μία από τις πιο δύσκολες μετρήσεις που τόλμησε ποτέ η Επιστήμη και η Τεχνολογία. Επιπλέον, αναλύουμε τη σημασία τους για τη Φυσική και την Αστρονομία καθώς τα βαρυτικά κύματα αναμένεται να φέρουν την επανάσταση και να καθορίσουν τον 21^ο αιώνα σε όσον αφορά τη μελέτη πολλαπλών πτυχών του σύμπαντος και της αστροφυσικής του.

Τα βαρυτικά κύματα

Προκειμένου να αντιληφθούμε το τι είναι το βαρυτικό κύμα θα πρέπει να εκτιμήσουμε το πώς περιγράφεται η βαρύτητα εντός της Γενικής Θεωρίας της Σχετικότητας. Σύμφωνα με αυτήν, η βαρύτητα δεν είναι μια δύναμη - αποτέλεσμα της παγκόσμιας έλξης των σωμάτων όπως την περιέγραψε ο Isaac Newton 350 χρόνια πριν, αλλά αποτέλεσμα του πώς μια μάζα συμπεριφέρεται όταν κινείται μέσα σε ένα χωρόχρονο που δεν είναι «επίπεδος» αλλά έχει μια «καμπυλότητα».

Μπορούμε να φανταστούμε τον χωρόχρονο σαν το «ύφασμα» του σύμπαντος, εκεί όπου τα φυσικά φαινόμενα λαμβάνουν χώρα. Αυτός λοιπόν ο χωρόχρονος έχει τις τρεις χωρικές διαστάσεις και τη μια χρονική, όπως επίσης και μια μετρική, δηλαδή, ένα τρόπο με τον οποίο μετράμε αποστάσεις μέσα στον τετραδιάστατο αυτό χωρόχρονο. Εν απουσία οποιασδήποτε μάζας, αυτή η μετρική είναι «επίπεδη». Ο πιο ίσως εύκολος τρόπος να το φανταστούμε αυτό είναι να σκεφτούμε δυο παράλληλες ευθείες που δεν θα συναντηθούν ποτέ όσο και αν τις επεκτεί-

νουμε. Ο Einstein περιέγραψε τη βαρύτητα σαν καμπυλότητα αυτού του χωροχρόνου, μια αλλαγή στη μετρική του, η οποία δεν είναι πλέον «επίπεδη» (οι δυο αρχικά παράλληλες τροχιές μπορούν τώρα να συναντηθούν αν επιμηκυνθούν). Αυτή η καμπυλότητα του χωροχρόνου είναι αποτέλεσμα της παρουσίας μαζών στο χωρόχρονο και η αλληλοεπίδρασή τους δεν περιγράφεται πλέον σαν δύναμη αλλά ως αποτέλεσμα κίνησης σε μη επίπεδο χωρόχρονο.

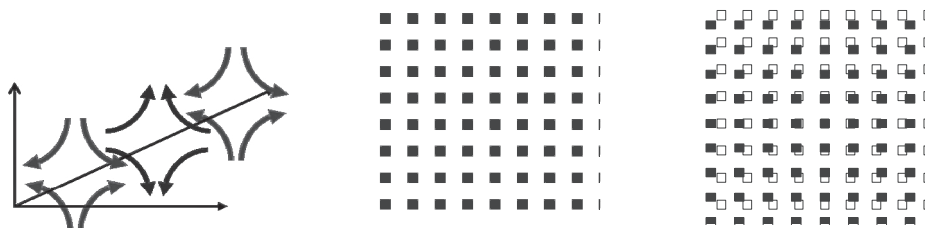

ΕΙΚΟΝΑ 1. Αριστερά: ο Sir Isaac Newton (1643-1727), θεμελιωτής του «Μηχανικού» Σύμπαντος. Υπήρξε πρωτοπόρος στην εφαρμογή των νόμων του πέραν των παρατηρήσεων και φαινομένων επί της Γης καθώς εξήγησε τις κινήσεις ουρανίων σωμάτων όπως του Ήλιου και των πλανητών (η φωτογραφία είναι από το website της wikipedia). Δεξιά: ο Albert Einstein (1879-1955), θεμελιωτής της Ειδικής και Γενικής Θεωρίας της Σχετικότητας επί των οποίων (μαζί με την κβαντική φυσική) βασίζεται όλη η σύγχρονη φυσική (η φωτογραφία είναι από το website http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/physics/laureates/1921/).

Μετά απ' αυτή την εισαγωγή, μπορούμε να προχωρήσουμε στην περιγραφή του βαρυτικού κύματος ως μια διαταραχή, μια διακύμανση της μετρικής του χωροχρόνου (δηλαδή της καμπυλότητάς του) που διαδίδεται με την ταχύτητα του φωτός ή, γιατί όχι, να πούμε την ταχύτητα της βαρύτητας! Επιπλέον, η διακύμανση αυτή έχει μια πολύ χαρακτηριστική συμπεριφορά: όταν, για παράδειγμα, περάσει κάθετα στο επίπεδο όπου βρισκόμαστε, θα μας φέρει πιο κοντά κατά τη μια διεύθυνση (οι αποστάσεις θα γίνουν μικρότερες) και θα μας απομακρύνει εξίσου κατά την κάθετη διεύθυνση (οι αποστάσεις θα μεγαλώσουν) και λίγο αργότερα η συμπεριφορά στις δύο αυτές διευθύνσεις θα αντιστραφεί. Η ποσότητα που περιγράφει το πλάτος ταλάντωσης συνδέεται άμεσα μ' αυτό το κλάσμα της σχετικής αλλαγής μήκων στις δύο κάθετες διευθύνσεις πάνω στο επίπεδο κάθετο προς τη διάδοση του κύματος και ονομάζεται "strain" (ένταση, τάση) και έχει σαν σύμβολό του το h – δεν είναι τίποτα άλλο από τον λόγο μεταβολής του μήκους προς το αρχικό μήκος προτού συναντήσουμε το βαρυτικό κύμα.

Με βάση τον ορισμό του, και δοθέντος ενός κύματος με strain h , μπορούμε να δούμε πως καθώς αυτό αλληλοεπιδρά με το κάθε τι στο δρόμο του, θα το παραμορφώνει με τον τρόπο που περιγράψαμε λίγο πριν και με μια απόλυτη μεταβολή που είναι ανάλογη του μεγέθους του αντικειμένου το οποίο συναντά. Αυτό είναι το πραγματικά μοναδικό χαρακτηριστικό της βαρυτικής

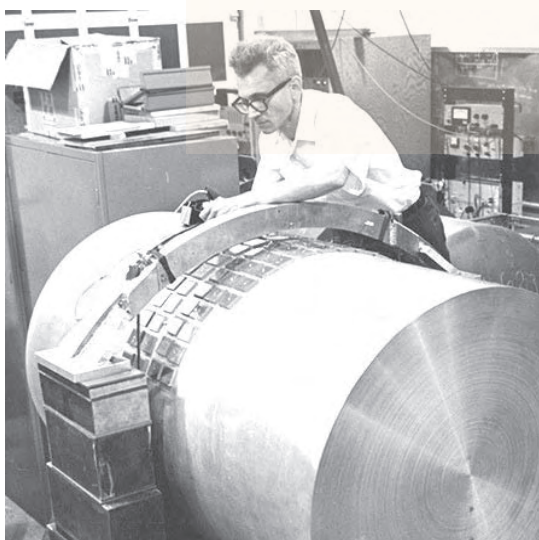
ακτινοβολίας και αποτελεί τη βάση της πειραματικής τους ανίχνευσης, την οποία θα εισάγουμε αργότερα.

ΕΙΚΟΝΑ 2. Αριστερά: Οι «δυναμικές» γραμμές ενός βαρυτικού κύματος καθώς ταξιδεύει κατά τον άξονα των «z». Στο πρώτο μισό της περιόδου της διαταραχής, οι αποστάσεις κατά τον άξονα των «x» συμπύσσονται και κατά τον άξονα των «y» επιμηκύνονται. Στο δεύτερο μισό, οι ρόλοι αντιστρέφονται.

Αυτό είναι το μοναδικά χαρακτηριστικό της εγκάρσιας, τετραπολικής βαρυτικής διαταραχής (strain). Στην εικόνα στο κέντρο, δείχνουμε ένα σύστημα μαζών που είναι ελεύθερες να αλληλοεπιδράσουν με ένα βαρυτικό κύμα που ταξιδεύει κάθετα στο επίπεδο που ορίζουν (x-y) και λίγο πριν προσπέσει σε αυτά το βαρυτικό κύμα που φαίνεται στην εικόνα αριστερά. Με την πρόσπτωση του κύματος, οι αποστάσεις των μαζών κατά τον άξονα των «x» μειωθούν, ενώ οι αποστάσεις των μαζών κατά τον άξονα των «y» θα αυξηθούν. Το πλάτος ταλάντωσης του βαρυτικού κύματος (gravitational wave strain amplitude) είναι το κλάσμα της σχετικής μεταβολής $h=2\Delta L/L$. Όπως μπορεί να δει κανείς και στο σχήμα, δοθέντος του πλάτους ταλάντωσης ενός βαρυτικού κύματος (h), οι πιο απομακρυσμένες μάζες (μεγαλύτερο L) θα έχουν μεγαλύτερη απόλυτη μεταβολή μήκους (ΔL).

Ο Einstein έδειξε πως η Γενική Θεωρία της Σχετικότητας προβλέπει την εκπομπή βαρυτικής ακτινοβολίας από κάθε διάταξη μαζών που επιταχύνονται (αλλάζουν με μη σφαιρικά συμμετρικά τρόπο), κατά τον ίδιο τρόπο (σε πρώτη προσέγγιση) που ένα επιταχυνόμενο φορτίο εκπέμπει ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία. Είναι επίσης ενδιαφέρον το γεγονός πως ο Einstein υπολόγισε πιο θα είναι το μέγεθος αυτής της διαταραχής και κατέληξε πως θα ήταν πρακτικά αδύνατο να μετρηθεί και να χρησιμοποιηθεί ποτέ.

ΕΙΚΟΝΑ 3. Ο Joe Weber (1919-2000) ξεκίνησε την προσπάθεια για την άμεση ανίχνευση των βαρυτικών κυμάτων με την εισαγωγή των ανιχνευτών «συντονισμένης μάζας» κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960, σαν και αυτόν που δείχνει η φωτογραφία εδώ (η φωτογραφία είναι copyright του University of Maryland). Ο Weber υπήρξε πρωτοπόρος στην ανίχνευση των βαρυτικών κυμάτων, ωστόσο, συνέδεσε το όνομά του και με λανθασμένες ανακοινώσεις ανίχνευσης τους καθότι επανειλημμένα ισχυρίστηκε την καταγραφή τους από τους ανιχνευτές του, πράγμα όμως που δεν επαληθεύτηκε ποτέ από ανιχνευτές μεγαλύτερης ευαισθησίας και γενικά αποδόθηκε στον λανθασμένο τρόπο με τον οποίο ανέλυε τα δεδομένα του.

Τα πρώτα πειράματα

Αυτό δεν σταμάτησε τον Joe Weber στη δεκαετία του 1960 να επιχειρήσει την πρώτη μέτρηση των βαρυτικών κυμάτων. Χρησιμοποίησε αυτό που περιγράφουμε ως *ανιχνευτές* (ή *κεραίες*) *συντονισμένης μάζας* (resonant-mass antenna ή bar detector). Πρόκειται για έναν κύλινδρο συνήθως φτιαγμένο από αλουμίνιο – το μέγεθος του οποίου ήταν μερικά μέτρα, ανάλογα με την κατασκευή. Αυτοί οι κύλινδροι δουλεύουν όπως τα κουδούνια και αυτό που τα χτυπά δεν είναι τίποτε άλλο από το ίδιο το βαρυτικό κύμα. Όταν λοιπόν το βαρυτικό κύμα έχει αρκετή ισχύ στη συχνότητα συντονισμού αυτού του κυλίνδρου, μπορούμε να το ανιχνεύσουμε παρακολουθώντας το πλάτος ταλαντώσεων του κυλίνδρου σε αυτές τις συχνότητες. Αυτό το πείραμα έκανε ο Weber, αρχικά στη δεκαετία του 1960 και αργότερα το συνέχισαν πολλοί άλλοι ερευνητές ανά τον κόσμο μέχρι και σήμερα. Το μεγαλύτερο πρόβλημα μ' αυτούς τους ανιχνευτές είναι το πολύ μικρό εύρος συχνοτήτων στο οποίο μπορούν να ανιχνευθούν τα βαρυτικά κύματα. Επιπλέον, το πλάτος των ταλαντώσεων που προκαλείται από τα βαρυτικά κύματα πρέπει να είναι μεγαλύτερο από το πλάτος που προκαλείται από διάφορες ισχυρές παρεμβολές, κυρίως λόγω σεισμικών και θερμικών ταλαντώσεων. Για να ελαττωθούν οι θερμικές ταλαντώσεις, πολλοί ανιχνευτές χρησιμοποιούν κρυογονικές συσκευές προκειμένου να ελαττώσουν τη θερμοκρασία λειτουργίας τους κοντά στο απόλυτο μηδέν (~3 K). Πέραν των προσπαθειών του Weber, πολλές ομάδες σ' όλο τον κόσμο κατασκεύασαν τέτοιους ανιχνευτές: EXPLORER, NAUTILUS στην Ιταλία και CERN, Auriga στο Legnaro στην Ιταλία, ALLEGRO στη Louisiana των ΗΠΑ, όπως επίσης ανιχνευτές στην Αυστραλία και τη Βραζιλία. Το πραγματικά σημαντικό πρόνομιο των ανιχνευτών αυτών είναι το μικρό (σχετικά) κόστος τους και η (σχετική) ευκολία κατασκευής τους. Ωστόσο, όπως γνωρίζουμε σήμερα, δεν είναι εύκολο να φτάσουν την ευαισθησία που χρειάζεται να έχουν, προκειμένου να ανιχνεύσουν σήματα από αστροφυσικές πηγές.

EIKONA 4. Ο Russell Hulse (αριστερά) και ο Joseph Taylor (δεξιά) μελέτησαν το διπλό σύστημα PSR B1913+16 με το ραδιοτηλεσκόπιο του Arecibo στο Puerto Rico από το 1974. Το σύστημα αυτό που αποτελείται από ένα pulsar και έναν αστέρα νετρονίων (που είναι σκοτεινός), τους επέτρεψε να μελετήσουν με μεγάλη ακρίβεια τη Γενική Θεωρία της Σχετικότητας, όπως επίσης και να δείξουν (μαζί με τον Joel Wienberg) πως η συρρίκνωση της τροχιάς τους οφείλεται στην εκπομπή βαρυτικών κυμάτων (η φωτογραφία είναι από το website <https://th.physik.uni-frankfurt.de/~jr/physpicnobel.html>).

Έμμεση ανίχνευση βαρυτικών κυμάτων

Ολοι αυτοί οι ανιχνευτές συντονισμένης μάζας (όπως επίσης και τα συμβολόμετρα για τα οποία θα μιλήσουμε αργότερα) καταγράφουν το ίδιο το βαρυτικό κύμα. Συνήθως αναφέρουμε την ανίχνευση αυτή ως “άμεση”, σε αντίθεση με την “έμμεση” όπου η ανίχνευση δεν βασίζεται στην καταγραφή του ίδιου του βαρυτικού κύματος αλλά του αποτελέσματος που αυτό επιφέρει στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία που εκπέμπεται από το ίδιο σύστημα που εκπέμπει και τη βαρυτική ακτινοβολία (π.χ. αστέρες νετρονίων).

Υπήρχαν (και υπάρχουν) άλλοι τρόποι που χρησιμοποιούνται για τέτοιες έμμεσες ανιχνεύσεις. Ο πρώτος και ευρύτερα γνωστός είναι αυτός που βασίζεται στη μελέτη συστημάτων διπλών αστέρων, εκ των οποίων ο ένας είναι αστέρας νετρονίων (pulsar). Το πρώτο απ' αυτά τα συστήματα που μελετήθηκαν, από το 1974, ήταν ένα διπλό σύστημα αστέρων, το ένα μέλος του οποίου ήταν το pulsar PSR B1913+16. Μελετήθηκε από τους Russell Hulse and Joe Taylor χρησιμοποιώντας το ραδιοτηλεσκόπιο των 305 μέτρων του Arecibo στο Puerto Rico. Οι δυο αστρονόμοι αφού μελέτησαν για μεγάλο χρονικό διάστημα τον χρόνο άφιξης των ραδιοπαλμών από το pulsar παρατήρησαν μία περιοδικότητα της τάξης των 7.75 ωρών. Από αυτό κατέληξαν στο συμπέρασμα πως το pulsar ήταν ένα από τα δυο μέλη ενός διπλού συστήματος αστέρων. Το σύστημα αυτό αποδείχθηκε ότι είναι ένα από τα σημαντικότερα εργαστήρια φυσικής και αστροφυσικής ακραίων καταστάσεων. Οι δύο αστρονόμοι, μελετώντας το σύστημα αυτό επί δεκαετίες, απέδειξαν ότι ο ρυθμός με τον οποίο συρρικνώνεται η τροχιά του ενός γύρω από τον άλλο οφείλεται στην εκπομπή βαρυτικών κυμάτων όπως αυτά προβλέπονται από τη Γενική Θεωρία της Σχετικότητας του Einstein. Οι Hulse and Taylor έλαβαν το βραβείο Nobel Φυσικής το 1993 για την ανακάλυψη αυτού του pulsar και για τις νέες δυνατότητες που έδωσαν για την μελέτη της αστροφυσικής και της βαρύτητας. Η παρατήρηση αυτού του συστήματος και η ερμηνεία των αποτελεσμάτων από τους Taylor and Weinberg είναι ουσιαστικά η πρώτη έμμεση πειραματική απόδειξη ύπαρξης βαρυτικών κυμάτων.

Το συμβολόμετρο για την ανίχνευση βαρυτικών κυμάτων

Κατά τη δεκαετία του 1970 ο Rainer Weiss, καθηγητής φυσικής στο MIT, δημοσίευσε την πρώτη ολοκληρωμένη μελέτη πάνω σε μία εντελώς καινούργια τεχνική σε σχέση με αυτήν του Weber για την ανίχνευση των βαρυτικών κυμάτων: τη συμβολομετρία. Η αρχή λειτουργίας της συμβολομετρίας βασίζεται στο φαινόμενο της συμβολής, στο πώς δηλαδή δυο κύματα, δυο διαταραχές, αθροίζονται δίνοντας μια νέα διαταραχή. Είναι φαινόμενο που παρατηρούμε συχνά στην καθημερινή ζωή, για παράδειγμα η εναλλαγή χρωμάτων που βλέπουμε σε μια σαπουνόφουσκα, ή σε ένα λεπτό στρώμα από βενζίνη πάνω στην άσφαλτο. Ανάλογα με το πώς συμβάλλουν τα δυο κύματα, το άθροισμά τους μπορεί να είναι μεγαλύτερο ή μικρότερο (έως και μηδενικό) από τα αρχικά κύματα. Αυτό που καθορίζει το τελικό αποτέλεσμα είναι η διαφορά φάσης μεταξύ των δυο κυμάτων. Μελετώντας τη συμβολή των δύο κυμάτων μπορούμε να μετρήσουμε τη διαφορά φάσης τους. Το δεύτερο και εξίσου σημαντικό τμήμα της αρχής λειτουργίας ενός συμβολόμετρου βαρυτικών κυμάτων είναι η, με τη βοήθεια ενός διαχωριστή, διάσπαση μιας δέσμης σε δυο δέσμες φωτός οι οποίες ταξιδεύουν σε κάθετους μεταξύ τους βραχίονες οι οποίοι έχουν καθρέπτες στο άκρο τους. Αν ο χρόνος που χρειάζεται το φως καθώς ταξιδεύει μέσα στους δυο κάθετους βραχίονες είναι διαφορετικός, η συμβολή των δυο δεσμών, όταν επιστρέφουν στο διαχωριστή δέσμης, θα είναι διαφορετική. Πρόκειται για μια καταπληκτική ιδέα του Albert Michelson, ο οποίος αντί να μετρήσει πώς μεταβάλλεται ο χρόνος που χρειάζεται το φως να διατρέξει τον ένα βραχίονα και να επιστρέψει στο διαχωριστή, ανακλώμενο από τον καθρέπτη, σκέφτηκε να μετρήσει τη διαφορά χρόνου μεταξύ δυο δεσμών που θα έχουν εντελώς διαφορετική συμπεριφορά ως αποτέλεσμα του φαινομένου που μελετούσε. Ο Michelson ήταν ο πρώτος που πραγματοποίησε αυτό που θα περιγράφαμε ως μια διαφορετική μετρική εν αντιθέσει της απόλυτης μέτρησης. Και ενώ κάνοντας αυτό μπόρεσε να μετρήσει αποστάσεις της τάξης του 1-2 % του μήκους κύματος του φωτός που χρησιμοποίησε. Αυτή η μέτρηση του Michelson (ο οποίος έκανε το πείραμα μαζί με τον Morley) στα τέλη του 19ου αιώνα είναι από τα πιο φημισμένα αποτυχημένα πειράματα στην ιστορία της φυσικής! Οι δύο φυσικοί ξεκίνησαν για να ανιχνεύσουν την κίνηση της Γης μέσα στον υποτιθέμενο αέρα. Στα τέλη του 19ου αιώνα ένα από τα μεγαλύτερα μυστήρια της φυσικής ήταν το τι ήταν το υλικό

δια του οποίου διαδίδεται το φως. Η πρωταρχική ιδέα ήταν πως το υλικό μέσα στο οποίο διαδίδεται το φως (γενικότερα το ηλεκτρομαγνητικό κύμα) ήταν ο υποτιθέμενος αιθέρας. Φυσικά δεν μπόρεσαν να μετρήσουν κανένα τέτοιο φαινόμενο και αυτό οδήγησε στην εξήγηση των παρατηρήσεων από τον Einstein με την Ειδική Θεωρία της Σχετικότητας. Η αρχή λειτουργίας και μέτρησης είναι η ίδια μ' αυτήν στην οποία βασίζονται τα συμβολόμετρα για την ανίχνευση βαρυτικών κυμάτων, δηλαδή το γεγονός ότι ο χρόνος που χρειάζεται το φως ενώ ταξιδεύει μέσα στους δυο κάθετους βραχίονες είναι διαφορετικός και έτσι η συμβολή των δυο δεσμών όταν επιστρέφουν στο διαχωριστή δέσμης είναι διαφορετική. Οι Michelson και Morley ανέμεναν (λανθασμένα) ότι η ταχύτητα του φωτός θα ήταν διαφορετική μεταξύ των δυο καθέτων βραχιόνων του συμβολομέτρου λόγω της κίνησης της Γης μέσα στο αιθέρα. Ο Michelson πήρε το βραβείο Nobel στη Φυσική το 1907 για την επινόηση του συμβολομέτρου και τη χρήση του για τις μετρήσεις που πραγματοποίησε.

EIKONA 5. Ο Albert Michelson (η φωτογραφία πάνω αριστερά, από το website των wikimedia) και ο Edward Morley (η φωτογραφία κάτω αριστερά, από το website του Case Western Reserve University) επινόησαν το συμβολόμετρο (η φωτογραφία δεξιά, από το *American Journal of Science, Nov 1887 vol. Series 3 Vol. 34 no. 203 333-345*) με το οποίο προσπάθησαν (ανεπιτυχώς) να μετρήσουν την κίνηση της Γης μέσα στον υποτιθέμενο αιθέρα. Με τη διάταξη δεξιά επέτυχαν ευαισθησία στη μέτρηση αποστάσεων της τάξης του ενός δισεκατομμυριοστού του μέτρου εν έτει 1887!

Βασισμένο στην αρχή της συμβολομετρίας του Michelson, το συμβολόμετρο βαρυτικών κυμάτων μετράει την αλλαγή στην απόσταση δυο καθέτως τοποθετημένων ζευγαριών μαζών (των καθρεπτών) καθώς αυτά αλληλοεπιδρούν με ένα βαρυτικό κύμα. Το βαρυτικό κύμα θα συμπύξει τον ένα βραχίονα και θα επεκτείνει τον άλλο. Ο λόγος της σχετικής αλλαγής στην απόσταση των δύο βραχιόνων του συμβολομέτρου προς το αρχικό μήκος αυτών, ορίζει το πλάτος ταλάντωσης (ένταση, τάση) του βαρυτικού κύματος και δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια απευθείας μέτρηση της τοπικής διαταραχής του χωροχρόνου πολλαπλασιασμένης με μετρικούς συντελεστές της τάξης της μονάδας που εξαρτώνται από τη διεύθυνση από την οποία έρχεται η διαταραχή και την πόλωση του βαρυτικού κύματος.

Πηγές βαρυτικών κυμάτων

Όπως αναφέραμε, επιταχυνόμενες μάζες, που αλλάζουν τη διάταξή τους με μη σφαιρικά συμμετρικό τρόπο, εκπέμπουν βαρυτικά κύματα. Προκειμένου να έχουμε ισχυρά βαρυτικά κύματα για τα οποία να έχουμε κάποια, μικρή έστω, ελπίδα να τα μετρήσουμε, αυτά θα πρέπει να δημιουργούνται από τεράστιες επιταχύνσεις τεραστίων μαζών. Για το λόγο αυτό, όταν μιλάμε για βαρυτικά κύματα, θα πρέπει να στρέψουμε το κεφάλι μας προς τον ουρανό, εκεί όπου αστρονομικές μάζες, ταχύτητες και επιταχύνσεις είναι ο καθημερινός κανόνας. Είναι αλήθεια πως όποτε κοιτάζουμε τον ουρανό βλέπουμε μια μάλλον στατική, ήρεμη εικόνα του σύμπαντος που μας περιβάλλει. Ωστόσο, τα αστέρια (π.χ. ο Ήλιος μας) μεταβάλλονται σε χρονικές διάρκειες πέραν της ζωής μας και εξελίσσονται με ριζικό τρόπο πραγματοποιώντας έναν ενδιαφέροντα «κύκλο ζωής». Τα αστέρια ξεκινούν από τη βαρυτική κατάρρευση ενός μεσοαστρικού νεφελώματος (που αποτελείται από σκόνη και αέριο). Κατά τη διάρκεια της εξέλιξής τους, ανάλογα με τη μάζα τους, επαναδιασκορπίζουν υλικό πίσω στο μεσοαστρικό χώρο είτε υπό μορφή αστρικού ανέμου είτε υπό μορφή εκρήξεων, όπως οι υπερκαινοφανείς (σουπερνόβα). Δυο τελικές καταστάσεις αστρικής εξέλιξης είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες για την εκπομπή βαρυτικών κυμάτων: αυτή του αστέρα νετρονίων και αυτή της μελανής οπής. Ένας αστέρας νετρονίων μπορεί να παρομοιαστεί με ένα γιγάντιο ατομικό πυρήνα (φανταστείτε την πυκνότητά του!) όπου κατά την εξέλιξή του (κατάρρευση) όλα τα πρωτόνια που είχε ενώθηκαν με τα ηλεκτρόνια, καταλήγοντας να περιέχει μόνο νετρόνια. Τέτοια πυκνότητα θα είχε ο Ήλιος μας αν κατέρρεε και η ακτίνα του γινόταν 10 χιλιόμετρα (η ακτίνα του Ήλιου είναι περίπου 700.000 χιλιόμετρα). Αν η αρχική μάζα του αστέρα είναι μεγαλύτερη από 20 φορές αυτής του Ήλιου, ο αστέρας καταλήγει σε μία μελανή οπή. Πρόκειται για μια τεράστια συγκέντρωση μάζας σε ένα τόσο μικρό χώρο, όπου η βαρύτητα είναι τόσο ισχυρή που τίποτα δεν μπορεί να ξεφύγει από αυτήν, ούτε καν μια ακτίνα φωτός.

→

← ΕΙΚΟΝΑ 6. Μέχρι την ανακάλυψη του GW150914, τα όσα γνωρίζαμε για τις μελανές οπές ήταν έμμεσα και λόγω του βαρυτικού ή ηλεκτρομαγνητικού αποτελέσματος που φέρουν στις μάζες που τις περιβάλλουν. Σ' αυτήν τη φωτογραφία από τη NASA/CXC/A, βλέπουμε την αυτιστική απεικόνιση του διπλού συστήματος XTE J1650-500 (που βρίσκεται στο Γαλαξία μας), όπως αυτό ανακαλύφθηκε με παρατηρήσεις στις ακτίνες X από το δορυφόρο RXTE (Rossi X-ray Timing Explorer) της NASA το 2001.

Σ' αυτήν την απεικόνιση βλέπουμε τη μαύρη τρύπα να «καταβροχθίζει» το σύντροφο αστέρα της σ' αυτό το διπλό σύστημα (η φωτογραφία είναι από το website

https://www.nasa.gov/topics/universe/features/smallest_blackhole.html).

Τώρα, ήρθε η ώρα να βάλουμε τα βαρυτικά κύματα σε δράση σε τέτοια αστρικά συστήματα συμπαγών, πυκνών αστέρων όπως οι αστέρες νετρονίων και οι μελανές οπές που βρίσκονται και οι δυο σε τροχιά γύρω από το κοινό κέντρο μάζας τους. Όπως έδειξαν οι Hulse, Taylor και Weinberg τέτοια διπλά συστήματα χάνουν ενέργεια μέσω εκπομπής βαρυτικών κυμάτων όπως ακριβώς προβλέπει η Γενική Θεωρία της Σχετικότητας του Einstein. Καθώς αυτά αλληλοεπιδρούν με ό,τι συναντήσουν στο δρόμο τους, θα το παραμορφώνουν με τον τρόπο που περιγράψαμε λίγο πριν και με μια απολύτως προσδιορισμένη μεταβολή που είναι ανάλογη του μεγέθους του αντικειμένου το οποίο συναντούν. Ένα επίσης σημαντικό χαρακτηριστικό του βαρυτικού κύματος είναι το γεγονός πως η εξασθένησή του είναι αντιστρόφως ανάλογη προς την απόσταση από την πηγή. Το ερώτημα που τίθεται είναι πόσο μεγάλο είναι το πλάτος ταλάντωσης για ένα τυπικό βαρυτικό κύμα που εκπέμφθηκε από ένα αστρονομικό σύστημα και φτάνει στην Γη; Η απάντηση είναι της τάξης του 10^{-21} . Δηλαδή αν χρησιμοποιήσουμε ένα ραβδί μήκους 1 χιλιομέτρου το μήκος του θα μεταβληθεί από το διερχόμενο βαρυτικό κύμα κατά $\sim 10^{-18}$ μέτρα.

Προκειμένου να αντιληφθούμε την τάξη μεγέθους της μέτρησης που απαιτείται, η σχετική αλλαγή της απόστασης των δυο βραχιόνων του συμβολομέτρου είναι μικρότερη από 10^{-18} μέτρα. Τι σημαίνει η απόσταση αυτή; Ας ξεκινήσουμε από το μήκος ενός μέτρου και ας αρχίσουμε να το διαιρούμε διαδοχικά. Αν το διαιρέσουμε 10.000 φορές, θα καταλήξουμε σε ένα μήκος 100 μικρομέτρων (1 μικρόμετρο είναι το ένα εκατομμυριοστό του μέτρου). Αυτό είναι περίπου το πάχος μιας ανθρώπινης τρίχας. Αν συνεχίσουμε τη διαίρεση των 100 μικρομέτρων σε 100 μέρη προφανώς θα έχουμε 1 μικρόμετρο. Αυτό είναι της τάξης του μήκους κύματος του φωτός που χρησιμοποιούμε στο συμβολόμετρο του πειράματος LIGO. Αν το 1 μικρόμετρο το διαιρέσουμε με το 10.000 φτάνουμε στη διάμετρο ενός ατόμου, 10^{-10} μέτρα. Αν πάρουμε ένα άτομο και διαιρέσουμε τη διάμετρό του 100.000 φορές, καταλήγουμε στη διάμετρο του πυρήνα του. Αυτό αντιστοιχεί σε 10^{-15} μέτρα. Δυστυχώς δεν έχουμε φτάσει ακόμη στην απαιτούμενη ικανότητα μέτρησης μήκους που χρειαζόμαστε προκειμένου να ανιχνεύσουμε τα βαρυτικά κύματα... Πρέπει να πάμε 1.000 φορές κάτω για να έχουμε κάποια πιθανότητα να μετρήσουμε βαρυτικά κύματα στη Γη!

Οι ανιχνευτές LIGO

Ακολουθώντας το ταξίδι μας, φτάνουμε πιο κοντά στην πρώτη άμεση ανακάλυψη και μέτρηση των βαρυτικών κυμάτων με τους ανιχνευτές του πειράματος Laser Interferometer Gravitational-wave Observatory (LIGO). Όπως επισημάναμε, το ταξίδι ξεκίνησε με τους Rainer Weiss στο MIT αλλά και τους Kip Thorne και Ronald Drever στο Caltech οι οποίοι ίδρυσαν, ηγήθηκαν και έβαλαν το θεμέλιο λίθο προκειμένου να γίνει πραγματικότητα το LIGO ως παρατηρητήριο βαρυτικών κυμάτων.

ΕΙΚΟΝΑ 7. Οι θεμελιωτές του LIGO: Ronald Drever (η φωτογραφία είναι από το Gruber Foundation), Kip Thorne (η φωτογραφία είναι από το Caltech), Rainer Weiss (η φωτογραφία είναι από το MIT-Bryce Vickmark).

Η βασική αρχή λειτουργίας του LIGO αντικατοπτρίζει το συμβολόμετρο του Michelson, στο οποίο όμως, κατά τα τελευταία 40 χρόνια, έχουν γίνει σημαντικές βελτιώσεις από τους τρεις θεμελιωτές του LIGO (Weiss, Thorne, Drever) αλλά και πολλούς άλλους ερευνητές σε όλο τον κόσμο οι οποίοι είχαν σημαντικές συνεισφορές. Για να μπορέσει το LIGO να ανιχνεύσει βαρυτικά κύματα από αστροφυσικές πηγές θα πρέπει να μπορούμε να ελέγχουμε τη σχετική μετακίνηση των καθρεπτών του συμβολομέτρου με ακρίβεια καλύτερη των 10^{-18} μέτρων. Όπως μπορείτε να φανταστείτε υπάρχουν πάρα πολλοί άλλοι λόγοι που θα μπορούσαν να προκαλέσουν μετατόπιση των καθρεπτών και επομένως αντίστοιχη αλλαγή του μήκους των βραχιόνων κατά μία τόσο μικρή τάξη μεγέθους. Αυτές είναι οι πηγές θορύβου (παρεμβολές) που σε τελική ανάλυση καθορίζουν την ευαισθησία του συμβολομέτρου. Για παράδειγμα το γεγονός ότι δεν μπορούμε να έχουμε τέλεια απομόνωση των μαζών από τη σεισμική δραστηριότητα της περιοχής, αυτό υπεισέρχεται ως θόρυβος με συχνότητα μικρότερη περίπου των 10 Hz και καθιστά πρακτικά αδύνατη τη μέτρηση βαρυτικών κυμάτων σε τέτοιες συχνότητες. Στις μεσαίες συχνότητες, θερμικές μικρομεταβολές στις επιφάνειες των καθρεπτών όπως και στα σημεία στήριξής τους, αλλά και η πίεση της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας καθώς προσπίπτει σ' αυτούς κυριαρχούν ως πηγές θορύβου. Στις υψηλές συχνότητες, και πέραν οποιωνδήποτε δυνάμεων που προσπαθούν να μετακινήσουν τους καθρέπτες, η ίδια η κβαντική φύση του φωτός ενεργεί ως πηγή θορύβου, μέσω αυτού που ονομάζουμε στατιστική φωτονίων (photon statistics), το γεγονός, δηλαδή, ότι έχουμε πεπερασμένο αριθμό φωτονίων τα οποία χρησιμοποιούμε για να κάνουμε τη μέτρηση, οπότε ο αριθμός τους δεν είναι σταθερός, αλλά αυξομειώνεται. Τέλος, υπάρχουν και πολλοί άλλοι πιο τεχνικοί, ας πούμε, λόγοι για τους οποίους θόρυβος υπεισέρχεται εξ αιτίας της μεταβολής της συχνότητας και του πλάτους των ταλαντώσεων του laser, οπτικών διαταραχών και απωλειών, όπως επίσης λόγω σκέδασης στο υπόλοιπο αέριο που υπάρχει μέσα στους βραχίονες του συμβολομέτρου.

Το LIGO ξεκίνησε τις παρατηρήσεις το 2002 και συνέχισε να συλλέγει δεδομένα μέχρι το 2010 με τον αρχικό σχεδιασμό του ανιχνευτή (Initial LIGO). Το 2008 άρχισε η κατασκευή της δεύτερης γενιάς ανιχνευτών βαρυτικών κυμάτων LIGO – αυτοί φέρουν το όνομα Advanced LIGO (προηγμένος LIGO), οι οποίοι και αντικατέστησαν τους αρχικούς ανιχνευτές μεταξύ του 2010 και 2014. Με την ολοκλήρωση της κατασκευής και εγκατάστασης των ανιχνευτών τόσο στο Hanford στο Washington State, όσο και στο Livingston στην Louisiana, άρχισε ο έλεγχος

και η μελέτη του θορύβου προκειμένου να βελτιωθεί η ικανότητα των συμβολομέτρων να καταγράψουν βαρύτιμα κύματα. Το καλοκαίρι του 2015, η ευαισθησία αυτή έφτασε ένα επίπεδο τουλάχιστον τρεις φορές καλύτερο εκείνης των αρχικών ανιχνευτών (ξεπερνώντας σημαντικά το στόχο ευαισθησίας των 10^{-18} μέτρων), οπότε και αποφασίσαμε να διακόψουμε τις μελέτες για τη βελτίωση του θορύβου προκειμένου να αρχίσουμε μια περίοδο παρατηρήσεων. Η πρώτη αυτή περίοδος παρατηρήσεων που φέρει το όνομα «O1» (Observing Run #1, πρώτη περίοδος παρατηρήσεων) έκανε πραγματικότητα μια από τις πιο δύσκολες μετρήσεις που έχει πραγματοποιήσει ποτέ η Επιστήμη και η Τεχνολογία στην ιστορία του ανθρώπου: την άμεση μέτρηση των βαρυτικών κυμάτων από συστήματα διπλών μελανών οπών.

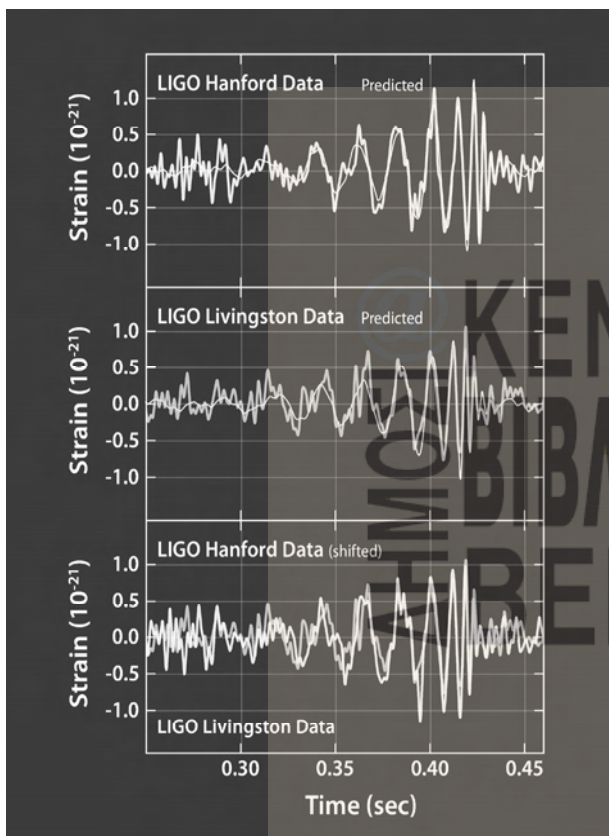

ΕΙΚΟΝΑ 8. Εναέριας φωτογραφίες των δυο ανιχνευτών LIGO (copyright Caltech/MIT/LIGO Laboratory), ο πρώτος (πάνω αριστερά) στο Hanford της πολιτείας της Washington και ο δεύτερος (πάνω δεξιά) στο Livingston της πολιτείας της Louisiana. Οι δυο ανιχνευτές είναι σε απόσταση περίπου 3000 km, απόσταση που για κάτι που ταξιδεύει με την ταχύτητα του φωτός (300000 km/sec) αντιστοιχεί σε 10 χιλιοστά του δευτερολέπτου. Ο καθένας από αυτούς έχει δύο ορθογώνιους βραχίονες κατασκευασμένους από ανοξείδωτο ατσάλι μήκους 4km μέσα στους οποίους (και ανάμεσα σε ένα σύστημα καθρεπτών) ταξιδεύει η δέσμη φωτός laser. Οι θέσεις των ανιχνευτών στις ΗΠΑ και πάνω στη Γη φαίνεται στην εικόνα του google-earth.

GW150914: Η πρώτη άμεση καταγραφή βαρυτικών κυμάτων

Στις 14 Σεπτεμβρίου 2015 και (τοπική) ώρα 04:50:45 τα ξημερώματα στην πολιτεία της Louisiana των ΗΠΑ, ο εκεί ανιχνευτής LIGO (Livingston, LA) κατέγραψε το πρώτο βαρυτικό κύμα στο οποίο δόθηκε το όνομα GW150914 (GW=Gravitational Wave, Βαρυτικό Κύμα και 150914 είναι η ημερομηνία καταγραφής του στην μορφή έτος-μήνας-ήμερα). Πε

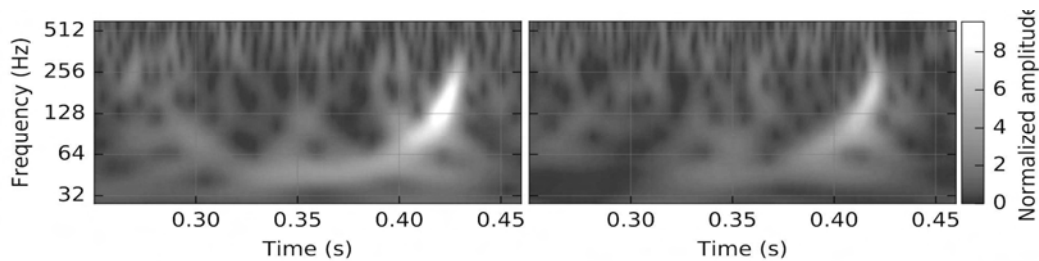
ρίπου 7 χιλιοστά του δευτερολέπτου αργότερα το σήμα αυτό καταγράφηκε και από τον ανιχνευτή LIGO στο Hanford της πολιτείας Washington. Τα σήματα εντοπίστηκαν μέσα σε λίγα λεπτά με δύο διαφορετικές μεθόδους ανάλυσης/αναζήτησης. Η πιθανότητα για το γεγονός αυτό να είναι αποτέλεσμα τυχαίων διακυμάνσεων θορύβου είναι μικρότερη από ένα στα 20 εκατομμύρια, κάτι που αντιστοιχεί σε στατιστική σημασία μεγαλύτερη των 5 «σίγμα» (δηλαδή, θα πρέπει κανείς να απομακρυνθεί 5 φορές την τυπική απόκλιση «σ» από τη μέση τιμή «μ» μιας Κανονικής – Gaussian – Κατανομής προκειμένου να βρει την πιθανότητα που έχει η παρατήρηση να είναι τυχαίο αποτέλεσμα. Αυτό το «κριτήριο» των 5σ έχει τεθεί κυρίως από τη σωματιδιακή φυσική για την ανακάλυψη νέων σωματιδίων/φαινομένων).

ΕΙΚΟΝΑ 9. Χρονοσειρά του βαρυτικού κύματος όπως αυτό καταγράφηκε από τους ανιχνευτές LIGO στο Hanford, WA (άνω τμήμα της εικόνας) και στο Livingston, LA (μεσαίο τμήμα της εικόνας). Το μέγεθος της διαταραχής του βαρυτικού κύματος αντιστοιχεί στην κλασματική μεταβολή της απόστασης των κατόπτρων στα συμβολόμετρα LIGO και είναι αυτό που μας επιτρέπει να τοποθετήσουμε αυτό το διπλό σύστημα μελανών οπών 1,3 δισεκατομμύρια έτη φωτός μακριά. Επάνω στα δεδομένα των ανιχνευτών LIGO και με λεπτότερα ίχνη είναι οι κυματομορφές όπως αυτές προβλέπονται από τη Γενική Θεωρία της Σχετικότητας του Einstein για ένα σύστημα δύο μελανών οπών και με παραμέτρους που εξάγονται από τη μέτρηση με το LIGO. Το κάτω μέρος της εικόνας δείχνει τα σήματα από τους δυο ανιχνευτές LIGO σε υπέρθεση με τα δεδομένα από το LIGO-Hanford να είναι χρονικά μετατοπισμένα κατά το χρόνο διάδοσης που μετρήθηκε μεταξύ των δύο ανιχνευτών LIGO (περίπου 7 χιλιοστών του δευτερολέπτου) και αναστραμμένα λόγω του σχετικού προσανατολισμού των δύο ανιχνευτών LIGO.

Η εικόνα είναι copyright του Caltech /MIT/ LIGO Laboratory.

Την πρώτη αυτή ανάλυση των δεδομένων ακολούθησε επεξεργασία βασιζόμενη σε βέλτιστο φίλτράρισμα (matched filtering) χρησιμοποιώντας μια τεράστια βιβλιοθήκη σημάτων όπως αυτά προβλέπονται/υπολογίζονται από τη Γενική Θεωρία της Σχετικότητας. Η επεξεργασία αυτή μάς επέτρεψε να τακτοποιήσουμε το σήμα μ' αυτό που προβλέπεται να εκπνευθεί τα τελευταία 200 χιλιοστά του δευτερολέπτου της εξέλιξης ενός διπλού αστρικού συστήματος που αποτελείται από δυο μελανές οπές η κάθε μια με μάζα περίπου 30 φορές αυτή του Ήλιου μας. Το διπλό αυτό σύστημα συρρικνώθηκε, συγκρούστηκε και έσμιξε σε μια μελανή οπή. Στη διαδικασία αυτή, ενέργεια ισοδύναμη με περίπου τρεις φορές τη μάζα του Ήλιου εκπέμφθηκε στη μορφή βαρυτικών κυμάτων. Δοθέντος ότι όλα αυτά έλαβαν χώρα μέσα σε ένα μικρό κλάσμα του δευτερολέπτου, GW150914 υπήρξε πάνω από 10 φορές πιο «λαμπρό» από ότι είναι ολόκληρο το ορατό σύμπαν!

ΕΙΚΟΝΑ 10. Φασματογράφημα του βαρυτικού σήματος GW150914: πρόκειται για τη «χρωματική» εικόνα του σήματος καθώς μας δίνει το πώς εξελίσσεται η συχνότητά του σαν συνάρτηση του χρόνου. Συνήθως περιγράφεται σαν βαρυτικό «τιτίβισμα» (chirp) σε αναλογία με το τιτίβισμα των πουλιών, και δεν είναι τίποτα άλλο από ένα αστρονομικό «glissando» που ξεκινάει περί τα 30Hz (η μικρότερη συχνότητα που μπορεί να καταγραφεί αξιόπιστα με το LIGO) και τελειώνει περίπου 3 οκτάβες πιο «ψηλά» στα 250Hz (το μεσαίο ντο στο πιάνο). Η εξέλιξη της συχνότητας αντικατοπτρίζει την “chirp” μάζα του συστήματος. Η τελική συχνότητα αποκαλύπτει τη συνολική μάζα του και το πόσο κοντά έχουν έρθει. Ακόμη και χωρίς τη χρήση της Γενικής Θεωρίας της Σχετικότητας, θα μπορούσαμε να βρούμε πως τα δυο αυτά σώματα προσέγγισαν σε απόσταση μερικών εκατοντάδων χιλιομέτρων (π.χ., η απόσταση Θεσσαλονίκης-Αθήνας) προτού συγκρουστούν και σμίξουν. Τα μόνα συμπαγή αστρικά σώματα που θα μπορούσαν να υπάρξουν τόσο κοντά και να ικανοποιήσουν τις συνθήκες του σήματος που παρατηρούμε είναι οι μελανές σπές. Μολονότι κάνουμε την αναλογία με το τιτίβισμα των πουλιών, ή το πιάνο και τον ήχο, θα πρέπει να υπογραμμίσουμε πως τα βαρυτικά κύματα δεν είναι ηχητικά! Η μόνη αναλογία είναι στο ότι έχουν παραπλήσιο συχνοτικό περιεχόμενο. Η εικόνα είναι από τη δημοσίευση της ανακάλυψης από τις συνεργασίες LIGO και Virgo στις 11 Φεβρουαρίου 2016 (Phys. Rev. Lett 116, 061102).

Πέραν του βαρυτικού κύματος, κάθε ανιχνευτής LIGO καταγράφει πάνω από 200.000 βοηθητικά κανάλια που παρακολουθούν τη «συμβολομετρική» συμπεριφορά του ανιχνευτή και τις περιβαλλοντικές συνθήκες. Αυτό επιτρέπει τη μελέτη των συσχετίσεων (couplings) του καναλιού που καταγράφει τα βαρυτικά κύματα με το περιβάλλον (συμπεριλαμβανομένων γεγονότων ανά τη Γη, π.χ. σεισμική δραστηριότητα, κεραυνοί, καιρικά φαινόμενα, μεταβολές ηλεκτρικής τάσης, ηλεκτρομαγνητικές παρεμβολές κλπ). Την ανακάλυψη του βαρυτικού κύματος GW150914 ακολούθησε η εξονυχιστική ανάλυση όλων των βοηθητικών καναλιών προκειμένου να βεβαιωθούμε πως κατά τη στιγμή εκείνη οι δύο ανιχνευτές LIGO λειτουργούσαν κανονικά, σε χαμηλά επίπεδα θορύβου και με τους αισθητήρες να μην απεικονίζουν κανένα ισχυρό περιβαλλοντικό θόρυβο που να μπορεί να ευθύνεται για το βαρυτικό σήμα GW150914. Τα αποτελέσματα όλων των αναλύσεων συνέκλιναν σε ένα ιστορικό γεγονός: η πρώτη ανακάλυψη των βαρυτικών κυμάτων έγινε πραγματικότητα!

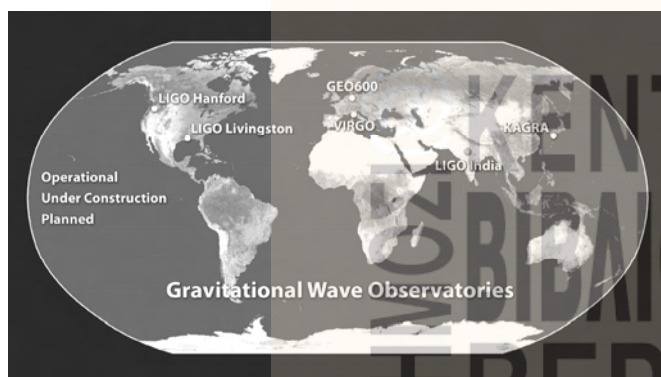
Παρατηρήσεις με τους ανιχνευτές Advanced LIGO

Ένα δεύτερο βαρυτικό κύμα καταγράφηκε από το LIGO στις 26 Δεκεμβρίου 2015 και φέρει το όνομα GW151226. Αντιστοιχεί και αυτό σε ένα διπλό σύστημα μελανών οπών με μάζες 14, η μια, και 8, η άλλη, φορές αυτές του Ήλιου, καθώς συγκρούστηκαν και εξέπεμπαν το ισοδύναμο μιας περίπου Ηλιακής μάζας σε μορφή βαρυτικών κυμάτων 1,4 δισεκατομμύρια έτη φωτός μακριά. Ωστόσο, το σήμα από το σύστημα αυτό είναι αρκετά διαφορετικό σε σχέση με το GW150914: είναι σημαντικά μικρότερου πλάτους, κυριολεκτικά «θαμμένο» μέσα στο θόρυβο και χρειάστηκε την πλήρη πανοπλία της ανάλυσης δεδομένων μέσω βέλτιστου φιλτραρίσματος (matched filtering) προκειμένου να ανιχνευθεί. Η στατιστική σημασία της ανακάλυψης του GW151226 είναι (όπως και του GW150914) μεγαλύτερη των 5 «σίγμα». Οι ανιχνευτές Advanced LIGO ολοκλήρωσαν την πρώτη περίοδο συλλογής δεδομένων τον Ιανουάριο του 2016. Για το μεγαλύτερο μέρος του 2016 οι ανιχνευτές δεν συνέλλεξαν δεδομένα

καθότι πραγματοποιήθηκαν μελέτες θορύβου και βελτιώσεις στα διάφορα ηλεκτρονικά, κομμάτια οπτικής και lasers αυτών. Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών αυτών, ξεκίνησε η δεύτερη περίοδος παρατηρήσεων και συλλογής δεδομένων στις 30 Νοεμβρίου 2016. Η περίοδος αυτή αναμένεται να διαρκέσει περίπου 6 μήνες. Για τα επόμενα δυο περίπου χρόνια οι ανιχνευτές Advanced LIGO θα συλλέγουν δεδομένα σε τακτά χρονικά διαστήματα ενώ οι εργασίες βελτίωσης του θορύβου θα συνεχιστούν προκειμένου να φθάσουν την ευαισθησία σχεδιασμού τους (περίπου 3 φορές καλύτερη της σημερινής) κάποια στιγμή το 2019.

Πέραν των ανιχνευτών Advanced LIGO

Ένα διεθνές δίκτυο συμβολόμετρων laser, πέραν των δυο LIGO στις ΗΠΑ, βρίσκεται υπό κατασκευή ανά την υφήλιο με σκοπό να έχουμε την επόμενη δεκαετία έναν εντυπωσιακό τρόπο ανίχνευσης και μελέτης των βαρυτικών κυμάτων πάνω στη Γη. Το δίκτυο αυτό αποτελείται από έναν τρίτο ανιχνευτή LIGO που θα λειτουργήσει στην Ινδία, τον ανιχνευτή Virgo στην Ιταλία και KAGRA στην Ιαπωνία. Ο ανιχνευτής «πρώτης» γενιάς GEO600 παραμένει σε λειτουργία στη Γερμανία, κυρίως για ιστορικούς λόγους και για την πραγματοποίηση δοκιμών νέων τεχνολογιών, καθότι η ευαισθησία του είναι πολύ μικρότερη όλων των άλλων.

ΕΙΚΟΝΑ 11. Οι ανιχνευτές βαρυτικών κυμάτων (συμβολόμετρα laser) ανά την υφήλιο. Τα δυο (advanced) LIGO στις ΗΠΑ και το GEO600 στη Γερμανία είναι σε λειτουργία. Το Virgo (στην Ιταλία) και το KAGRA (στην Ιαπωνία) είναι υπό κατασκευή ενώ ένας τρίτος ανιχνευτής LIGO έχει εγκριθεί από την Ινδία και την Αμερική και θα τοποθετηθεί στην Ινδία. Το Virgo αναμένεται να ξεκινήσει τη λήψη δεδομένων μέσα στο 2017, και το KAGRA θα ακολουθήσει το 2018. Ένα τέτοιο δίκτυο ανιχνευτών θα είναι σε θέση να μέτρησε τις πηγές βαρυτικών κυμάτων στην ουράνια σφαίρα

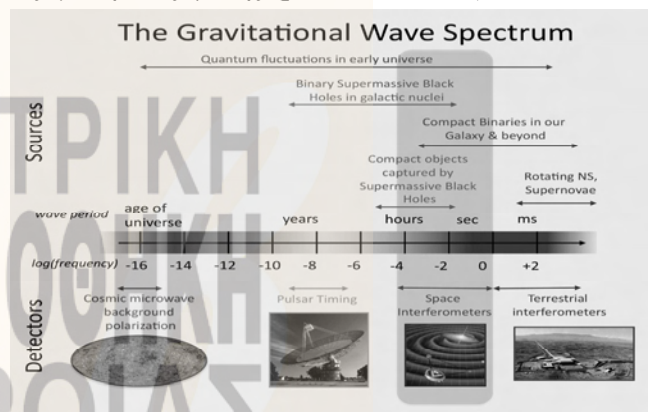
με ακρίβεια της τάξης μερικών μοιρών. Κάτι τέτοιο θα αποτελέσει το σημαντικό συστατικό για τη σύνδεση της αστρονομίας βαρυτικών κυμάτων με την παραδοσιακή αστρονομία μέσω ηλεκτρομαγνητικών κυμάτων (αλλά και με νετρίνο). Για σύγκριση, οι ανιχνευτές LIGO κατά την πρώτη και τωρινή λήψη δεδομένων (2015-2017), μπορούν να μετρήσουν τη θέση των πηγών βαρυτικών κυμάτων εντός μερικών εκατοντάδων τετραγωνικών μοιρών. Το copyright της εικόνας αυτής είναι των Caltech/MIT/LIGO Laboratory.

Ένα τέτοιο δίκτυο πολλαπλών ανιχνευτών ανά τη Γη, θα μάς επιτρέψει τον επακριβή προσδιορισμό της πηγής των βαρυτικών κυμάτων στην ουράνια σφαίρα, τη λεπτομερή μελέτη των κυματομορφών και της πόλωσής τους, καθώς και τη σίγουρη ανίχνευση πολλαπλών πηγών.

Η μελέτη ωστόσο των βαρυτικών κυμάτων με συμβολόμετρα πάνω στη Γη έχει το μειονέκτημα ότι αδυνατεί (λόγω της σεισμικής δραστηριότητας και της μεταβαλλόμενης τοπικής βαρύτητας) να παρατηρήσει πηγές που εκπέμπουν σε συχνότητες κάτω των – περίπου – 10 Hz. Για το λόγο αυτό έχει προταθεί η κατασκευή και τοποθέτηση συμβολόμετρων στο διάστημα όπως το LISA (και πιο πρόσφατα το eLISA) με σκοπό να μετρηθούν βαρυτικά κύματα σε συχνότητες μεταξύ 0,1 και 10 χιλιοστών του Hz. Τέτοια βαρυτικά κύματα αναμένονται από πηγές όπως διπλά συστήματα από υπερμεγέθεις μελανές οπές, ή από μελανές οπές με μάζες της τάξης του Ήλιου μας ενώ τις καταβροχθίζουν υπερμεγέθεις μελανές οπές. Μια πρώτη διαστημική αποστολή που ονομάζεται LISA Pathfinder εστάλη στο διάστημα στις 3 Δεκεμβρίου 2015 με σκοπό να δοκιμάσει την τεχνολογία που απαιτείται για ένα τέτοιο συμβολόμετρο στο διάστημα. Το LISA Pathfinder ανακοίνωσε τον Ιούνιο του 2016 πολύ ενθαρρυντικά αποτελέσματα για την ικανότητα ενός τέτοιου συστήματος να φτάσει και να ξεπεράσει τα επίπεδα ευαισθησίας που

απαιτούνται για την επιτυχή λειτουργία του. Όπως έχουμε δει, η χρήση των pulsars παρέχει σημαντική δυνατότητα για την έμμεση ανίχνευση των βαρυτικών κυμάτων. Κάνοντας χρονισμό (timing) των αστέρων, μπορούμε να ανιχνεύσουμε πιθανές διαταραχές στον χρόνο άφιξης των παλμών τους. Τέτοιες διαταραχές αναμένονται μέσα σε μια θάλασσα βαρυτικών κυμάτων τα οποία μεταβάλουν απειροελάχιστα τον χρονισμό των παλμών, όπως αυτοί καταγράφονται επί της Γης. Η μεταβολή είναι της τάξης του χιλιοστού του εκατομμυριοστού του δευτερολέπτου, και όπως μπορούμε να φανταστούμε, θα ήταν μάλλον δύσκολο με τη μέτρηση χρονισμού ενός μόνο τέτοιου pulsar να μπορέσουμε με σιγουριά να πούμε πως αυτό οφείλεται σε βαρυτικά κύματα. Μετρώντας όμως ταυτόχρονα πολλά τέτοια pulsars, τα χρονικά λάθη και ο τρόπος με τον οποίο αθροίζονται σε συνάρτηση του χρόνου θα πρέπει να είναι τα ίδια για όλα αυτά, και κατ' αυτό τον τρόπο θα μπορέσει να γίνει μια έμμεση μέτρηση των βαρυτικών κυμάτων. Οι συχνότητες βαρυτικών κυμάτων που μπορούν να ανιχνευθούν κατά τον τρόπο αυτό είναι πολύ μικρές, της τάξης του δισεκατομμυριοστού έως εκατομμυριοστού του Hz και θα προέρχονται από διπλά συστήματα μελανών οπών με μάζα εκατοντάδες δισεκατομμύρια φορές αυτής του Ήλιου μας που αθροίζονται για να δημιουργήσουν ένα σήμα υποβάθρου, ή από άλλες πηγές από τις πρώτες στιγμές της δημιουργίας του σύμπαντος, όπως κοσμικές χορδές, μεταβολές φάσης (phase transitions) και το ίδιο το Big Bang.

EIKONA 12. Το φάσμα συχνοτήτων των βαρυτικών κυμάτων με τις αντίστοιχες πηγές και τρόπους ανίχνευσής τους. Η εικόνα είναι copyright της NASA/Goddard Space Flight Center (<http://science.gsfc.nasa.gov/663/research/index.html>).

Σε ακόμη μικρότερες συχνότητες, ένας άλλος έμμεσος τρόπος να βρούμε τα δακτυλικά αποτυπώματα των βαρυτικών κυμάτων από το Big Bang είναι μέσω των αποτελεσμάτων που έχουν στην πόλωση της κοσμικής ακτινοβολίας υποβάθρου. Αυτή η ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία είναι το τι απέμεινε από το Big Bang, είναι σχεδόν ομοιόμορφη με ελάχιστες αλλαγές στη θερμοκρασία της λόγω μεταβολών της πυκνότητας στο πρώιμο σύμπαν. Αυτές οι απειροελάχιστες μεταβολές στην πυκνότητα είναι αυτές που μεγάλωσαν και έγιναν αυτό που βλέπουμε σήμερα ως γαλαξίες. Η παρουσία βαρυτικών κυμάτων στο πρώιμο σύμπαν θα συμπιέζουν και θα επιμηκύνουν τον κοσμολογικό ορίζοντα και θα αφήσουν ένα μοναδικό μοτίβο στην πόλωση της κοσμικής ακτινοβολίας υποβάθρου, δημιουργώντας αυτό που ονομάζουμε πόλωση "B - mode". Δυστυχώς, αυτό μπορεί να δημιουργηθεί και από τη σκόνη στο γαλαξία μας, και αυτός ήταν ο λόγος που, αυτό που αρχικά φάνηκε σαν ανακάλυψη της πόλωσης "B - mode" το 2014 από το πείραμα BICEP2 (και συνεπώς των πρωταρχικών βαρυτικών κυμάτων), αργότερα να απορριφθεί. Παρ' όλα αυτά, η μελέτη της κοσμικής ακτινοβολίας υποβάθρου παραμένει ο πιο υποσχόμενος τρόπος για τη ανακάλυψη των βαρυτικών κυμάτων από το πρώιμο σύμπαν.

Η αστρονομία βαρυτικών κυμάτων

Δύο είναι τα χαρακτηριστικά των βαρυτικών κυμάτων που θα καθορίσουν το ρόλο τους στην αστρονομία του 21ου αιώνα: πρώτα απ' όλα είναι το γεγονός ότι απαιτούν τεράστιες μάζες που επιταχύνονται σε μεγάλες ταχύτητες, κοντά στην ταχύτητα του φωτός, προκειμένου να είναι ισχυρά σε βαθμό που να μπορούν να ανιχνευτούν. Το δεύτερο έχει να κάνει με το γεγονός πως τα βαρυτικά κύματα αλληλοεπιδρούν με την ύλη με εξαιρετικά ασθενή τρόπο. Αυτό σημαίνει πως είναι οι ιδανικότεροι αγγελιοφόροι για τη μελέτη της ισχυρής βαρύτητας, ικανοί να δραπετεύσουν και να δώσουν άμεσες πληροφορίες από μέρη του Σύμπαντος

που είναι αδύνατο να τα παρατηρήσει κανείς με την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, ή ακόμη και με νετρίνο. Βέβαια, η ασθενής αλληλοεπίδραση με την ύλη είναι αυτό που κάνει εξαιρετικά δύσκολη την ανίχνευσή τους, αλλά και αυτό που τα επιτρέπει να ταξιδεύουν ανά το Σύμπαν χωρίς καμία απορρόφηση. Δεδομένου του πώς δημιουργούνται, οι πληροφορίες που θα μας φέρουν θα είναι συμπληρωματικές αυτών που γνωρίζουμε μέχρι σήμερα κυριαρχικά μέσω των παρατηρήσεων στο ηλεκτρομαγνητικό φάσμα. Αν σκεφτούμε ότι τα βαρυτικά κύματα δημιουργούνται από τις συμμασικές κινήσεις τεραστίων μαζών, οι πληροφορίες που κουβαλάνε αντικατοπτρίζουν την ολική δυναμική των πηγών τους (και όχι τις «λεπτομέρειες»). Ως αποτέλεσμα, τα μήκη κύματος των βαρυτικών κυμάτων είναι πάντοτε μεγαλύτερα των τυπικών διαστάσεων των πηγών τους (αν σκεφτούμε το GW150914, για παράδειγμα, οι μελανές οπές ήταν της τάξης των εκατό χιλιομέτρων, και το βαρυτικό μήκος κύματος της τάξης των χιλιάδων χιλιομέτρων). Για το λόγο αυτό, ένας ανιχνευτής βαρυτικών κυμάτων δεν μπορεί ποτέ να μας δώσει μία «εικόνα» της πηγής του. Για κάτι τέτοιο χρειάζεται κανείς την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία που προέρχεται από ένα μεγάλο αριθμό εκπομπών εντός της πηγής, όλων με μήκη κύματος πολύ μικροτέρων των διαστάσεων της πηγής. Οι ανιχνευτές βαρυτικών κυμάτων είναι για τα τηλεσκόπια (ηλεκτρομαγνητικά κύματα) ό,τι είναι τα αυτιά για τα μάτια στον κάθε ζωντανό οργανισμό. Η ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία είναι αυτή που κουβαλάει τις «λεπτομέρειες» και σχηματίζει τις «εικόνες» ενώ η βαρυτική ακτινοβολία αποτυπώνει την ολική δυναμική και σχηματίζει τον «ήχο». Με την ανακάλυψη των βαρυτικών κυμάτων προσθέτουμε τα καλύτερα «αυτιά» στα καλύτερα «μάτια» σ' αυτό το κунήγι της Γνώσης. Είναι το ξεκίνημα μιας νέας αστρονομίας, αυτής των βαρυτικών κυμάτων, που έρχεται να μας δώσει μια ριζικά διαφορετική εικόνα του Σύμπαντος, συμπληρώνοντας αυτή που έχουμε μέχρι σήμερα. Επιπλέον, και – ίσως πιο σημαντικά – η νέα αυτή αστρονομία βαρυτικών κυμάτων έρχεται να δουλέψει χέρι με χέρι με την παραδοσιακή αστρονομία προκειμένου να δώσει απαντήσεις στα ανοικτά ερωτηματικά για το Σύμπαν και να χαρτογραφήσει *terra incognita*.

Επίλογος

*Σα βγεις στον πηγαιμό για την Ιθάκη,
να εύχεται νάναι μακρύς ο δρόμος,
γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις.*

Από την «Ιθάκη» του Κ. Π. Καβάφη

Εκατό χρόνια μετά την πρόβλεψή των και μετά από πενήντα χρόνια ενός ασταμάτητου αγώνα, η ανίχνευση των βαρυτικών κυμάτων υπήρξε μία από τις πιο δύσκολες μετρήσεις που έχει πραγματοποιηθεί ποτέ. Αλλά όπως προσφώνησε ο διευθυντής του LIGO, David Reitze, την ημέρα της πρώτης δημόσιας ανακοίνωσης (11 Φεβρουαρίου 2016), «το καταφέραμε!». Οι πρώτες ανακαλύψεις GW150914, GW151226 έχουν επιβεβαιώσει ότι η Γενική Θεωρία της Σχετικότητας του Einstein είναι η σωστή περιγραφή της βαρύτητας, ακόμη και στις συνθήκες ισχυρότατων πεδίων (δισεκατομμύριο φορές ισχυρότερων αυτών που αισθανόμαστε στη Γη) και ταχυτήτων πολύ κοντά σ' αυτήν του φωτός. Έχουν αποδείξει άμεσα την ύπαρξη μελανών οπών με μάζες πολλαπλές αυτής του Ήλιου μας, συμπεριλαμβανομένης της ύπαρξης διπλών συστημάτων, όπως επίσης και της εξέλιξής τους προς τη σύγκρουση. Τα βαρυτικά κύματα θα προσφέρουν έναν εντελώς νέο τρόπο παρατήρησης και γνώσης του Σύμπαντος – θα φέρουν μια επανάσταση στην Αστρονομία και την Αστροφυσική. Μείνετε συντονισμένοι για περισσότερες εκπλήξεις στους επόμενους μήνες και τα επόμενα χρόνια – μια εντελώς καινούργια σελίδα στη φυσική και την αστρονομία έχει μόλις γυρίσει.

Σημείωση

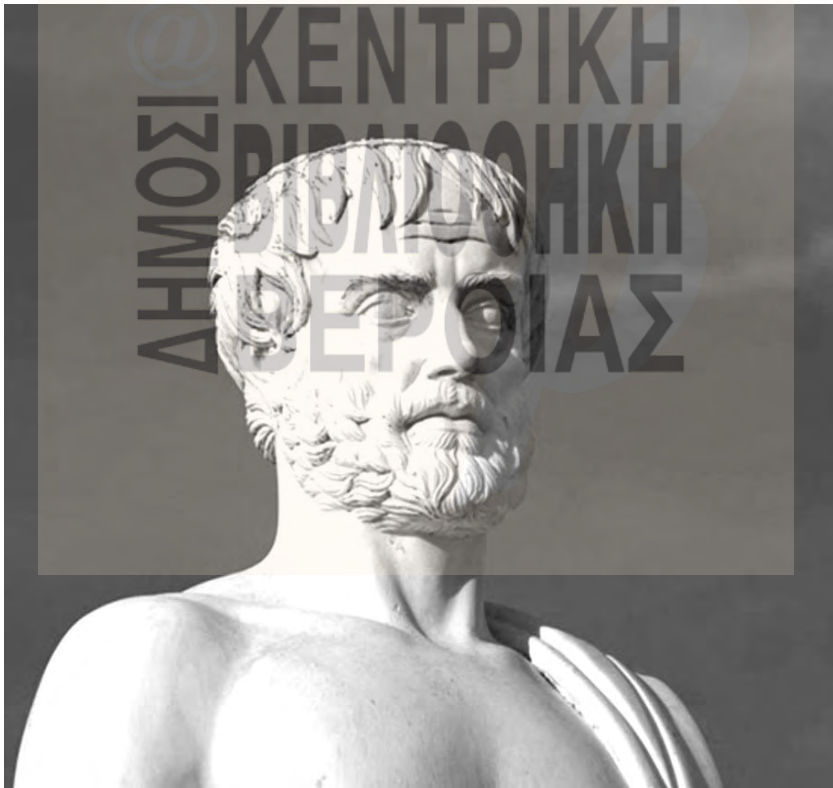
Ευχαριστώ τους Ιωάννη Σειραδάκη και Ιωάννη Κατσαβουνίδη που διάβασαν και διόρθωσαν το κείμενο κατά την προετοιμασία του.

**UNESCO: 2016 - «Παγκόσμιο Έτος Αριστοτέλη»
2400 χρόνια από τη γέννηση του φιλοσόφου Αριστοτέλη (384 π. Χ. – 2016)**

Δρ. Σταύρος Αυγολούπης
Καθηγητής Αστρονομίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

**ΣΧΟΛΙΑΖΟΝΤΑΣ ΣΗΜΕΡΑ ΜΕΡΙΚΑ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ
ΑΠΟ ΤΗΝ «ΠΕΡΙ ΟΥΡΑΝΟΥ» ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ**

Η χρονιά που διανύουμε είναι το «Παγκόσμιο Έτος Αριστοτέλη». Η UNESCO με πρόταση και του «Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών» του ΑΠΘ, ανακήρυξε το 2016 σε «Παγκόσμιο Έτος Αριστοτέλη», διότι συμπληρώνονται 2400 χρόνια από τη γέννηση του φιλοσόφου Αριστοτέλη στα Αρχαία Στάγειρα της Χαλκιδικής το 384 π.Χ.

Η Αστρονομία ανήκει στις Φυσικές Επιστήμες και ο Αριστοτέλης θεωρείται ως ο πιο γνωστός φυσικός φιλόσοφος. Ο δάσκαλός του ο Πλάτωνας συμπεριελάμβανε μάλιστα την Αστρονομία στους τέσσερις κλάδους των Μαθηματικών και τη θεωρούσε κύριο συστατικό της Εκπαίδευσης. Από το «Περί Ουρανού» έργο του Αριστοτέλη επιλέχθηκαν μερικά αποσπάσματα και έτσι δημιουργήθηκαν στην εργασία αυτή τέσσερις ενότητες που αναφέρονται:

- Α) Στο Αριστοτελικό Γεωκεντρικό – Ανθρωποκεντρικό Κοσμολογικό Σύστημα,
 Β) Στη σφαιρικότητα της Γης,
 Γ) Στις περί μεσότητας αντιλήψεις του Αριστοτέλη,
 Δ) Στην «πεμπουσία» του Αριστοτέλη ως Πέμπτη Θεμελιώδη Δύναμη, που κυβερνά το Σύμπαν – και τις οποίες πολύ περιληπτικά σχολιάζω:

Α) Ο Αριστοτέλης για τη δημιουργία του δικού του Κοσμολογικού Συστήματος σε διαφοροποίηση από τον Πλάτωνα χρησιμοποίησε επιπλέον την παρατήρηση. Πράγματι, ο Αριστοτέλης παρατήρησε:

α) Την ανάδρομη κίνηση του Άρη, που άλλοτε κινείται κανονικά από τη δύση προς την ανατολή ανάμεσα στα μακρινά αστέρια και άλλοτε από την ανατολή προς τη δύση.

β) Την παράξενη κίνηση της Αφροδίτης, που άλλοτε φαίνεται ως Αποσπερίτης και άλλοτε ως Αυγερινός για τρεις το πολύ ώρες μετά τη δύση ή πριν από την ανατολή του Ήλιου, αντίστοιχα, και

γ) Την παρόμοια με την Αφροδίτη κίνηση του Ερμή, ο οποίος φαίνεται μόνο για δύο το πολύ ώρες στον απογευματινό ή πρωινό ουρανό.

Ενώ, όμως, όλα αυτά τα φαινόμενα οδηγούσαν στο Ηλιοκεντρικό Σύστημα, προκειμένου ο Αριστοτέλης να υπηρετήσει εκείνη την εποχή (μετά το τέλος του ολέθριου Πελοποννησιακού Πολέμου) τις ανθρώπινες αξίες, θεμελίωσε με τη βοήθεια της Γεωμετρίας το Ανθρωποκεντρικό-Γεωκεντρικό Αριστοτελικό Κοσμολογικό Σύστημα, το οποίο με τις παρεμβάσεις και του Πτολεμαίου αργότερα, κατά τον 2^ο μ.Χ. αιώνα, επιβίωσε για 18 ολόκληρους αιώνες, μια και είχε κατορθώσει και είχε ερμηνεύσει τις παρατηρούμενες κινήσεις και τις μεταβολές της λαμπρότητας των πλανητών. Απ' αυτό βγαίνει το συμπέρασμα ότι ο Αριστοτέλης πίστευε πως η επιστήμη πρέπει να υπηρετεί αποκλειστικά τον άνθρωπο και τις αξίες της ζωής του.

Β) Στο «Περί Ουρανού» έργο του Αριστοτέλη θαυμάζει κανείς και τις ακόλουθες αποδείξεις, που αναφέρονται στη σφαιρικότητα της Γης:

α) Από την παρατήρηση του σχήματος της σκιάς, που ρίχνει η Γη πάνω στην Πανσέληνο κατά τη διάρκεια μιας ολικής έκλειψης της Σελήνης. Αυτό το σχήμα, λέγει ο Αριστοτέλης στο χωρίο 297 Β 24, είναι πάντα κοίλο λόγω της σφαιρικότητας της Γης: «*Ούτε γαρ αν αι της σελήνης εκλείψεις τοιαύτας αν είχαν τας αποτομάς νυν γαρ εν μεν τοις κατά μήνα σχηματισμοίς πάσας λαμβάνει τας διαιρέσεις (και γαρ ευθεία γίνεται και αμφίκυρτος και κοίλη), περί δε τας εκλείψεις αεί κυρτήν έχει την ορίζουσαν γραμμήν, ώστ' επειπερ εκλείπει δια της την γης επιπρόσθησιν, η της γης αν είη περιφέρεια του σχήματος αιτία σφαιροειδής ούσα*» (Περί Ουρανού 297 Β 24). Είναι δηλαδή γνωστό ότι η γραμμή που διαχωρίζει το σκοτεινό από το φωτεινό τμήμα του δίσκου της Σελήνης κατά τις φάσεις της γίνεται κυρτή, ευθεία και κοίλη. Στις εκλείψεις όμως δεν συμβαίνει το ίδιο, η γραμμή αυτή είναι πάντα κοίλη σ' όλη τη διάρκεια της έκλειψης και αυτό οφείλεται ασφαλώς στην παρεμβολή της Γης μεταξύ Σελήνης και Ήλιου. Άρα βγαίνει το συμπέρασμα ότι η Γη είναι σφαιρική αφού η σκιά της που πέφτει πάνω στη Σελήνη, κατά τις εκλείψεις έχει σχήμα κυκλικό.

β) Ο Αριστοτέλης τονίζει στο χωρίο 297 Β 30, πως εύκολα καταλαβαίνουμε ότι η Γη είναι σφαιρική και από την αλλαγή της θέσεως των αστερών που βλέπουμε από διάφορους τόπους της Γης την ίδια χρονική στιγμή. Μάλιστα, έτσι προκύπτει και το συμπέρασμα ότι η Γη όχι μόνο είναι σφαιρική, αλλά και ως προς το μέγεθός της δεν είναι μεγάλη, διότι μερικοί αστέρες που φαίνονται από την Αίγυπτο φαίνονται και από την Κύπρο, αλλά δεν φαίνονται από χώρες που βρίσκονται βορειότερα: «*Ετι δε δια της των άστρων φαντασίας ου μόνον φανερόν ότι περιφερής, αλλά και το μέγεθος ουκ ούσα μεγάλη μικράς γαρ γιγνομένης μεταστάσεως ημίν προς μεσημβρίαν και άρκτον επιδήλως έτερος γίγνεται ο ορίζων κύκλος, ώστε τα υπέρ κεφαλής άστρα μεγάλην έχειν*

την μεταβολήν, και μη ταύτα φαίνεσθαι προς άρκτον τε και μεσημβρίαν μεταβαίνουσιν, ένιοι γαρ εν Αιγύπτω μεν αστέρες ορώνται και περί Κύπρον, εν τοις προς άρκτον δε χωρίοις ουχ ορώνται, και τα δια παντός εν τοις προς άρκτον φαινόμενα των άστρων εν εκείνοις τοις τόποις ποιείται δύσιν» (Περί Ουρανού 297 Β 30).

γ) Η τρίτη απόδειξη για τη σφαιρικότητα της Γης, μας λέγει ο Αριστοτέλης, προκύπτει από την παρατήρηση ότι οι τροχιές των πιπτόντων σωμάτων δεν είναι παράλληλες, αλλά συγκλίνουν προς το κέντρο της Γης. Αυτό είναι το χωρίο 297 Β 17 που λέγει: «Κατά τούτον τε δη τον λόγον αναγκαίον είναι το σχήμα σφαιροειδές αυτής, και ότι πάντα φέρεται τα βαρέα προς ομοίας γωνίας, αλλ' ου παρ' άλληλα τούτο δε πέφυκε προς το φύσει σφαιροειδές, ή ουν εστί σφαιροειδής, ή φύσει γε σφαιροειδής» (Περί Ουρανού 297 Β 17). Τα σώματα δηλαδή που πέφτουν στη Γη δεν διαγράφουν τροχιές παράλληλες, αλλά τροχιές που σχηματίζουν γωνία μεταξύ τους, επειδή όλες κατευθύνονται προς το ίδιο σημείο, το κέντρο της Γης. Αυτή, τελικά, η παρατήρηση αξίζει μεγάλο θαυμασμό.

Γ) Στη θεματική αυτή ενότητα αναφέρονται οι περί «μεσότητας» αντιλήψεις του Αριστοτέλη, όπως αυτές εμφανίζονται σήμερα στο χώρο της Αστρονομίας. Ο Αριστοτέλης δίδασκε ότι η μεσότητα είναι αρετή, απαλλαγμένη από κάθε υπερβολή και έλλειψη. Οι απόψεις αυτές είναι πολύ σημαντικές και άκρως επίκαιρες και διδακτικές για τη σημερινή εποχή. Ο Αριστοτέλης τονίζει ότι ανάμεσα στη θρασύτητα και τη δειλία υπάρχει η ανδρεία, η γενναιοψυχία, που τόσο πολύ λείπει σήμερα. Μεταξύ της αναισθησίας και της ακολασίας υπάρχει η σωφροσύνη, η μετρημένη απόλαυση των πραγμάτων. Μεταξύ της αβάσταχτης φτώχειας και του ακραίου πλουτισμού υπάρχει η μεσαία τάξη, που είναι η μόνη που ενδιαφέρεται για να υπάρχει το αύριο.

Οι Αστρονόμοι βλέπουν σήμερα ξεκάθαρα στο Σύμπαν την αριστοτελική μεσότητα. Πιστεύουν ότι μόνο τα μεσαίου μεγέθους άστρα, σαν τον Ήλιο μας, δηλαδή μόνο τα σεμνά αστέρια, δίνουν ευκαιρίες και μάλιστα μόνο στους σεμνούς πλανήτες τους, σαν τη μεσαία σε μέγεθος και θέση Γη μας, να αναπτύξουν ζωή. Τέτοιους πλανήτες μεσαίου μεγέθους σαν τη Γη μας, που περιφέρονται γύρω από αστέρες μεσαίου μεγέθους σαν τον Ήλιο μας, ψάχνει τώρα το διαστημικό τηλεσκόπιο Kepler ως υποψήφιους πλανήτες για να φιλοξενούν ζωή.

Δ) Τέλος, ως τέταρτη θεματική ενότητα, επιλέχθηκε η αριστοτελική έννοια της «πεμπουσίας», η οποία θα μπορούσε να συσχετιστεί με την πέμπτη θεμελιώδη δύναμη που κυβερνά το Σύμπαν (η βαρυτική, η ηλεκτρομαγνητική, η ασθενής πυρηνική και η ισχυρή πυρηνική είναι οι άλλες τέσσερες γνωστές θεμελιώδεις δυνάμεις) και είναι γνωστή σήμερα σε όλους μας ως «σκοτεινή ενέργεια». Αυτή η σκοτεινή ενέργεια αποτελεί ίσως το 73% της συμπαντικής υλοενέργειας, ενώ η γνωστή ορατή ύλη των δισεκατομμυρίων γαλαξιών με τα δισεκατομμύρια αστέρια ο καθένας τους αποτελεί μόνον το 4% και η σκοτεινή ύλη, που δεν βλέπουμε, το υπόλοιπο 23% της συμπαντικής υλοενέργειας.

Στις 4 Οκτωβρίου 2011, το βραβείο Nobel Φυσικής απονεμήθηκε στους Perlmutter, Schmidt και Riess για την ανακάλυψη της επιταχυνόμενης διαστολής του Σύμπαντος με τη βοήθεια της παρατήρησης μακρινών υπερκαινοφανών αστέρων (σουπερνόβα). Όταν πρωτοπαρατηρήθηκε αυτή η διαστολή του Σύμπαντος με τη βοήθεια υπερκαινοφανών αστέρων σε πολύ μακρινούς γαλαξίες, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, από τη μια μεριά ικανοποιηθήκαμε γιατί αυτή η διαστολή επιβεβαίωσε τη θεωρία της «Μεγάλης Έκρηξης», που έχει πλέον καθιερωθεί ως η θεωρία δημιουργίας του Σύμπαντος, αλλά από την άλλη ξαφνιαστήκαμε γιατί διαπιστώθηκε ότι η διαστολή είναι επιταχυνόμενη, κάτι που δεν αναμέναμε.

Για την ερμηνεία του φαινομένου αυτού προστέθηκε αναγκαστικά μια καινούρια μορφή ενέργειας, που ονομάζεται σκοτεινή ενέργεια και επηρεάζει την εξέλιξη του Σύμπαντος. Η σκοτεινή αυτή ενέργεια, που αποτελεί το κυρίαρχο συστατικό του Σύμπαντος, είναι λοιπόν μια μυ-

στηριώδης μορφή ενέργειας που, αντίθετα με τη βαρύτητα, είναι απωστική και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «αντι-βαρύτητα». Μέχρι σήμερα έχουν προταθεί δύο μοντέλα γι' αυτήν τη μυστηριώδη δύναμη και οι προσπάθειες ερμηνείας της επιταχυνόμενης διαστολής του Σύμπαντος συνεχίζονται.

Το πρώτο μοντέλο είναι η «κοσμολογική σταθερά», που υπάρχει στις εξισώσεις πεδίου της Γ.Θ.Σ. του Αϊνστάιν και η οποία ερμηνεύεται ως «ενέργεια κενού». Πράγματι, η σύγχρονη θεωρία της Κβαντομηχανικής υποστηρίζει ότι μπορεί να δημιουργούνται από το κενό ζεύγη σωματιδίων και αντισωματιδίων που, παρότι ζουν ελάχιστα, μπορούν να δίνουν στο κενό μη μηδενική δυναμική ενέργεια.

Το δεύτερο μοντέλο είναι η «πεμπουσία» (όρος τον οποίο χρησιμοποίησε πρώτος ο Αριστοτέλης), ένα δυναμικό πεδίο του οποίου η ενέργεια εξελίσσεται στο χώρο και στον χρόνο. Ο Αριστοτέλης πίστευε ότι πάνω από την τροχιά της Σελήνης και μέχρι τη σφαίρα των απλανών αστερών εκτείνεται ο εξωτερικός χώρος, ο χώρος «των αΐδιων αισθητών», δηλαδή ο χώρος των πνευματικά άφθαρτων. Στον χώρο αυτόν δεν υπάρχουν τα τέσσερα στοιχεία «αήρ, πυρ, γη και ύδωρ», αλλά την ύλη την αποτελεί το «πέμπτο σώμα», η πέμπτη ουσία, την οποία ο φιλόσοφος Αριστοτέλης αποκαλεί «πεμπουσία» και η οποία μάλιστα πίστευε ότι γίνεται όλο και πιο αγνή, καθώς απομακρύνεται από τη Γη, «εκ τε δη τούτον φανερόν ότι πέφυκε τις ουσία σώματος άλλη παρά τας ενταύθα συστάσεις, θειότερα και προτέρα τούτων απάντων» (Περί Ουρανού 69 A30).

Έτσι περιγράφεται από τον Αριστοτέλη η πεμπουσία στο «Περί Ουρανού» έργο του και, έτσι, πεμπουσία ονομάστηκε στην αρχή από τους Αριστοτελιστές Αστρονόμους η παράξενη και ανερμήνευτη μέχρι σήμερα μυστηριώδης αυτή θεμελιώδης δύναμη, που τώρα επικράτησε να αποκαλείται σκοτεινή ενέργεια. Ξανά, λοιπόν, ο Αριστοτέλης μέσα στην αναζήτηση λύσεων και στα πιο σύγχρονα και πολύπλοκα κοσμολογικά προβλήματα της τρέχουσας επιστημονικής αιχμής.

Διευκρινίζεται, βέβαια, ότι όλα αυτά αποτελούν μικρή μόνο ανάληψη από την απέραντη σε μέγεθος και ποιότητα πνευματική περιουσία του Σταγειρίτη φιλόσοφου πανεπιστήμονα Αριστοτέλη και η οποία είναι κατατεθειμένη στην παγκόσμια τράπεζα του πολιτισμού της ανθρωπότητας και μάλιστα με προοπτική αιώνων.

«Ο Αριστοτέλης στα Στάγειρα
Χαλκιδικής, στη γενέτειρά του»

«Ο Αριστοτέλης στη Νάουσα,
στη Σχολή Αριστοτέλη»

«Ο Αριστοτέλης στη Θεσσαλονίκη,
στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο»

Δρ. Δρ. καθηγητής Αντώνης Μιχ. Κολτσίδας, φιλόλογος - ιστορικός

ΤΟ ΝΥΜΦΑΙΟ ΜΙΕΖΑΣ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ Η ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Η θέση. Στο «περί Μιέζαν νυμφαίων» της Νάουσας ιδρύθηκε και λειτούργησε η περίφημη Σχολή του Αριστοτέλη, κατά τα γραφόμενα του Πλούταρχου (45-120 μ.Χ.): «Σχολήν με ον αυτοίς και διατριβήν το περί Μιέζαν νυμφαίων απέδειξεν όπου μέχρι νυν Αριστοτέλους έδρας τε λιθίνας και υποσκίους περιπάτους δεικνύουσιν».¹

Έτσι, στο Νυμφαίο, στο ιερό δηλαδή που ήταν αφιερωμένο στις Νύμφες των νερών (στη σημερινή φυσική πηγή-θέση Κεφαλάρι-Ισβόρια), σε τόπο με οργιώδη βλάστηση, με νερά, με πηγές και με σπήλαια στο βορειοδυτικό άκρο της αρχαίας Μιέζας, με πρόσκληση του βασιλιά των Μακεδόνων Φιλίππου Β΄ ίδρυσε ο μέγας φιλόσοφος Αριστοτέλης Σχολή², όπου για τρία χρόνια (343-340 π.Χ.) δίδαξε στο νεαρό, δεκατριών τότε ετών, Αλέξανδρο και σε νέους ευγενών μακεδονικών οικογενειών φιλοσοφία, ποίηση, μαθηματικά και φυσικές επιστήμες.

Εκεί, λοιπόν, όπου μέχρι τα χρόνια του Πλούταρχου, όπως σημειώθηκε παραπάνω, σώζονταν ακόμα οι λίθινες έδρες τις οποίες μάλιστα τις πρόβαλαν με περηφάνια, ο Αριστοτέλης «περιπατώντας» κατά τους «υποσκίους περιπάτους» του δίδασκε στον Αλέξανδρο μέσα στο ιδανικό εκείνο περιβάλλον της ησυχίας και της τέλει φυσικής αρμονίας. Ο χώρος είχε επισημανθεί ήδη από τον Γάλλο περιηγητή Delacoulonche στη δεκαετία του 1850, αλλά, μόλις, το 1965 εντοπίστηκε η θέση μετά από αποψίλωση της πυκνής βλάστησης και λίγα χρόνια αργότερα ανασκάφηκε σε ένα τμήμα της από τον καθηγητή Φώτιο Πέτσα, ο οποίος και την ταύτισε με τη Σχολή του Αριστοτέλη.

Ο αρχαιολογικός χώρος

Στον ταυτόσημο αρχαιολογικό χώρο του Νυμφαίου της αρχαίας Μιέζας και της Σχολής του Αριστοτέλη στη Νάουσα, που αναπτύσσεται σε μεγάλη έκταση και στο μικρό τμήμα του που ερευνήθηκε, αποκαλύφθηκαν αρχαία λείψανα ιωνικής στοάς και δυο φυσικά σπήλαια με σημαντικές ενδείξεις και αποδείξεις της εγκαταστημένης Σχολής:

Η ιωνική στοά της εποχής του Φιλίππου Β΄ (μετά το 350 π.Χ.) έχει αφήσει τη σφραγίδα της με τα ορατά αρχιτεκτονικά σημάδια της, αφού στο πίσω μέρος της και σε μεγάλη απόσταση ο βράχος που υπάρχει είναι κάθετα λαξευμένος, δημιουργώντας έτσι έναν μακρύ στεγασμένο δρόμο περιπάτου (γνωστή μάς είναι εξάλλου και η λεγόμενη «περιπατητική φιλοσοφία» από τη συνήθειά του Αριστοτέλη να διδάσκει περπατώντας – όπως και γενικά «Περιπατητική Σχολή του Αριστοτέλη»). Σε τμήματα του βράχου φαίνονται ακόμα οι εσοχές όπου δέχονταν τα δοκάρια της στέγης της. Κάτι τέτοιο επιβεβαιώνεται και από τις κεραμίδες της στέγης και την πήλινη

1. Πλούταρχου, Αλέξανδρος 7. Στη Σχολή του Αριστοτέλη αναφέρεται και ο Πλίνιος, Nat. Hist. XXXI, 30.

2. Βιβλιογραφία: Delacoulonche A., *Mémoire sur le berceau de la puissance Macédonienne des bords de l' Haliakmon et ceux de l' Axios*, Archives des Missions Scientifiques et Littéraires, Première Série XIII, Paris 1858, σελ. 67-288· Σιγανίδου Μ. - Τροχίδη Κ., *Η Σχολή του Αριστοτέλους*, ΑΕΜΘ 4 (1990), σελ. 121-126· Κουκουβού Αγγελικής, *Σχολή Αριστοτέλους - Νυμφαίο / The School of Aristotle - Nymphaion*, στο: *Ερατεινή Ημαθία / Lovely Imathia*, Βέροια 2004, σελ. 87-89.

ARISTOTLE AND HIS PUPIL, ALEXANDER

Ο Αριστοτέλης διδάσκει τον Αλέξανδρο

*Από τον αρχαιολογικό χώρο της Σχολής Αριστοτέλη
Ένθεση: η πήλινη κεφαλή λεονταριού της σίμης-υδρορροής*

κεφαλή λεονταριού που βρέθηκε ως εξάρτημα της σίμης (υδρορροής) και από την οποία (κεφαλή) έρρεαν τα συλλεγμένα νερά της βροχής της στέγης.

Από τα τρία με τη σειρά αποκαλυφθέντα φυσικά σπήλαια υπάρχουν στα δυο (όπου, κατά την τοπική παράδοση, ήταν οι «κοιτώνες του Αριστοτέλη», των μαθητών του και του δασκάλου τους Αριστοτέλη) – στο πρώτο και στο τρίτο³ – έντονες ανθρώπινες παρεμβάσεις, σχετικές με τη διευθέτηση του εσωτερικού τους χώρου για τη λειτουργία της Σχολής. Στο πρώτο σπήλαιο διακρίνονται οι λαξευμένες κλίμακες και το μεγάλωμα της εισόδου για τη διευκόλυνση της πρόσβασης στο εσωτερικό του που χρησιμοποιούνταν ως στεγασμένος χώρος. Στο τρίτο και μεγαλύτερο σπήλαιο υπάρχουν εντονότατες παρεμβάσεις που δηλώνουν ότι χρησιμοποιήθηκε ως ένας από τους λειτουργικούς χώρους της Σχολής: υπάρχουν δυο εισοδοί, στον εσωτερικό του χώρο αναπτύσσονται δυο κόγχες και διάφορα ανοίγματα με αλληπάλληλες διακλαδώσεις και στο κέντρο της οροφής του ένα άνοιγμα (ένα οπαιο, μια οπή δηλαδή) για να φωτίζεται και παράλληλα να εξαερίζεται το σπήλαιο, σημαντική απόδειξη της ύπαρξης πολλών ανθρώπων στο εσωτερικό του, των μαθητών δηλαδή του Αριστοτέλη.

Προτομές: Αριστοτέλη, Αλεξάνδρου

3. «Η διαμόρφωση της εξωτερικής όψης των σπηλαίων με την προσεκτική λάξευση και τη διαμόρφωση κογχών, λαξευτών βαθμίδων και υπέρθυρου – Σπήλαιο 1 και 3 – υποδεικνύει τη χρήση τους και οι σταλακτίτες και σταλαγμίτες που σώζονται στο τελευταίο μάς θυμίζουν το χωρίο του Πλίνιου «...destillantes quoque guttae lapide durascunt in antris. Corycis ideo nomen-Miezae in Macedonia etiam pendentes in ipsis camaris...» – Κουκουβού Αγγελικής, *Σχολή Αριστοτέλους - Νυμφαίο / The School of Aristotle - Nymphaion*, στο: *Ερατεινή Ημαθία / Lovely Imathia*, Βέροια 2004, σελ. 89.

Γεώργιος Προβατάς,
Dipl. Ing. Elektrotechnik (Tech. Informatik), M. Sc. in Environmental Protection

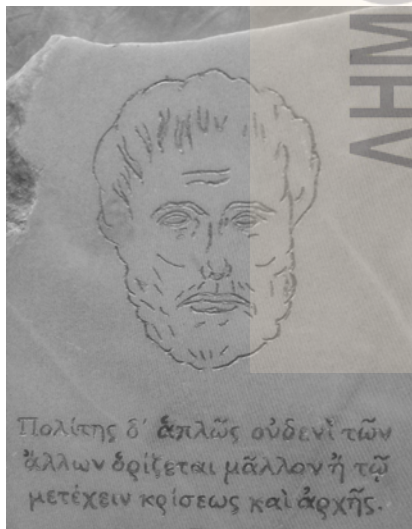
«ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ 384 – 322 π.Χ. ο Διαχρονικός»

Έκθεση χαρακτικών του Γεωργίου Προβατά στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας,
11 Οκτωβρίου – 22 Οκτωβρίου 2016

Η έκθεσή μου αποτελούνταν από 12 απεικονίσεις του Αριστοτέλη, χαραγμένες πάνω σε μαρμάρινες πλάκες, συνοδευόμενες αντίστοιχα από αποφθέγματα του μεγάλου Έλληνα φιλοσόφου και πανεπιστήμονα. Οι απεικονίσεις είναι παρόμοιες με ανάλογες που απαντώνται στον παλαιότερο ή σύγχρονο καλλιτεχνικό κόσμο και παριστάνουν τον Αριστοτέλη από διαφορετική οπτική: ως φιλόσοφο, ως άγιο, ως ανατολίτη σοφό, ως δυτικού τύπου προσωπικότητα / επιστήμονα κ.α.

Οι 12 απεικονίσεις - προσέγγιση των αποφθεγμάτων του Αριστοτέλη

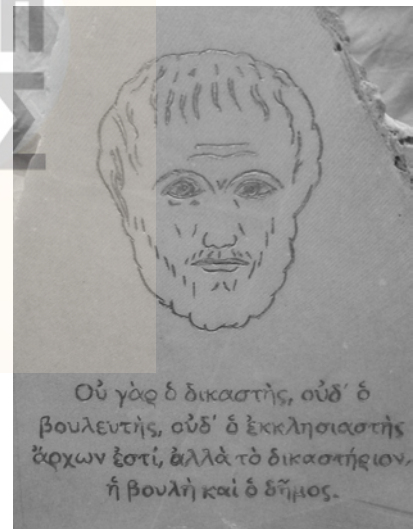
Πολίτης δ' απλῶς ουδενὶ των ἄλλων ορίζεται μᾶλλον ἢ τῷ μετέχειν κρίσεως και αρχῆς.

Το κριτήριο που περισσότερο ορίζει έναν πολίτη είναι το ότι αυτός ο ίδιος άμεσα κρίνει και άρχει (σε πράγματα της πόλης) κι έτσι αποτελεί ζωτικό μέρος της πόλης, πραγματώνει την πόλη.

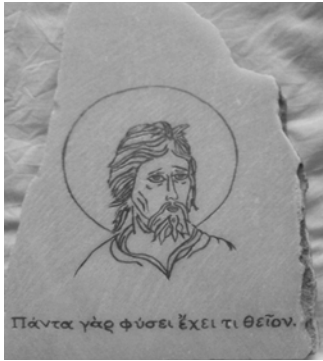
Φύσει μεν εστιν ἄνθρωπος ζῶν πολιτικόν.

Ο άνθρωπος από τη φύση του είναι έμβιο όν σε κοινωνία. Δεν νοείται ένας φυσιολογικός άνθρωπος απομονωμένος, χωρίς κοινωνία.

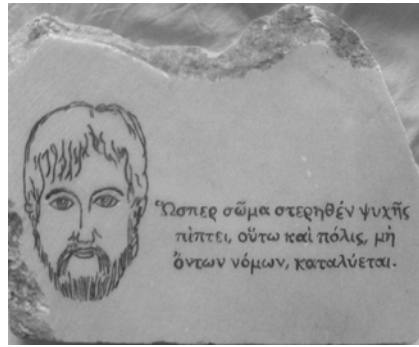
Ου γαρ ο δικαστής, ουδ' ο βουλευτής, ουδ' ο εκκλησιαστής άρχων εστί, αλλά το δικαστήριο, η βουλή και ο δήμος.

Στην πόλη δεν είναι τα άτομα που άρχουν, αλλά οι τρόποι με τους οποίους απή υπάρχει ως πόλη. Έτσι, τα άτομα άρχουν μόνο με τον τρόπο του πολίτη που είναι καθορισμένος σε διάφορες θέσεις-θεσμούς.

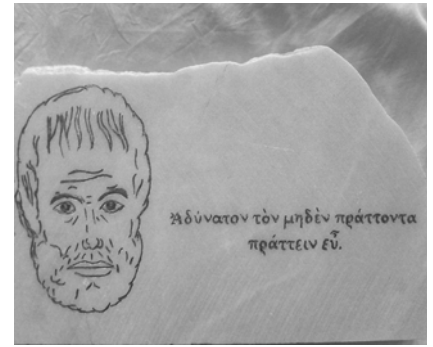
Πάντα γὰρ φύσει ἔχει τι θεῖον.

Όλα τα πράγματα από τη φύση τους, εξ αρχής, έχουν κάτι θεϊκό μέσα τους. Επομένως αυτά δεν υπάρχουν με τρόπο τυχαίο. Πολύ περισσότερο αυτά ενέχουν τον ίδιο (το δικό του καθένα) σκοπό (εντελέχεια).

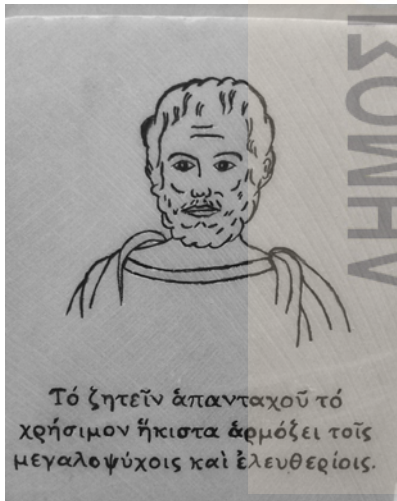
Ὡσπερ σῶμα στερηθὲν ψυχῆς πίπτει, οὕτω καὶ πόλις, μὴ ὄντων νόμων, καταλύεται.

Ο άνθρωπος είναι ψυχοσωματική ενότητα. Η ψυχή καθορίζει τη λειτουργία του σώματος. Χωρίς αυτήν το σώμα δεν μπορεί να επιβιώσει. Έτσι και στην πόλη πρέπει να υπάρχουν νόμοι, που καθορίζουν τη λειτουργία της και αν δεν υπάρχουν, τότε αυτή καταλύεται. Οι νόμοι είναι η «ψυχή» της πόλης.

Ἀδύνατον τὸν μηδὲν πράττοντα πράττειν εὖ.

Ὡς αρχή, δεν είναι δυνατόν η μη-πράξη να χαρακτηριστεί ως καλή. Το καλό ενεργείται. Δεν είναι δυνατόν να γίνει κάτι καλό χωρίς ενέργεια.

Τὸ ζητεῖν ἀπανταχοῦ τὸ χρήσιμον ἤκιστα ἀρμόζει τοῖς μεγαλοψύχοις καὶ ἐλευθερίοις.

Το να ζητά κανείς πάντα το χρήσιμο, το ωφέλιμο, το συμφέρον, αυτό δεσμεύει και δημιουργεί ανισότητες. Αυτή η ωφελιστική προσέγγιση (που παρεμπιπτόντως υιοθετήθηκε από τον Διαφωτισμό περίπου 2.000 χρόνια μετά τον Αριστοτέλη!) πολύ λίγο αρμόζει στους ελεύθερους και μεγαλόψυχους.

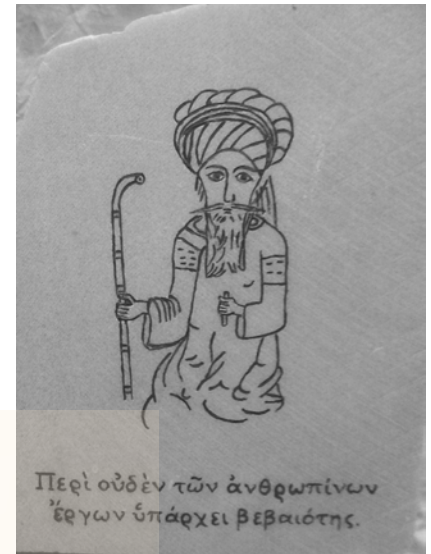
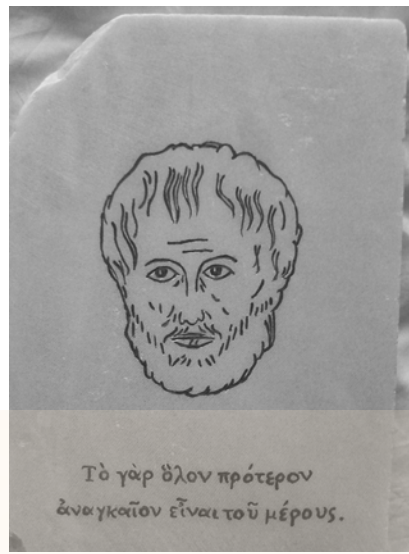
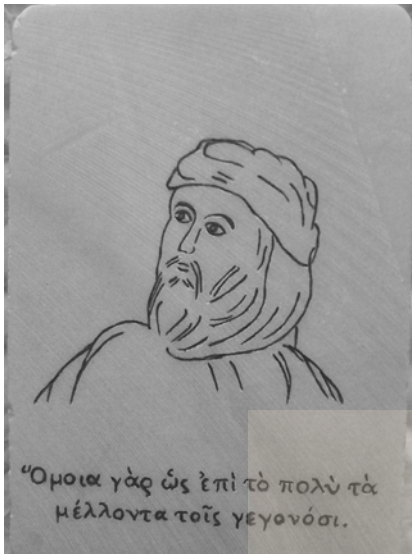
Ἡ φύσις μηδὲν μῆτε ἀτελὲς ποιεῖ μῆτε μάτην.

Υπάρχει ένα είδος οικονομίας στη φύση. Αυτά που κάνει η φύση, τα κάνει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, δεν είναι περιττά, ωφελούν, έχουν νόημα

Ἄνευ αἰτίου οὐδὲν ἔστιν.

Για να γίνει κάτι, πρέπει να υπάρχει μία αιτία. Παρόμοια είναι η αρχή «αἴτιο – αιτιατό» (εάν έχω ένα συγκεκριμένο αίτιο A, τότε έχω ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα B). Για πολλούς αιώνες οι επιστήμες βασίστηκαν στο ιδεώδες του αιτίου – αιτιατού, που όμως, όπως αποδείχτηκε, αποτυχαίνει σε πολλές περιπτώσεις, π.χ. χασοκά συστήματα, ταυτολογίες, οικολογία και γενικά σε πολύπλοκα συστήματα. Η γενική αρχή όμως, ότι για να γίνει κάτι πρέπει να υπάρχει μια αιτία, συνεχίζει να ισχύει.

Ὅμοια γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ μέλλοντα τοῖς γεγυνομένοις.

Βασική αρχή για τα γεγονότα και για τη ζωή γενικότερα είναι η κυκλική κίνηση. Σε μεγάλο βαθμό αυτά που θα γίνουν μοιάζουν με γεγονότα που έγιναν στο παρελθόν. Αυτό ήταν βασικό στοιχείο του ελληνικού πολιτισμού ήδη από την αρχαιότητα. Πολλοί αρχαίοι συμβολισμοί τεκμηριώνουν αυτήν την αντίληψη: κυκλικοί χοροί κ.α.

Το γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους.

Το ὅλον ἔχει προτεραιότητα. Για παράδειγμα προτεραιότητα ἔχει ἡ πόλη. Οἱ πολῖτες πραγματώνουν βέβαια ὅλοι μαζί τὴν πόλη, ὁμως ἡ ολότητα τῆς πόλης εἶναι περισσότερο ἀπὸ τὸ ἀθροῖσμα τῶν μερῶν. Ο πολίτης εἶναι μόνο ἓνα ἀνολοκλήρωτο μέρος τῆς ολότητας. Ἡ ἀρχὴ τῆς κοινῶνίας εἶναι τόσο βασικὴ ὥστε σ' αὐτὴν να ἀνάγεται καὶ ἡ ἴδια ἡ ὑπάρξις. Ο πολίτης ἀπὸ μόνος του δεν μπορεῖ να ὑπάρξει. Ο ἄνθρωπος χωρὶς συνάνθρωπο δεν μπορεῖ να ὑπάρξει. Αὐτὸ ἰσχύει καὶ στο Χριστιανισμό. Ακόμα κι ὁ Θεός εἶναι ἔνωση-κοινωνία τριῶν προσώπων. Αντίθετη εἶναι (ἢ τουλάχιστον ἦταν) ἡ ἀντίληψη στο δυτικὸ κόσμο τῆς νεωτερικότητας, ὅπου ἀρχὴ τῆς ὑπάρξεως εἶναι ἓνας ἄνθρωπος («σκέφτομαι ἄρα ὑπάρχω»), ὁ ὁποῖος για λόγους ὠφελμιστικὸς δημιουργεῖ κοινωνία μαζί με ἄλλους ἀνθρώπους (κοινωνικὸ συμβόλαιο).

Περὶ οὐδέν τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων ὑπάρχει βεβαιότης.

Ὁλος ὁ κόσμος (συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῶν ενεργειῶν του ἀνθρώπου) ὅπως ἀπὸ τὴ φύση του μπορεῖ να ἀντιληφθεῖ ὁ ἄνθρωπος, εἶναι σχετικὸς. Ο ἄνθρωπος δεν μπορεῖ να ξεφύγει ἀπ' αὐτὴν τὴ σχετικότητα. Δεν μπορεῖ να συλλάβει τὸ ἀπόλυτο. Μπορεῖ μόνο, ἐνδεχομένως, να τὸ προσεγγίσει. Λόγω αὐτῆς τῆς σχετικότητας τὰ ἔργα του ἀνθρώπου εἶναι σχετικὰ, δεν μποροῦν να ἔχουν τὴ σφραγίδα τῆς ἀόλυτης βεβαιότητας.

[Σ Σ Ο Αριστοτέλης, ὁ μεγαλύτερος ἀρχαῖος Ἕλληνας φιλόσοφος γεννήθηκε στα Στάγειρα τῆς Χαλκιδικῆς τὸ 384 καὶ πέθανε στη Χαλκίδα τὸ 322 π. Χ. Σπούδασε στὴν Ἀκαδημία του Πλάτωνα στὴν Ἀθήνα, ὅπου καὶ παρέμεινε για τέσσερις περίπου δεκαετίες στενά συνεργαζόμενος με τὸν Πλάτωνα, τὸν Ξενοκράτη, τὸν Εὐδόξο καθὼς καὶ με τὸς σπουδαιότερους διανοητὲς τῆς ἐποχῆς του. Ο Αριστοτέλης που ἐπηρέασε θεμελιακά τὴ δυτικὴ καὶ τὴν πανανθρώπινη σκέψη ὅλων τῶν ἐποχῶν καὶ ἐπιζεῖ ἀναλλοίωτα μέχρι σήμερα, ὑπῆρξε ὁ κατ' ἐξοχὴ πολυπράγμων διανοητῆς καὶ πανεπιστήμονας, ἀφοῦ μελέτησε καὶ ἔγραψε ἑκατοντάδες βιβλία-πραγματείες (400 περίπου βιβλία κατὰ τὸς Ἀλεξανδρινούς) γύρω ἀπὸ τὰ ἐπιστητὰ τῆς ἀνθρώπινης διανόησης καὶ τῆς ἐπιστήμης, ὅπως θα διαφανεῖ ἀπὸ τὸς τίτλους τῶν βιβλίων του που ἀκολουθοῦν.

Το συγγραφικό έργο του Αριστοτέλη, κατά τη πιο γνωστή κατάταξη, αναφέρεται στις ακόλουθες γνωστικές ενότητες με τις αντίστοιχες θεματικές πραγματείες που αναπτύσσονται σε ένα ή πολλαπλά βιβλία του η καθεμιά:

Λογικά η Όργανα (Περί Ερμηνείας, Κατηγορίαι, Αναλυτικά Πρότερα, Αναλυτικά Ύστερα, Τοπικοί και Σοφιστικοί Έλεγχοι).

Φυσικά (Φυσική ακρόαση, Περί ουρανού, Περί γενέσεως και φθοράς, Μετεωρολογικά, Περί κόσμου - ψευδεπίγραφο).

(Από το «Μετά τα Φυσικά» (ή πρώτη φιλοσοφία, όπως το αποκαλούσε ο Αριστοτέλης) προέκυψε η «Μεταφυσική» των νεότερων χρόνων).

Βιολογικά (Περί ζώων ιστορίας, Περί ζώων μορίων, Περί ζώων πορείας, Περί ζώων κινήσεως, Περί ζώων γενέσεως, Περί φυτών - ψευδεπίγραφο).

Περί ψυχολογίας (Περί ψυχής, Περί αισθήσεως και αισθητών, Περί μνήμης και αναμνήσεως, Περί ύπνου και εγρηγόρσεως, Περί ενυπνίων, Περί μαντικής της εν τοις ύπνοις, Περί μακροβιότητος και βραχυβιότητος, Περί ζωής και θανάτου, Περί αναπνοής, Περί πνεύματος - ψευδεπίγραφο).

(Σε άλλη κατάταξη: στα «Περί ψυχολογίας» περιλαμβάνεται μόνο το «Περί ψυχής» και όλες οι άλλες πραγματείες περιλαμβάνονται στην κατάταξη - ομάδα «Μικρά φυσικά»).

Ηθικά (Ηθικά Ευδήμεια, Ηθικά μεγάλα, Ηθικά Νικομάχεια).

Πολιτικά (Πολιτικά, Αθηναίων Πολιτεία, Οικονομικά).

Τεχνικά (Ρητορική, Ποιητική). / Προβλήματα (πραγματείες με άλλα θέματα έρευνας – με άλλα «προβλήματα»)

Δρ. Δρ. Αντώνης Μιχ. Κολτσίδας]

Προβατάς Γεώργιος,

Dipl. Ing. Elektrotechnik (Tech. Informatik), M. Sc. in Environmental Protection

Ο Γεώργιος Προβατάς γεννήθηκε το 1959 στο Πολυδένδρι Ημαθίας. Τελείωσε Δημοτικό και Γυμνάσιο στη Βέροια και ακολούθως το Λύκειο στη Θεσσαλονίκη. Το 1986 αποφοίτησε από το Πολυτεχνείο του Άαχεν της Γερμανίας ως Διπλωματούχος Μηχανικός Ηλεκτρολογίας με ειδίκευση στην Τεχνική Πληροφορική.

Εργάστηκε για πολλά χρόνια στον τομέα της Πληροφορικής κυρίως σε μηχανογραφικό κέντρο της αυτοκινητοβιομηχανίας Φορντ στην Κολωνία.

Το 1993 αποπεράτωσε τις σπουδές Μηχανικού Περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Ακαδημίας Κολωνίας. Το 2007 τελείωσε μεταπτυχιακό Μάστερ στην Προστασία του Περιβάλλοντος στο Πανεπιστήμιο του Ρόστοκ της Γερμανίας. Έκανε πολλές διαλέξεις για περιβαλλοντικά θέματα στη Γερμανία, αλλά και στην Ελλάδα στη Βέροια και στο Α.Π.Θ. Στις διαλέξεις του επιχειρεί συνήθως μια ολιστική προσέγγιση της Προστασίας του Περιβάλλοντος. Είναι κάτοχος διπλώματος μεταφραστή για τα ελληνικά-γερμανικά, αναγνωρισμένο από το γερμανικό κράτος.

Η εργασία του Μάστερ που εκπόνησε με θέμα Studie zur Eignung eines vorgeschlagenen Depo-niestandortes am Aliakmonas-Fluss bei Vergina in Griechenland μεταφράστηκε το 2010 και στα ελληνικά («Μελέτη περί την καταλληλότητα μίας προταθείσας θέσης ΧΥΤΑ παρά τον ποταμό Αλιάκμονα πλησίον της Βεργίνας στην Ελλάδα»).

Δραστηριοποιείται επίσης στον καλλιτεχνικό τομέα. Τα καλλιτεχνικά του δημιουργήματα εντάσσονται σε θεματολογίες που αφορούν την ελληνική ιστορία και το περιβάλλον. Τον Οκτώβριο του 2016 φιλοξενήθηκε στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη

Βέροιας έκθεσή του χαρακτηριστικά με τίτλο «ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ 384 – 322 π.Χ. ο διαχρονικός».

Διατελεί από το 1997 Πρόεδρος του Συλλόγου «Αριστοτέλειο Ίδρυμα» («Aristoteles Institut»), το οποίο εδρεύει στο Βούπερταλ της Γερμανίας και έχει ως στόχο την προβολή του ελληνικού πολιτισμού καθώς και τη διαπολιτισμική συνεργασία.

Κωνσταντίνος Α. Ζώκος, Φυσικός, Δάσκαλος Φυσικής, Επιστημονικός Υπεύθυνος ιστοσελίδας για την Επιστήμη: egno.gr

**Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΔΟΣΕΩΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ
ΣΕ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΞΑΕΤΙΑ 2010-2015
ΣΤΑ ΓΝΩΣΤΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ,
ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΗ (ΙΟΥΛΙΟΣ 2016)**

Εισαγωγή

Οι Πανελλήνιες Εξετάσεις (ΠΕ) αποτελούν μια κοινωνική ετήσια ρουτίνα που διαμορφώνει, όχι μόνο την πορεία του χώρου με τον οποίο συνδέονται άμεσα, αλλά και την πορεία του παρόντος και του μέλλοντος του ελληνικού κράτους και της κοινωνίας – αν υποθεθεί πως υφίσταται κάτι τέτοιο – που ενυπάρχει σ' αυτό. Είναι αυτές που πολλές δεκαετίες τώρα, επιβάλλουν άμεσα τους τρόπους κίνησης του κοινωνικού γίνεσθαι μια ορισμένη χρονική περίοδο του έτους, έμμεσα δε, τη λειτουργία ενός από τους σημαντικότερους θεσμούς του κρατικού οικοδομήματος, συνεχώς.

Υφίστανται ως διαδικασία μετάβασης από μια εκπαιδευτική βαθμίδα, τη δεύτερη, στην αμέσως επόμενη και θα ήταν αναμενόμενο να αποτελούν μηχανισμό ελέγχου: τόσο του επιπέδου του γνωστικού φορτίου που υπάρχει στους συμμετέχοντες σ' αυτές, όσο και του επιπέδου λειτουργίας και της αποδοτικότητας της βαθμίδας-αφετηρία. Αυτό θα ήταν χρήσιμο στο μηχανισμό της πολιτικής διαχείρισης της κρατικής δομής, αλλά και των ατόμων και ομάδων που συγκροτούν ως υποκείμενες οντότητες αυτή την κρατική δομή, επειδή η αξιοποίηση των δεδομένων που κάθε φορά προκύπτουν από την παρακολούθηση της εξέλιξης των ΠΕ, θα βοηθούσε στη συνεχή βελτίωση των πολιτικών και κοινωνικών λειτουργιών.

Η παρατήρηση της εξέλιξης των ΠΕ αποκαλύπτει: αφενός μια αυτονόμησή τους από το Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα, αφετέρου δε τον μετασχηματισμό τους σ' ένα μηχανισμό αλλοτρίωσης του Συστήματος αυτού και τη μετατροπή του από Σχολικό σε Προσχολικό, με άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις σε άτομα και ομάδες που διεμπλέκονται με τις ΠΕ. Έτσι διαμορφώνονται συνθήκες εμφάνισης παραεκπαιδευτικών μηχανισμών, που επιβάλλονται από την εξέλιξη των πραγμάτων στη λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος. Οι «νέες» λογικές που αναπτύσσονται στο πλαίσιο αυτό αλλάζουν τη φυσιογνωμία του σχολείου και ταυτόχρονα αποτελούν νομιμοποιητικό παράγοντα σε «κοινωνικό» επίπεδο για νοοτροπίες που κυριαρχούν.

Ωστόσο, η παρατήρηση των δεδομένων που προκύπτουν από τις ΠΕ θα μπορούσε να συμβάλει στην αξιολόγηση της σχολικής πραγματικότητας και στον εντοπισμό στοιχείων που η αξιοποίησή τους θα βοηθούσε στη μέτρηση αυτής της σχολικής πραγματικότητας και στη διαμόρφωση διαδρομών βελτίωσης της λειτουργίας της. Οι Πανελλήνιες Εξετάσεις (ΠΕ) θα μπορούσαν να εξελιχθούν, δηλαδή, σε καθοριστικό παράγοντα διαμόρφωσης της πορείας του Ελληνικού Εκπαιδευτικού Συστήματος.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο παρακολουθούνται εδώ πολλά χρόνια δεδομένα που αναδύονται από τη διαδικασία των ΠΕ. Στο παρόν κείμενο η αναζήτηση των δεδομένων γίνεται από τρία γνωστικά αντικείμενα στα οποία ανταγωνίζονται οι απόφοιτοι της δεύτερης βαθμίδας της ελληνικής εκπαίδευσης για να εισέλθουν στην τρίτη: από τη Νεοελληνική Γλώσσα, από τα Μαθηματικά και τη Φυσική. Το κείμενο αυτό αποτελεί μέρος της εισαγωγής μιας ευρύτερης μελέτης, που θα παρουσιαστεί σε επόμενη χρονική περίοδο, στο πλαίσιο της οποίας αναζητούνται μια σειρά από στοιχεία που σχετίζονται: με τα τρία αυτά γνωστικά αντικείμενα, το φύλο των συμμετεχόντων και τη περιοχή φοίτησής τους στο σχολείο.

Το τμήμα της εισαγωγής της εργασίας (που μπορεί να δημοσιοποιηθεί αυτοτελώς) καταγράφει τις επιδόσεις των μαθητών και μαθητριών στα τρία γνωστικά αντικείμενα που έχουν προαναφερθεί κατά τη διάρκεια μιας εξετασίας: από το 2010 μέχρι το 2015. Θεωρείται ότι αναδεικνύει μια σειρά από ενδιαφέροντα στοιχεία της ελληνικής φροσχολικής (φροντιστηριακής – σχολικής) πραγματικότητας, αυτής της εξετασίας, που θα έπρεπε να προσεχθούν ιδιαίτερα από τους εκπαιδευτικούς, τους μαθητές, τους γονείς και από τους σχεδιαστές της εκπαιδευτικής πολιτικής, αν υποθέσουμε πως υφίσταται κάτι τέτοιο στην ελληνική πολιτική.

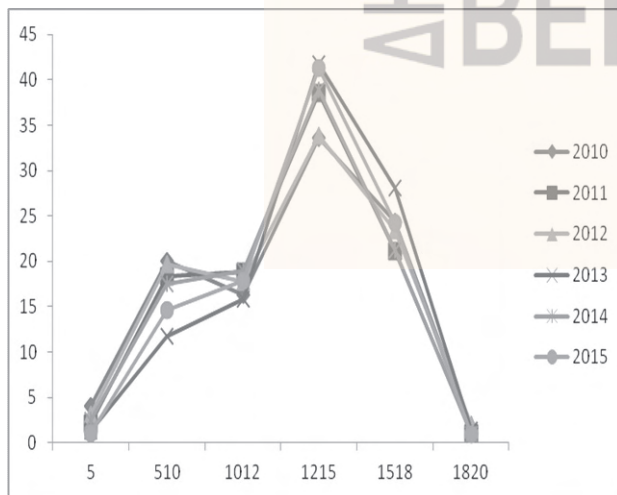
Καταγράφοντας την πορεία των επιδόσεων των μαθητών κατά την εξετασία 2010-2015

Το ερώτημα που διατυπώθηκε για αναζήτηση απαντήσεων ήταν: «Ποια είναι η πορεία των επιδόσεων των μαθητών σε πανελλήνιο επίπεδο κατά την τελευταία εξετασία 2010-2015;»

Παρουσιάζονται οι κατανομές συχνοτήτων στις βαθμολογικές κλίμακες στις οποίες το Υπουργείο Παιδείας παρουσιάζει τα αποτελέσματα των εξετάσεων. Σκοπός της παρουσίασης αυτής είναι να διερευνηθούν στο επίπεδο γενικής εικόνας των κατανομών, αν εμφανίζονται διαφοροποιήσεις από χρονιά σε χρονιά και φυσικά να λειτουργήσει ως ένα στοιχείο εισαγωγής στην κύρια εργασία, όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγή.

Οι κατανομές των αποτελεσμάτων παρουσιάζονται στα τρία γνωστικά αντικείμενα στα οποία και η κύρια έρευνα περιορίζεται, δηλαδή στη Νεοελληνική Γλώσσα γενικής παιδείας, στα Μαθηματικά και στη Φυσική των κατευθύνσεων. Ειδικότερα παρουσιάζονται οι κατανομές 2010-2015 όλων των μαθητών που έλαβαν μέρος στις πανελλήνιες εξετάσεις της περιόδου αυτής στη Νεοελληνική Γλώσσα, οι κατανομές της ίδιας περιόδου των μαθητών που φοίτησαν στις κατευθύνσεις Θετική και Τεχνολογική και στα γνωστικά αντικείμενα Μαθηματικά και Φυσική.

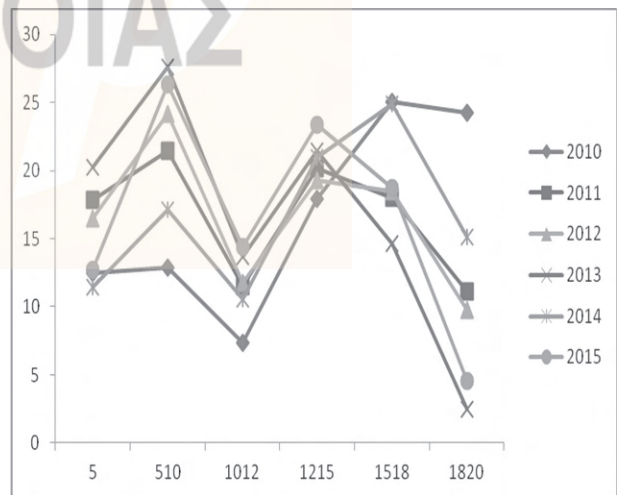
1. Νεοελληνική Γλώσσα

(Οριζόντιος άξονας περιοχές βαθμολογίας, κατακόρυφος άξονας ποσοστό %)

Γράφημα 1: Κατανομές βαθμολογιών πανελληνίως στη Νεοελληνική Γλώσσα στο σύνολο των μαθητών όλων των κατευθύνσεων για τα έτη 2010 μέχρι και 2015

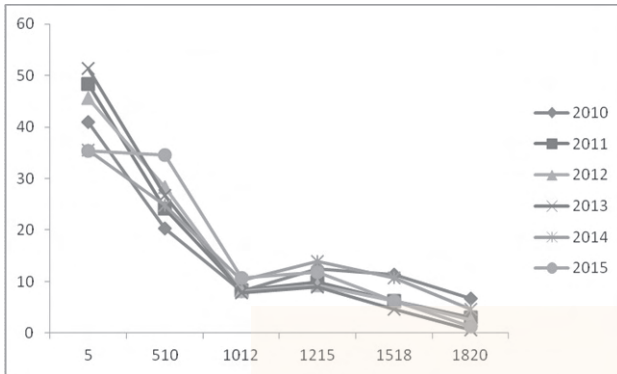
2. Μαθηματικά κατεύθυνσης (Θετική – Τεχνολογική) 2.1 Θετική Κατεύθυνση

(Οριζόντιος άξονας περιοχές βαθμολογίας, κατακόρυφος άξονας ποσοστό %)

Γράφημα 2.1: Κατανομές βαθμολογιών πανελληνίως στα Μαθηματικά Θετικής Κατεύθυνσης για τα έτη 2010 μέχρι και 2015

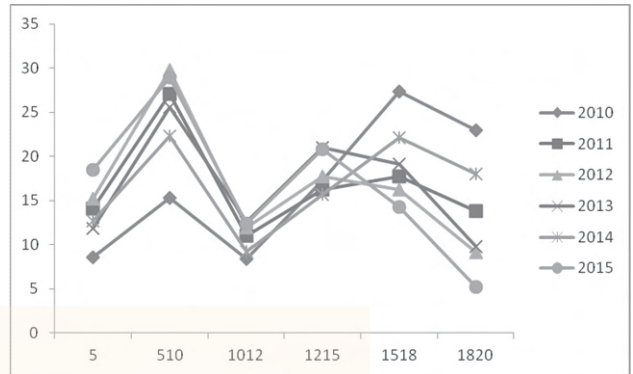
2. Μαθηματικά κατεύθυνσης (Θετική – Τεχνολογική)
2.2 Τεχνολογική Κατεύθυνση

(Οριζόντιος άξονας περιοχές βαθμολογίας, κατακόρυφος άξονας ποσοστό %)

Γράφημα 2.2: Κατανομές βαθμολογιών πανελληνίως στα Μαθηματικά Τεχνολογικής Κατεύθυνσης για τα έτη 201 μέχρι και 2015

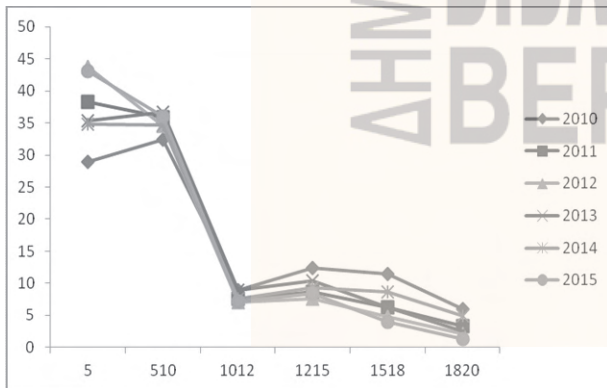
3. Φυσική κατεύθυνσης (Θετική – Τεχνολογική)
3.1 Θετική Κατεύθυνση

(Οριζόντιος άξονας περιοχές βαθμολογίας, κατακόρυφος άξονας ποσοστό %)

Γράφημα 3.1: Κατανομές βαθμολογιών πανελληνίως στη Φυσική Θετικής Κατεύθυνσης για τα έτη 2010 μέχρι και 2015

3. Φυσική κατεύθυνσης (Θετική – Τεχνολογική)
3.2 Τεχνολογική Κατεύθυνση

(Οριζόντιος άξονας περιοχές βαθμολογίας, κατακόρυφος άξονας ποσοστό %)

Γράφημα 3.2: Κατανομή βαθμολογιών πανελληνίως στη Φυσική Τεχνολογικής Κατεύθυνσης για τα έτη 2010 μέχρι και 2015

Παρατηρήσεις - Σχόλια:

1. Τα δεδομένα που οδήγησαν στις προηγούμενες κατανομές αντλήθηκαν από τον ιστότοπο του Υπουργείου Παιδείας και κατά συνέπεια οι υποπεριοχές των βαθμολογιών της εικοσαβάθμιας κλίμακας χρησιμοποιήθηκαν όπως ορίστηκαν από το ίδιο το Υπουργείο.

2. Παρόλο που η συγκεκριμένη περιοχή της εργασίας αποτελεί τμήμα της εισαγωγής και δεν υπήρχε αρχική πρόθεση σχολιασμού, εντούτοις εμφανίστηκαν μια σειρά από στοιχεία τα οποία έλκουν την προσοχή. Το κυριότερο φαίνεται να είναι το παρατηρούμενο μοτίβο που επαναλαμβάνεται περίπου όμοιο όλες τις χρονιές της εξαετίας 2010-2015 και στα τρία γνωστικά αντικείμενα (Νεοελληνική Γλώσσα, Μαθηματικά και Φυσική).

3. Για τη Νεοελληνική Γλώσσα τα δεδομένα αφορούν σε όλο τον πληθυσμό που έλαβε μέρος στις Πανελλήνιες Εξετάσεις (ΠΕ) και οι κατανομές έχουν μια μορφή περισσότερο κοντά στην κανονική, ωστόσο μπορεί κάποιος να διακρίνει ένα σημείο που επιτρέπει να διατυπωθούν υπόνοιες για την ύπαρξη δυο υποπληθυσμών, το σημείο της περιοχής βαθμολογία 10-12 του Υπουργείου. Θα προσδιοριστεί ως «σημείο 11». Θα μπορούσε να διατυπωθεί για τη περίπτωση του γνωστικού αντικειμένου «Νεοελληνική Γλώσσα» ως επιμέρους σχόλιο, ότι στις συγκεκριμένες κατανομές συμμετέχει όλος ο

πληθυσμός των συμμετεχόντων στις ΠΕ και όχι οι υποπληθυσμοί που συμμετέχουν στα άλλα δυο γνωστικά αντικείμενα.

4. Για τα Μαθηματικά και τη Φυσική τα δεδομένα αφορούν στους πληθυσμούς που έλαβαν μέρος στις ΠΕ στο πλαίσιο των δυο κατευθύνσεων, Θετικής και Τεχνολογικής. Είναι εμφανές ότι οι κατανομές απέχουν πολύ από να προσεγγίσουν την κανονική και σ' αυτό φαίνεται μια διαφορά από τις κατανομές της Νεοελληνικής Γλώσσας.

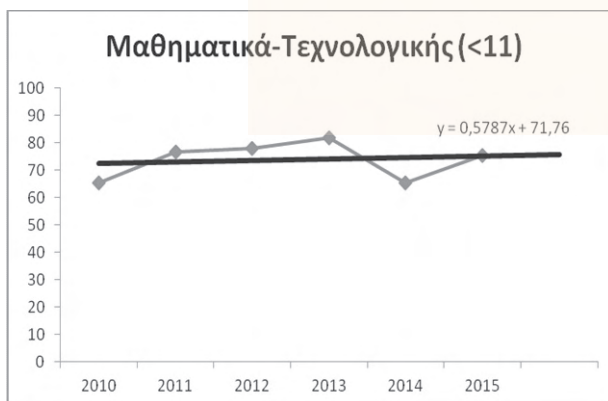
5. Ωστόσο, είναι πολύ εμφανές ότι τόσο στα Μαθηματικά, όσο και στη Φυσική, οι συμμετέχοντες στις ΠΕ στο πλαίσιο της Θετικής κατεύθυνσης δίνουν την εικόνα της ύπαρξης δυο σαφώς προσδιορισμένων υποπληθυσμών. Αν υποθεθεί ότι το σύνολο των εξεταζομένων αποτελούσε μια «τάξη», φαίνεται ότι σ' αυτή υπήρχαν δυο επιμέρους «τάξεις». Το σημείο διαχωρισμού είναι το ίδιο που εμφανίστηκε (αμυδρά) στη Νεοελληνική Γλώσσα και προσδιορίστηκε ως «σημείο 11». Στη Θετική κατεύθυνση φαίνεται ότι οι δυο υποπληθυσμοί είναι συγκρίσιμοι και οι μεταβολές που εμφανίζονται δεν φαίνεται να αλλάζουν την εικόνα των «δυο τάξεων», της κάτω του - και της επάνω από το «σημείο 11».

6. Η ίδια εικόνα παρατηρείται και για τους συμμετέχοντες στις ΠΕ, στα δυο γνωστικά αντικείμενα, Μαθηματικά και Φυσική, στο πλαίσιο της Τεχνολογικής κατεύθυνσης. Μόνο που εδώ η εικόνα είναι μια εικόνα κατάρρευσης. Το «σημείο 11» εμφανίζεται και πάλι ως στοιχείο διαχωρισμού των δυο υποπληθυσμών, όμως με μια διαφορά: Οι δυο αυτοί υποπληθυσμοί, απέχουν πολύ από να θεωρηθούν συγκρίσιμοι. Η κάτω του σημείου «τάξη» εμφανίζεται να είναι αφύσικα διογκωμένη πληθυσμιακά σε σχέση με την επάνω του σημείου «τάξη». Αυτό οδηγεί σε μια εικόνα που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως παραμορφωμένη εικόνα που απεικονίζει μια κατάρρευση.

7. Οι παρατηρήσεις που καταγράφηκαν προηγούμενα οδηγούν στην περιέργεια της αναζήτησης της χρονικής εξέλιξης του υποπληθυσμού κάτω από το «σημείο 11», στα Μαθηματικά και στη Φυσική, στις δυο κατευθύνσεις, Θετική και Τεχνολογική. Οι κατανομές παρουσιάζονται παρακάτω:

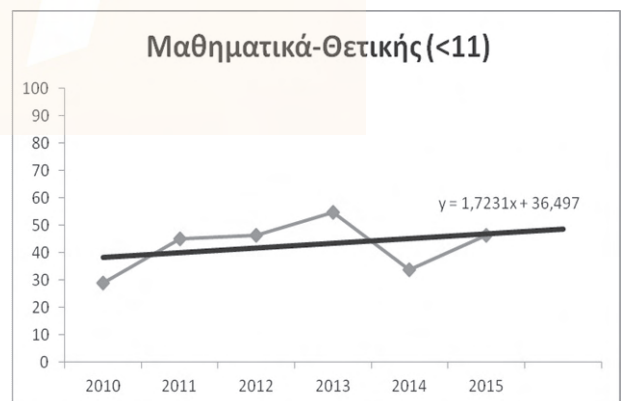
Η χρονική μεταβολή του πληθυσμού της περιοχής βαθμολογίας κάτω του 11

Π1.1 Μαθηματικά

(Κατακόρυφος άξονας σε ποσοστό %)

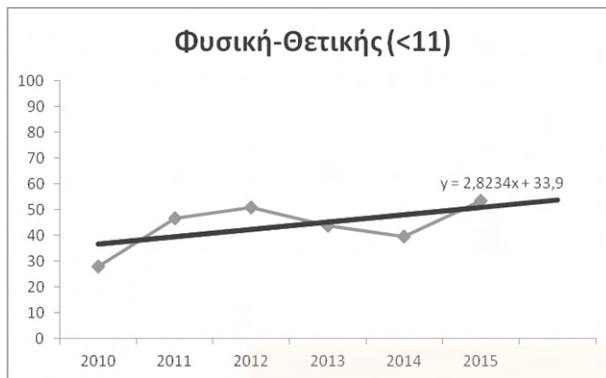
Γράφημα Π1.1.1 Εξέλιξη του πληθυσμού των επιδόσεων κάτω από το σημείο 11 κατά την εξετασία 2010-2015 στα Μαθηματικά Θετικής κατεύθυνσης

(Κατακόρυφος άξονας σε ποσοστό %)

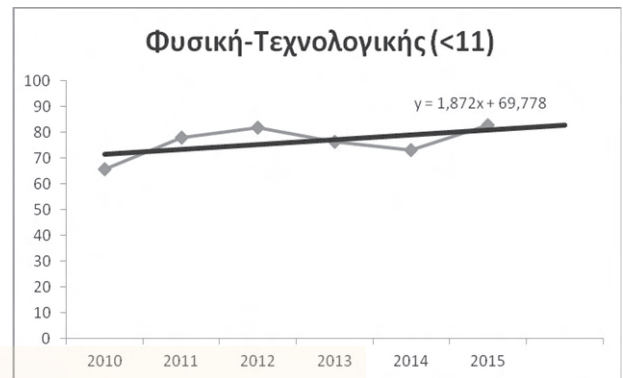
Γράφημα Π1.1.2 Εξέλιξη του πληθυσμού των επιδόσεων κάτω από το σημείο 11 κατά την εξετασία 2010-2015 στα Μαθηματικά Τεχνολογικής κατεύθυνσης

Π1.2 Φυσική

(Κατακόρυφος άξονας σε ποσοστό %)

Γράφημα Π1.2.1 Εξέλιξη του πληθυσμού των επιδόσεων κάτω από το σημείο 11 κατά την εξαετία 2010-2015 στα Μαθηματικά Θετικής κατεύθυνσης

(Κατακόρυφος άξονας σε ποσοστό %)

Γράφημα Π1.2.2 Εξέλιξη του πληθυσμού των επιδόσεων κάτω από το σημείο 11 κατά την εξαετία 2010-2015 στα Μαθηματικά Θετικής κατεύθυνσης (Αν και θα μπορούσαν να παραληφθούν ωστόσο θεωρείται πως κάτι έχουν να προσθέσουν)

8. Μαθηματικά.

8.1. Ο πληθυσμός κάτω από το «σημείο 11» στα Μαθηματικά, τόσο της Θετικής όσο και της Τεχνολογικής εξελίσσεται αυξητικά κατά τη διάρκεια της εξαετίας, όπως φαίνεται από τις γραμμές τάσης.

8.2. Η αύξηση φαίνεται από τις εξισώσεις τάσεων να είναι μεγαλύτερη στη Θετική κατεύθυνση (1,72 εκατοστιαίες μονάδες ανά έτος), από ότι στην Τεχνολογική κατεύθυνση (0,58 εκατοστιαίες μονάδες ανά έτος).

8.3. Ωστόσο είναι φανερό πως αυτό συμβαίνει επειδή δεν υπάρχουν πολλά περιθώρια χειροτέρευσης για την Τεχνολογική κατεύθυνση, αφού το ποσοστό της περιοχής αυτής είναι πάνω από 72% του συνολικού πληθυσμού της Τεχνολογικής κατεύθυνσης.

8.4. Σε αντίστιξη, το ποσοστό της περιοχής κάτω από το «σημείο 11», για τα Μαθηματικά στη Θετική κατεύθυνση, φαίνεται να είναι μεγαλύτερο του 36,5%, γεγονός που αφήνει περιθώρια για χειροτέρευση της κατάστασης.

9. Φυσική.

9.1. Ο πληθυσμός κάτω από το «σημείο 11» στη Φυσική, τόσο της Θετικής όσο και της Τεχνολογικής, εξελίσσεται επίσης αυξητικά κατά τη διάρκεια της εξαετίας, όπως φαίνεται από τις γραμμές τάσης.

9.2. Η αύξηση φαίνεται από τις εξισώσεις τάσεων να είναι επίσης μεγαλύτερη στη Θετική κατεύθυνση (2,8 εκατοστιαίες μονάδες ανά έτος), από ότι στην Τεχνολογική κατεύθυνση (1,9 εκατοστιαίες μονάδες ανά έτος).

9.3. Είναι φανερό πως αυτό συμβαίνει, επίσης, επειδή δεν υπάρχουν πολλά περιθώρια χειροτέρευσης για την Τεχνολογική κατεύθυνση, αφού το ποσοστό της περιοχής αυτής είναι πάνω από 70% του συνολικού πληθυσμού της Τεχνολογικής κατεύθυνσης.

9.4. Σε αντίστιξη, το ποσοστό της περιοχής κάτω από το «σημείο 11», για τη Φυσική στη Θετική κατεύθυνση, φαίνεται να είναι μεγαλύτερο του 34%, γεγονός που αφήνει περιθώρια για χειροτέρευση της κατάστασης.

10. Σχόλιο αντί επιλόγου

Η αναζήτηση της συμπεριφοράς των μαθητικών πληθυσμών που συμμετέχουν στις ΠΕ στο πλαίσιο των τριών γνωστικών αντικειμένων που προαναφέρονται, ανέδειξε μια σειρά από ενδιαφέροντα στοιχεία. Θα θέλαμε, πάντως, να σημειώσουμε ότι αυτά δεν αποτελούσαν μέρος της σχεδίασης της εργασίας, τμήμα της εισαγωγής της οποίας είναι το κείμενο αυτό.

Συνοπτικά αναφερόμενα τα ενδιαφέροντα στοιχεία ως συμπεράσματα της «εμβόλιμης επιμέρους έρευνας» θα μπορούσαν να παρουσιαστούν ως:

(1) Η ύπαρξη ενός επαναλαμβανόμενου μοτίβου κατανομής σε όλη την υπό εξέταση εξαιτία, στοιχείο που δείχνει ότι κανείς από τους συμμετέχοντες στην οργάνωση των ΠΕ και στο σχεδιασμό της πολιτικής που διέπει το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, δεν λαμβάνει υπόψη του τα δεδομένα που προκύπτουν από τις ΠΕ.

(2) Ο εντοπισμός ενός σημείου, του «σημείου 11», που οριοθετεί δυο διαφορετικής ποιότητας υποπληθυσμούς οι οποίοι ενυπάρχουν στην ίδια «τάξη», στοιχείο που δείχνει ότι τα τμήματα στα οποία οι μαθητές αποκτούν τις γνώσεις που θα τους οδηγήσουν στην επόμενη βαθμίδα, μέσω των ΠΕ, δεν έχουν την απαιτούμενη γνωστική ομοιογένεια που θα συνέβαλλε στην καλύτερη διαχείριση του γνωσιακού φορτίου που θα πρέπει να δοθεί.

(3) Η αυξητική τάση, κατά τη διάρκεια της εξαετίας, του υποπληθυσμού που βρίσκεται κάτω από «το σημείο 11», στοιχείο που δείχνει ότι ο όποιος παράγοντας είναι υπεύθυνος για την εμφάνιση αυτού του διχασμού, όχι μόνο είναι παρών, αλλά και φαίνεται να λειτουργεί ενισχυμένος, αλλοιώνοντας την απαιτούμενη σχολική κατάσταση που πρέπει να υφίσταται για μια περισσότερο διορθωμένη πορεία του συστήματος.

(4) Θα πρέπει να αναφερθεί η απουσία, σε τόσο μεγάλους πληθυσμούς συμμετεχόντων στις ΠΕ, της κανονικής εικόνας των κατανομών με την εξαίρεση της Νεοελληνικής Γλώσσας που όμως σχολιάστηκε στο πλαίσιο του κειμένου, στοιχείο που δείχνει ότι κάτι δεν πάει καλά τόσο με τις ΠΕ, όσο και με τη βαθμίδα από την οποία προέρχονται οι συμμετέχοντες στις ΠΕ.

(5) Είναι φανερό, από το επιμέρους αυτό τμήμα που παρουσιάστηκε, ότι θα μπορούσαν να διατυπωθούν μια σειρά από ερωτήματα, όπως:

Αυτή η εικόνα που διαμορφώθηκε και για τα γνωστικά αντικείμενα που εντοπίστηκαν, που μπορεί να οφείλεται; Γιατί επαναλαμβάνεται; Γιατί δεν παρατηρείται από τους φορείς; Γιατί δεν επιχειρείται παρέμβαση διόρθωσης; Ενδιαφέρει παράγοντες της εκπαίδευσης και σχεδιαστές (;) εκπαιδευτικής πολιτικής; Γιατί δεν δείχνουν ενδιαφέρον οι παράγοντες της εκπαιδευτικής διαδικασίας – δάσκαλοι, μαθητές, γονείς; Πώς είναι δυνατόν να νομιμοποιούνται αποτελέσματα που δεν πλησιάζουν στην κανονική κατανομή; Γιατί η εικόνα των επιδόσεων κάτω από το «σημείο 11» είναι αυξητική, ενώ όλο και μεγαλύτερος πληθυσμός συμμετεχόντων δέχεται εξωσχολική υποστηρικτική βοήθεια; κ.ά.

Είναι φανερό ότι τα ερωτήματα που προκύπτουν αφήνουν το περιθώριο για να εξεταστούν στο μέλλον τα ζητήματα αυτά σε νέες εργασίες, τα αποτελέσματα των οποίων θα μπορούσαν να συναθροιστούν ώστε να συμβάλλουν στην αλλαγή της μάλλον άσχημης σημερινής εκπαιδευτικής πραγματικότητας.

Επίμετρο

Η εργασία είχε ήδη παραδοθεί για δημοσίευση, όταν ανακοινώθηκαν τα αποτελέσματα της έρευνας PISA 2015 του ΟΟΣΑ. Η εικόνα που αναδύεται από τις επιδόσεις του μαθητικού δυναμικού – 15χρονοι/ες μαθητές/τριες – της χώρας, από την έρευνα PISA 2015, για τα τρία γνωστικά αντικείμενα στα οποία έγινε, δεν φαίνεται να αλλάζει προς το θετικότερο κατά τη χρονική διάρκεια αρκετών χρόνων, μάλλον φαίνεται να χειροτερεύει. Από την άλλη μεριά, στην έ-

ρευνα που προηγείται, η εικόνα που αναδύεται για το μαθητικό δυναμικό – που έχει ήδη ολοκληρώσει τη φοίτησή του στο Λύκειο – της χώρας, για τα ίδια γνωστικά αντικείμενα (Νεοελληνική Γλώσσα, Φυσική, Μαθηματικά) φαίνεται πως έχει μια σταθερότητα ως προς τις κατανομές της, κατά τη διάρκεια της εξαετίας στην οποία αναζητήθηκαν τα δεδομένα. Με μια προσεκτικότερη ματιά να δείχνει πως και αυτή μάλλον φαίνεται να χειροτερεύει, αφού ο υποπληθυσμός κάτω από το «σημείο-11» αυξάνεται χρόνο με το χρόνο, σε αντίθεση με τον υποπληθυσμό επάνω από το «σημείο-11».

Η σύγκριση αυτών των ερευνών αποκαλύπτει την παθολογική κατάσταση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, που εμφανίζεται τόσο στην αρχή όσο και στο τέλος της φοίτησης των μαθητών/τριών στο Λύκειο. Αυτό, αν συνδυαστεί με τα συμπεράσματα έρευνας που πριν από πολλά χρόνια δημοσιεύθηκε στο εκπαιδευτικό περιοδικό «Σύγχρονη Εκπαίδευση» και έδειχνε πως δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές αλλαγές στις αποδόσεις των μαθητών/τριών μετά τη φοίτηση στο Γυμνάσιο, αποκαλύπτει το χρόνιο χαρακτήρα αυτής της παθολογίας. Το πρόβλημα είναι ότι αυτή την κατάσταση όλοι/ες – ειδικά οι εμπλεκόμενοι με το σχεδιασμό και τη λειτουργία των εκπαιδευτικών πραγμάτων – κάνουν ότι δεν την βλέπουν.

Όμως, η εργασία που δημοσιεύεται μπορεί να ερμηνεύσει και μια σειρά από κοινωνικές – ειδικά αγοραίες, κομορμιστικές και αγελαίες – συμπεριφορές. Όπως για παράδειγμα, αφενός, η μαζική υποταγή σε προκαταλήψεις, αστρολογικές «προβλέψεις», ψευδο-επιστημονικές «ερμηνείες» κλπ., αλλά και, αφετέρου, η κυριαρχία της τάσης ανάθεσης σε εκπροσώπους οποιασδήποτε δράσης, με ταυτόχρονη μείωση των ίδιων προσπαθειών για την επίτευξη ενός σκοπού. Ένα από τα κύρια ευρήματα της έρευνας είναι η ύπαρξη ενός σημείου [του σημείου-11] διαχωρισμού δυο υποπληθυσμών – με διαφορετικές επιδόσεις – στον πληθυσμό της ίδιας «τάξης» στο πλαίσιο του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, το οποίο θα μπορούσαμε να το αναφέρουμε και ως «φροσχολικό σύστημα», λόγω της επικυριαρχίας της λογικής του φροντιστηρίου στην προσέγγιση της ύλης των γνωστικών αντικειμένων. Ένα άλλο, επίσης σημαντικό, εύρημα είναι η συνεχής τάση αύξησης του υποπληθυσμού της χαμηλότερης βαθμίδας επιδόσεων, στα γνωστικά αντικείμενα που εξετάζονται.

Τα δυο αυτά ευρήματα δεν αφήνουν περιθώρια για αισιόδοξες προοπτικές στην κοινωνική συμπεριφορά και έτσι, μάλλον, θα πρέπει να αναμένεται επιδείνωση της κατάστασης στο μέλλον. Αυτό, όμως, αποτελεί αντικείμενο που ξεπερνάει το περιεχόμενο του επιμέτρου και ως εκ τούτου θα μπορούσε να αποτελέσει κίνητρο για νέα εργασία. Όπως, επίσης, θέμα για νέα εργασία θα μπορούσε να αποτελέσει η αναζήτηση των χαρακτηριστικών των δυο υποπληθυσμών, που η έρευνα αποκάλυψε.

Περίληψη

Το άρθρο αποτελεί μέρος της εισαγωγής μιας ευρύτερης μελέτης, στο πλαίσιο της οποίας αναζητούνται μια σειρά από στοιχεία που σχετίζονται: με τρία γνωστικά αντικείμενα (Νεοελληνική Γλώσσα, Μαθηματικά και Φυσική), το φύλο των συμμετεχόντων και την περιοχή φοίτησής τους στο σχολείο. Καταγράφει τις επιδόσεις των Ελλήνων μαθητών και μαθητριών, στις Πανελλήνιες Εξετάσεις, στα τρία γνωστικά αντικείμενα κατά τη διάρκεια μιας εξαετίας: από το 2010 μέχρι το 2015. Αναδεικνύει μια σειρά από ενδιαφέροντα στοιχεία της ελληνικής φροσχολικής πραγματικότητας, αυτής της εξαετίας, που θα έπρεπε να προσεχθούν ιδιαίτερα από τους εκπαιδευτικούς, τους μαθητές, τους γονείς και από τους σχεδιαστές της εκπαιδευτικής πολιτικής, αν υποθέσουμε πως υφίσταται κάτι τέτοιο στην ελληνική πολιτική. Κύρια ευρήματα: το επαναλαμβανόμενο μοτίβο των επιδόσεων, η συνύπαρξη δυο διαφορετικής ποιότητας υποπληθυσμών (μαθητών/μαθητριών), η αυξητική τάση του κατώτερου (στις επιδόσεις) υποπληθυσμού

κά. Υποστηρίζεται η άποψη ότι η εικόνα που καταγράφεται αιτιολογεί την μακροσκοπική κατάσταση της ελλαδικής κοινωνίας, όπως αυτή αποτυπώνεται από διάφορες ευρύτερες έρευνες (PISA κά.).

Abstract

This article is part of the introduction of a larger study, in which searched a number of items related: with three disciplines (Modern Greek Language, Mathematics and Physics), gender of participants and the region where the school is located. Captures the performance of Greek students, in the entrance exams, in the three subjects during six years: from 2010 to 2015. Highlights a number of interesting aspects of Greek educational reality, for this six-year period, which should be of particular interest to teachers, students, parents and educational policymakers. Key findings: repeated pattern of performance, the coexistence of two different quality (students) subpopulations, the increasing trend of lower (performance) subpopulation and others. It supported the view that the image recorded justifies the macroscopic state of the Greek society, as reflected by several broader studies (PISA and others.).

Κωνσταντίνος Α. Ζώκος, Φυσικός, Δάσκαλος Φυσικής, Επιστημονικός Υπεύθυνος ιστοσελίδας για την Επιστήμη: egno.gr

Ο Κωνσταντίνος Ζώκος γεννήθηκε στη Βέροια Ημαθίας. Μετά την ολοκλήρωση των σπουδών του στο Φυσικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων επέλεξε να ασχοληθεί με τη Διδακτική των Φυσικών Επιστημών. Την περίοδο της υπηρεσίας του στην Τ.Ε.Ε. ίδρυσε το πρώτο Εργαστήριο Φυσικής. Μετά την ίδρυση του Ενιαίου Πολυκλαδικού Λυκείου (ΕΠΛ) ίδρυσε ακόμη ένα Εργαστήριο Φυσικής, με νέα μορφή και λειτουργία αυτή τη φορά, με την προσωπική εργασία των μαθητών σε μικρές Ομάδες Εργασίας και με τη χρήση Φύλλων Εργασίας, καθώς και την καθιέρωση του «Φακέλου του μαθητή». Στη συνέχεια, αποσπάστηκε στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και συνεργάστηκε με τον αντιπρόεδρο του καθηγητή Χρίστο Τσολάκη. Κατά την εκεί θητεία του συμμετείχε στα πλαίσια του Ενιαίου Προγράμματος Σπουδών για την προσέγγιση της Γλώσσας. Ακόμη, υπήρξε κριτής βιβλίων Φυσικής του Γυμνασίου και αξιολογητής CD, που παρήχθησαν τότε στα πλαίσια της παραγωγής συμπληρωματικού υλικού για τα μαθήματα του Ελληνικού Σχολείου. Υπήρξε παράλληλα εισηγητής σε επιμορφώσεις εκπαιδευτικών, κυρίως όσων ασχολούνταν με τις Φυσικές Επιστήμες, σε επιστη-

μονικές ημερίδες και συνέδρια, με θέματα κυρίως της περιοχής της προσέγγισης της Φυσικής. Την αμέσως επόμενη περίοδο, βελτιώνοντας τις μεθόδους που είχε προηγουμένως εφαρμόσει στο Εργαστήριο Φυσικής, ανέπτυξε τη μέθοδο Phy.L.I.A. (Physics Learning by Inquiry Activities) που εφαρμόστηκε τόσο σε επίπεδο Γυμνασίου, όσο και σε επίπεδο Λυκείου, αλλά και σε επίπεδο επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών στο πλαίσιο του ΕΚΦΕ Ημαθίας, αλλά και άλλων. Την ίδια περίοδο υπήρξε μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Μουσείου Εκπαίδευσης που ιδρύθηκε στη Βέροια από τον καθηγητή Χρίστο Τσολάκη. Ασχολήθηκε με έρευνες που σχετίζονται με τις επιδόσεις των μαθητών (της Βέροιας, αρχικά, της Ημαθίας, στη συνέχεια) στις Πανελλήνιες Εξετάσεις, καθώς και με τα λάθη των μαθητών στις εξετάσεις αυτές στο γνωστικό αντικείμενο της Φυσικής. Σήμερα ασχολείται με την προώθηση της επιστημονικής γνώσης προς όλους, με εργαλείο το διαδικτυακό περιοδικό egno, στη διεύθυνση egno.gr με σειρά ομιλιών σχετικών με τις φυσικές επιστήμες και τη διατήρηση της στήλης με τίτλο: «egno επιστήμη, για το ΛΑΟ», στην έκδοση του Σαββατοκύριακου φύλλου της τοπικής εφημερίδας «ΛΑΟΣ» Ημαθίας.

Δρ. Γαρυφαλλιά Κατσαβουνίδου

Αρχιτέκτων Α.Π.Θ., SMArchS M.I.T., Δρ. Αρχιτεκτονικής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Η ΒΕΡΟΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΠΤΙΚΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ: ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Εισαγωγή

Στα πλαίσια της διδακτορικής διατριβής με τίτλο «Το παιδί, η πόλη, το παιχνίδι: Μια πολυφωνική βιογραφία», πραγματοποιήθηκε κατά το σχολικό έτος 2010-2011 μία έρευνα πεδίου σε πέντε Δημοτικά Σχολεία της Βέροιας, με θέμα τη σχέση των παιδιών με τον αστικό χώρο. Ζητήθηκε από παιδιά μέσης παιδικής ηλικίας (δέκα έως δώδεκα ετών) να φωτογραφίσουν την πόλη τους και στη συνέχεια, μέσα στη σχολική τάξη, να γράψουν σύντομα επεξηγηματικά σχόλια ή «λεζάντες» κάτω από κάθε φωτογραφία που τράβηξαν.¹ Στην έρευνα συμμετείχαν ογδόντα ένα παιδιά και συγκεντρώθηκαν πάνω από χίλιες διακόσιες φωτογραφίες – στιγμιότυπα, θα μπορούσε να πει κανείς, από διαδρομές των παιδιών μέσα στον αστικό δημόσιο χώρο.

Η Βέροια χρησιμοποιήθηκε ως πεδίο της εμπειρικής έρευνας, αλλά όχι ως «μελέτη περίπτωσης»: η διατριβή γρήγορα απομακρύνθηκε από την τοπικότητα της συγκεκριμένης πόλης, καθώς το αντικείμενό της ήταν η εξαγωγή μιας θεωρίας που να θέτει το παιδί και τον αστικό χώρο σε μία νέα σχέση, διαμέσου της έννοιας του παιχνιδιού. Από την προσεκτική επισκόπηση της βιβλιογραφίας που αφορά την παιδική ηλικία στη συνάρτησή της με τον χώρο, διαπιστώνει κανείς ότι «παιδί» και «πόλη», ως διακριτά αντικείμενα μελέτης, απασχολούν τα αντίστοιχα επιστημονικά πεδία (ανθρωπολογία, κοινωνιολογία, παιδαγωγική, από τη μια, και αρχιτεκτονική και αστικές σπουδές, από την άλλη), χωρίς όμως να μπορούν ουσιαστικά να αλληλοεπηρεαστούν. Στη διατριβή προτείνεται ένα νέο επιστημονικό υποκείμενο, το *Spielraum*,² που συνενώνει τις τρεις έννοιες (παιδί, πόλη, παιχνίδι), του οποίου τη «βιογραφία» αφηγείται.

Στο παρόν κείμενο, και για τους σκοπούς της έκδοσης στην οποία φιλοξενείται, θεωρώ σκόπιμο να καταθέσω το υλικό τεκμηρίωσης από την έρευνα πεδίου στη Βέροια, ως παρακαταθήκη για τον μελλοντικό ερευνητή. Στη δική μου έρευνα, όπως ανέφερα παραπάνω, συνέχισα τη διατριβή απομακρυνόμενη σε θεωρητικά μονοπάτια, παρ' όλα αυτά, δυνητικά, αυτό το υλικό θα μπορούσε να είναι ένας πολύ χρήσιμος οδηγός για όποιον θα ήθελε να το ερμηνεύσει με περισσότερο πρακτικό και εφαρμοστικό χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, από την έρευνα πεδίου αναδύονται δύο ζητήματα που θα θίξω στο παρόν κείμενο. Το πρώτο αφορά τη μεθοδολογία της έρευνας: αν ο σκοπός μας είναι να διερευνήσουμε τη σχέση των παιδιών με τον χώρο, τι μεθόδους μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε; Ποιες είναι οι περισσότερες δόκιμες σε έναν διάλογο της αρχιτεκτονικής μαζί τους; Τι πρέπει να γνωρίζει όταν σχεδιάζει μια έρευνα με τα παιδιά και τι

1. Η έρευνα πεδίου θα ήταν αδύνατη χωρίς τον ενθουσιασμό των παιδιών που συμμετείχαν ή τη συνδρομή των εκπαιδευτικών που υπηρετούσαν στα σχολεία της Βέροιας, όπου έγινε η έρευνα – τους ευχαριστώ όλους και όλες θερμά.

2. Ο όρος *Spielraum* χρησιμοποιείται από τον Michel de Certeau στο έργο του *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική: Η πολύτροπη τέχνη του πράττειν* (2010): το *Spielraum* είναι ο χώρος που αφήνει «περιθώρια» για παιχνίδι, που επιτρέπει την κίνηση μέσα στη σφιχτή, αυστηρή τεχνοδομή της πόλης, η οποία υπαγορεύει σε κάθε τμήμα του αστικού ιστού μια λειτουργία και στους «χρήστες» της μια συγκεκριμένη, προδιαγεγραμμένη συμπεριφορά. Το *Spielraum* επιτρέπει τους χρήστες του αστικού χώρου να βγουν από τον παθητικό τους ρόλο, μέσω των ενεργημάτων, των πολύτροπων τακτικών, όπως το περπάτημα, το παιχνίδι, η μυθοπλασία.

μπορεί να περιμένει; Το δεύτερο ζήτημα είναι τι μαθαίνουμε από τα αποτελέσματα της έρευνας: σε τι συμπεράσματα μάς οδηγεί το πολυποίκιλο υλικό που συλλέχθηκε, ως προς τις διαφορές μεταξύ γειτονιών και ως προς τις κριτικές παρατηρήσεις, επιθυμίες, ανάγκες, που διατυπώνουν τα παιδιά και σχετίζονται με τον σχεδιασμό και τη διαχείριση του αστικού χώρου. Και τα δύο ζητήματα εμπίπτουν στη θεωρία και πρακτική του συμμετοχικού σχεδιασμού, που θα μπορούσε να εφαρμοστεί όχι μόνο στη Βέροια, αλλά και σε οποιαδήποτε άλλη πόλη πριν από τον προγραμματισμό και σχεδιασμό αστικών αλλαγών και επεμβάσεων.

Σχεδιασμός και βασικές αποφάσεις για την έρευνα

Κεντρικό ερευνητικό ερώτημα της διατριβής ήταν, μέσα στη γενική προβληματική για τη σχέση των παιδιών με την πόλη, το πώς η σχέση αυτή επηρεάζεται από τα υλικά στοιχεία του αστικού περιβάλλοντος, και ειδικότερα από τις ποιότητες του δημόσιου ανοιχτού χώρου. Ο δημόσιος χώρος θεωρήθηκε ως το κατεξοχήν πεδίο όπου το παιδί συγκροτεί την άποψή του για την πόλη μέσα από τη δράση και την παρατήρηση. Από την άλλη, δεχόμενοι ότι το παιχνίδι είναι ένας καθοριστικός παράγοντας για την προσωπική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, μάς ενδιέφερε να εξετάσουμε τι συνθήκες παρέχει στο παιδί ο ανοιχτός συλλογικός χώρος της πόλης για ελεύθερο, απρογραμματίστο παιχνίδι με συνομήλικους. Επιδίωξη, λοιπόν, της έρευνας πεδίου ήταν να συνδέσει τα ερωτήματα αυτά με τον πραγματικό αστικό χώρο, να καταγράψει το πού τα παιδιά παίζουν στην πόλη, ποιοι χώροι της γειτονιάς έχουν σημασία γι' αυτά, αλλά και το τι παρατηρούν εν γένει στο αστικό περιβάλλον. Για τη συγκρότηση τούτης της «επιτόπιας» έρευνας, τρεις παράμετροι έπρεπε αρχικά να καθοριστούν: το ηλικιακό φάσμα που ενδιέφερε τη διερεύνηση, ο τόπος διεξαγωγής της και η μέθοδος.

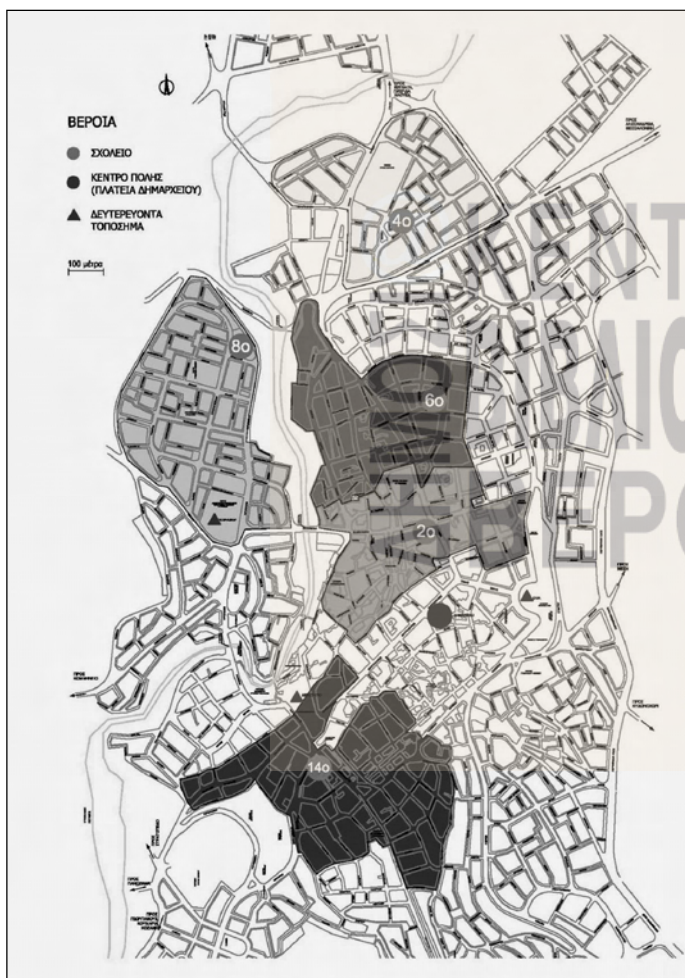
Ως προς το ηλικιακό φάσμα, η ηλικία που επιλέχθηκε και για την παρούσα έρευνα ήταν η λεγόμενη «μέση παιδική» [*middle childhood*]. Δεν είναι τυχαίο ότι η συντριπτική πλειονότητα των ερευνών για τα παιδιά στην πόλη αφορούν υποκείμενα αυτής της ηλικίας. Η μέση παιδική ηλικία, που ορίζεται γενικά από τα οκτώ ή εννέα ως τα δώδεκα χρόνια του παιδιού, συμπίπτει με τη φάση ανάπτυξης του κατά την οποία, προετοιμαζόμενο για την εφηβεία, επιδιώκει την αυτονομία και την ανεξαρτησία. Σ' αυτήν τη σταδιακή κατάκτηση, το παιδί αρχίζει να κινείται περισσότερο ανεξάρτητα στην πόλη, το περιβάλλον εκτός σπιτιού με το οποίο έρχεται σε επαφή συνεχώς διευρύνεται, ενώ η ίδια η διαδικασία εξοικείωσης και εξερεύνησης του περιβάλλοντος της πόλης σ' αυτήν την ηλικία αποκτά μεγάλη ψυχολογική και κοινωνική σημασία.

Ο πολεοδόμος Chris Cunningham και η γεωγράφος Margaret Jones, στη μελέτη τους για τα περιβάλλοντα παιχνιδιού στην πόλη Lismore της Αυστραλίας,³ τονίζουν πως η μέση παιδική ηλικία σημαδεύει το πέρασμα από την εξάρτηση στην ανεξαρτησία. Αν και, από πολύ μικρά, τα παιδιά είναι σε καθοριστική διαντίδραση με το περιβάλλον τους, όπως τη μελέτησαν από τις αρχές του εικοστού αιώνα οι πρωτοπόροι της αναπτυξιακής ψυχολογίας Kurt Levin, Jean Piaget και Lev Vygotsky, ειδικά σ' αυτήν την ηλικία, έχοντας αποκτήσει αυτονομία στην κίνηση και ελευθερία να εξερευνούν το περιβάλλον της πόλης μόνα τους και με φίλους, κάνουν ξαφνικά ένα μεγάλο άνοιγμα προς τον έξω κόσμο. Αυτό συμβαίνει συνήθως ταυτόχρονα με μια αλλαγή στο φέρσιμό τους: δείχνουν μεγαλύτερη υπευθυνότητα και ικανότητα προσοχής, ενώ μειώνεται ο παρορμητισμός που χαρακτηρίζει μικρότερες ηλικίες – αλλαγές που οι ενήλικοι (γονείς, δασκαλοί) εκλαμβάνουν ως την επιθυμητή ωρίμανση.

3. Margaret Jones and Chris Cunningham, "The Expanding Worlds of Middle Childhood," in *Embodied Geographies; Spaces, Bodies, and Rites of Passage*, ed. Elizabeth Kenworthy Teather (London & New York: Routledge, 1999).

Ο τόπος διεξαγωγής της έρευνας ήταν η Βέροια, όπου μεγάλωσα και στην οποία κατοικό τα τελευταία χρόνια. Οι λόγοι γι' αυτήν την επιλογή δεν ήταν (μόνο) πρακτικοί: κατά έναν τρόπο θα λέγαμε ότι η πόλη εμφανίζει μια τυπικότητα, εκφράζει έναν μέσο όρο τρόπου κατοίκησης στην Ελλάδα σήμερα. Θα συνοψίζαμε το χαρακτήρα της Βέροιας ως εξής: Η Βέροια βρίσκεται στην Κεντρική Μακεδονία, στους πρόποδες του Βερμίου, στις πλαγιές του οποίου είναι κτισμένη αμφιθεατρικά με θέα την εύφορη πεδιάδα που φτάνει μέχρι τη Θεσσαλονίκη. Για τα ελληνικά δεδομένα, το μέγεθος της πόλης θεωρείται μεσαίο (περίπου 45.000 κάτοικοι), και η κοινωνικοοικονομική σύσταση του πληθυσμού ακολουθεί το μέσο όρο της χώρας. Παρότι η πόλη δεν έχει μεγάλη έκταση, η μακρόχρονη ιστορία της (ο οικιστικός πυρήνας της Βέροιας αναφέρεται ήδη από τον Θουκυδίδη) αποδίδει στο περιβάλλον μια πολυπλοκότητα. Οι διάσπαρτες (πάνω από σαράντα, σωζόμενες) μικρές βυζαντινές εκκλησίες, συχνά κρυμμένες πίσω από πολυκατοικίες, η παρουσία διάφορων νεοκλασικών κτηρίων, καθώς και του ποταμού που διασχίζει την πόλη, είναι από τα ενδιαφέροντα στοιχεία που υπάρχουν στη Βέροια. Όπως σε όλες τις πόλεις, ως «δημόσια εικόνα» της Βέροιας προβάλλεται το κέντρο της, παρότι σήμερα η πόλη έχει επεκταθεί σημαντικά απ' αυτό: οι περιοχές κατοικίας εκτείνονται σε μέγιστη ακτίνα τριών περίπου χιλιομέτρων από την «καρδιά» της πόλης που είναι η Πλατεία Δημαρχείου. Το ιστορικό κέντρο χαρακτηρίζεται από πυκνή και (σχετικά με το μέγεθος της πόλης) υψηλή δόμηση, από την αποσπασματική διατήρηση γειτονιών με παραδοσιακό ιστό και από τη συγκέντρωση κεντρικών λειτουργιών, διοικητικών και εμπορικών, καθώς και δημόσιων χώρων και κτηρίων, σε μια περιορισμένη σε έκταση περιοχή, χαρακτηριστικά που του προσδίνουν μια «ένταση» που συνήθως έχουν μόνο μεγαλύτερα σε πληθυσμό σύνολα. Μαζί με μια έντονη αστικότητα, στο κέντρο υπάρχουν όμως και τα γνωστά προβλήματα της πυκνής δόμησης (επιβάρυνση με κυκλοφοριακή κίνηση, κατάληψη δημόσιου χώρου για στάθμευση, έλλειψη ελεύθερων χώρων για τους πεζούς). Σε άμεση γειτνίαση με το κέντρο, μια μεγάλη σε έκταση περιοχή έχει διαφοροποιημένο χαρακτήρα, αν και βρίσκεται μέσα στο ιστορικά περιτειχισμένο τμήμα της πόλης. Σ' αυτήν διατηρούνται πολύ λιγότερα ιστορικά μνημεία και στη μεταπολεμική της ανοικοδόμηση, βάσει του σχεδίου του 1934, υιοθετήθηκαν επιλεκτικά «μοντερνιστικά» στοιχεία (σχέδιο με στοιχεία «κηπούπολης», *pilotis* στα ισόγεια αλλά συνεχής, και όχι πανταχόθεν ελεύθερη δόμηση). Ωστόσο οι υψηλοί συντελεστές δόμησης στην επέκταση αυτή, τα στενά πλάτη δρόμων, οι πολύ σπάνιοι δημόσιοι χώροι, είχαν ως αποτέλεσμα την ασφυκτικά πυκνοδομημένη εικόνα που έχει η περιοχή σήμερα. Ένας τρίτος, τέλος, χαρακτήρας της πόλης είναι προϊόν οικοδομικής δραστηριότητας των δύο τελευταίων δεκαετιών: πρόκειται για τις επεκτάσεις (ουσιαστικά ήταν μια ενσωμάτωση συνοικισμών) που «αστικοποίησαν» περιοχές περιιαστικές, όπου όμως τα προβλήματα των πολεοδομικών σχεδίων (και πάλι η στενότητα δρόμων, η μη προσαρμογή στο ανάγλυφο, απουσία δημόσιων λειτουργιών) αλλά κυρίως η απόσταση από το ιστορικό κέντρο, δυσχεραίνουν πολύ την καθημερινή ζωή σ' αυτά. Μορφολογικά, οι νέες αυτές περιοχές αποτελούν ένα ιδιότυπο μόρφωμα «αστικοποιημένου» (με τη μορφή πολυκατοικιών εν σειρά) οικισμού, χωρίς συνεχή μέτωπα προς τους δρόμους, ούτε πλήρως διαμορφωμένα πεζοδρόμια, με αδιέξοδα στους δρόμους λόγω μη απαλλοτρίωσης, και με γενική απουσία δημόσιων χώρων και δράσεων. Καθώς οι γειτονιές αυτές είναι εξαρτημένες ως προς τις κύριες λειτουργίες (υπηρεσίες, καταστήματα) από το κέντρο, η απόστασή τους απ' αυτό συνεπάγεται – ιδίως αν λάβει κανείς υπόψη του ότι στη Βέροια τα μαζικά μέσα μεταφοράς (λεωφορεία) εκτελούν λίγες διαδρομές – πολύ αυξημένη, καθημερινή χρήση του ιδιωτικού αυτοκινήτου από και προς το κέντρο. Αυτό έχει δύο συνέπειες: από τη μια τη δυσανάλογη κυκλοφοριακή επιβάρυνση του κέντρου και, από την άλλη, την απομόνωση των κατοίκων που ζουν στις περιοχές επέκτασης και δεν έχουν αυτοκίνητο (όπως τα παιδιά) από το κέντρο της αστικής ζωής που είναι το ιστορικό κέντρο, το οποίο είναι δυσπρόσιτο, λόγω της απόστασης, πεζή.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι αν και μικρή σε πληθυσμό η Βέροια είναι αντιπροσωπευτική των αστικών οικισμών της χώρας μας, τόσο ως προς το πώς παράχθηκε ο χώρος της αλλά και ως προς τα χαρακτηριστικά του τρόπου ζωής που έχει να προσφέρει. Η διαφοροποίηση από γειτονιά σε γειτονιά εξασφαλίζει τη δυνατότητα σύγκρισης μεταξύ περιοχών με διαφορετικά πολεοδομικά χαρακτηριστικά. Από τις βασικές αποφάσεις στη συγκρότηση της έρευνας ήταν ακριβώς να προσπαθήσω να συμπεριλάβω δείγματα και από τις τρεις αστικές μορφές που συναντούμε στην πόλη. Επιλέγοντας τα Δημοτικά Σχολεία στα οποία θα έκανα την έρευνα, φρόντισα να βρίσκονται σε γειτονίες αντιπροσωπευτικές των τριών φάσεων πολεοδομικής ανάπτυξης: ιστορικός/εμπορικός πυρήνας της πόλης (2°, 14°), κεντρική περιοχή παλαιότερης επέκτασης (6°), περιοχές επέκτασης πρόσφατης επέκτασης (4° και 8°). Οι περιοχές δικαιοδοσίας των σχολείων, και άρα στη συντριπτική πλειονότητα των παιδιών, περιοχή κατοικίας τους, απεικονίζονται στο χάρτη [εικόνα 1].

Εικόνα 1. Χάρτης της Βέροιας με τις περιοχές των σχολείων στα οποία έγινε η έρευνα

συγγραφή ιστορίας ή ημερολογίου, συμμετοχική παρατήρηση) εφαρμόζονται σε μελέτες με γεωγραφικό προσανατολισμό.

Η μεθοδολογία της δικής μου επιτόπιας έρευνας στηρίχθηκε στη φωτογραφία, και συγκεκριμένα στη φωτογράφιση του αστικού τοπίου από τα ίδια τα παιδιά. Θεώρησα εξαρχής ότι η

Όσον αφορά, τέλος, τη μεθοδολογία, οι μελέτες που συναντάμε στη βιβλιογραφία και αφορούν έρευνες με παιδιά, ανήκουν σε δύο βασικές κατηγορίες. Από τη μια είναι οι γεωγραφικές έρευνες, που πραγματεύονται θέματα όπως ποιοι είναι οι σημαντικοί, για τα παιδιά, χώροι της πόλης (έρευνες «προτίμησης»), ποια θεωρούν τα ίδια και/ή οι γονείς τους ότι είναι η ακτίνα ασφαλούς ελεύθερης κίνησης γύρω από το σπίτι (κινητικότητα των παιδιών), ποια υλικά χαρακτηριστικά του χώρου φαίνεται να «εξυπηρετούν» περισσότερο το παιχνίδι (σύνδεση με την παιδαγωγική και την ψυχολογία). Από την άλλη πλευρά, στη βιβλιογραφία βρίσκει κανείς ότι γίνονται μέχρι και σήμερα έρευνες που αφορούν περισσότερο την ικανότητα των παιδιών στη σύλληψη και κατανόηση του χώρου στην κλίμακα της πόλης και συνδέουν την ικανότητα αυτή με τη νοητική και ψυχολογική ανάπτυξή τους, ακολουθώντας την παράδοση της περιβαλλοντικής ψυχολογίας που ήταν και ο επιστημονικός κλάδος ο οποίος πρωτασχολήθηκε με τη σχέση παιδιού-χώρου. Ανάλογα με τα ζητούμενα, υιοθετούνται αντίστοιχες μέθοδοι: γενικά, το ιχνογράφημα ή ο νοητικός χάρτης σχετίζονται με την αναπτυξιακή προσέγγιση ενώ περισσότερο βιωματικές μέθοδοι (φωτογραφία ή και κινηματογράφηση,

φωτογράφιση, ως μέθοδος καταγραφής της ματιάς του παιδιού πάνω στην πόλη, της ακτίνας κίνησής του και αποτύπωσης των προτιμήσεών του, είχε σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματα σε σχέση με τη συμμετοχική παρατήρηση, τη συνέντευξη, ή – ακόμη περισσότερο – τη ζωγραφική αναπαράσταση. Ειδικά σ' αυτήν την ηλικιακή φάση, κατά την οποία τα παιδιά μπορούν να κινηθούν ελεύθερα στη γειτονιά και θέλουν να είναι και να δείχνουν ανεξάρτητα, θεώρησα επίσης ότι θα τους έλκυε η πρότασή μου να παράξουν τη δική τους «ιστορία» με εικόνες. Η μέθοδος δοκιμάστηκε πιλοτικά σε τέσσερα παιδιά διαφόρων ηλικιών (το μικρότερο ήταν εννέα, δύο απ' αυτά ήταν δέκα και ένα κορίτσι ήταν δώδεκα ετών) με ικανοποιητικά αποτελέσματα ως προς τη δυνατότητα χρήσης της φωτογραφικής μηχανής και την ποικιλία του οπτικού υλικού που παρήγαγαν. Από την άλλη, κατά την πιλοτική αυτή εφαρμογή, γρήγορα αντιλήφθηκα ότι οι φωτογραφίες χρειάζονταν επίσης μια «εξήγηση», ένα σχόλιο του παιδιού, που να καθοδηγεί την ανάλυσή τους. Ζήτησα λοιπόν τα σχόλιά τους πάνω στις φωτογραφίες που είχαν τραβήξει, στις τρεις πρώτες περιπτώσεις προφορικά, με ένα είδος άτυπης συνέντευξης, ενώ στην τέταρτη γραπτά (τύπωσα τις φωτογραφίες σε κόλλες χαρτί μεγέθους Α4, έκανα ένα «τεύχος» και ζήτησα από το κορίτσι να γράψει τα σχόλιά του). Μου άρεσαν πολύ αυτά που «είχαν να πουν» τα παιδιά, και αποφάσισα, στην καθαυτό έρευνα, αυτή να είναι και η μέθοδος δουλειάς, να συνδυάσω δηλαδή τη φωτογραφική αποστολή με γραπτά σχόλια και παρατηρήσεις των παιδιών επί των φωτογραφιών, αφού μάλιστα η μέθοδος της συνέντευξης θα ήταν εξαιρετικά χρονοβόρα αν προσπαθούσα να την εφαρμόσω σε ολόκληρη τάξη σχολείου.

Έχοντας πάρει αυτές τις τρεις καθοριστικές αποφάσεις, ως προς την ηλικία, τον τόπο κατοικίας των παιδιών και τη μέθοδο που θα ακολουθούσα, κατέθεσα αναλυτικό σχέδιο έρευνας στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο προς έγκριση. Στο τυποποιημένο έντυπο υποβολής της σχετικής αίτησης είδα με έκπληξη ότι περιλαμβάνονταν ερωτήματα σχετικά με τους «εκπαιδευτικούς στόχους» της έρευνας. Ήταν κάτι που έπρεπε να το έχω σκεφτεί: η έρευνα δεν θα έπρεπε να χρησιμοποιήσει τα παιδιά μονομερώς αλλά να τους δώσει κάτι πίσω. Αυτό το θέμα, της «παιδαγωγικής σημασίας», με απασχόλησε ιδιαίτερα: εντέλει πρότεινα στο «σχέδιο έρευνας» η φωτογραφική δράση (η οποία προοριζόταν να γίνει από το κάθε παιδί χωριστά) να συμπληρωθεί με μια συλλογική δράση μέσα στην τάξη, ένα «εργαστήριο». Για τη διενέργειά του θα έπρεπε να αποσπάσω τα παιδιά από το ωρολόγιο πρόγραμμα για δύο περίπου διδακτικές ώρες, ώστε να δούμε μαζί τις φωτογραφίες που είχαν τραβήξει, να γίνει συζήτηση πάνω στο θέμα και να κάνουμε επίσης κάποιου είδους χαρτογραφική άσκηση ώστε να έρθουν τα παιδιά σε επαφή με το σχέδιο αστικής κλίμακας και πιθανώς να συζητήσουμε μαζί για την αρχιτεκτονική και το σχεδιασμό της πόλης. Το αναλυτικό σχέδιο έρευνας εγκρίθηκε από το Υπουργείο Παιδείας τον Απρίλιο του 2010 και στη συνέχεια η έρευνα απευθύνθηκε στα σχολεία, μέσω των Διευθυντών τους.

Περιγραφή της ερευνητικής διαδικασίας

Όπως ήδη ανέφερα, επιλέχθηκαν πέντε Δημοτικά Σχολεία της πόλης της Βέροιας, με κριτήριο τη χωροταξική τους θέση (ιστορικός/εμπορικός πυρήνας της πόλης, κεντρικές περιοχές σχετικά πυκνοδομημένες, περιοχές επέκτασης). Τον Μάιο του 2010 το εργαστήριο πραγματοποιήθηκε στα σχολεία 2^ο και 8^ο ενώ τον Οκτώβριο και το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου έγινε στα σχολεία 6^ο, 14^ο και 4^ο. Οι τάξεις στις οποίες απευθύνθηκα ήταν η Πέμπτη (στο 6^ο Δημοτικό) και η Έκτη (στα υπόλοιπα), επομένως τα παιδιά ήταν ηλικίας από δέκα έως δώδεκα χρόνων. Στην πρώτη μου γνωριμία με την κάθε τάξη, τους έθετα το ζητούμενο, δηλ. να με βοηθήσουν στο να κατανοήσω πώς χρησιμοποιούν και κρίνουν τους δημόσιους χώρους της γειτονιάς τους, φωτογραφίζοντάς τους. Τους έδινα σχετικό επεξηγηματικό κείμενο με τίτλο «Φωτογραφίζω τη ζωή μου στην πόλη» [εικόνα 2], στο οποίο οι λέξεις «πόλη», «γειτονιά», «αστικό περιβάλλον» χρη-

σιμοποιήθηκαν εναλλακτικά για να μεταδώσουν στα παιδιά την έννοια του ανοικτού δημόσιου χώρου. Στην προφορική μου παρουσίαση τούς εξηγούσα τι επάγγελμα κάνω, και τον σκοπό της έρευνας. Μετά από σχετικές τους ερωτήσεις, διευκρίνιζα επίσης ότι το ζητούμενο ήταν όχι να «απαντήσουν σωστά» αλλά να μου δείξουν τους ανοιχτούς χώρους της γειτονιάς τους που έχουν σημασία για τα ίδια. Συζητούσαμε ακόμη τη σημασία του όρου «ανοιχτός δημόσιος χώρος», και προτεινάμε πιθανά μέρη που θα ταίριαζαν να φωτογραφηθούν.

Στη δεύτερή μου επίσκεψη στην τάξη, δύο με τρεις μέρες αργότερα, αφού τα παιδιά το είχαν σκεφτεί (και αν είχαν αποφασίσει να συμμετάσχουν, είχαν εξασφαλίσει τη σχετική συγκατάθεση των γονιών), έδινά σε όσους και όσες ήθελαν, από μια φωτογραφική μηχανή, την οποία κρατούσαν για διάστημα περίπου μιας εβδομάδας. Η συμμετοχή ήταν αρκετά ικανοποιητική: πήραν φωτογραφικές μηχανές 81 συνολικά παιδιά (39 κορίτσια και 42 αγόρια) και όλα μου επέστρεψαν τη μηχανή έχοντας τραβήξει φωτογραφίες (δεν υπήρχαν παιδιά που άλλαζαν γνώμη). Αφού έπαιρνα τις μηχανές πίσω (τρίτη επίσκεψη μέσα στην τάξη), εκτύπωνά τις φωτογραφίες σε κόλλες χαρτί Α4, από δύο έως τέσσερις ανά σελίδα, αφήνοντας κενό χώρο για σχόλια κάτω από τις εικόνες. Οι σελίδες ήταν συρραμμένες, φτιάχνοντας ένα λεύκωμα για

Φωτογραφίζω τη ζωή μου στην πόλη

Φαντάσου ότι ένα παιδί που ζει μακριά από τη Βέροια, σου ζητά να του στείλεις φωτογραφίες που να απεικονίζουν τη ζωή σου στην πόλη – πώς είναι η γειτονιά σου, πού παίζεις, πώς είναι οι δρόμοι και οι άλλοι δημόσιοι χώροι. Ή ότι είσαι δημοσιογράφος και κάνεις ένα φωτογραφικό ρεπορτάζ για τη ζωή των παιδιών μέσα στην πόλη.

Πώς θα μπορούσες να οργανώσεις μια τέτοια φωτογραφική αποστολή; Θα πρότεινα τα εξής:

- Φωτογράφισε **τι έχει σημασία για σένα** στον ανοιχτό, δημόσιο χώρο της πόλης, π.χ. τα μέρη όπου συναντιέσαι με τους/τις φίλους/φίλες σου για να παίζεις.
- Πιο γενικά, φωτογράφισε τι σου κινεί την προσοχή, τι θεωρείς ενδιαφέρον, καλό, ή αντίθετα προβληματικό στο περιβάλλον της πόλης / της γειτονιάς.
- Σκέψου ποια είναι τα σημεία (πλατείες, δρόμοι, κτίρια, θέες) που είναι τα πιο χαρακτηριστικά της γειτονιάς και φωτογράφισέ τα.
- Σκέψου επίσης συγκεκριμένες διαδρομές που κάνεις με τα πόδια, διάλεξε μία ή περισσότερες και βγάλε πολλές φωτογραφίες κατά τη διάρκειά τους, ώστε όταν κανείς βλέπει τη μία εικόνα μετά την άλλη να είναι σαν να περπατά μαζί σου και να βλέπει αυτό που βλέπεις κι εσύ.

Βασική αρχή είναι: **έχε μαζί σου τη φωτογραφική μηχανή συνεχώς για μια εβδομάδα**. Μπορεί εκεί που δεν το περιμένεις να δεις κάτι που να θέλεις να αποτυπώσεις φωτογραφικά.

Ευχαριστώ πολύ για τη συνεργασία!

Εικόνα 2. Το κείμενο που δόθηκε στα παιδιά κατά την πρώτη επίσκεψη στην τάξη

κάθε παιδί, αφήνοντας την πρώτη σελίδα λευκή ώστε κάθε παιδί να κάνει, αν θέλει, το δικό του εξώφυλλο.

Η τέταρτη επίσκεψή μου ήταν και η πιο ουσιαστική, για να κάνουμε μαζί το εργαστήριο, και αυτή τη φορά διαρκούσε αρκετά – τις περισσότερες φορές δύο με τρεις διδακτικές ώρες. Ο δάσκαλος ή η δασκάλα αποχωρούσε με διακριτικότητα και είχαμε απρόσκοπτα χρόνο και χώρο στη διάθεσή μας για τη δράση. Ζητούσα από τα παιδιά που είχαν δικό τους λεύκωμα (εκείνα, δηλαδή, που είχαν τραβήξει φωτογραφίες) να ασχοληθούν με το να γράψουν στον κενό χώρο κάτω από κάθε εικόνα «τις σκέψεις που έκαναν όταν τραβούσαν τη φωτογραφία».

Τα λευκώματα ετοιμάστηκαν στην τάξη με ζήλο, αφοσίωση και πνεύμα συνεργασίας – τα παιδιά έδειχναν τις φωτογραφίες το ένα στο άλλο, συζητούσαν για το περιεχόμενό τους, τους διάβαζαν τα σχόλιά τους. Κάθε παιδί έφτιαζε για το λεύκωμά του το δικό του εξώφυλλο, με τον τίτλο της προτίμησής του. Τα εβδομήντα εξώφυλλα που προέκυψαν (κάποιοι δεν έκαναν εξώφυλλο) αποτελούν ένα αρχείο από μόνα τους: αρκετά συνδύασαν εικαστικό και λεκτικό περιεχόμενο, ενώ ενδιαφέρον έχει η διαφοροποίηση του τίτλου από παιδί σε παιδί, αλλά και η ζωγραφική σύνθεση ή το σχέδιο που τον υποστηρίζει [εικόνα 3].

Παράλληλα με (ή μετά από) το γράψιμο των σχολίων, γινόταν το λεγόμενο «κολάζ της τάξης», δηλαδή ένα κολάζ των φωτογραφιών πάνω στο χάρτη της πόλης. Τα παιδιά ενθουσιάστηκαν μ' αυτήν την άσκηση χαρτογράφησης που ζητούμενο είχε να βρούμε πού τραβήχτηκαν οι φωτογραφίες και στη συνέχεια να συνθέσουμε το κολάζ πάνω σε μια πινακίδα διαστάσεων 100 επί 70 εκατοστά, με το χάρτη της γειτονιάς στο κέντρο και φωτογραφίες στην περίμετρο [εικόνα 4]. Η εικαστική σύνθεση των φωτογραφιών σε μια πινακίδα ήταν η δραστηριότητα που αποδείχθηκε η πιο αγαπητή για τα παιδιά. Όταν η πινακίδα ολοκληρωνόταν, ζητούσα από όλη την τάξη να της δώσει έναν τίτλο: αυτό άνοιγε μια συζήτηση για το τι δείχνουν οι φωτογραφίες, τι σημαίνουν για τον καθένα/καθεμιά – μια συζήτηση πολύ διαφωτιστική για μένα, αφού κι εγώ δεν ήξερα πώς να ονομάσω αυτή τη σύνθεση, το κολάζ. Εντέλει τα παιδιά ψήφισαν ποιον τίτλο ήθελαν να έχει η πινακίδα και αφού τον γράφανε, την κρατούσαν στην τάξη ως ενθύμιο.

Συνολικά, θα έλεγα ότι το εργαστήριο ήταν μια δραστηριότητα που γινόταν από τα παιδιά με ξεχωριστό ενθουσιασμό, δημιουργικότητα και φροντίδα. Τις ώρες που κρατούσε η δράση, μέσα στην τάξη επικρατούσε ένα διάχυτο κλίμα παιχνιδιού και διαγωνισμού. Το ενδιαφέρον των παιδιών για το αισθητικό/καλλιτεχνικό κομμάτι της δράσης ήταν πραγματικά σοβαρό και επιστράτευσαν επινοητικότητα και φαντασία τόσο στο φτιάξιμο του λευκώματος, όσο και στο κολάζ. Γενικά υπήρχε έντονη επικοινωνία, αλλά όχι «φασαρία», παρότι τα παιδιά συνομιλούσαν, έδειχναν το ένα στο άλλο τα άλμπουμ τους και πηγαينوέρχονταν ανταλλάσσοντας υλικά για το ζωγράφισμα, βοηθώντας το ένα το άλλο, κ.ο.κ. Ο ρόλος μου ήταν να πηγαίνω από θρανίο σε θρανίο κουβεντιάζοντας ή όταν με καλούσαν: π.χ. με ρωτούσαν πώς μου φαινόταν η επιλογή των χρωμάτων στο κολάζ ή το σχέδιο του εξώφυλλου, ζητούσαν τη συμβουλή μου για την ορθογραφία κάποιων λέξεων που ήθελαν να γράψουν στις λεζάντες των φωτογραφιών. Ίσως οι συνεχείς ερωτήσεις προς εμένα να ήταν επίσης έκφραση της επιθυμίας των παιδιών για αναγνώριση της δουλειάς τους και για διαπροσωπική επικοινωνία με έναν ενήλικο που ξέφευγε από τα στερεότυπα της σχέσης δασκάλου-μαθητή.

Συμπερασματικά, επί της διαδικασίας, θα λέγαμε ότι τα παιδιά ανταποκρίθηκαν στην πρόταση να συμμετέχουν στην έρευνα σε πολύ ικανοποιητικό βαθμό. Κατανόησαν το θέμα με ωριμότητα, σκέφτηκαν πάνω σ' αυτό και απασχολήθηκαν στον ελεύθερό τους χρόνο με τη φωτο-

Εικόνα 3. Εξώφυλλο από το λεύκωμα του Δημήτρη, 10 χρόνων

Εικόνα 4. «Η πόλη μου κι εγώ». Κολάζ της ΣΤ' τάξης του 2ου Δημοτικού Σχολείου

γραφική αποστολή. Όσον αφορά το ποσοστό συμμετοχής στην έρευνα, αυτό εξαρτήθηκε σε κάποιο βαθμό από τη διάθεση συνεργασίας του δασκάλου / δασκάλας (κάποιοι παρότρυναν τα παιδιά να πάρουν μέρος, άλλοι τήρησαν ουδέτερη στάση). Δεν διαπίστωσα διαφορές ανά φύλο ή ανά περιοχή κατοικίας στη διάθεση να συμμετάσχουν. Το μέσο που επιλέχθηκε, η φωτογραφία, ήταν ελκυστικό στα παιδιά και τα αποτελέσματά του δείχνουν ότι τα παιδιά έχουν ευχέρεια στη χρήση της φωτογραφικής μηχανής. Ο σχολιασμός των φωτογραφιών με σύντομο κείμενο-λεζάντα συμπλήρωσε το φωτογραφικό υλικό και, ιδίως εκεί που δεν ήταν απλώς μια περιγραφή, αποτέλεσε μέσο καταγραφής ενδόμυχων σκέψεων του παιδιού. Τέλος, το εργαστήριο μέσα στην τάξη εμπλούτισε την έρευνα με πολλά νέα στοιχεία, τόσο με τη χαρτογραφική άσκηση όσο και με το εικαστικό μέρος του. Τα παιδιά έκαναν κάτι που θα θυμούνται για καιρό, από την άλλη, που τα γέμισε με χαρά, και για το οποίο ήταν περήφανα. Απέδωσε, μ' άλλα λόγια, πίσω στα παιδιά την αίσθηση δημιουργικότητας που είχε για μένα, ως ερευνήτριας, η διαδικασία αυτή. Ήταν επίσης μια δοκιμή, μια άσκηση πάνω στη σχέση με τα παιδιά, ένας έμπρακτος διάλογος μαζί τους.

Ανάλυση του υλικού της έρευνας

Η συμμετοχή των παιδιών στην έρευνα ήταν αρκετά ικανοποιητική. Από τα 116 παιδιά, στα έξι τμήματα που απευθύνθηκε η έρευνα, θέλησαν να συμμετάσχουν και παρέδωσαν φωτογραφίες τα 81, με σχεδόν ίση συμμετοχή των δύο φύλων (42 κορίτσια και 39 αγόρια). Παρατήρησα ότι στις τάξεις στις οποίες ο δάσκαλος ή η δασκάλα ήταν θετικός/ή και ενθαρρυντικός/ή και έδειξε ενθουσιασμό για τη δράση, η συμμετοχή των παιδιών ήταν μεγαλύτερη.

Ο όγκος του υλικού που συλλέχθηκε ήταν μεγάλος – 1.225 φωτογραφίες οργανωμένες σε 81 λευκώματα. Όπως ήδη αναφέρθηκε, τα εξώφυλλα των λευκωμάτων παρουσιάζουν ενδιαφέρον τόσο για το λεκτικό περιεχόμενό τους όσο και σε συνάρτηση με το οπτικό περιεχόμενο (ζωγραφιά, γραφιστική σύνθεση). Από μια ανάλυση της συχνότητας εμφάνισης λέξεων-κλειδιών που εντοπίζονται στους τίτλους των λευκωμάτων («πόλη», «γειτονιά», «παίζω», «παιχνίδι», «η ζωή μου», «φωτογραφίζω»), διαπιστώνουμε ότι με σημαντική διαφορά τα παιδιά θεώρησαν ότι η αποστολή είχε ως αντικείμενο την εξερεύνηση της πόλης / της γειτονιάς, παρά το παιχνίδι. Μ' άλλα λόγια, τα περισσότερα παιδιά ονομάτισαν το λευκώμα τους – δηλαδή αυτό που είχαν κάνει – ως *απεικόνιση του χώρου* (προσδιορίζοντάς τον ως *πόλη* ή *γειτονιά*), και όχι των δραστηριοτήτων τους μέσα στον χώρο αυτό (*παιχνίδι*). Αυτό δείχνει ότι στην ηλικία αυτή τα παιδιά έχουν αποκτήσει συνείδηση της εξωτερικότητας και «αντικειμενικότητας» του περιβάλλοντος.

Στα άλμπουμ τους τα παιδιά δείχνουν μια αξιοσημείωτη ποικιλία στην προσέγγιση του θέματος: κάποια παιδιά απάντησαν στην ερευνητική αποστολή βασιζόμενα στην άμεση εμπειρία – σαν να μας πήραν από το χέρι, αόρατους συνοδούς, σε μια περιήγηση στους χώρους του καθημερινού τους κόσμου· κάποια άλλα κράτησαν πιο αποστασιοποιημένη στάση, φωτογραφίζοντας τοπόσημα και επίσημους δημόσιους χώρους, που, με δική τους δήλωση, «δείχνουν τα όμορφα μέρη της πόλης» σε έναν πιθανό επισκέπτη. Κάποια συνδύαξαν και τις δυο προσεγγίσεις. Αυτή η ποικιλία και διαφοροποίηση ανοίγει έτσι το θέμα της κωδικοποίησης και ανάλυσης του υλικού της εμπειρικής έρευνας, τόσο των φωτογραφιών όσο και των γραπτών σχολίων που τις συνοδεύουν. Η ανάλυση εξετάζει κάποιες κοινές παραμέτρους, όπως το είδος των τόπων που απεικονίζονται (π.χ. είναι επίσημοι δημόσιοι χώροι ή άτυποι, ασχεδίαστοι χώροι;), το αν φωτογραφίζονται δρόμοι και θέες, αν καταγράφονται προβλήματα, οχλήσεις κ.λπ.

Τόπος κατοικίας και επιλογή του περιβάλλοντος προς φωτογράφιση

Παρότι το ενδιαφέρον της έρευνας ήταν ο αστικός χώρος, τα παιδιά ήταν ελεύθερα να επιλέξουν ποιο κτισμένο περιβάλλον θα απεικόνιζαν στις φωτογραφίες, αν δηλαδή θα διάλεγαν την άμεση περιοχή κατοικίας τους ή το κέντρο της πόλης όπου περνούν ένα μεγάλο μέρος της ημέρας, το πρωί στο σχολείο και το απόγευμα στις διάφορες δραστηριότητες. Τα παιδιά που δεν ζουν στη γειτονιά του σχολείου (είτε διότι κατοικούν σε προάστια είτε και σε απομακρυσμένο οικισμό, όπως στην περίπτωση του 14^{ου} Δημοτικού Σχολείου όπου φοιτούν παιδιά από την Κουμαριά και τους Γεωργιανούς), τελικά, σχεδόν καθολικά, ερμήνευσαν το αντικείμενο της φωτογραφικής αποστολής (τη γειτονιά), ως το περιαστικό ή αγροτικό περιβάλλον όπου βρίσκεται το σπίτι τους. Η ταύτιση της έννοιας της γειτονιάς με το άμεσο περιβάλλον του σπιτιού φαίνεται άλλωστε από τον επαναλαμβανόμενο υπότιτλο «η γειτονιά μου» σε φωτογραφίες που τραβούν τα παιδιά όλων των περιοχών από το μπαλκόνι του διαμερίσματός τους, ή από το δρόμο κάτω από το σπίτι τους.

Αξιοσημείωτο είναι, από την άλλη, ότι τα παιδιά που κατοικούν στο κέντρο της πόλης, στην πλειονότητά τους δεν περιορίστηκαν στην άμεση γειτονιά γύρω από το σπίτι και το σχολείο. Παρότι και εκείνα φωτογράφησαν απόψεις δρόμων ή άκτιστους, άτυπους χώρους, «προσωπικούς» τους χώρους, στα λευκάματά τους κυριαρχούν οι λήψεις δημόσιων χώρων και κτηρίων που συγκαταλέγονται στα τοπόσημα της πόλης, παρότι απέχουν σε κάποιες περιπτώσεις πολύ από το σπίτι τους. Με άλλα λόγια, τα παιδιά που κατοικούν σε ακτίνα περπατήματος από το κέντρο (και όχι σε περιοχές επέκτασης, όπως π.χ. στον Προμηθέα) κινούνται με αυτονομία μέσα σε αυτό και τους είναι οικείο, καθώς το έχουν εξερευνήσει με τα πόδια, σε αντίθεση με τα παιδιά των προαστίων, που συνήθως μεταφέρονται στο κέντρο από τους γονείς τους, με αυτοκίνητο.

Τοπόσημα, κτήρια και δημόσιοι χώροι

Οι μεγάλοι σε έκταση δημόσιοι χώροι της πόλης (οι τρεις, ουσιαστικά, πλατείες του κέντρου – Ωρολογίου, Δημαρχείου και πάρκο Ελιάς) δεν φαίνεται να ενδιαφέρουν τα παιδιά – από τα σχόλιά τους συνάγεται ότι δεν τις χρησιμοποιούν στην καθημερινή τους ζωή, ίσως διότι είναι «επίσημοι» δημόσιοι χώροι και όχι τόποι που μπορούν να οικειοποιηθούν και να αποτελέσουν σημεία συνάντησης για τα παιδιά αυτής της ηλικίας. Αντίθετα, μικρής έκτασης δημόσιοι χώροι, όπως το πάρκο με τον ανδριάντα του Καρατάσου, είναι δημοφιλή μέρη για τις παρέες τους, και τοπόσημα τοπικής εμβέλειας [εικόνα 5].

Στις πιο περιφερειακές γειτονιές, αντίστοιχοι χώροι είναι η Πλατεία Καπετανίδη με το ομώνυμο άγαλμα, ή τα Παπάκια.

Τα τοπόσημα (ως «τοπόσημα» θα ορίζαμε μεμονωμένα στοιχεία, κτήρια, κατασκευές, γλυπτά, ακόμη και δέντρα, που είναι κοινώς αποδεκτά ως σημεία αναφοράς) εμφανίζονται με μεγάλη συχνότητα στις φωτογραφίες των παι-

Εικόνα 5. «Ο Καρατάσος. Εκεί κάθονται με τις φίλες μου και συζητάμε»

διών. Τα παιδιά φωτογραφίζουν κτήρια δημόσιας λειτουργίας (το Δημαρχείο, τα Δικαστήρια, το Αρχαιολογικό Μουσείο, το Μεντρεσέ Τζαμί), τα οποία όλα βρίσκονται σε πλατεία ή συνοδεύονται από κάποιου είδους ανοιχτό χώρο. Φωτογραφίζουν επίσης κτήρια ιστορικού χαρακτήρα, όπως τους Δίδυμους Λουτρώνες ή τα διατηρητέα στις συνοικίες της Μπαρμπούτας και της Κυριώτισσας, χωρίς όμως να γνωρίζουν τίποτα περισσότερο γι' αυτά εκτός του ότι είναι παλιά ή «πέτρινα», όπως γράφει ένα παιδί χαρακτηριστικά [εικόνα 6].

Εικόνα 6. «Αυτή τη φωτογραφία την έβγαλα γιατί μου αρέσουν τα πέτρινα κτήρια»

μεγαλώνουν στο πυκνοδομημένο κέντρο, θεωρούνται κατεξοχήν δημόσιοι χώροι και χρησιμοποιούνται ως τόποι συνάντησης και παιχνιδιού. Στα σχόλιά τους τα παιδιά αναφέρουν ότι είναι από τους «λίγους χώρους για παιδιά», και θα ήθελαν να είναι φυτεμένοι και φροντισμένοι [εικόνα 7].

Εικόνα 7. «Θα ήθελα να βάλετε γρασίδι στο σχολείο για να μην χτυπάνε άσχημα τα παιδάκια και να μην δείχνει άσχημο»

Τα σχόλια των παιδιών δείχνουν ότι αντιλαμβάνονται πλήρως τη συμβολική και λειτουργική σημασία των τοπόσημων που απεικονίζονται στις φωτογραφίες – μάλιστα κάποια παιδιά δηλώνουν ότι τα σημεία αυτά έχουν ενδιαφέρον «για τον επισκέπτη» της πόλης. Εκτός όμως από τα επίσημα τοπόσημα και ανοικτούς δημόσιους χώρους, φαίνεται ότι και το ίδιο το σχολείο είναι σημείο αναφοράς: δεδομένου ότι στις γειτονιές με ελάχιστες δημόσιες λειτουργίες, τα διδακτήρια είναι τα μόνα μεγάλα δημόσια κτήρια, τα παιδιά κρίνουν σκόπιμο να τα φωτογραφίσουν, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του 8^{ου} Δημοτικού Σχολείου που βρίσκεται στον συνοικισμό του Προμηθέα. Οι αυλές των σχολείων, από την άλλη, για τα παιδιά που

Μια άλλη κατηγορία χώρων που απεικονίζεται στις φωτογραφίες των παιδιών είναι οι παιδικές χαρές, τις οποίες όμως τα παιδιά φωτογραφίζουν σε σημαντικά μικρότερο βαθμό από ό,τι τα τοπόσημα και τους κατεξοχήν δημόσιους χώρους της πόλης. Ακόμη και τα παιδιά που επιλέγουν να φωτογραφίσουν τις παιδικές χαρές, στη συντριπτική τους πλειονότητα τραβούν μία και μόνη φωτογραφία, σαν το «θέμα» να εξαντλείται με μία λήψη μόνο, σε αντίθεση με άλλα θέματα, όπως τους δημόσιους χώρους ή τους δρόμους, όπου πολλά παιδιά τραβούν δύο – τρεις από τον καθένα. Θα έλεγε κανείς ότι τα παιδιά βρίσκουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον στον υπόλοιπο δημόσιο χώρο παρά στις τυποποιημένες παιδικές χαρές, αν και θεωρητικά οι παιχνιδότοποι προορίζονται για αυ-

τά. Το γεγονός ότι είναι περιφραγμένοι ίσως εκλαμβάνεται ως περιορισμός που τα ενοχλεί [εικόνα 8].

Η ηλικία τους (άνω των δέκα ετών) συνηγορεί σε αυτήν την απαξίωση, καθώς οι παιχνιδότοποι δεν έχουν ενδιαφέροντα παιχνίδια γι' αυτήν την ηλικία. Αλλά τα παιδιά, οξυδερκείς παρατηρητές, σχολιάζουν επίσης την κακή κατάσταση των παιδικών χαρών, τα γκράφιτι, την έλλειψη καθαριότητας, τα παλιά, σκουριασμένα σιδερένια όργανα σε κάποιες από αυτές κλπ. Μας αποκαλύπτουν επίσης ότι τα παιδιά πηγαίνουν εκεί για άλλους λόγους, για να κάνουν skateboard ή τη χρησιμοποιούν αναγκαστικά αφού το σπίτι τους βρίσκεται στην περιμέτρο. Ελάχιστα σχόλια, όπως αυτό κάτω από τη φωτογραφία μιας παιδικής χαράς στην Καλλιθέα («οι παιδικές χαρές διασκεδάζουν όλα τα παιδιά του κόσμου») δείχνουν ότι τα παιδιά τις χρησιμοποιούν ή τις κρίνουν θετικά.

Εικόνα 8. «Είναι ένας περιφραγμένος χώρος για παιχνίδι».

Ιστορίες δρόμων, ιστορίες δέντρων

Ένα απρόσμενα υψηλό ποσοστό φωτογραφιών απεικονίζουν δρόμους, είτε του κέντρου είτε των συνοικιών. Τραβηγμένες είτε ενώ βαδίζουν στο πεζοδρόμιο, είτε στη μέση του δρόμου, είτε και από ψηλά (από το μπαλκόνι ή το παράθυρό τους), οι φωτογραφίες δείχνουν ότι οι δρόμοι, το «θέατρο» αυτό της καθημερινής ζωής, ενδιαφέρει τα παιδιά σε εξαιρετικό βαθμό. Τα παιδιά, κατεξοχήν περιπατητές και όχι οδηγοί τροχοφόρων, δεν γνωρίζουν άλλη εμπειρία παρά εκείνη του πεζού στην πόλη, γι' αυτό και το θέμα της ασφάλειας είναι εδώ κυρίαρχο. Στην περίπτωση του 14^{ου} Δημοτικού Σχολείου, τα παιδιά σχολιάζουν την οδό Μάρκου Μπότσαρη που περνάει μπροστά από το σχολείο και είναι χαρακτηριστική διότι τα δύο ρεύματα είναι ανισόπεδα και χωρίζονται με αναλημματικό τοίχιο, αναγκάζοντας τον πεζό να περπατά στο στενό πεζοδρόμιο, ακριβώς στο χείλος της υψομετρικής διαφοράς. Στους επιβαρυσμένους κυκλοφοριακά δρόμους του κέντρου, η αίσθηση του κινδύνου αποτυπώνεται έντονα, τόσο στις φωτογραφίες όσο και στα σχόλια που τις συνοδεύουν.

Εικόνα 9. «Τα αυτοκίνητα κατακλύζουν τα πεζοδρόμια»

Αλλά και στα πεζοδρόμια, οι εικόνες των παιδιών, τραβηγμένες από το δικό τους οπτικό πεδίο, είναι εξαιρετικά ενδεικτικές της ασφυξίας που δημιουργείται στον πεζό από τη συνεχή, αδιάκοπη σειρά αυτοκινήτων, που σταθμευμένα επιθετικά, πολλές φορές πάνω στο πεζοδρόμιο, δημιουργεί ένα ανυπέρβλητο οπτικό και λειτουργικό φράγμα μεταξύ δρόμου και πεζοδρομίου [εικόνα 9].

Οι δρόμοι αναδεικνύονται επίσης ως χώροι όπου τα παιδιά θέλουν να παίζουν. Χαρακτηριστικό είναι ότι σε γειτονιά που βρίσκεται κοντά σε παιδική χαρά (οδός Καζαντζάκη) δείχνουν το δρόμο (και όχι την παιδική χαρά) ως τόπο παιχνιδιού και παραπονιούνται ότι τα πολλά αυτοκίνητα ενοχλούν και εμποδίζουν [εικόνα 10].

Εικόνα 10. «Χώρος παιχνιδιού όπου μαζευόμαστε συχνά με τους φίλους μου, όμως τα υπερβολικά πολλά αυτοκίνητα μας εμποδίζουν στο παιχνίδι μας»

Το ίδιο συμβαίνει και σε γειτονιές αραιοδομημένες, όπου θα περίμενε κανείς τα παιδιά να έχουν περισσότερες επιλογές από το δρόμο για να παίζουν. Είναι αξιοσημείωτο π.χ. ότι οι δρόμοι έχουν πολύ έντονη παρουσία στα λευκώματα των παιδιών από το 8^ο Δημοτικό Σχολείο, δηλαδή από το συνοικισμό Προμηθέα. Η περιοχή στερείται τοπόσημων, αφού εκτός από δύο δρόμους με εμπορικά καταστήματα άμεσης εξυπηρέτησης και φροντιστήρια ξένων γλωσσών, η γειτονιά έχει μόνο κατοικίες, άλλες μονώροφες (ό,τι έχει απομείνει από τον προσφυγικό οικισμό) και οι περισσότερες νεόδμητες πολυκατοικίες με pilotis. Δημόσια σημεία αναφοράς δεν υπάρχουν εκτός από τα δύο σχολεία (8^ο Δημοτικό και 2^ο Γυμνάσιο), που όπως αναφέρθηκε τα παιδιά τα φωτογραφίζουν.

Εδώ τα σημεία ενδιαφέροντος λοιπόν, φαίνεται να είναι οι δρόμοι και οι παρόδιες pilotis. Η σχετικά μειωμένη κίνηση των τροχοφόρων σε σχέση με άλλες γειτονιές της πόλης συνηγορεί στη χρήση των δρόμων για το παιχνίδι των παιδιών. Κατά τα άλλα, οι φωτογραφίες δείχνουν τη συνεχή, «ατελείωτη» ανοικοδόμηση της περιοχής, που στερείται δημόσιων χώρων και σημείων δημόσιου ενδιαφέροντος [εικόνα 11].

Εικόνα 11. «Τα ατελείωτα σπίτια του Προμηθέα»

Ως προς το φυσικό στοιχείο, παρατηρούμε ότι σε αντίθεση με τα παιδιά που ζουν στους οικισμούς (Κουμαριά, Γεωργιανοί), που, όπως είναι αναμενόμενο, φωτογραφίζουν τη φύση (ρυάκια, δέντρα) που τους περιβάλλει, στα άλμπουμ των παιδιών που ζουν μέσα στην πόλη λείπουν φωτογραφίες που να επικεντρώνονται στην παρουσία φυσικών στοιχείων, καθότι, βέβαια,

δεν τα συναντούν συχνά. Οι λίγες, ομολογουμένως, φωτογραφίες από δέντρα, δείχνουν, παρόλα αυτά, τη συναισθηματική σημασία που δίνουν τα παιδιά σ' αυτά. Η μεγάλη καρυδιά «ακούει τα προβλήματα» τους, το δέντρο στο δρόμο «μεγαλώνει μαζί» με το παιδί, ενώ ένα άλλο, στο πάρκο, υποδέχεται τους «ερωτευμένους» [εικόνα 12].

Επίσης, παρά το γεγονός ότι το ποτάμι της Βέροιας (η Μπαρμπούτα) περνάει σε πολύ κοντινή απόσταση από το κέντρο, δεν απεικονίζεται παρά σε ελάχιστες φωτογραφίες. Ένα παιδί το φωτογραφίζει, γράφοντας από κάτω: «το ποτάμι που διασχίζει την πόλη μας».

Άτυποι χώροι και χωρικές πρακτικές

Μεγάλο μέρος των φωτογραφιών, ιδίως αυτών που προέρχονται από γειτονιές σε περιοχές επέκτασης, απεικονίζουν άκτιστους, αδιαμόρφωτους ή εγκαταλελειμμένους χώρους, ή κενά στη δόμηση. Άλλα παιδιά φωτογραφίζουν τον άκτιστο χώρο πίσω από την πολυκατοικία τους, ονομάζοντάς τον «αυλή» και «παρτέρι», ενώ άλλα παιδιά φωτογραφίζουν υπολειμματικούς χώρους και τα ονομάζουν «αλάνες» όπου παίζουν. Αυτό συμβαίνει ιδιαίτερα στην περιοχή του 4^{ου} Δημοτικού Σχολείου, πίσω από το Στάδιο της πόλης.

Η γειτονιά είναι σχετικά απομακρυσμένη από το κέντρο της πόλης – η απόσταση δεν μπορεί να καλυφθεί από παιδί που περπατάει και τα λίγα (δύο, για την ακρίβεια) παιδιά της γειτονιάς που έχουν φωτογραφίσει σημεία του κέντρου, πηγαίνουν εκεί με το αυτοκίνητο με οδηγό έναν γονέα. Τα υπόλοιπα φωτογραφίζουν αλάνες, κομμάτια πράσινου, δρόμους, ισόγεια οικοδομών με πυλωτή, και κάποια άλλα το μεγάλο πάρκο των βόρειων τειχών της πόλης, σε απόσταση μικρή από την περιοχή κατοικίας, αλλά όπου για να φτάσει κανείς πρέπει να διασχίσει την οδό Θεσσαλονίκης, που είναι υπερτοπικής κίνησης.

Οι φωτογραφίες των παιδιών από αυτήν την περιοχή δείχνουν πολύ αναπαραστατικά την υποβαθμισμένη κατάσταση στην οποία βρίσκεται, λόγω της έλλειψης δημόσιων κτηρίων και οργανωμένων δημόσιων χώρων, της ένδειας σε τοπόσημα και σημεία συνάντησης. Μόνο το πάρκο του αρχαίου τείχους φαίνεται να έχει κάποιο ενδιαφέρον για τα παιδιά. Παρόλα αυτά, τα παιδιά της περιοχής φωτογραφίζουν υπολειμματικούς ανοικτούς χώρους, με την επεξήγηση ότι οι χώροι αυτοί «γεμίζουν» με το παιχνίδι τους [εικόνα 13].

Εικόνα 12. «Το δέντρο των ερωτευμένων»

Εικόνα 13. «Εδώ παίζω πάρα πάρα πολλά παιχνίδια»

Οι τόποι, που στον εξωτερικό παρατηρητή φαίνονται άχαροι και απρόσωποι, αποκτούν σημασία γιατί σχετίζονται με τη δραστηριότητα που συμβαίνει εκεί, με τις χωρικές πρακτικές των παιδιών, παρά με τα υλικά τους χαρακτηριστικά.

Στην περίπτωση του 6^{ου} Δημοτικού Σχολείου, παρατηρούμε μια διαφοροποίηση ως προς το υλικό που έδωσαν τα παιδιά. Σημειώνουμε όμως ότι αρκετά από τα παιδιά που φοιτούν σ' αυτό το σχολείο κατοικούν σε απόσταση από το σχολείο (προς την περιοχή του νεκροταφείου και τη βόρεια είσοδο της πόλης): αυτά κυρίως φαίνεται να κινούνται σε χώρους που είναι σε άμεση γειτνίαση με τις κατοικίες τους και έτσι οι φωτογραφιζόμενοι τόποι σε τούτο το σχολείο εμφανίζουν μεγαλύτερη διασπορά. Τόσο η ηλικία τους (είναι κατά ένα χρόνο μικρότερα από τα υπόλοιπα παιδιά της έρευνας, που πηγαίνουν στην ΣΤ' τάξη) όσο και η γεωγραφική απόσταση του σπιτιού τους από το κέντρο της πόλης, τα περιορίζει, ακόμη κι αν η γειτονιά τους μοιάζει όχι θελκτική για το παιχνίδι τους. Πολλά από τα παιδιά αυτά φωτογραφίζουν κυρίως τα ισόγεια των πολυκατοικιών, τους δρόμους και τους αδόμητους χώρους που βρίσκονται κοντά στα σπίτια τους. Το ίδιο συμβαίνει στην περίπτωση των παιδιών του 4^{ου} Δημοτικού Σχολείου: και εδώ είχαν έντονη παρουσία, με τη μορφή σχολίου / επεξήγησης, οι περιγραφές των ενεργημάτων στο χώρο: οι τόποι σχετίζονται με περισσότερο άμεσο τρόπο, απ' ό,τι στα άλλα σχολεία, με τις χωρικές πρακτικές των παιδιών [εικόνα 14].

Εικόνα 14. «Στην πρώτη και στη δεύτερη εικόνα παίζω εγώ και οι φίλοι μου κυνηγητό. Στην τρίτη πηδάμε από τα σκαλιά κάτω. Ενώ στην τέταρτη παίζουμε κρυφτό»

Μεγάλος αριθμός παιδιών αυτού του σχολείου φαίνεται να εκφράζουν μια απογοήτευση για την πόλη: έχουν έναν «καταγγελτικό» τόνο, κυρίως σχετικά με την πανταχού παρουσία των αυτοκινήτων – ένας εντυπωσιακός αριθμός παιδιών αναφέρουν ξανά και ξανά στα σχόλιά τους ότι τα σταθμευμένα οχήματα τους ενοχλούν στην κίνηση, καταλαμβάνουν χώρο στο δρόμο όπου θέλουν να παίξουν, κλπ., και, από την άλλη, φαίνεται ενοχλούνται και αισθητικά/οπτικά, με την αίσθηση χάους και αυθαιρεσίας που αποπέμπουν [εικόνα 15].

Εικόνα 15. «Τα ερειπωμένα αυτοκίνητα, τα μπάζα και τα σκουπίδια κάνουν την πόλη μας αποκρουστική»

Τέλος, υπάρχουν λευκώματα παιδιών που θα μπορούσαν να είναι φτιαγμένα από ενήλικες, τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς τη μορφή (το καδράρισμα) των φωτογραφιών. Στο άλμπουμ με τίτλο «Τα όμορφα και τα άσχημα της πόλης μου», της Ζωής, μαθήτριας στο 2^ο Δημοτικό Σχολείο, δεν υπάρχουν καθόλου σχόλια με αναφορές σε προσωπικές δραστηριότητες παιχνιδιού ή άλλες αλλά οι τόποι περιγράφονται αποστασιοποιημένα, θα έλεγε κανείς: οι δράσεις που συμβαίνουν ή έχουν συμβεί στο χώρο που αποτυπώνεται στη φωτογραφία αναφέρονται σε τρίτο πρόσωπο. Π.χ. για την παιδική χαρά της Ελιάς, το σχόλιο της φωτογράφου είναι ότι εκεί «τα παιδιά παίζουν». Για το πάρκο της Ελιάς, ότι εκεί «πηγαίνουν μικροί και μεγάλοι και περνάνε μια ωραία μέρα έξω». Για το ηρώο στην Πλατεία Ωρολογίου, η λεζάντα είναι «εκεί έγινε η κατάθεση στεφάνων την 25^η Μαρτίου». Στον αντίποδα, στο άλμπουμ της συμμαθήτριάς της, της Άννας, με τίτλο «Πού παίζω στην πόλη», νιώθουμε ότι περπατάμε μαζί της καθώς μας πηγαίνει από οικείο σε οικείο χώρο σε ακτίνα μικρογειτονιάς. Σε όλες τις λεζάντες της, βρίσκουμε το ρήμα παίζω και το ουσιαστικό «παιχνίδι», με εξαίρεση την εικόνα που δείχνει το καθιστικό δίπλα στον Άγιο Πατάπιο, για την οποία η Άννα γράφει ότι «είναι ένα ήσυχο μέρος». Η κλίση των παιδιών για χώρους που προσφέρονται για απομόνωση και ήσυχη συζήτηση φαίνεται άλλωστε σε πολλές περιπτώσεις παιδιών. Και η Άννα προσδιορίζει τη γειτονιά ως το δρόμο που περνά από το σπίτι της (οδός Καπετάν Άγρα). «Ο χώρος αυτός είναι η γειτονιά μου». Επίσης, ενδιαφέρον είναι ότι το λευκώμα της Μαρίας, μαθήτριας επίσης στο 2^ο Δημοτικό Σχολείο, αφορά, όπως είναι και ο τίτλος του, μόνο «τα όμορφα της πόλης» (στο εργαστήριο μέσα στην τάξη μου είπε ότι έτσι κατάλαβε τη φωτογραφική αποστολή). Ότι διαλέγει να φωτογραφίσει η Μαρία συνδέεται με μια υποκειμενική της κρίση και προτίμηση, που την εκθέτει με σαφήνεια στα σχόλια: μαθαίνουμε ότι τις αρέσουν τα σιντριβάνια στον πεζόδρομο της αγοράς, τα αγάλματα που θυμίζουν την αρχαία εποχή, τα λουλούδια, τα δέντρα, τα περίτεχνα σχήματα θάμνων. Η φωτογραφία που διάλεξε να βάλει στο κολλάζ της τάξης, μια λεπτομέρεια από το σι-

ντριβάνι της Ελιάς, συνοδεύεται από την εξομολογητική λεζάντα: «Αυτή την εικόνα όταν τη βλέπω μου φτιάχνει το κέφι από τα έντονα χρώματα και τη ζωντάνια της» [εικόνα 16].

Εικόνα 16. «Αυτή η εικόνα, όταν την βλέπω, μου φτιάχνει το κέφι από τα έντονα χρώματα και τη ζωντάνια της»

Συμπεράσματα από το υλικό της έρευνας πεδίου

- Το φωτογραφικό αρχείο που συγκεντρώθηκε ήταν πολύ μεγάλο σε όγκο (1.225 εικόνες) και πολυποίκιλο σε χαρακτηριστήρα. Κάποια λευκώματα είναι μια «αντικειμενική» συλλογή εικόνων από την πόλη, την οποία τα παιδιά ερμηνεύουν ως κυρίως τα δημόσια κτήρια και τα τοπόσημά της. Κάποια άλλα είναι ένα προσωπικό φωτογραφικό χρονικό, μια αποτύπωση του «καθημερινού» όπως το βιώνει το παιδί. Γενικά, αυτό μπορεί να οφείλεται στη διαφορετική ιδιοσυγκρασία των παιδιών ή στη ποικίλη ερμηνεία της ερευνητικής αποστολής που τους ζητήθηκε, αλλά σχετίζεται επίσης με το τι έχει να «προσφέρει» για φωτογράφιση το αστικό περιβάλλον όπου κινούνται τα παιδιά. Τα παιδιά που κατοικούν στο κέντρο (όπου και τα δημόσια κτήρια και τοπόσημα) κράτησαν περισσότερο την πρώτη στάση, ενώ τα παιδιά που ζουν στις γειτονιές εκτός κέντρου κυρίως έδειξαν «την καθημερινή ζωή τους».

- Μεταξύ των παιδιών υπήρχαν μερικά (στο 4^ο και στο 14^ο σχολείο) που κατοικούν εκτός πόλης, στα κοντινά χωριά ή στα προάστια της πόλης. Στα δικά τους λευκώματα, το περιβάλλον ζωής τους διαφέρει σημαντικά από εκείνο των παιδιών της πόλης. Κάποια τονίζουν στοιχεία της φύσης που περιβάλλουν τις κατοικίες τους ενώ άλλα, στα προάστια,

δείχνουν τη μονοτονία του ανοργάνωτου δημόσιου χώρου, αποτυπώνουν τις μετακινήσεις τους με αυτοκίνητο και κυρίως τις θέες της πόλης που έχουν από το σπίτι τους,

- Γενικά, τυπικοί και άτυποι δημόσιοι χώροι εμφανίζονται σχεδόν ισόρροπα στις φωτογραφίες. Τα παιδιά που ζουν εκτός κέντρου δεν έχουν πολλές επιλογές και απεικονίζουν κυρίως άτυπους (άδεια οικοπέδα, αυλές, πυλωτές, και φυσικά δρόμους) χώρους για παιχνίδι / συνάντηση. Όμως, πολλά από τα παιδιά του κέντρου επίσης φωτογραφίζουν «δικούς» τους χώρους και φαίνεται οι παιδικές χαρές να μην έχουν σημασία πια γι' αυτά (μερικά τονίζουν ότι οι παιδικές χαρές είναι για τα μικρότερα παιδιά).

- Τα σχόλια των παιδιών που εξηγούν τις φωτογραφίες μάς παρέχουν έναν εξαιρετικό πλούτο που μόνο μια συστηματική ανάλυση περιεχομένου θα μπορούσε να αναδείξει επαρκώς. Μια σημαντική παρατήρηση είναι ότι το σχόλιο συχνά περιγράφει μια δράση, μια συνήθεια ή μια χωρική πρακτική, που δεν «φαίνεται» στην εικόνα (τη στιγμή που πήρε τη φωτογραφία δεν συμβαίνει κάτι), παρόλα αυτά για το παιδί ο χώρος έχει συνδεθεί με αυτήν την πρακτική.

- Τα παιδιά, με τον τρόπο που ανέφερα προηγουμένως, δείχνουν ότι οικειοποιούνται τμήματα χώρων που δεν τους «ανήκουν» τυπικά. Αυτό δεν γίνεται οργανωμένα αλλά ως μια κατάσταση που ενδεχόμενα μπορεί να συμβεί, μπορεί και όχι. Ενώ οι χώροι στην πόλη σχεδιάζονται ως μονολειτουργικοί, π.χ. οι πυλωτές ή οι δρόμοι στο σύστημα οργάνωσης της πόλης θεωρούνται ότι έχουν μια συγκεκριμένη λειτουργία, τα παιδιά, με τις δικές τους «τακτικές», τις διεκδικούν. Το παιχνίδι μπορεί να συμβεί οπουδήποτε, και μάλιστα με αντίξοες συνθήκες. Οι υφιστάμενοι οργανωμένοι χώροι παιχνιδιού («παιδικές χαρές») δεν τους ενθουσιάζουν. Προτι-

μούν τους χώρους σε εγγύτητα με τα σπίτια τους ή τα σπίτια φίλων, όπου είναι πιθανές οι συναντήσεις με συνομήλικους.

- Σ' αυτήν την ηλικία, φαίνεται ότι τα παιδιά έχουν ενδελεχή γνώση για το περιβάλλον όπου ζουν, παίζουν, συναντιούνται με φίλους ή το οποίο απλώς παρατηρούν, γνώση που σίγουρα προϋπήρχε της φωτογραφικής αποστολής και προέρχεται από καθημερινή παρατήρηση και συνειδητό ή ασυνείδητο στοχασμό πάνω σε ό,τι τους περιβάλλει. Επιβεβαιώνεται, δηλαδή, η ικανότητα που έχουν τα παιδιά της μέσης παιδικής ηλικίας, να λειτουργούν ως «πρωτογεωγράφοι», όπως πολλές έρευνες, που έχουν διεξαχθεί σε διαφορετικά χρονικά, γεωγραφικά και κοινωνικά πλαίσια, παρά τις διαφοροποιήσεις τους, έχουν διαπιστώσει.

- Η κριτική, τέλος, των παιδιών για την πόλη της Βέροιας, όπως διαφαίνεται στις φωτογραφίες, είναι αρκετά σκληρή. Τα παιδιά του κέντρου έχουν πολύ περιορισμένο χώρο για δράση. Προτεραιότητα μέσα στην πόλη δίνεται, αντίθετα, στο αυτοκίνητο, γεγονός που έχει μειώσει στο ελάχιστο τους πραγματικά ελεύθερους, κενούς χώρους. Είναι ενδιαφέρον να συγκρίνουμε τις φωτογραφίες τους με τα δεδομένα που θα μας πρόσφερε μια αστική ανάλυση. Για παράδειγμα, ένας δρόμος στο χάρτη της πόλης φαίνεται ανοιχτός, αδόμητος χώρος, όμως στην πράξη, με εκατέρωθεν σταθμευμένα αυτοκίνητα και υπερβολικά στενά πεζοδρόμια, κάθε άλλο παρά «ελεύθερος» είναι. Με άλλα λόγια, στην περίπτωση του σχεδιασμού του δημόσιου χώρου, οι γνώμες των χρηστών είναι συχνά πολύ διαφωτιστικές και κοντά στην αντικειμενική πραγματικότητα και θα έπρεπε να λαμβάνονται υπόψη σε οποιαδήποτε μελέτη, που δυστυχώς στην πλειονότητα σχεδιάζεται επί χάρτου.

Πηγές εικόνων

Όλες οι εικόνες προέρχονται από τη διδακτορική διατριβή της γράφουσας (Κατσαβουνίδου Γ. [2012]).

Οι εικόνες 5 έως 16 είναι φωτογραφίες και σχόλια παιδιών που συμμετείχαν στην έρευνα πεδίου, και συγκεκριμένα:

Εικόνα 5. Φωτογραφία της Ηλιάνας, 12 ετών.

Εικόνα 6. Φωτογραφία της Ειρήνης, 10 ετών.

Εικόνα 7. Φωτογραφία του Δημήτρη, 10 ετών.

Εικόνα 8. Φωτογραφία της Κατερίνας, 12 ετών.

Εικόνα 9. Φωτογραφία του Κωνσταντίνου, 12 ετών.

Εικόνα 10. Φωτογραφία της Σπυριδούλας, 12 ετών.

Εικόνα 11. Φωτογραφία του Μάρκου, 12 ετών.

Εικόνα 12. Φωτογραφία της Αλεξίας, 10 ετών.

Εικόνα 13. Φωτογραφία του Κριστιάν, 11 ετών.

Εικόνα 14. Φωτογραφίες του Γιάννη, 11 ετών.

Εικόνα 15. Φωτογραφίες του Στέργιου, 12 ετών.

Εικόνα 16. Φωτογραφία της Μαρίας, 12 ετών.

Λεζάντες εικόνων

Εικόνα 1. Χάρτης της Βέροιας με τις περιοχές των σχολείων στα οποία έγινε η έρευνα.

Εικόνα 2. Το κείμενο που δόθηκε στα παιδιά κατά την πρώτη επίσκεψη στην τάξη.

Εικόνα 3. Εξώφυλλο από το λεύκωμα του Δημήτρη, 10 χρόνων.

Εικόνα 4. «Η πόλη μου κι εγώ». Κολάζ της ΣΤ' τάξης του 2ου Δημοτικού σχολείου.

Εικόνα 5. «Ο Καρατάσος. Εκεί κάθομαι με τις φίλες μου και συζητάμε».

Εικόνα 6. «Αυτή τη φωτογραφία την έβγαλα γιατί μου αρέσουν τα πέτρινα κτήρια».

Εικόνα 7. «Θα ήθελα να βάλετε γρασίδι στο σχολείο για να μην χτυπάνε άσχημα τα παιδάκια και να μην δείχνει άσχημο».

Εικόνα 8. «Είναι ένας περιφραγμένος χώρος για παιχνίδι».

Εικόνα 9. «Τα αυτοκίνητα κατακλύζουν τα πεζοδρόμια».

Εικόνα 10. «Χώρος παιχνιδιού όπου μαζευόμαστε συχνά με τους φίλους μου, όμως τα υπερβολικά πολλά αυτοκίνητα μάς εμποδίζουν στο παιχνίδι μας».

Εικόνα 11. «Τα ατελείωτα σπίτια του Προμηθέα».

Εικόνα 12. «Το δέντρο των ερωτευμένων».

Εικόνα 13. «Εδώ παίζω πάρα πάρα πολλά παιχνίδια».

Εικόνα 14. «Στην πρώτη και στη δεύτερη εικόνα παίζω εγώ και οι φίλοι μου κυνηγητό. Στην τρίτη πηδάμε από τα σκαλιά κάτω. Ενώ στην τέταρτη παίζουμε κρυφτό».

Εικόνα 15. «Τα ερειπωμένα αυτοκίνητα, τα μπάζα και τα σκουπίδια κάνουν την πόλη μας αποκρουστική».

Εικόνα 16. «Αυτή η εικόνα, όταν την βλέπω, μου φτιάχνει το κέφι από τα έντονα χρώματα και τη ζωντάνια της».

Περίληψη

Στο άρθρο παρουσιάζεται η έρευνα πεδίου που πραγματοποίησε η γράφουσα στη Βέροια, στα πλαίσια διδακτορικής διατριβής με θέμα τη σχέση του παιδιού με τον δημόσιο χώρο της πόλης. Στην έρευνα πεδίου συμμετείχαν ογδόντα ένα παιδιά ηλικίας δέκα έως δώδεκα ετών, που κλήθηκαν να φωτογραφίσουν το περιβάλλον της πόλης τους και στη συνέχεια, μέσα στη σχολική τάξη, να γράψουν σύντομα επεξηγηματικά σχόλια ή «λεξάντες» κάτω από κάθε φωτογραφία που τράβηξαν. Στο κείμενο παρουσιάζεται το θεωρητικό μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας καθώς και τα διάφορα επίπεδα αποφάσεων από τα οποία σχηματοποιήθηκε η εφαρμογή της.

Στη συνέχεια γίνεται ανάλυση του υλικού που συγκεντρώθηκε, που ήταν περισσότερες από χίλιες διακόσιες φωτογραφίες – «στιγμιότυπα», θα μπορούσε να πει κανείς, από διαδρομές των παιδιών μέσα στον αστικό δημόσιο χώρο, με τα σχόλια τους. Τα θέματα που αναλύονται είναι η σχέση ανάμεσα στον τόπο κατοικίας του παιδιού και στην επιλογή του περιβάλλοντος προς φωτογράφιση, η εμφάνιση των τοποσημών και των δημόσιων κτηρίων στις φωτογραφίες, τα σχόλια των παιδιών για τους θεσμοθετημένους δημόσιους χώρους και τους δρόμους, η παρουσία στοιχείων της φύσης στις φωτογραφίες, καθώς και ο τρόπος που τα παιδιά εκφράζουν, μέσα από τις εικόνες και τις περιγραφές τους, τις χωρικές πρακτικές τους, δηλαδή τον τρόπο που χρησιμοποιούν τον χώρο της πόλης για το παιχνίδι τους και τον «οικειοποιούνται».

Τα συμπεράσματα της έρευνας επιβεβαιώνουν τις γεωγραφικές έρευνες που δείχνουν τη σημασία που έχει για τα παιδιά μέσης σχολικής ηλικίας ο χώρος της πόλης τόσο στην καθημερινή τους ζωή όσο και στη διαμόρφωση απόψεων για τον δημόσιο χώρο. Επίσης η έρευνα καταδεικνύει πόσο η άποψη των χρηστών του χώρου της πόλης μπορεί να φωτίσει την αστική ανάλυση και να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο για τον σχεδιασμό.

Δρ. Γαρυφαλλιά Κατσαβουνίδου

Αρχιτέκτων Α.Π.Θ., SMArchS M.I.T., Δρ. Αρχιτεκτονικής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Η Γαρυφαλλιά Κατσαβουνίδου γεννήθηκε στη Βέροια το 1972. Σπούδασε αρχιτεκτονική στο Α.Π.Θ. και στη συνέχεια, με υποτροφία Ιδρύματος Ωνάση, στο Massachusetts Institute of Technology (M.I.T.), απ' όπου έλαβε το μεταπτυχιακό δίπλωμα Master of Science in Architecture Studies (SMArchS) το 2000. Είναι Διδάκτωρ Αρχιτεκτονικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (2012). Από το 2001 υπηρετεί ως μόνιμη υπάλληλος, κλάδου ΠΕ4 Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, αρχικά στο Δήμο Θεσσαλονίκης (2001-2007) και από το 2007 μέχρι σήμερα στο Δήμο Βέροιας.

Στα επιστημονικά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνονται ο σχεδιασμός για το παιδί και το παιχνίδι στην πόλη, η κοινωνική διάσταση της πρακτικής του αστικού σχεδιασμού, οι μετασχηματισμοί στον χώρο των πόλεων λόγω της μετανάστευσης, η σχέση αστικής ζωής και ποιότητας αστικού περιβάλλοντος. Η διδακτορική της έρευνα, με θέμα «Το παιδί, η πόλη, το παιχνίδι: Μια πολυφωνική βιογραφία», πραγματοποιήθηκε με υποτροφία «Ηράκλειτος ΙΙ». Διετέλεσε επιμελή-

τρια [editor] του περιοδικού *Thresholds* του MIT (1999-2000). Έχει γράψει το βιβλίο *Αόρατες Παρενθέσεις: 27 Πόλεις στη Θεσσαλονίκη* (Πατάκης, 2004), επιστημονικά άρθρα σε συλλογικές εκδόσεις, καθώς και κείμενα που έχουν δημοσιευτεί στα περιοδικά *Thresholds*, *Αρχιτέκτονες*, *Η Αρχιτεκτονική ως τέχνη*, *Migrance*, *Θεσσαλονικέων Πόλις* και στο ταξιδιωτικό περιοδικό *Passport*. Πρόσφατα με-

τέφρασε, με την Παρασκευή Ταράνη, το κλασικό βιβλίο του Δανού αρχιτέκτονα Γιαν Γκηλ [Jan Gehl] *Η ζωή ανάμεσα στα κτήρια* (Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 2013), με χορηγία μετάφρασης από το Υπουργείο Πολιτισμού της Δανίας.

Έχει διδάξει ως εντεταλμένη διδάσκουσα Αστικό Σχεδιασμό στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης της Πολυτεχνικής Σχολής ΑΠΘ (από το 2009 έως και το 2011, καθώς και κατά το εαρινό εξάμηνο 2014-2015) και στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΑΠΘ (εαρινό εξάμηνο 2014-2015), και επίσης στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Δρ. Δρ. καθηγητής Αντώνης Μιχ. Κολτσίδα, φιλόλογος – ιστορικός

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Με βάση τους πολύτιμους κώδικες του Αρχείου της Ιεράς Μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας και με τη σχετική βιβλιογραφία¹ παραθέτουμε για πρώτη φορά στην ελληνική και παγκόσμια βιβλιογραφία τον διαχρονικό και ολοκληρωμένο Επισκοπικό Κατάλογο Βεροίας από τον Απόστολο Παύλο και τον Κάρπο μέχρι τον Παντελεήμονα Καλπακίδη σήμερα (50-2017) σε ενιαίο παραστατικό πίνακα:

1. Αντώνης Μιχ. Κολτσίδα, *Ιστορία της Μητρόπολης Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας. Από τον Απόστολο Παύλο μέχρι σήμερα (50-2014)*. Η διαχρονική πορεία: Ίδρυση, οργάνωση, διοίκηση, εκκλησιαστική τέχνη - ναοί. Οι ποιμαντορικές, ποιμαντικές, εκκλησιαστικές, θρησκευτικές, εθνικές, φιλανθρωπικές, εκπαιδευτικές και κοινωνικές δραστηριότητες των Βεροϊέων Επισκόπων, του Κλήρου και της Εκκλησίας – Η πρώτη και διαχρονικά ολοκληρωμένη Ιστορία της Μητρόπολης Βεροίας, 2 τόμοι, Θεσσαλονίκη 2016, passim (2 τόμοι με πληθώρα σχετικών πληροφοριών, «Εκδόσεις Κυριακίδη», σελίδες 1248 / σχήμα Α4, σε τετραχρωμία) Αντώνης Μιχ. Κολτσίδα, *Ιστορία της Βεροίας και της περιοχής, με παράλληλη τοπογραφία της πόλης*. Προϊστορία και μύθος, αρχαϊκοί - κλασικοί - ελληνοιστοικοί - ρωμαϊκοί - βυζαντινοί χρόνοι, τουρκοκρατία, νεότερη - σύγχρονη εποχή, σήμερα. Η πρώτη διαχρονικά ολοκληρωμένη Ιστορία της Βεροίας, 2 τόμοι, Θεσσαλονίκη 2012, passim (2 τόμοι με πληθώρα σχετικών πληροφοριών, «Εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη», σελίδες 1888 / σχήμα Α4, σε τετραχρωμία) Αλεξούδη Α., Χρονολογικοί κατάλογοι των από Χριστού αρχιερατευσάντων κατ' επαρχίας, Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως, αρ. φ. 6827, 4-5-1892, σελ. 3· Ατέση Βασιλείου Γ., Αρχιερείς Μητροπόλεων τινών της Εκκλησίας της Ελλάδος από του έτους 1453 μέχρι σήμερα, Καλαμάτα 1978, σελ. 19· Ατέση Βασιλείου Γ., Επισκοπαί και Επίσκοποι της Εκκλησίας της Ελλάδος από το 1800 μέχρι σήμερα, Εκκλησία και Θεολογία 3 (1982), σελ. 976-978· Ατέση Βασιλείου Γ., Επισκοπικοί κατάλογοι της Εκκλησίας της Ελλάδος απ' αρχής μέχρι σήμερα, Εκκλησιαστικός Φάρος 56 (1974), σελ. 130-134· Ατέση Βασιλείου Γ., Επισκοπικοί κατάλογοι της Εκκλησίας της Ελλάδος απ' αρχής μέχρι σήμερα, εν Αθήναις 1975· Βασδραβέλλη Ι.Κ., Ιστορικά αρχεία Μακεδονίας Β', Αρχείον Βεροίας-Ναούσης (1598-1886), Θεσσαλονίκη 1954, σελ. 100-101· Βουδούρη Αθανασίου Γ., Επισκοπική προσωπογραφία της μητροπόλεως Βέροιας και Ναούσης κατά την περίοδο της Οθωμανοκρατίας (1430-1912), Θεσσαλονίκη 2008, ανέκδοτη μεταπτυχιακή εργασία (σελ. 42-58, 112-115 οι επισκοπικοί κατάλογοι)· Βυζαντινό Μουσείο Βέροιας, Υπουργείο Πολιτισμού – 11η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, επιστημονική επιμέλεια: Αντώνιος Σ. Πέτρος, Φλώρα Γ. Καραγιάννη, Βέροια 2007, σελ. 50-51· Ζακυθινού Δ., Ανέκδοτα πατριαρχικά έγγραφα των χρόνων της τουρκοκρατίας (1593-1798), Ελληνικά 3 (1930), σελ. 454· Ιερά Μητρόπολις Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας, Εγκόλπιον Ημερολόγιον 1997 – αφιερωμένο στους Μητροπολίτες Βεροίας του 20ού αιώνα, Βέροια 1997· Κυριαζή Γεωργίου, Πατριαρχικόν Συνοδικόν Γράμμα, Ιερός σύνδεσμος 280 (1917), σελ. 9-12· Μυστακίδου Βασιλείου., Θεοφίλου Καμπανίας έργα και ημέραι. Ανέκδοτα επιστολαί, Αθήναι 1929, σελ. 52· Μυστακίδου Βασιλείου., Περί των εν Αίνω σχολείων, Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος 2 (1885), σελ. 87· Παπαζώτου Θανάση, Η Βέροια και οι ναοί της (11ος - 18ος αι.). Ιστορική και αρχαιολογική σπουδή των μνημείων της πόλης, Αθήνα 1994, σελ. 56-66 (η εκκλησιαστική ιστορία / Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων - Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Δελτίου - 54)· Πορφύριου Μπατσαρά, Αρχιμανδρίτου, Εκκλησιαστική Προσωπογραφία Βεροίας, Βέροια 2012 (εκδόσεις Αποτομή)· Σταμούλη Σωφρονίου Αν., Συμβολή εις τον κατάλογον των επισκόπων Βεροίας και Ναούσης, Επετηρίς Μεσαιωνικού Αρχείου Ακαδημίας Αθηνών 12 (1962), Αθήναι 1965, σελ. 46-56· Σταμούλη Σωφρονίου, Βεροιακός, εφημερίδα «Βέροια», 20 Μαρτίου 1927· Σταυρονικητιανού Γαβριήλ, Γρηγόριος ο Παλάμας (1919, 1920)· Στογιόγλου Γεωργίου Α., Η εκκλησία και τα σχολεία στη Νάουσα, στο Νάουσα 19ος – 20ος αιώνας, Νάουσα 1999, σελ. 19-73 (Πολιτιστική Εταιρεία Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος)· Τσακόπουλου Αιμιλιανού (Αρχιμανδρίτη), Επισκοπικοί κατάλογοι κατά τους κώδικας των υπομνημάτων του Αρχιεπισκοπικού του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Ορθοδοξία ΛΑ' (1956, σελ. 429), ΛΒ' (1957, σελ. 319, 476), ΛΓ' (1958, σελ. 14, 34, 288, 294, 409, 417, 424), ΛΔ' (1959, σελ. 24, 30, 34, 169, 182)· Φιλίππαιου Θεοκλήτου (Αρχιμανδρίτη), Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως επισκοπαί και επίσκοποι (1833-1960), Θεολογία ΛΑ', τεύχος Γ' (1960), σελ. 529-530· Χιονίδη Γεωργίου Χ., Σύνομη ιστορία του χριστιανισμού στην περιοχή της Βεροίας, Βέροια 1961, σελ. 17-31· Χιονίδη Γεωργίου Χ., Ιστορία της Βεροίας, Β', Θεσσαλονίκη 1970, σελ. 162-168.

ΠΙΝΑΚΑΣ:

*Επίσκοποι / Αρχιεπίσκοποι / Μητροπολίτες
Μητροπόλεως / Επισκοπικής – Μητροπολιτικής Περιφέρειας Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας*

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΙΚΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΒΕΡΟΙΑΣ / ΒΕΡΟΙΑΣ ΚΑΙ ΝΑΟΥΣΗΣ / ΒΕΡΟΙΑΣ, ΝΑΟΥΣΗΣ ΚΑΙ ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ 50 – 2017: ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟ ΠΑΥΛΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΑΡΠΟ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΑ ΚΑΛΠΑΚΙΔΗ	
<i>Όνομα Αρχιερέα</i>	<i>Χρόνος: Έτη - περίοδος Αρχιερατείας</i>
Από τον Απόστολο Παύλο και μετά - βυζαντινή περίοδος: 50-1448	
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ Ο ΙΔΡΥΤΗΣ ΤΗΣ «ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΒΕΡΟΙΑΣ»	ΕΠΙΣΚΕΨΗ – ΚΗΡΥΓΜΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΣΤΟ «ΒΗΜΑ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ» ΣΤΗ ΒΕΡΟΙΑ 46 ή 50 ή 51 ή, ίσως, 52, ή 54 - 55 ή, ακόμα, και ανάμεσα στα χρόνια 44 - 65, κάπου κατά τη β' και γ' περιοδεία του
<i>Επίσκοποι</i>	
Κάρπος, εκ των Ο' Αποστόλων - μαθητής του Απ. Παύλου	50 κ.εξ.
Ονήσιμος ο Φιλήμονος - μαθητής του Αποστόλου Παύλου	61 - 106
Αντώνιος, συμμετείχε στην Α' Οικουμενική Σύνοδο (318)	325
Γερόντιος, συμμετείχε στη Σύνοδο της Σαρδικής (347)	343 - 347
Δημόφιλος	369
Αττικός Βεροίας;	← 417 →
Λουκάς Α', συμμετείχε στη ληστρική σύνοδο της Εφέσου (449)	431, 441 - 449
Σεβαστιανός ή Σεβαστός, συμμετείχε στη Δ' Οικουμενική Σύνοδο (451)	451
Τιμόθεος Α', συμμετείχε στην Ε' Οικουμενική Σύνοδο (553)	536
Ιωσήφ Α', συμμετείχε στην επί Φωτίου Σύνοδο (Η' Οικουμενική Σύνοδος, 879)	870 - ή μέχρι 879
Νικήτας	1070 - 1080
Βασίλειος	β' μισό 11 ^{ου} αι.
Βασίλειος	1123 ή 1128
Γουαρίνος;	1204/5 - 1206 ή 1206 - 1212
Ανόνημος Βούλγαρος	1206- 1209
Βασίλειος	1213; ή 1216/17
<i>Αρχιεπίσκοποι</i>	
Λέων ή Λεόντιος	1272 - 1280
Αντώνιος Μαλάκης	1285; - 1290
Θεοδόσιος	1294
<i>Μητροπολίτες</i>	
Ανόνημος	1306 ή 1316 - 1318
Δημήτριος	μεταξύ 1306 και 1316;
Ανόνημος	1316 - 1318

Μάξιμος	1326
Διονύσιος	1330 - 1351/52
Ανώνυμος, πρώην Τζουρολόης;	1364 ή τέλη 1364 κ.εξ.
Ευθύμιος;	μεταξύ 1364 και 1376;
Δανιήλ Α΄	1393 - 1394
Αρσένιος	1397 - 1400;
Ευστάθιος (Μεγίστου;)	1403 - 1409/1410
Ανώνυμος	1410
Μητροπολίτες – Περίοδος Τουρκοκρατίας: 1448-1912	
Αρσένιος; (ένας ή δύο Μητροπολίτες με το ίδιο όνομα;)	14 ^{ος} ή 15 ^{ος} αιώνας; / 1433; / 1448;
Ανώνυμος	1437
Ιωσήφ, Β΄	1467
Νεόφυτος Α΄	1474 - 1490
Μεθόδιος Α΄ Βατοπαιδινός	1490 - 1506
Γεννάδιος	1508
Ματθαίος	†1534/5
Νεόφυτος Β΄ ο εξ Αθηνών	1535 - 1538
Σωφρόνιος	1538
Νεόφυτος (;)	1541
Ιγνάτιος	1550
Ματθαίος	1554
Νεόφυτος Γ΄	1555
Θεοφάνης Μαλάκης	1566/7 - 1570/1
Μητροφάνης	1571/2 - 1578
Κύριλλος	1579
Ιερεμίας	1580/1582
Γεράσιμος	1583 → ;
Αρτέμιος	1591
Ιωάσαφ Α΄	1596
Αθανάσιος Α΄	1600
Παΐσιος	1605/6-1607 ή 1605 - πριν από το 1610
Ιωάσαφ Β΄	Λίγο πριν από το 1610 ή 1610 - 1613
Αβέρκιος	1613 - 1617/8
Ιωακείμ Α΄	1617 ή 1617, Ιούνιος
Κύριλλος ο Κονταρής	1618-1638/9 (με διακοπές)
Τιμόθεος Β΄	1621 - 1633
Κύριλλος	1630 - 1632, 1634
Ιωακείμ Α΄	1638 - 1639
Ιωαννίκιος	1638/9 - 1645
Ιωάσαφ Γ΄	1645 - 1649
Ιωακείμ Α΄	1649-1655, 1668/9 - 1678/9
Ιωακείμ Β΄ ο εκ Κίτρους	1678/9 - 1683
Αθανάσιος Β΄	1682/3 - 1687
Ανώνυμος	1686
Ιωακείμ Β΄ ο εκ Κίτρους	1687 - ;
Αθανάσιος Β΄	Κάπου μεταξύ 1688-1692
Ιωακείμ Β΄ ο εκ Κίτρους	1692
(Παπα Δήμος / Επίτροπος)	1692
Μακάριος Α΄	1692, Νοέμβριος
Λεόντιος	1705 - 1715

Μακάριος Β΄	1715/6 - 1725/6
Αγάπιος;	1725 - 1726
Ιωακείμ Γ΄ από τη Χίο	1725/6 - 1729
Μακάριος;	1730 - 1735
Ιωακείμ Γ΄ από τη Χίο	1736 - 1745/6
Σαμουήλ	1745/6 - 1763
Αθανάσιος;	1746
Δωρόθεος ο από Φαρσάλων	1763 - 1767/8/9
Αβράμιος;	1767 - 1769
Δανιήλ Β΄	1769 - 1799
Κοσμάς Α΄	1790
Φιλόθεος	1796
Ζαχαρίας	1798
Χρυσάνθος	5 Φεβρουαρίου 1799 - Ιούλιος 1811
Ζαχαρίας	Ιούλιος 1811 - Ιανουάριος 1823
Μεθόδιος ο εκ Κρήτης	Ιανουάριος 1823 - Μάιος 1831
Διονύσιος Β΄ Λέριος	Μάιος 1831 - Μάρτιος 1848
Θεόκλητος	Μάρτιος 1848 - 3 Μαΐου 1863
Σωφρόνιος Α΄ Χρησιδής	3 Μαΐου 1863 - 26 Μαΐου 1869
Βενέδικτος (Προεδρικώς)	26 Μαΐου 1869 - 2 Μαΐου 1877
Προκόπιος ο εκ Μογλενών	2 Μαΐου 1877 - 14 Απριλίου 1892
Κοσμάς Ευμορφόπουλος ο Μαδυτινός	14 Απριλίου 1892 - 15 Ιουλίου 1895
Κωνσταντίνος Α΄ Ισαακίδης	15 Ιουλίου 1895 - 29 Ιουνίου 1906
Απόστολος Α΄ Χριστοδούλου	29 Ιουνίου 1906 - 26 Αυγούστου 1909
Λουκάς Β΄ Πετριδής	27 Αυγούστου 1909 - 25 Ιουνίου 1911
Καλλίνικος Α΄ Δελικάνης (συνεχόμενη ποιμαντορία)	25 Ιουνίου 1911 (-13 Οκτωβρίου 1922)
Μητροπολίτες – Μετά την Απελευθέρωση μέχρι σήμερα: 1912-2015	
Καλλίνικος Α΄ Δελικάνης (συνεχόμενη ποιμαντορία)	(25 Ιουνίου 1911) - 13 Οκτωβρίου 1922
Κωνσταντίνος Β΄ Ρούσης	13 Οκτωβρίου 1922 - Φεβρουάριος 1924
Απόστολος Β΄ Τρύφωνος Χατζηαποστόλου	Φεβρουάριος 1924 - Απρίλιος 1924
Χρυσόστομος Χατζησταύρου	30 Απριλίου 1924 - 7 Οκτωβρίου 1924
Σωφρόνιος Β΄ Σταμούλης	7 Οκτωβρίου 1924 - 19 Δεκεμβρίου 1927
Πολύκαρπος Σακελλαρόπουλος	19 Δεκεμβρίου 1927 - Φεβρουάριος 1943
Αλέξανδρος Δηλανάς	Φεβρουάριος 1943 - 5 Ιανουαρίου 1958
Καλλίνικος Β΄ Χαραλαμπίκης	11 Μαρτίου 1958 - Νοέμβριος 1968
Παύλος Γιαννικόπουλος	24 Νοεμβρίου 1968 - 27 Αυγούστου 1993
(Χρυσόστομος - τοποτηρητής / Μητροπολίτης Εδέσσης, Πέλλης και Αλμοπίας)	27 Αυγούστου 1993 - 27 Ιουλίου 1994
<p>Παντελεήμων Καλπακίδης Καθιέρωσε στη Βέροια τον θεσμό των «ΠΑΥΛΕΙΩΝ» - των ετήσιων (κάθε Ιούνιο) εκδηλώσεων και των Επιστημονικών Συνεδρίων για τη ζωή, το έργο και την προσωπικότητα του Αποστόλου των Εθνών Παύλου, τον Ιδρυτή της Αποστολικής Εκκλησίας Βέροιας / το 2014 ο διεθνώς επιτυχημένος θεσμός συμπλήρωσε τα 20 έτη από την έναρξή τους το 1995 και έκτοτε συνεχίζεται αδιάλειπτα.</p>	<p>Από το 1994 (27 Ιουλίου). Ο σημερινός Μητροπολίτης – 2017</p>

Γεράσιμος Καλλιγιάς, Καθηγητής - Εκδότης

ΠΕΡΙ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ ΜΠΑΡΜΠΟΥΤΑΣ

Την ονομασία της Μπαρμπούτας που είναι συνδεδεμένη με τα νερά του Τριποτάμου την έδωσαν οι ισπανόφωνοι Εβραίοι που κατοίκησαν στην περιοχή αυτή από τον 16^ο αιώνα.

Τα τοπωνύμια της Βέροιας πάντα με γοήτευαν. Γιολά Γκελντί, Μουαρίφ, Μπόμπολι, Καρλίγκα, Χάβρα, Μπαρμπούτα. Ονόματα που θυμίζουν παραμύθια και μαρτυρούν πως στη Βέροια έμεναν «οι δέκα φυλές του Ισραήλ», όπως πολύ πετυχημένα ονόμαζε σε άρθρο της στην εφημερίδα «Βέροια» η λαογράφος Βούλα Χατζίκου. Τοπωνύμια με ονομασίες ελληνικές, τούρκικες, σλάβικες, εβραϊκές που τα προσέδιδαν οι κάτοικοι διαφόρων εθνοτήτων που κατοικούσαν στις περιοχές αυτές της Βέροιας.

Πολλοί ιστορικοί και λαογράφοι της πόλης μας (Αλεξιάδης, Σβαρνόπουλος, Γαβριηλίδης, Μωραλίδης) ασχολήθηκαν με την προέλευση των ονομασιών αυτών με μεγάλη επιτυχία και προσπάθησαν να εξηγήσουν την προέλευση των ονομάτων τους.

Το τοπωνύμιο όμως της Μπαρμπούτας με προβληματίζε πάντα γιατί δεν έμενα ικανοποιημένος από την προέλευση του ονόματος που προσπάθησαν να δώσουν στο παρελθόν οι λαογράφοι της Βέροιας. Ο Στέλιος Σβαρνόπουλος πίστευε πως η ονομασία «Μπαρμπούτα» προήλθε πιθανότατα από τη λέξη «βάρβαρος», ο Θωμάς Γαβριηλίδης ισχυρίζεται πως η ονομασία της προήλθε από τον ιδιωματοισμό της παραποτάμιας βρύσης που υπήρχε στην περιοχή αυτή (παραποτάμια - παρπουτάμια – Μπαρμπούτα), το ίδιο περίπου ισχυριζόταν και ο Γιάννης Μωραλίδης. Και οι τρεις λοιπόν λαογράφοι της Βέροιας βασίστηκαν στην ελληνική γλώσσα για να δώσουν την ονομασία αυτού του τοπωνυμίου.

Και εγώ, σαν γαλλόφωνος, αρχικά πίστευα ότι την ονομασία Μπαρμπούτα την έδωσαν οι Φράγκοι σταυροφόροι που κατέλαβαν την Βέροια τον 13^ο Αιώνα. Πίστευα λοιπόν πως η ονομασία Μπαρμπούτα προέρχεται από το γαλλικό ρήμα *barboter* (κολυμπώ στα ρηγά, πλατσουρίζω). Στην περιοχή αυτή και συγκεκριμένα κάτω από την περιοχή της Χάβρας, ο Τριπόταμος απλώνεται και στο άνοιγμα του κολυπούσαν, οι Φράγκοι στρατιώτες. Εξάλλου και *barbotte* στα γαλλικά είναι ένα είδος πέστροφας που αναπτύσσεται σε ρηγά κρύα νερά. Όμως δεν έμεινα ικανοποιημένος με την άποψή μου αυτή και αναζήτησα την ονομασία της Μπαρμπούτας στους ισπανόφωνους Εβραίους που κατοίκησαν στην περιοχή αυτή από τον 16^ο αιώνα.

Το 1492 οι βασιλείς της Ισπανίας Φερδινάνδος και Ισαβέλλα, για να ενισχύσουν το θρησκευτικό (χριστιανικό) αίσθημα των Ισπανών έδιωξαν τους Εβραίους και τους Άραβες από την Ισπανία. Ένα μεγάλο μέρος των Εβραίων ήρθε στην Θεσσαλονίκη και από εκεί στα μέσα του 16^ο αιώνα, αρκετές οικογένειες μετακόμισαν στην Βέροια και εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Μπαρμπούτας, η οποία τους παρέιχε μια ασφαλή και οχυρή θέση για το γκέτο τους.

Η ονομασία λοιπόν της «Μπαρμπούτας» κατά την άποψή μου προέρχεται από τη μεσαιωνική (medieval) ισπανική λέξη *BARBOTA* ή *BARBOTTA*: μεγάλο ξύλινο βαρέλι, αλλά και βάρκα σε σχήμα βαρελιού. Τα μεγάλα αυτά βαρέλια τα χρησιμοποιούσαν συχνά οι Ισπανοί κατά τον μεσαίωνα σαν είδος γέφυρας για να περνούν από τη μία όχθη του ποταμού στην άλλη. Το ίδιο έκαναν και οι ισπανόφωνοι Εβραίοι της Βέροιας. Χρησιμοποιούσαν πιθανότατα στην περιοχή αυτή ξύλινα βαρέλια, τοποθετώντας τα το ένα δίπλα στο άλλο, για να κατασκευάσουν πρόχειρη γέφυρα μικρού κόστους για να περνούν στην απέναντι όχθη του Τριποτάμου. Έτσι, λοιπόν, οι αυτοσχέδιες γέφυρες των ισπανόφωνων Εβραίων της Βέροιας έδωσαν το όνομα σε όλη τη γύρω περιοχή.

Παύλος Δ. Πυρινός, Θεολόγος, Καθηγητής, Μρ. Ιστορίας

**ΕΞΑΤΑΞΙΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΒΕΡΟΙΑΣ:
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΘΗΤΩΝ
ΕΠΟΠΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ, ΕΠΙΠΛΑ ΚΑΙ ΣΚΕΥΗ (1926-1927 / 1936-1937)**

Στην προσπάθειά μου να μελετήσω αρχειακό υλικό για την εκπαίδευση στα χρόνια της τουρκοκρατίας (19^ο και αρχές του 20ού αιώνα), εντόπισα στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ. Βεροίας) τον κώδικα 135 στον οποίο καταχωρούνται (εκτός από τα έπιπλα, χάρτες, όργανα φυσικής - χημείας - γυμναστικής, μαθητολόγια, βιβλία πράξεων κ.ά.) κατάλογοι των βιβλίων των καθηγητών και μαθητών με την ένδειξη «Βιβλιοθήκη Καθηγητών», «Βιβλιοθήκη Μαθητών» και χρονολογία καταγραφής 1926-1927, όταν γυμνασιάρχης του εξαταξίου Γυμνασίου Βεροίας (το παλιό Ημιγυμνάσιο Βεροίας το οποίο εγκαταστάθηκε στο νεόδμητο εκπαιδευτήριο του 1908 - το κτίριο του σημερινού Δημαρχείου) ήταν ο Π. Βαρβατούλης.

Τα βιβλία των βιβλιοθηκών παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Προσεκτική εξέταση οδηγεί σε εξαγωγή συμπερασμάτων για τη γενικότερη κατάσταση της εκπαίδευσης στη Βέροια κατά την πρώτη και δεύτερη δεκαετία μετά την απελευθέρωσή της από τους Τούρκους το 1912.

Η ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΟΥ 1926-1927

Η βιβλιοθήκη των καθηγητών: Τα βιβλία της Βιβλιοθήκης των Καθηγητών του Γυμνασίου Βεροίας ανέρχονταν σε 610 τίτλους και συνολικά σε 1042 τόμους, κυρίως του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, από τα οποία: 122 νομοθετικά, 124 θρησκευτικά, 32 λεξικά, 423 φιλολογικά, 43 ιστορικά, 17 λατινικά, 24 παιδαγωγικά, 38 εκπαιδευτικά, 12 ξένα, 9 μαθηματικά, 18 φυσικά, 7 γεωγραφικά και 173 περιοδικά:

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Η βιβλιοθήκη – τα βιβλία των καθηγητών του Εξαταξίου Γυμνασίου Βεροίας (1926-1927)				
α/α	Κατηγορίες βιβλίων	Τίτλοι βιβλίων	τόμοι βιβλίων	σύνολα (τίτλων, βιβλίων-τόμων)
1	Νομοθετικά	19	103	122
2	Θρησκευτικά	83	41	124
3	Λεξικά	18	14	32
4	Φιλολογικά	349	74	423
5	Ιστορικά	25	18	43
6	Λατινικά	15	2	17
7	Παιδαγωγικά	21	3	24
8	Εκπαιδευτικά	14	24	38
9	Ξένα	12	0	12
10	Μαθηματικά	9	0	9
11	Φυσικά	16	2	18
12	Γεωγραφικά	7	0	7
13	Περιοδικά	22	151	173
Σύνολα:		610	432	1042

Ο διαχωρισμός των βιβλίων κατά κατηγορίες δεν έγινε με αυστηρά επιστημονικά κριτήρια. Δεν καταχωρήθηκαν με κάποια σειρά με βάση τη χρονολογία έκδοσης ή το ονοματεπώνυμο του συγγραφέα. Σε μερικά βιβλία παραλείπεται ο συγγραφέας ή η χρονολογία και ο τόπος έκδοσης.

Φαίνεται ότι η απογραφή των βιβλίων έγινε βιαστικά και πρόχειρα, παρόλα αυτά όμως αντικατοπτρίζει τις παιδαγωγικές αντιλήψεις και το πνευματικό επίπεδο της εποχής εκείνης (1912-1939) και της παλαιότερης. Πολλά από τα βιβλία εκείνα υπήρχαν στο Ημιγυμνάσιο Βεροίας ή και σε άλλες βιβλιοθήκες της πόλης που υπήρχαν στα χρόνια της τουρκοκρατίας.

Αυτό διαπιστώνεται από την κατηγορία των νομοθετικών βιβλίων στην οποία απογράφονται τουρκοί νομοθετικοί κώδικες και βιβλία, όπως για παράδειγμα ο οκτάτομος Αστικός Οθωμανικός Κώδικας (1873-1875), το Οθωμανικό Αλφαβητάριο Κωνσταντινίδου, το Οθωμανικό Επιστολάριον κ.ά.:

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Η βιβλιοθήκη των καθηγητών – τα Νομοθετικά βιβλία			
<i>α/α</i>	<i>Νομοθετικά βιβλία</i>	<i>Χρονολογία</i>	<i>Τόπος έκδοσης</i>
1	Οκτάτομον περί Χαριλάου Τρικούπη	Α' 1907, Β' 1908, Γ' 1909, Δ' 1910, Ε' 1911	Εκδοτικός Οίκος Σακελλαρίου
2	Τρίτομον περί Χαριλάου Τρικούπη Ανάλεκτα	1912	Εκδοτικός Οίκος Σακελλαρίου
3	Τετράτομος Οθωμανικός Κώδιξ	1889-1891	Υπό Δ. Νικολαΐδου
4	Οκτάτομος Αστικός Οθωμανικός Κώδιξ	1873-1875	—
5	Οκτάτομος Μετάφρασις εκ του Τουρκικού	1869-1871	—
6	Περί της μετά την λύσιν του γάμου της τύχης της προικός	1892	Ρακτιβάν
7	Αγρονομία στοιχειώδης εκ του γαλλικού	1861	Μαυρομάτης, Αθήναι
8	Οθωμανικοί Νόμοι	—	—
9	Εορτοδρόμιον	1836	Βενεδίκτου Καρολίδου, Βενετία
10	Βιβλίον περί Οφφικίων	—	—
11	Αυλός Ποιμενικός	1780	Εν Λειψία Σαξωνίας
12	Εξάβιβλος Αρμενοπούλου	1835	Εκ Κορομηλά, Αθήναι
13	Διοργανισμός Μικτού Συμβουλίου	—	—
14	Οκτάτομος Οθωμανικός Κώδιξ	1870	Εκ Επταλόφου Κωνσταντινουπόλεως
15	Οθωμανικόν Αλφαβητάριον Κων/νίδου Πασσά	—	Εκ Γ. Α. Καλλίφρων εν Κωνσταντινουπόλει
16	Οθωμανικόν Αναγνωσματάριον	—	—
17	Οθωμανικόν Επιστολάριον	—	—
18	Τετράτομος Οικονομική Επιθεώρησις	1883	Αθήναι
19	Εξήκοντα οκτώ δελτία Βιομηχανικής και Εμπορικής	1902	Αθήναι

Βιβλιοθήκες στη Βέροια υπήρχαν στο Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο Βεροίας (με διαφορετικά ονόματα εξαιτίας των περιστάσεων, όπως «Αθηνά» και «Μέλισσα»), στα Σωματεία «Ελικών», και «Μέγας Αλέξανδρος», στη Μονή Τιμίου Προδρόμου, στην Ιερά Μητρόπολη Βεροίας κ.α.

Σπουδαία, επίσης, ήταν τα βιβλία της βιβλιοθήκης της Ελληνικής Σχολής της Βεροίας, τα οποία κήκκαν κατά τη μεγάλη πυρκαγιά της 14^{ης} Αυγούστου του 1864.

Σχολιασμός των κατηγοριών των βιβλίων: Σχολιάζοντας τις κατηγορίες των βιβλίων (πίνακας 1) της Βιβλιοθήκης των Καθηγητών του Γυμνασίου Βεροίας, μπορούμε να πούμε ότι η κατηγορία των νομοθετικών βιβλίων (πίνακας 2) είναι η πιο αξιόλογη για την ιστορική έρευνα. Περιέχει βιβλία, τα περισσότερα του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα και δυο μόνον του 20^{ού} αιώνα. Το πιο παλιό, χρονολογικά, «Αυλός Ποιμενικός» εκδόθηκε στη Λειψία το 1870 και το νεότερο «Τρίτομο περί Χαριλάου Τρικούπη Ανάλεκτα» που εκδόθηκε το 1912 από τον Εκδοτικό Οίκο Σακελλαρίου στην Αθήνα.

Στις άλλες κατηγορίες, οι ακραίες χρονολογίες έχουν ως εξής:

Θρησκευτικά: Το πιο παλιό «Η επιτομή των ψαλμών Αυγουστίνου» εκδόθηκε το 1799 στην Κωνσταντινούπολη. Το νεότερο «Τιμοθέου Μητροπολίτου Λόγος» εκδόθηκε στην Αθήνα το 1923.

Λεξικά: Το πιο παλιό «Το Ελληνοαραβικόν Γερασίμου Πεντάκη» εκδόθηκε στην Αλεξάνδρεια το 1792. Το νεότερο «Ομηρικόν Λεξικόν Πανταζίδου» εκδόθηκε το 1923.

Φιλολογικά: Το πιο παλιό «Επιστολικοί τύποι και ρητορική Κορδαλέως» εκδόθηκε το 1768. Το νεότερο «Η διδακτική του Σχολείου Εργασίας» εκδόθηκε το 1929.

Ιστορικά: Το πιο παλιό «Η Στοιχειώδης Επιτομή της Γενικής Ιστορίας Χρυσοβέργη» εκδόθηκε το 1844 στην Αθήνα από τον εκδοτικό οίκο Νικολαΐδου. Το νεότερο «Η ελληνική Ιστορία Αδαμαντίου» εκδόθηκε το 1924 από τον εκδοτικό οίκο Σιδέρη.

Λατινικά: Το πιο παλιό «Des vies des Hommes illustres Ducier» εκδόθηκε το 1735. Το νεότερο «Εκλογαί Οβιδίου» Κακριδή εκδόθηκε το 1920 από τον εκδοτικό οίκο Κολλάρου - Παπασπύρου.

Παιδαγωγικά: Το πιο παλιό «Οδηγός Κοκκιανή (;)» εκδόθηκε το 1842 στην Αθήνα από τον εκδοτικό οίκο Παπαδοπούλου. Το νεότερο «Η κοινωνία μας και οι δάσκαλοί μας» εκδόθηκε το 1924 στην Αθήνα.

Εκπαιδευτικά: Το πιο παλιό «Το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών προς τους Σχολάρχες» εκδόθηκε το 1870 στην Αθήνα. Το νεότερο «Το έργον της Επιτροπής των Οικονομικών» εκδόθηκε το 1928 στην Αθήνα.

Ξένα: Το πιο παλιό εκδόθηκε το 1815. Το νεότερο εκδόθηκε το 1919 από τον Ερρίκο Σκάσση.

Μαθηματικά: Το πιο παλιό «Άλγεβρα Κοσμά Ιερέως» εκδόθηκε το 1798 στη Βιέννη από τον εκδοτικό οίκο Πουλίου. Το νεότερο «Στοιχεία Ευθυγράμμου Τριγωνομετρίας» εκδόθηκε το 1922 στην Αθήνα από τον εκδοτικό οίκο (;) Νικολάου.

Φυσικά: Το πιο παλιό «Φυσικόν Νόμος Δαργηλοβίτου» εκδόθηκε το 1854 στη Θεσσαλονίκη από τις εκδόσεις Δαργηλοβίτου. Το νεότερο «Στοιχεία Φυσικής και Χημείας Σαμιωτάκη» εκδόθηκε το 1926 στην Αθήνα από τον εκδοτικό οίκο Κολλάρου.

Γεωγραφικά: Το πιο παλιό «Erde indihier Demohner Karl Frudrich» εκδόθηκε το 1838 στην Stuttgart από τις εκδόσεις Cheible. Το νεότερο «Γεωγραφία Σαρρή» εκδόθηκε το 1925 στην Αθήνα.

Περιοδικά: Το πιο παλιό «Ξενοφάνης» εκδόθηκε το 1890 στην Αθήνα από τις εκδόσεις Τρίμη. Το νεότερο «Εκθεσις Πεπραγμένων της ΧΑΝ Αθηνών» εκδόθηκε το 1925 στην Αθήνα από τις εκδόσεις Παρασοπούλου.

Χρονολογία και τόπος έκδοσης των βιβλίων: Σχολιάζοντας, τώρα, τις χρονολογίες έκδοσης και τους τόπους έκδοσης των βιβλίων (πίνακας 2) της Βιβλιοθήκης των Καθηγητών του Γυμνασίου Βεροίας, μπορούμε, ενδεικτικά, να σημειώσουμε:

Χρονολογίες έκδοσης: Από το σύνολο των τίτλων των βιβλίων που εκδόθηκαν με χρονολογική ένδειξη:

Τα 7 εκδόθηκαν το 18^ο αιώνα (1735, 1768, 1780, 1784, 1792, 1798, 1799).

Τα 170 εκδόθηκαν το 19^ο αιώνα (1801-1900).

Τα 201 εκδόθηκαν τον 20^ο αιώνα (1901-1926).

Σύνολο τίτλων με χρονολογική ένδειξη: 378 (από τους 610 συνολικούς τίτλους) / τίτλοι χωρίς χρονολογική ένδειξη: 232 (από τους 610 συνολικούς τίτλους).

Τόποι έκδοσης: Από τους 610 τίτλους βιβλίων, τα 387 έχουν τόπο έκδοσης ως εξής: Αθήνα 316, Κωνσταντινούπολη 26, Λειψία 14, Θεσσαλονίκη 8, Αλεξάνδρεια 7, Βενετία 5, Παρίσι 4, Στουτγάρδη 2, Κέρκυρα 1, Μιλάνο 1, Πάτρα 1, Σμύρνη 1, Τρίπολη 1.

Η βιβλιοθήκη των μαθητών: Τα βιβλία της Βιβλιοθήκης των Μαθητών του Γυμνασίου Βεροίας ανέρχονται συνολικά σε 160 βιβλία. Η καταγραφή περιλαμβάνεται στις σελίδες 38-49 του κώδικα 135 (Αρχεία του Κράτους - Γ.Α.Κ. Βεροίας).

Από τους 160 τόμους – βιβλία τα 112 προέρχονται από τη δωρεάν προσφορά του «Συλλόγου προς Διάδωσιν Ωφελίμων Βιβλίων», ενώ τα υπόλοιπα 48 περιλαμβάνονται στον ακόλουθο πίνακα. Ο πίνακας αυτός βοηθά τον αναγνώστη να γνωρίσει τι επιπέδου βιβλία περιείχε η Μαθητική Βιβλιοθήκη του Γυμνασίου Βεροίας στα χρόνια 1926-1927:

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Η βιβλιοθήκη – τα βιβλία των καθηγητών του Εξαταξίου Γυμνασίου Βεροίας (1926-1927)			
<i>Τίτλος βιβλίου</i>	<i>Συγγραφέας</i>	<i>Τίτλος βιβλίου</i>	<i>Συγγραφέας</i>
Ο Μικρός Πρόσκοπος	Μομφεράτου	Εδώ κι Εκεί	Μπάμπη Άννιμου
Χριστιανική Ηθική	Αργ. Π. Σακελλαρίου	Ο Αγών κατά της Φθίσεως	Π. Σ. Παμπούκη
Κώνωπες και Μυΐα	Ν. Χ. Αποστολίδου	Ιστορικά Περιπέτειαι Μακεδονίας	Υπό ΑΛΜΑΖ
Τσεκούρι και Βελόνη (περιοδικό)	Υπό Αθαν. Βελώνη	Ο Λαχνός	Ιουλίου Βερν – μετ. Αλ. Σκαλίδου
Περιστατικά Ψυχολογήματα	Μητροπολίτου Τιμοθέου	Τύχαι τριών Ρώσων και τριών Άγγλων	Ιουλίου Βερν – μετ. Αλ. Σκαλίδου

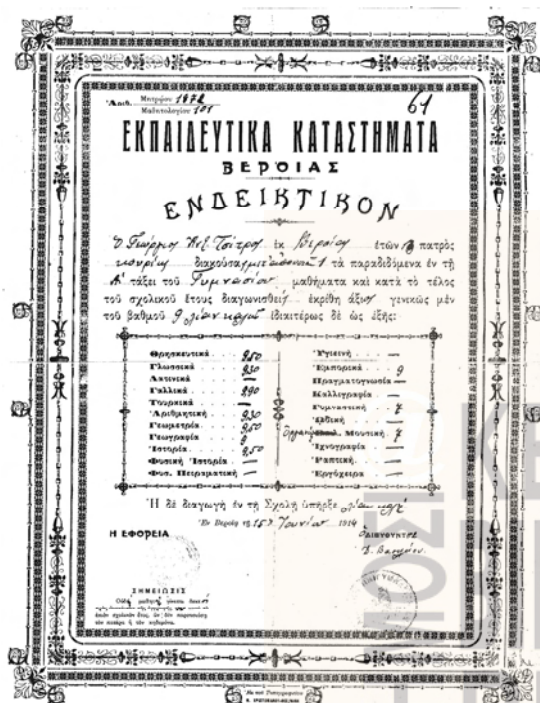
Πεντακόσια Εκατομμύρια	Ιουλίου Βερν – μετ. Αλ. Σκαλίδου	Ρωβίκος ο Κατακτητής	Ιουλίου Βερν – μετ. Παν. Φέρπη
Ο Σανσελλάωρ	Ιουλίου Βερν – μετ. Παν. Φέρπη	Εικοσακισχίλια Λεύ- γαι υπό την Θάλασ- σαν	Ιουλίου Βερν – μετ. Αλ. Σκαλίδου
Απολογητικάί Μελέται	Ιουλίου Βερν – μετ. Αλ. Σκαλίδου	Ο Δεκαπενταετής Πλοίαρχος	Ιουλίου Βερν – μετ. Αλ. Σκαλίδου
Ο Μεσημβρινός Αστήρ	Ιουλίου Βερν – μετ. Φ. Προντέζη	Από της Γης εις την Σελήνην	Ιουλίου Βερν – μετ. Δ. Κυριακοπούλου
Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου	Κωστή Παλαμά	Αι Ημέραι του Νέρω- νος	Ουΐλσονος Μπάρρετ – μετ. Ε. Καραθάνου
Μύθοι και θρύλοι	Αλεξάνδρας Σ. Δέλτα	Αττικάί Ημέραι	Χαρ. Αννίνου
Η Δούκισσα της Πλα- κεντίας	Πολ. Δημητρακοπού- λου	Οι Σπογγαλιείς του Αι- γαίου	Αγγέλου Τανάγρα
Ρωμαίος και Ιουλέτα	Σαικσπείρου – μετ. Δημ. Βικέλα	Τα κατά Συνθήκην Ψεύδη	Αυξ. Νορδάου – μετ. Στ. Ζωγραφίδου
Παύλος Μελάς	Βιογραφία	Τα Ρόδινα Ακρογιάλια	Αλεξάνδρου Παπαδια- μάντη
Μακεδονικάί Ραμωδίαί	Αγγέλου Τανάγρα	Εις τα Πτερά του Θανά- του	Αγγέλου Τανάγρα
Τον Καιρό του Βουλ- γαροκτόνου	Π. Σ. Δέλτα, Β΄	Στέλλα Βιολάντη	Γρηγορίου Ξενοπούλου
Οθέλλος	Σαικσπείρου – μετ. Δημ. Βικέλα	Ο Γεροστάθης	Λέοντος Μελά, Α΄-Β΄
Το Αμάρτημα της Μη- τρός μου	Γ. Βιζυηνού	Ο Πεντάρφανος	Αλεξάνδρου Παπαδια- μάντη
Qno Vadis	Ερρίκος Σιέγκεβιτς	Ποίος ήτο ο Φωνεύς του Αδελφού μου	Γ. Βιζυηνού
Αμαρυλλίς	Γ. Δροσίνη	Η Φλογέρα του Βασι- λιά	Κωστή Παλαμά
Η Κόλασις	Δ. Αλιγέρη	Ελληνική Μυθολογία	Μ. Κωνσταντινίδου
Σκαραβαίοι και Τερρα- κότες	Ι. Γρυπάρη	Ο Τάφος	Κωστή Παλαμά
Φάουστ	Γκαίτε – μετ. Αριστ. Προβελεγγίου	Τον Καιρό του Βουλ- γαροκτόνου	Π. Σ. Δέλτα, Α΄
Η Ζωή του Θανάτου	—	Η Παναγία των Παρι- σίων	Βίκτωρος Ουγκό, Α΄- Β΄-Γ΄, μετ. Ι. Καρα- σούτσα

Η καταγραφή των βιβλίων γης Μαθητικής Βιβλιοθήκης ήταν πρόχειρη, στηριζόμενη στον τίτλο, την προέλευση και την κατάσταση του βιβλίου. Από τους 160 τόμους βιβλίων μόνο δυο ήταν δεμένοι. Τα περισσότερα βιβλία της προέρχονταν από το «Σύλλογο προς Διάδωσιν Ωφελίμων Βιβλίων» και μάλιστα δωρεάν από τον ιδρυτή του Συλλόγου Δ. Βικέλα που καταγόταν από τη Βέροια. Τέλος, η Μαθητική Βιβλιοθήκη λειτουργούσε ως δανειστική με τη βοήθεια μαθητών και εξυπηρετούσαν τις πνευματικές ανάγκες της μαθητιάσας νεολαίας της εποχής εκείνης.

Επιπλ: Στις σελίδες 30-36 του κώδικα 135 που εξετάζουμε εδώ, και με τον τίτλο «έπιπλα», έχουμε αθροιστική καταγραφή των θρανίων κατά τάξη, των εικόνων, των επίπλων, των βιβλιοθηκών κ.ά. ως εξής.

Θρανία: Α΄ τάξη: 30 διθέσια. Β΄ τάξη: 15 (12 διθέσια, 1 τετραθέσιο, 2 πενταθέσια). Γ΄ τάξη: 10 διθέσια. Δ΄ Τάξη: 10 (9 διθέσια, 1 τριθέσιο). Ε΄ τάξη: 7 διθέσια. Στ΄ τάξη: 8 (7 διθέσια, 1 τριθέσιο)· συνολικά: 80 θρανία.

Μεγάλη αίθουσα: α) Εικόνες: Δημητρίου Ρακτιβάν, ευεργέτου των Ελληνικών Σχολείων της Βεροίας. Ιωάννη Μαλακούση, ευεργέτου των Ελληνικών Σχολείων της Βεροίας. Μιας τοποθεσίας.

Γυμνάσιο Βεροίας – Ενδεικτικό
Πανζιόπουλου Βασιλείου, 1915

είναι να καταδειχθεί το πώς πέτυχαν τους σκοπούς της εκπαιδευτικής διαδικασίας στις δύσκολες εποχές και με πενιχρά βοηθήματα εποπτικών μέσων και συνθηκών λειτουργίας των σχολείων. Παρόλα όμως αυτά, ανέδειξαν άριστους μαθητές, οι οποίοι συντέλεσαν στο πνευματικό ανέγασμα της πατρίδος μας.

Η ΝΕΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΟΥ 1936-1937

Μετά από 10 χρόνια, στον ίδιο κώδικα 135 και στις σελίδες 68-82, έχουμε νέα καταγραφή των επίπλων, οργάνων, σκευών και βιβλίων (Μαθητολογίων, Γενικών Ελέγχων, Ειδικών Ελέγχων κ.ά) του Γυμνασίου Βεροίας, όταν Γυμνασιάρχης ήταν ο Ιωάννης Ν. Ξυροτήρης κατά το σχολικό έτος 1936-1937. Η νέα καταγραφή έχει ως εξής:

Επιπλα - εικόνες - μέσα: 147 θρανία εφθαρμένα, 7 έδρες, 3 τραπέζια γραφείου, 1 μικρό τραπέζι πειραμάτων φυσικής - χημείας, 2 σιδερένια τραπέζια, 24 καθίσματα, 4 πολυθρόνες, 3 καναπέδες, 6 αρχειοθήκες ξύλινες (2 για τη βιβλιοθήκη των καθηγητών, 1 για τη βιβλιοθήκη των μαθητών, 1 για το αρχείο, 1 για το φαρμακείο και 1 για τα γυμναστικά όργανα), 6 φωτογραφίες (1 των Τριών Ιεραρχών, 1 μεγάλη εικόνα του ευεργέτη Ρακτιβάν, 4 των μαθητών και των καθηγητών του σχολείου), 7 εικόνες ηρώων της Επανάστασης (Ρήγα Φεραίου, Υψηλάντου, Κολοκοτρώνη, Καραϊσκάκη, Μιαούλη, Γρηγορίου Ε΄ και Κανάρη), 7 εικόνες Ναυμαχίας του

β) Σκηνή: Σκηνή θεατρική «Μέγας Αλέξανδρος».

Γραφείο Καθηγητών: 3 καναπέδες, 2 πολυθρόνες, 2 γραφεία, 2 βιβλιοθήκες, Αρχείο, 4 καθίσματα, εκκρεμές ωρολόγιον, 6 εικόνες (πλαισιούμενες), 1 σφαίρα γης και 11 χάρτες.

Εκτός από τα παραπάνω, στη σελίδα 36 του ίδιου κώδικα καταγράφονται και οι εξής χάρτες και εικόνες:

α) Χάρτες: Γεωγραφικός Χάρτης της Ελλάδος, Χάρτης του Ελληνισμού της 6^{ης} εκατονταετηρίδος π.Χ., Χάρτης της Νέας Ελλάδος (δυο), Χάρτης δυο ημισφαιρίων, Χάρτης της Ευρώπης, Χάρτης της Αφρικής, Χάρτης ανατομικού πίνακος ανθρωπίνου σώματος, Χάρτης Ασίας, Χάρτης της Ελλάδος μετά των μικρασιατικών καταστροφών, Χάρτης πίνακος του δεκαδικού μετρικού συστήματος, και μια σφαίρα γης.

β) Εικόνες: Ο Ερμής του Πραξιτέλους (δυο), ο Παρθενών, Μυκηναϊκοί τάφοι κ.τ.λ. εντός του αυτού πλαισίου, Οι στήλες του ναού του Ολυμπίου Διός, Το Ερεχθείον κ.τ.λ. εντός του αυτού πλαισίου, Ανάγλυφο από τους τάφους των αρχαίων Ελλήνων, Το ωρολόγιον του Κυρίτου και μια εικόνα τοποθεσίας ορέων.

Σκοπός της καταγραφής των επίπλων, χαρτών, οργάνων φυσικής και χημείας και άλλων αντικειμένων,

Ναβαρίνου (αναρτημένες ανά μία στις αίθουσες διδασκαλίας), 4 μεγάλα τραπέζια για τα μαθητικά συσσίτια, 1 ανάγλυφος χάρτης (σε άριστη κατάσταση), 1 εικόνα του Ιωάννου Μεταξά, 1 σημαία μεγάλη 4Χ6 μέτρων (μετά κοντού και εξαρτημάτων), 16 σημαιούλες μάλλινες (σε άριστη κατάσταση), 1 μετροταινία, 4 τύμπανα, 2 ακόντια, 3 σάλπιγγες, 1 βιβλίο προφορικής βαθμολογίας, 1 ειδικός έλεγχος, 9 εικόνες της Α. Μ.

Όργανα (χάρτες - πίνακες): 7 πίνακες εποπτικής διδασκαλίας γαλλικής γλώσσας, 15 ιστορικοί χάρτες Π. Καρολίδου (πλήρης σειρά), 1 ανάγλυφος πίνακας γεωγραφικών όρων, 1 χάρτης της Ελλάδος γεωγραφικός και υψομετρικός, 1 δίκτυο για βόλει, 3 όπλα σκοποβολής (συγγραφικού συστήματος), 2 σφαίρες σιδερένιες (σφαιροβολίας), 1 κοντός για άλμα επί κοντώ, 4 σάλπιγγες, 2 τύμπανα, 1 δίσκος δισκοβολίας.

Πίνακες ιστορικοί: Η Σφίγξ μετά Πυραμίδων. Το Μνημείον του Κύρου. Η Περσέπολις. Ο Ναός της Αιγίνης. Η Ακρόπολις των Αθηνών (ανατολική πλευρά). Το Ερεχθείον. Το Θέατρο του Διονύσου. Η Αγορά εν Ρώμη. Το Πάνθεον εν Ρώμη. Η Πομπηία. Η Αγία Σοφία εν Κωνσταντινουπόλει.

Σκεύη: 1 ωρολόγιον τοίχου (εις γραφείον καθηγητών), 1 σημαία του Σχολείου μετά σχετικών, κοντού, αορτήρος κ.ά. 1 σφραγίδα του «Γυμνασίου Βεροίας». 1 ωρολόγιον τοίχου (εις γραφείον Γυμνασιάρχου), 10 θερμάστραι σιδηραί μετά των σχετικών σωλήνων, 1 κώδων προσκλήσεως μεταλλικός, 1 ψήκτρα ενδυμάτων, 13 πτυελοδοχεία, 2 καθαριστήρια ποδών σιδηρά, 1 καθαριστήριο ποδών εξ υφάσματος.

Βιβλία Γραφείον: Βαθμολόγιον Ημιγυμνασίου (παλαιόν), Μαθητολόγιον 1901-1908 (παλαιόν), Μαθητολόγιον 1879-1910 (παλαιόν), Βιβλίον Εγγραφής 1883-1906 (παλαιόν), Μαθητολόγιον 1914-1931 (συμπληρωμένο), Μαθητολόγιον 1931..... (εν χρήσει), Βιβλίον Πιστοποιητικών Σπουδής (εν χρήσει), Ειδικός Έλεγχος (εν χρήσει), Γενικός Έλεγχος (εν χρήσει), Ημερολόγιον Γυμνασίου, Πρωτόκολλον (19-11-1924), Πρωτόκολλον (4-2-1930), Βιβλίον Παιδαγωγικών Συνεδριών (1931 - εν χρήσει), Βιβλίον Πράξεων (31-1-1925, πλήρες), Βιβλίον Πράξεων (22-10-1930, εν χρήσει), Εκπαιδευτικός Κώδιξ Χ. Λέφα (τόμος 2), Εκπαιδευτικόν Δελτίον Χ. Λέφα (αποστέλλεται τακτικώς).

Βιβλία Σχολικής Βιβλιοθήκης: Είναι καταγραμμένα εις ιδιαίτερον βιβλίον, το οποίον κρατείται υπ' ευθύνην καθηγητών, οριζομένων υπό του κ. Γυμνασιάρχου.

Βιβλία Μαθητικής Βιβλιοθήκης: Είναι καταγεγραμμένα εις ιδιαίτερον βιβλίον, το οποίον κρατείται υπό μαθητών, οριζομένων υπό του κ. Γυμνασιάρχου. Αναφέρεται ότι υπάρχει ιδιαίτερον βιβλίον οργάνων Φυσικής και Χημείας, το οποίον κρατείται υπό των καθηγητών Φυσικής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Κώδικας υπ' αριθ. 135 των Γενικών Αρχείων του Κράτους – Γ.Α.Κ. Βεροίας.

Χριστοδούλου Εμμ. Αναστασίου, *Ιστορία της Βεροίας*, Βέροια 1960.

Χιονίδη Χ. Γεωργίου, *Οι βιβλιοθήκες της Βεροίας κατά την τουρκοκρατία*, Ελληνικά 24 (1971).

Πυρινού Δημ. Παύλου, *Βεροιώτικα Σημειώματα. Εκκλησιαστικά, ιστορικά, εκπαιδευτικά, προσωπογραφικά κ.ά.*, Βέροια 2009, (έκδοση «Βιβλιοπωλείο Πυρινός»).

Κολτσίδα Μιχ. Αντωνίου, *Ιστορία της Βεροίας και της περιοχής, με παράλληλη τοπογραφία της πόλης. Η πρώτη και διαχρονικά ολοκληρωμένη ιστορία της Βεροίας*, Θεσσαλονίκη 2012 (2 τόμοι - εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη).

Η σφραγίδα του Ελληνικού Ημιγυμνασίου Βεροίας, 1909

Περίληψη

Με βάση τον κώδικα 135 των Γενικών Αρχείων του Κράτους (Γ.Α.Κ. Βεροίας) καταχωρούνται κατά-λογοι των βιβλίων των καθηγητών και των μαθητών με τις ενδείξεις «Βιβλιοθήκη Καθηγητών», «Βιβλιοθήκη Μαθητών» καθώς και έπιπλα, χάρτες, όργανα φυσικής - χημείας - γυμναστικής, μαθητολόγια, βιβλία πράξεων κ.ά. με χρονολογία καταγραφής 1926-1927 (η καταγραφή του 1926-1927), όταν γυμνασιάρχης του εξαταξίου Γυμνασίου Βεροίας ήταν ο Π. Βαρβατούλης.

Η βιβλιοθήκη των καθηγητών: Τα βιβλία της Βιβλιοθήκης των Καθηγητών του Γυμνασίου Βεροίας ανέρχονταν σε 610 τίτλους και συνολικά σε 1042 τόμους, από τα οποία: 122 νομοθετικά, 124 θρησκευτικά, 32 λεξικά, 423 φιλολογικά, 43 ιστορικά, 17 λατινικά, 24 παιδαγωγικά, 38 εκπαιδευτικά, 12 ξένα, 9 μαθηματικά, 18 φυσικά, 7 γεωγραφικά και 173 περιοδικά: Από τις κατηγορίες των βιβλίων της Βιβλιοθήκης των Καθηγητών η κατηγορία των νομοθετικών βιβλίων είναι η πιο αξιόλογη για την ιστορική έρευνα. Η βιβλιοθήκη περιέχει βιβλία, τα περισσότερα του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα και δυο μόνον του 20ού αιώνα. Το πιο παλιό, χρονολογικά, ο «Αυλός Ποιμενικός» εκδόθηκε στη Λειψία το 1870 και το νεότερο το «Τρίτομο περί Χαριλάου Τρικούπη Ανάλεκτα» εκδόθηκε το 1912 από τον Εκδοτικό Οίκο Σακελαρίου στην Αθήνα.

Η βιβλιοθήκη των μαθητών: Τα βιβλία της Βιβλιοθήκης των Μαθητών του Γυμνασίου Βεροίας ανέρχονταν συνολικά σε 160 (τίτλοι-βιβλία). Από τους 160 τόμους-βιβλία τα 112 προέρχονται από τη δωρεάν προσφορά του «Συλλόγου προς Διάδωσιν Ωφελίμων Βιβλίων», ενώ τα υπόλοιπα 48 από άλλες προσφορές. Επιπλέον στον κώδικα, συνολικά, καταγράφονται θρανιά και εικόνες κατά τάξη, η θεατρική Σκηνή «Μέγας Αλέξανδρος» της μεγάλης αίθουσα του σχολείου καθώς και χάρτες και εικόνες του γραφείου των καθηγητών.

Μετά από 10 χρόνια, στον ίδιο κώδικα 135 έχουμε νέα καταγραφή των επίπλων, οργάνων, σκευών και βιβλίων (Μαθητολόγια, Γενικοί Έλεγχοι, Ειδικοί Έλεγχοι κ.ά.) καθώς και των βιβλίων της Σχολικής Βιβλιοθήκης, όπως και των Βιβλίων της Μαθητικής Βιβλιοθήκης, όταν Γυμνασιάρχης του Γυμνασίου Βεροίας ήταν ο Ιωάννης Ν. Ξυροτήρης κατά το σχολικό έτος 1936-1937 (η νέα καταγραφή του 1936-1937).

Παύλος Δ. Πυρινός, Θεολόγος, Καθηγητής, Μρ. Ιστορίας

Ο Παύλος Πυρινός γεννήθηκε στο Σοχούμ της Ρωσίας (1935). Έζησε τα μαθητικά του χρόνια στη Βέροια. Το 1960 πήρε το πτυχίο της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης. Μετεκπαιδεύτηκε στη ΣΕΑΜΕ Θεσσαλονίκης. Πήρε δίπλωμα του Τμήματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στην ιστορική θεολογία.

Υπηρέτησε ως καθηγητής σε Γυμνάσια και Λύκεια της Βεροίας. Διετέλεσε Γυμνασιάρχης του 1ου Γυμνασίου Βεροίας και Λυκειάρχης του Πολυκλαδικού Λυκείου Βεροίας. Διετέλεσε στη Βέροια: Διευθυντής της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης, Τοπικός έφορος Προσκόπων, Πρόεδρος της Ένωσης Παλαιών Προσκόπων, Πρόεδρος του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, Διευθυντής των συσσιτίων και Αρχηγός Κατασκηνώσεων της Ιεράς Μητροπόλεως Βεροίας.

Τιμήθηκε με μετάλλια: Από το Σώμα Ελλήνων Προσκόπων και με τις ανώτατες τιμητικές διακρίσεις από το Δήμο Βεροίας με το Μετάλλιο της Πόλεως των Βεροίων,

από την Ιερά Μητρόπολη Βεροίας, Ναούσης και Καμπάνιας με το Χρυσό Σταυρό του Αποστόλου Παύλου, από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως με το Οφίκιο του Άρχοντος Διδασκάλου του Ευαγγελίου κ.ά.

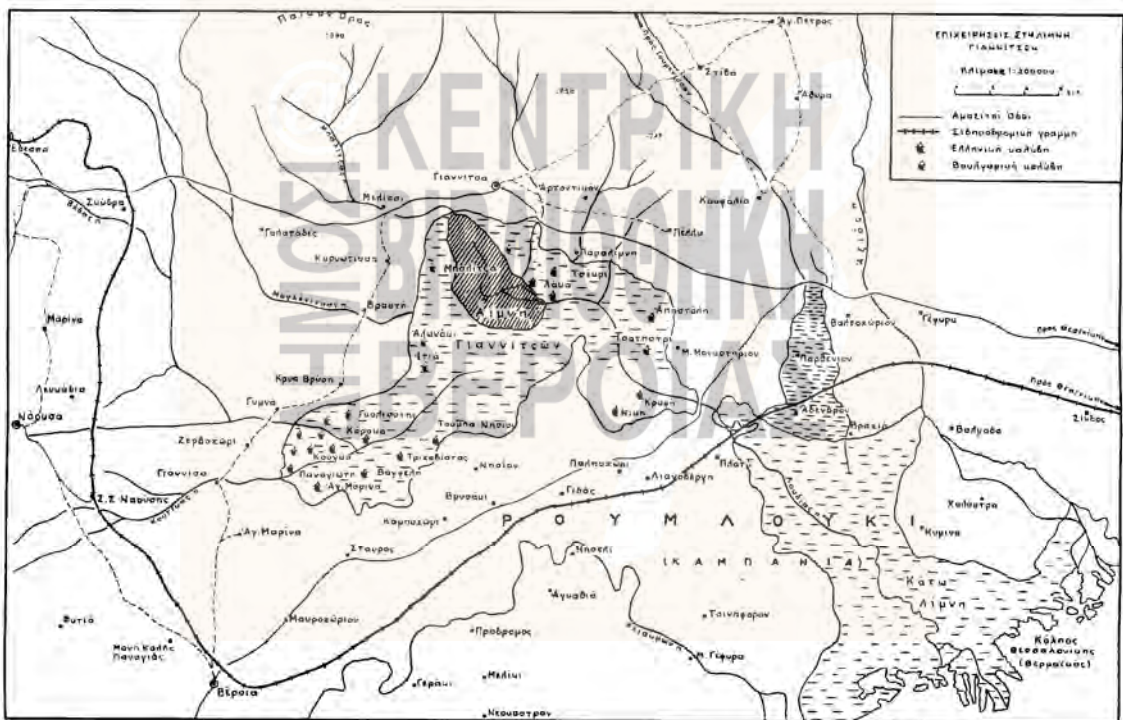
Δημοσίευσε άρθρα στον τοπικό ημερήσιο και περιοδικό τύπο, σε περιοδικά και συλλογικά έργα, συμμετείχε με εισηγήσεις σε τοπικά συνέδρια και ημερίδες και δημοσίευσε εργασίες και βιβλία (Βίος και Ακολουθία του Αγίου Σωσιπάτρου εκ της Μακεδονικής Βεροίας, Θεσσαλονίκη 1973, Ανέκδοτα έγγραφα αφορώντα τας Ιεράς Μονάς Τιμίου Προδρόμου (Σκήτη Βεροίας) και Μουτσιάλης, Θεσσαλονίκη

1975, Η Συμβολή της Μητροπόλεως Βεροίας στην Παιδεία κατά τον 19ο αιώνα, Θεσσαλονίκη 1983, Τα Σχολεία της Βεροίας (1901-1912) και η Ιερατική Σχολή Τιμίου Προδρόμου Βεροίας (1903-1915), Θεσσαλονίκη 1989, Βεροιώτικα Σημειώματα, Βέροια 2009, Βεροιώτικα και Ναουσαίκα, Βέροια 2014) κ.ά.

Αλέξανδρος Τρομπούκης, Υποστράτηγος ε.α.

Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ ΣΤΟ ΡΟΥΜΛΟΥΚΙ ΕΝΑΣ ΜΙΚΡΟΣ ΣΚΛΗΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΠΡΙΝ ΤΟΝ ΜΕΓΑΛΟ

Ο Μακεδονικός Αγώνας (1904-1908) ήταν στην ουσία μια δυναμική παρουσία Ελληνικών σωμάτων στη Μακεδονία προκειμένου να σώσει την ελληνικότητα των κατοίκων της από τη διαφαινόμενη επιβολή των σλαβικών, βουλγαρικών και ρουμανικών μειονοτήτων. Ο Μακεδονικός αγώνας στο Ρουμλούκι ήταν ένας μικρός σκληρός πόλεμος πριν τον μεγάλο που διεξήχθη λίγα χρόνια μετά (1912-1913). Ήταν ο αγώνας που προλείανε το έδαφος για την αποτίναξη του Οθωμανικού ζυγού.

Επιχειρήσεις στη λίμνη των Γιαννιτσών / στο Ρουμλούκι (ΓΕΣ-ΔΙΣ, Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα)

Εδώ θα αναφερθώ μόνο σε ορισμένα από τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στο Ρουμλούκι, σ' αυτήν την περιοχή της Κεντρικής Μακεδονίας, συμβάλλοντας έτσι στη μετάδοση της ιστορικής αλήθειας για γεγονότα που συνέβησαν στην περιοχή μας. Η περιοχή της Λίμνης των Γιαννιτσών υπήρξε το θέατρο επιχειρήσεων, όπου διεξήχθησαν μάχες μικρές αλλά σκληρές.

Στα τέλη του 19ου αιώνα με αρχές του 20ου αιώνα, η περιοχή έχει να αντιμετωπίσει έναν άλλο αδυσώπητο εχθρό, τον Βούλγαρο κομιτατζή, ο οποίος κάτω από την τούρκικη κάλυψη κάνει τα πάντα εναντίον του Ελληνισμού της Μακεδονίας. Κατά το Μακεδονικό αγώνα (1904-1908) οι Ρουμλουκιώτες συμμετείχαν ενεργά σε αυτόν. Το 1904 στην περιοχή του Ρουμλουκιού

δρούσε το ολιγάριθμο σώμα του καπετάν Θεοχάρη Κούγκα ή Γιδιώτη. Στις αρχές του 1905 μπήκε για πρώτη φορά στο Ρουμλούκι το οργανωμένο ελληνικό σώμα του Κωνσταντίνου Μπουκουβάλα (καπεταν Πετρίλος) με βάση του την «καλύβα του τσεκρή» στη Λίμνη των Γιαννιτσών. Ο αγώνας στο Ρουμλούκι και το γειτονικό Βάλτο περιγράφεται από τις εκδόσεις της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού και τα απομνημονεύματα των Αξιωματικών που έδρασαν στην περιοχή και μεταφέρθηκαν σαν μυθιστόρημα στο θρυλικό έργο της Πηνελόπης Δέλτα «Τα μυστικά του Βάλτου».

Οι Μακεδονομάχοι που πολέμησαν στο Ρουμλούκι

Κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα στην περιοχή του Ρουμλουκιού διαδραματίστηκαν ορισμένα από τα σημαντικότερα γεγονότα που έκριναν τελικά την έκβαση αυτού του ιδιότυπου αγώνα. Πρωταγωνιστές αναδείχτηκαν ντόπιοι οπλαρχηγοί και στρατιώτες, αλλά και Έλληνες αξιωματικοί που κατέφθασαν από την ελεύθερη Ελλάδα και από την Κρήτη.

Πριν από την οργάνωση των ελληνικών σωμάτων, στο βάλτο των Γιαννιτσών δρα ολιγάριθμο αντάρτικο σώμα με αρχηγό τον Τζόλα Περίφανο, τον οποίο μετά από λίγο διαδέχθηκε ο Θεοχάρης Κούγκας με σκοπό την προστασία των Ελλήνων ψαράδων από τους Βούλγαρους κομιτατζήδες. Και οι δύο οπλαρχηγοί κατάγονταν από τον Γιδά (παλιά ονομασία της σημερινής Αλεξάνδρειας).

Ο πρώτος Έλληνας αξιωματικός που μπήκε επικεφαλής σώματος στο βάλτο ήταν ο Κωνσταντίνος Μπουκουβάλας (καπετάν Πετρίλος) και ακολούθησαν οι: Μιχαήλ Αναγνωστάκος (καπετάν Ματαπάς), Παναγιώτης Παπαντζανετέας (καπετάν Παναγιώτης), Ιωάννης Δεμέστιχας (καπετάν Νικηφόρος), Βασίλειος Σταυρόπουλος (κα-

πετάν Κόρακας), Τέλλος Αγαπηνός (καπετάν Άγρας). Επίσης σημαντική είναι η δράση των ντόπιων οπλαρχηγών Αποστόλη Ματόπουλου από την Αλεξάνδρεια (Γιδά), Δημήτρη Κατσάμπα από το Ραγομανίκι, Πρόδρομο Σκοτίδα από τους Ποζιαρίτες (σημερινό Κεφαλοχώρι) και του παπά Αντώνη Μοσχόπουλου ιερέα – δάσκαλου από το Γιδά. Σημαντικότερη ήταν και η προσφορά του καπετάν Γκόβου Γιώτα από τα Γιαννιτσά, ο οποίος έδρασε στο Βάλτο των Γιαννιτσών αλλά και στο Ρουμλούκι.

Ανταρτικά Σώματα με Έλληνες Αξιωματικούς στο Ρουμλούκι κατά το 1905

Από το Μάιο του 1905 το Προξενείο Θεσσαλονίκης επεδίωξε την εγκατάσταση Ελληνικού σώματος με αξιωματικό και στην περιοχή της λίμνης των Γιαννιτσών. Η αβαθής αυτή λίμνη, της οποίας τα νερά ανανεωνόταν κάθε χρόνο από τους παραποτάμους του Αλιάκμονα Μπάλιτζα, Μογλενίτσα, Βόδα (Εδεσσαίο), Κουτίκα και Καρά Ασμάκι (Λουδία), αποτελείτο κύρια από μια τεράστια ελώδη έκταση, η οποία κάλυπτε περίπου 180 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Γύρω από τη λίμνη, και ειδικότερα στο νοτιοδυτικό άκρο της, υπήρχαν πολλά χωριά, τα οποία κάτω από την πίεση των βουλγαρικών συμμοριών είχαν δηλωθεί ως εξαρχικά. Η ίδια η λίμνη

Το Ρουμλούκι σήμερα

με τις απέραντες ελώδεις εκτάσεις της και την πυκνή και αδιάκοπη βλάστησή της από καλαμιές και βρύα είχε γίνει βάση των βουλγαρικών συμμοριών. Οι συμμορίες εξορμούσαν απ' αυτήν και όχι μόνο, κατάτυραννούσαν τα χωριά κοντά στη λίμνη, αλλά έλεγχαν τους δύο δρόμους, οι οποίοι διέτρεχαν τις ακτές της προς Βέροια και Έδεσσα. Κατόπιν αυτού, εάν τα ελληνικά σώματα δεν εγκαθίσταντο ισχυρά στη λίμνη, τότε δεν θα είχαν τον πλήρη έλεγχο της περιοχής Βεροίας – Έδεσσας – Νάουσας, ούτε και θα κατόρθωναν να κατευθύνονται ελεύθερα από την περιοχή νότια του Αλιάκμονα προς τα βουνά βόρεια της λίμνης.

Η ομάδα του Καπετάν Κόρακα

Βασίλειος Σταυρόπουλος (Καπετάν Κόρακας)

Οι κομιτατζήδες είχαν εγκατασταθεί στη λίμνη μετά την επανάσταση του Ήλιντεν (20-7-1903) και είχαν βρει στις ελώδεις εκτάσεις της ένα καλό καταφύγιο από τη δίωξη των τουρκικών αποσπασμάτων. Κατά την παραμονή τους στη λίμνη διέμεναν σε οχυρωμένες καλύβες, οι οποίες κτίζονταν σε κατάλληλους και απρόσβλητους από την ξηρά θέσεις. Στις θέσεις αυτές μόνο με τις πλάβες (ειδικές βάρκες της λίμνης) μπορούσε κάποιος να πλησιάσει ακολουθώντας τα στενά και ελικοειδή υδάτινα μονοπάτια, τα οποία διανοίγονταν μέσα σε πυκνή και υψηλή βλάστηση των καλαμιών και των βρύων. Οι καλύβες αυτές αποτελούνταν από ένα δάπεδο (πάτωμα) από κορμούς δένδρων, το οποίο στηριζόταν πάνω στο βυθό της λίμνης με πασσάλους. Πάνω σ' αυτό το δάπεδο κτιζόταν η καλύβα από καλάμια, περιβάλλονταν με πρόχωμα από κορμούς δένδρων, χώμα και πέτρες και γινόταν κατ' αυτόν τον τρόπο απρόσβλητη στις βολίδες των τυφεκίων.

Οι κομιτατζήδες την άνοιξη του 1905 είχαν στην κατοχή τους έξι τέτοιες καλύβες, οι οποίες βρίσκονταν στην περιοχή βορειανατολικά του Ζερβοχωρίου. Οι απόρθητες αυτές καλύβες χρησιμοποιούνταν σαν ορμητήρια των βουλγαρικών συμμοριών, τα δε τουρκικά αποσπάσματα, καιίτοι πολλές φορές επεχείρησαν να προσβάλλουν τις βουλγαρικές αυτές φωλιές, απέτυχαν. Επειδή στερούνταν των καταλλήλων οδηγών, τίποτε δεν μπορούσαν να βρουν μέσα στη πράσινη κόλαση της λίμνης, βομβαρδισμός δε αυτής με πυροβολικό δεν είχε αποτέλεσμα, καθόσον οι οβίδες καθώς έπεφταν μέσα στην παχιά λάσπη του βυθού συνήθως δεν εκρήγνυτο.

Ήδη από το φθινόπωρο του 1904 δρούσαν στην περιοχή της λίμνης των Γιαννιτσών, υπό τις οδηγίες του Προξενείου Θεσσαλονίκης, οι Τζόλας Περήφανος και Θεοχάρης Γιδιώτης ή Κούγκας από το Γιδά (Αλεξάνδρεια) με λίγους οπαδούς. Αργότερα, συνενώθηκε μ' αυτούς και ο Γκόνοσ Γιώτας ή Γιαννιτσιώτης, που γνώριζε άριστα την περιοχή της λίμνης, καθώς και όλες τις μεθόδους του ιδιόμορφου αγώνα σ' αυτήν. Αρχικά, η υπό τον Γκόνο μικρή ομάδα διέθετε

επτά πλάβες για τις κινήσεις μέσα στη λίμνη, παρ' όλη δε τη μικρή της δύναμη πέτυχε να κάνει ενοχλητική την παρουσία της στους κομιτατζήδες. Όταν έφθασε στη λίμνη σαν αρχηγός ο Ανθυπολοχαγός του πεζικού Μπουκουβάλας Κωνσταντίνος (Πετρίλος), οι ελληνικές επιχειρήσεις στο χώρο της έλαβαν συστηματικότερη μορφή. Ο Μπουκουβάλας είχε καταφύγει στη Θεσσαλονίκη, από την οποία και απεστάλη από το Προξενείο στις αρχές Μαΐου του 1905 στη λίμνη με συμπληρωματική δύναμη ανδρών. Η άφιξη των ενισχύσεων αυτών αύξησε τη δύναμη του ελληνικού σώματος σε πενήντα περίπου άνδρες και ο αριθμός των πλαβών ανήλθε σε δέκα πέντε.

Ο Κωνσταντίνος Μπουκουβάλας
(Καπετάν Πετρίλος)

Ο Ανθυπολοχαγός Μπουκουβάλας, μετά τον εγκλιματισμό του στις κλιματολογικές συνθήκες τις λίμνης και την ενημέρωσή του στις μεθόδους του ιδιόμορφου αγώνα, εγκατέστησε το σώμα του μέσα στη λίμνη στις καλύβες Τσέκρι, Αλή και Λάκα και ενεργούσε κατά των κομιτατζήδων αλλά και των βουλγαριζόντων. Το βαρύ όμως κλίμα της λίμνης υπέσκαψε την υγεία του Μπουκουβάλα και το Νοέμβριο του 1905 αντικαταστάθηκε στη αρχηγία του σώματος από τον Ανθυπολοχαγό του πεζικού Ρήγα Σταύρο. Ο τελευταίος έδρασε στη λίμνη μέχρι τον Μάιο του 1906 με το ψευδώνυμο Καβοντόρος.

Ο Αγώνας στην λίμνη των Γιαννιτσών κατά το 1906 και οι σχετικές αποφάσεις του Προξενείου Θεσσαλονίκης

Οι πλέον σημαντικές και αποφασιστικές εξελίξεις στην Κεντρική Μακεδονία (αλλά και στην ανατολική) κατά το 1906 έλαβαν χώρα στην περιοχή της λίμνης των Γιαννιτσών. Κατά τα τέλη του έτους 1905 και τις αρχές του 1906, ο αρχηγός της ελληνικής δύναμης της λίμνης ήταν ο Ανθυπολοχαγός πεζικού Ρήγας Σταύρος (Καβοντόρος) και υπαρχηγός του σώματος ο Ανθυποφαρμακοποιός Τόμπρας Γεώργιος, που τραυματίστηκε και αποχώρησε στην ελεύθερη Ελλάδα

το Φεβρουάριο του 1906. Σαν υπαρχηγός της δύναμης στη λίμνη διορίστηκε ο Ανθυπασπιστής του Υλικού Πυροβολικού Αναγνωστάκος Μιχαήλ (Ματαπάς).

Στις αρχές Απριλίου του 1906 κατέφθασαν στη λίμνη νέες ενισχύσεις. Ήδη η συνολική Ελληνική δύναμη της λίμνης ήταν πενήντα άνδρες, οι οποίοι ήταν κατανεμημένοι σε δύο καλύβες, του Τσέκρι (Παραλίμνη) υπό τον Ρήγα και της Τριχοβίστας (Καμποχώρι) υπό τον Αναγνωστάκο. Από τις δύο αυτές βάσεις τους οι Έλληνες αντάρτες περιπολούσαν τα παραλίμνια χωριά κατά τη νύχτα και τα προστάτευαν από τις βουλγαρικές συμμορίες, οι οποίες το Μάρτιο του 1906 είχαν πυρπολήσει το ελληνορθόδοξο χωριό Νησί. Κατά τη διάρκεια της ημέρας εξερευνούσαν συνήθως τη λίμνη, κινούμενοι με τις πλάβες, με σκοπό να εντοπίσουν τυχόν νέες βουλγαρικές καλύβες. Θα ήθελα εδώ να αναφέρω επιγραμματικά τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν το βράδυ της 14^{ης} προς 15^{ης} Μαρτίου 1906 στο Νησί, το οποίο εκτός από την ανυπολόγιστη συνεισφορά του στον αγώνα έμελλε να υποστεί την εκδικητική μανία των κομιτατζήδων οι οποίοι με αρχηγούς τους Λούκα και Αποστόλ επέδραμαν εναντίον του χωριού.

Νωρίτερα, στις αρχές Μαρτίου λοιπόν, τα ελληνικά σώματα χτύπησαν τα εξαρχικά χωριά Γκόλο Σέλο (Γυμνά), Αγία Μαρίνα και Γκολέσση (Λευκάδια) για να τιμωρήσουν πράκτορες των Βουλγάρων. Έτσι, εκείνο το βράδυ για αντίποινα οι κομιτατζήδες με πενήντα πέντε άνδρες και με μπουκάλια μύρας που προμηθεύθηκαν από τη Βέροια γεμάτα πετρέλαιο και κηροζίνη

(όπως οι ίδιοι ομολογούν) μπήκαν στο χωριό και το πυρπόλησαν. Επικράτησε πανικός και όπως είναι φυσικό ο καθένας προσπαθούσε να προστατέψει την οικογένεια και την περιουσία του. Κάηκαν 27 σπίτια (κατά τον Γκόνο), έγιναν ανυπολόγιστες ζημιές και πολλοί χωρικοί έχασαν τα ζώα τους τα οποία είτε κάηκαν είτε σκοτώθηκαν. Το τραγικότερο γεγονός είναι ο χαμός του οκτάχρονου Θωμά Σπανού, αλλά και του Κωνσταντίνου Σπανού τους οποίους σκότωσαν οι Βούλγαροι. Η γρήγορη επέμβαση των ελληνικών σωμάτων ανάγκασε τους επιδρομείς να αποσυρθούν και να αποφύγει το χωριό τα χειρότερα.

«Ελληνες σπλαρχηγοί Γκόνοσ και Αποστόλης μετά των οπαδών των»
 Les chefs de bande Gones et Apostolis avec ses palicars.

« Έλληνες σπλαρχηγοί Γκόνοσ και Αποστόλης μετά των οπαδών των»

Το Προξενείο Θεσσαλονίκης, στη συνέχεια, ενέκρινε μέθοδο δράσης σύμφωνα με την οποία κατασκευάστηκαν δύο καλύβες, του Παναγιώτη και της Αγίας Μαρίνας στη περιοχή των χωριών Ζερβοχώρι και Αγία Μαρίνα. Σκοπός του ήταν να καταστήσει τη λίμνη βάση εξόρμησης των ελληνικών σωμάτων, προς όλες τις περιοχές της Κεντρικής Μακεδονίας. Σ' αυτή θα στάθμευαν προσωρινά όλα τα σώματα που θα προσέρχονταν από την ελεύθερη Ελλάδα πριν κατευθυνθούν προς τις περιοχές τους και σ' αυτή θα κατέφευγαν για ανασυγκρότηση και ανάπαυση. Θα χρησιμοποιούσε επίσης τη λίμνη σαν κέντρο ανεφοδιασμού των σωμάτων σε όπλα και πυρομαχικά και σαν κέντρο εκπαίδευσης των ντόπιων στο χειρισμό των όπλων. Η κεντρική θέση της λίμνης ως προς το γενικότερο χώρο της Κεντρικής Μακεδονίας, η κοντινή της απόσταση από τις ακτές του Θερμαϊκού κόλπου - στις οποίες αποβιβάζονταν τα από τη θάλασσα προσερχόμενα σώματα, όπως και οι ειδικές συνθήκες της μορφολογίας της, οι οποίες την καθιστούσαν απρόσιτη στα αποσπάσματα του τουρκικού στρατού, δικαιολογούσαν αυτή την απόφαση του Προξενείου Θεσσαλονίκης. Πρώτο εισήλθε στις αρχές Σεπτεμβρίου το σώμα του Ανθυπολοχαγού πεζικού Αγαπηνού Τέλλου (Αγρα), με δύναμη είκοσι άνδρες και με υπαρχηγό τον λοχία πεζικού Τηλιγάδη Γεώργιο.

Οι νέοι αρχηγοί, μετά την ενημέρωσή τους, εγκαταστάθηκαν στη λίμνη, ο Σάρρος στην καλύβα Κρυφή, ο Δεμέστιχας στην καλύβα Τσέκρι (Παραλίμνη) και ο Αγαπηνός στις καλύβες Αγίας Μαρίνας και Παναγιώτη. Όλοι τους επελήφθησαν αμέσως του έργου που τους είχε ανατεθεί. Προετοίμασαν περί τις 40 νέες πλάβες για τις επιχειρήσεις, διάνοιξαν νέες οδούς επικοινωνίας μέσα από την πυκνή βλάστηση της λίμνης, έκτισαν καλύβες, διοργάνωσαν τον ανεφο-

διασμό σε τρόφιμα και πυρομαχικά και δημιούργησαν αποθήκες για τη φύλαξή τους. Κατασκεύασαν επίσης καλύβες εκπαίδευσης, στις οποίες προσέρχονταν οι ντόπιοι από τα κοντινά χωριά και εκπαιδεύονταν στο χειρισμό των όπλων και τις μεθόδους μάχης.

«Σώμα Ελλήνων ανταρτών εις καλύβην της λίμνης Γιαννιτσών», ΓΕΣ

Πρωταρχική όμως αποστολή των Ελληνικών σωμάτων ήταν η απομάκρυνση των Βουλγαρικών συμμοριών από τη λίμνη, οι οποίες είχαν εγκατασταθεί ισχυρά στο νοτιοδυτικό τμήμα της. Την αποστολή αυτή την ανέλαβε κύρια το σώμα Αγαπηνού, το οποίο βρισκόταν πλησιέστερα προς τις ισχυρές βουλγαρικές καλύβες της περιοχής Ζερβοχωρίου. Ο Ανθυπολοχαγός Αγαπηνός με επιμονή ανέλαβε την αποστολή του. Αφού στρατολόγησε χωρικούς από τις περιοχές Γιδά (Αλεξάνδρειας) και Ρουμλουκιού (Καμπανίας), άρχισε να δια-

νοίγει τους δρόμους, που οδηγούσαν στις βουλγαρικές καλύβες με συνθήκες δριμύτατου ψύχους του Νοεμβρίου και με την προστασία των ένοπλων ανδρών του σώματός του. Κύρια επιδίωξή του ήταν να ανακαλύψει και να καταλάβει την καλύβα Κούγκα, πράγμα το οποίο τελικά πέτυχε με τη βοήθεια και του σώματος Δεμέστιχα.

Οι Βούλγαροι απέφευγαν την αναμέτρηση και είχαν περιοριστεί στην άμυνα. Για να τους προκαλέσει προσέβαλε το σχισματικό χωριό Ζερβοχώρι, έκαψε οικίες και συνέλαβε αιχμαλώτους. Στις 14 Νοεμβρίου 1906 επιτέθηκε σε βουλγαρικό ορμητήριο της λίμνης, αλλά η επίθεση απέτυχε με αποτέλεσμα να τραυματιστεί ο ίδιος και να αναχωρήσει στη Θεσσαλονίκη για θεραπεία. Μέσα στο Δεκέμβριο του 1906 ο Αγαπηνός επέστρεψε στη λίμνη και εγκαταστάθηκε πάλι στην Κούγκα. Την εποχή εκείνη ο Τούρκος στρατιωτικός διοικητής της Βέροιας προσανατόλισε προς τη λίμνη ισχυρές δυνάμεις και με το φιλέλληνα Τούρκο της περιοχής Χαλίλ Μπέη (μετέπειτα Δήμαρχος Βέροιας) ζήτησε τη συνεργασία των Ελλήνων κατά των Βουλγαρικών συμμοριών. Ο Έλληνας όμως αρχηγός της λίμνης Υπολοχαγός Σάρας Κωνσταντίνος απέκρουσε τις προτάσεις. Στο μεταξύ επέστρεψε δριμύτατος ο χειμώνας και οι επιχειρήσεις περιορίστηκαν σε περιπολίες και επισκέψεις στα χωριά γύρω από τη λίμνη.

Τιλιγάδης Γεώργιος (καπετάν Πάλλας)

Τα σώματα Σάρρου – Αγαπηνού – Δεμέστιχα στην περιοχή της λίμνης των Γιαννιτσών

Ο χειμώνας του 1906-1907 στην περιοχή του Ρουμλουκιού και της λίμνης των Γιαννιτσών υπήρξε εξαιρετικά βαρύς και η διαβίωση μέσα σ' αυτή των σωμάτων του Υπολοχαγού Σάρρου (γενικού αρχηγού στη λίμνη), του Ανθυπολοχαγού Αγαπηνού και του Ανθυποπλοιοάρχου Δεμέστιχα έγινε αρκετά επίπονη. Από τις πολλές χιονοπτώσεις οι φυτείες είχαν απογυμνωθεί και οι καλύβες των Βουλγάρων ήταν ορατές από την καλύβα της Κούγκας, επίσης και η Κούγκα από τις βουλγαρικές καλύβες. Έτσι τα μέτρα ασφάλειας πολλαπλασιάστηκαν και οι Έλληνες αντάρτες εκτελούσαν περιπολίες επικίνδυνες και κοπιαστικές. Όταν πάγωνε η λίμνη ήταν υποχρεωμένοι να σπάσουν τον πάγο για να κινούν τις πλάβες, άλλοτε εξαναγκάζονταν να παραμένουν

ώρες μισοβυθισμένοι μέσα στα παγωμένα νερά. Σε μια περίπτωση περιπολίας του Ανθυποπλοίαρχου Δεμέστιχα (Νικηφόρου) χρειάστηκαν 18 ώρες για να διανυθεί απόσταση για την οποία απαιτούνταν με κανονικές συνθήκες 2 μόνον ώρες. Έξω από τις καλύβες τα πάντα ήταν παγωμένα και η τροφοδοσία των σωμάτων γινόταν πολύ δύσκολα. Τα υπάρχοντα αποθέματα μόλις έφθαναν για μια πολύ μειωμένη μερίδα. Εκείνο όμως που ταλαιπωρούσε στο έπακρο τα παραμένοντα στη λίμνη σώματα ήταν οι πλημμύρες, που άρχιζαν αμέσως μόλις έπνεε νότιος άνεμος, οπότε έλιωναν τα χιόνια και οι πάγοι και ανυψωνόταν επικίνδυνα η στάθμη της λίμνης. Τότε πλημμύριζαν τα πατώματα των καλυβών και οι άνδρες ήσαν αναγκασμένοι να παραμένουν συνεχώς μέσα σε παγωμένα νερά. Κανείς δεν μπορούσε να ξεκουραστεί έστω και καθισμένος και έτσι μειωνόταν κατά πολύ η μαχητική ικανότητα των σωμάτων.

Οι Βουλγαρικές συμμορίες, εξοικειωμένες ήδη στον αγώνα μέσα στη λίμνη, εκμεταλλεζόντουσαν αυτές τις ευκαιρίες για να προσβάλλουν τους Έλληνες αντάρτες.

Στο τέλος Φεβρουαρίου του 1907 ο Ανθυπολοχαγός Αγαπηνός (Άγρας) αποχώρησε από τη λίμνη και εγκαταστάθηκε μέσα στη Νάουσα, αφενός για να θεραπευτεί από τα τραύματα και τους πυρετούς από τους οποίους έπασχε, αφετέρου για να ενασκήσει από κοντά και την αρχηγία του τμήματος αυτής της πόλης. Συγχρόνως έγινε αναδιάταξη των σωμάτων μέσα στη λίμνη. Ο υπολοχαγός Σάρρος ανέλαβε το δυτικό τμήμα και εγκαταστάθηκε στην Κούγκα ενώ ο Ανθυποπλοίαρχος Δεμέστιχας το ανατολικό και εγκαταστάθηκε στην καλύβα Τσέκρι. Με τη νέα διάταξη ο αγώνας κατά των Βουλγάρων κατά το 1907 συνεχίστηκε αμείωτος. Ήδη μέσα στη λίμνη των Γιαννιτών η ελληνική δύναμη ανερχόταν σε 200 περίπου άνδρες από τους οποίους οι 80 ήταν ντόπιοι χωρικοί οι οποίοι εκπαιδεύτηκαν στρατιωτικά στο χώρο αυτό. Οι Βούλγαροι συνέχισαν τις επιθέσεις τους εναντίον της Κούγκας και πέτυχαν να ανεγείρουν νέα καλύβα κοντά σ' αυτήν. Ο Σάρρος αντεπετέθη και πολλές συμπλοκές έλαβαν χώρα καθ' όλη τη διάρκεια της άνοιξης του 1907. Στο ανατολικό τμήμα της λίμνης αποστολή του Δεμέστιχα ήταν κυρίως η δράση περιμετρικά της λίμνης. Γι' αυτό το σκοπό πραγματοποίησε επανειλημμένες επισκέψεις στα χωριά κοντά στη λίμνη, ενισχύοντας το φρόνημα των κατοίκων και προτρέποντας τους σχισματικούς να επανέλθουν στην Ορθοδοξία. Συγχρόνως, μεριμνούσε για τη διεύρυνση της ελληνικής οργάνωσης και έπαιρνε σκληρά μέτρα κατά των φανατικών σχισματικών, προσβάλλοντας τα σχισματικά χωριά, τα οποία υπέθαλπαν τις βουλγαρικές συμμορίες.

Στα τέλη Απριλίου του 1907 το Προξενείο Θεσσαλονίκης αποφάσισε την αντικατάσταση των αρχηγών των σωμάτων της λίμνης Γιαννιτών, όπως και των δοκιμασθέντων για πολύ χρόνο ανδρών τους. Στη θέση τους θα έρχονταν τα σώματα του Ανθυπολοχαγού πεζικού Παπαγακή Χαραλάμπους (Αγραφιώτη), ο οποίος θα αντικαθιστούσε τον Υπολοχαγό Σάρρο και το σώμα του Ανθυπασιστή πυροβολικού Γαρέζη Ιωάννη (Λέφα), ο οποίος θα αντικαθιστούσε τον Ανθυποπλοίαρχο Δεμέστιχα. Πριν όμως φθάσουν τα τμήματα αυτά στη λίμνη, ισχυρά τουρκικά στρατεύματα, υποστηριζόμενα από πυροβολικό, ενήργησαν στο χώρο αυτό ευρείας κλίμακας εκκαθαριστικές επιχειρήσεις. Εξ αιτίας των επιχειρήσεων αυτών, τόσο οι βουλγαρικές

Από αριστερά: Καπετάν Κάλας, Καπετάν Άγρας, Καπετάν Νικηφόρος (Ι. Δεμέστιχας)

συμμορίες, όσο και τα ελληνικά ανταρτικά σώματα εγκατέλειψαν τη λίμνη των Γιαννιτσών. Οι Έλληνες αρχηγοί Σάρρος και Δεμέστιχας επέστρεψαν τότε στην ελεύθερη Ελλάδα, οι άνδρες κρύφθηκαν στα παραλίμνια χωριά ή μοιράστηκαν στα υπόλοιπα ανταρτικά σώματα ή και επέστρεψαν στην ελεύθερη Ελλάδα.

Ιωάννης Δεμέστιχας

Από τη άνοιξη μέχρι τις αρχές Ιουνίου του 1908 το σώμα Σταυρόπουλου επέστρεψε στη λίμνη των Γιαννιτσών. Μετά από λίγο όμως οι Τούρκοι άρχισαν και πάλι να ερευνούν τη λίμνη με ισχυρές δυνάμεις και εξαναγκάστηκε να φύγει από τη λίμνη. Με την κήρυξη της Νεοτουρκικής Επανάστασης τελείωσε ο Μακεδονικός Αγώνας.

Τέσσερα χρόνια μετά, το 1912, ξεκίνησε ο μεγάλος αγώνας της απελευθέρωσης. Η νικηφόρα έκβαση του απελευθερωτικού αγώνα 1912-13 οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις γνώσεις του εδάφους και των περιοχών που αποκόμισαν οι Μακεδονομάχοι αξιωματικοί και υπαξιωματικοί κατά το Μακεδονικό Αγώνα, όταν πλέον και με τα Ελληνικά τμήματα απελευθέρωσαν τη Μακεδονία.

Γεώργιος Τόμπρας

(Βιβλιογραφία: Εκδόσεις Γενικού Επιτελείου Στρατού / Απομνημονεύματα Μακεδονομάχων)

Θεοχάρης Κούγκας / καπετάν Θεοχάρης Κούγκας

Ο οπλαρχηγός Θεοχάρης Κούγκας του Πέτρου και της Ελισάβετ γεννήθηκε στο Γιδά (Αλεξάνδρεια) το 1870 και πέθανε το 1917. Ήταν άνδρας περήφανος, ρωμαλέος, φιλόδοξος και προπαντός γενναίος, ήταν ψηλού αναστήματος, ευθυτενής, με κεφάλι στρογγυλό, μάτια μαύρα και σπινθηροβόλα, μέτωπο μικρό, αραιά φρύδια, ευθεία μύτη, αρρενωπό μουστάκι, στόμα και χείλη μικρά, φωνή αρρενωπή και βροντερή, χρώμα προσώπου λευκό, βήμα γρήγορο, με μεγαλοπρεπή και επιβλητική εμφάνιση, είχε τη μορφή ημίθεου, γι' αυτό και ενέπνεε σεβασμό στα παλικάρια του.

Υπήρξε μία από τις μεγαλύτερες στρατιωτικές φυσιογνωμίες αν και δεν είχε φοιτήσει σε καμία Στρατιωτική Σχολή, όλοι οι καπεταναίοι τον θαύμαζαν για τις γνώσεις του, για τον τρόπο που απέκρουε τα σατανικά σχέδια των κομιτατζήδων, αλλά και για τις αποκρούσεις των τουρκικών αποσπασμάτων και τη διάσωση, όταν επρόκειτο για μεγάλη τουρκική δύναμη. Ο φόβος τού ήταν άγνωστος, ήταν γεννημένος πολεμιστής, διακρινόταν για το αδάμαστο θάρρος, για τον ηρωισμό και την αυτοθυσία, ήταν και άριστος σκοπευτής μετώπου. Επτά φορές τραυματίστηκε αλλά ποτέ δεν κατεβλήθη, ούτε υποχώρησε και έδωσε ολόκληρη τη ζωή του για την πατρίδα. Η στρατιωτική του δράση ξεκίνησε το 1897 σε νεαρή ηλικία. Σκοπός του και στόχος του ήταν η

απελευθέρωση της Μακεδονίας από την οθωμανική κυριαρχία και τη βουλγάρικη επιβουλή. Το σώμα του Θεοχάρη Κούγκα κοσμείται από επτά τραύματα τα οποία έλαβε στα πεδία των μαχών στα χρόνια 1897-1913.

Ο Θεοχάρης Κούγκας εργαζόταν ως ζωέμπορος και μετέφερε ζώα από την ελεύθερη Ελλάδα στη Μακεδονία. Στη Λάρισα του ανατέθηκε, από τον τότε Μακεδονομάχου δήμαρχο Πετρωτό Νικόλαο, να μεταφέρει πολεμικό υλικό κρυφά μέσα σε κοφίνια με λεμόνια τα οποία τα παρέλαβε από το Δερλί Λάρισας και τα μετέφερε στο Κλειδί Ημαθίας, στο σπίτι του Ράκου και από εκεί τα πολεμοφόδια διοχετεύονταν σε ολόκληρη τη Μακεδονία για τον απελευθερωτικό αγώνα. Με την έναρξη του Μακεδονικού Αγώνα πήρε πρώτος μέρος στις αιματηρές μάχες της λίμνης των Γιαννιτσών, ο ίδιος μαζί με άλλους Μακεδονομάχους κατασκεύασε την ιστορική καλύβα Κούγκα, στα ΝΔ της λίμνης, στην οποία εγκαταστάθηκε και ο Καπετάν Νικηφόρος.

Καπετάν Θεοχάρης Κούγκας

Λόγω της ηρωικής του δράσης, μετά το 1897 αναδείχτηκε σε οπλαρχηγός. Το 1903 ανέλαβε υπηρεσία στη λίμνη των Γιαννιτσών βρίσκοντας εκεί τον θρυλικό ήρωα του Βάλτου οπλαρχηγό Τζόλα Περήφανο, καταγωγής από το Γιδά. Ο Καπετάν Περήφανος είχε κατορθώσει μαζί με άλλους δύο συντρόφους του να διώξει πενταμελή συμμορία κομιτατζήδων, οι οποίοι στις 20 Δεκεμβρίου του 1902 επιχείρησαν να εισβάλουν στο σπίτι του Δημητρίου Δούμπη στο χωριό Νεοχώρι Αλεξάνδρειας για να αρπάξουν τρόφιμα και για να τους δολοφονήσουν.

Όλοι μαζί προσπάθησαν να προσφέρουν υπηρεσίες, όπως τη φύλαξη των Ελλήνων αλιέων οι οποίοι κινδύνευαν από τους ένοπλους κομιτατζήδες που δρούσαν στην περιοχή. Στο έργο του αυτό τον βοήθησαν και οι κάτοικοι του Ρουμλουκιού. Προετοίμασαν το έδαφος για την άφιξη των ελληνικών ανταρτικών Σωμάτων και πρώτα του Υπολοχαγού Κ. Μπουκουβάλα (Καπετάν Πετρίλο). Το Νοέμβριο του 1904 έφτασε από την Κρήτη και το Σώμα του οπλαρχηγού Μανώλη Κατσιγάρη μαζί με το οποίο συμπολέμησε και πήρε μέρος σε πολλές συμπλοκές. Το Σώμα έφυγε από τη λίμνη των Γιαννιτσών για τις περιοχές Βλαδόβιου (Άγρα) και Τέχουβου (Καρυδιάς) για να εξοντώσουν όργανα των κομιτατζήδων.

Την 27η Νοεμβρίου έδωσε άλλη μία μάχη στο Σαρακίνοβο Καρατζόβας με εκατονταμελή συμμορία κομιτατζήδων. Η μάχη κράτησε τέσσερις ώρες. Η βουλγάρικη συμμορία τράπηκε σε φυγή, αφού υπέστη βαριές απώλειες. Φονεύθηκαν στον Άγρα ο Πέτρος Στάικοφ και ο Γκότσης Ντίμεφ, ενεργά όργανα του εχθρού.

Κατόπιν της δράσης του Καπετάν Πετρίλου στη λίμνη των Γιαννιτσών, με τη συμμετοχή του Καπετάν Γκόνου Γιώτα, από το Δεκέμβριο του 1904 ξεκαθάρισαν τα χωριά (που βρίσκονταν περίξ της λίμνης) Άδενδρον (Κιτρζαλάρ), Παραλίμνη (Τσέρκι), Καϊλή Ζορμπά και Χαρτοχώρι (Σαρίτσα), τα οποία επανήλθαν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και στον Ελληνισμό, όπως επίσης και το μεγαλύτερο μέρος των κατοίκων των Αγίων Αποστόλων Π. Πέλλας, οι οποίοι λόγω της αφόρητης τρομοκρατίας είχαν εισχωρήσει στην Εξαρχία.

Εξαιρετική δράση σημείωσαν στην εκκαθάριση της λίμνης Γιαννιτσών από τους Βούλγαρους κομιτατζήδες οι δύο «Βουλγαροφάγοι» Καπετάν Γκόνος Γιώτας και Καπετάν Θεοχάρης Κούγκας. Οι δύο καπεταναίοι είχαν ανακαλύψει όλα τα άγνωστα μέχρι τότε μυστηριώδη ορητήρια και τις μυστικές εισόδους και εξόδους από το Βάλτο και αυτό είχε ως συνέπεια το Ελληνικό Αρχηγείο να έχει γνωστές όλες τις μυστικές Βουλγάρικες κρύπτες.

Ο Θεοχάρης συμμετείχε και στην εξόντωση των κομιτατζήδων στα Κουφάλια. Ο Θεοχάρης Κούγκας είναι εκείνος που κατόρθωσε και προσχώρησε στον Ελληνισμό τον κομιτατζή Νικόλαο Πετρούση από το Μοναστηράκι Καρατζόβας και ως Έλληνας πλέον αντάρτης ανέλαβε να τροφοδοτεί με πληροφορίες τα Ελληνικά Σώματα της περιοχής Καρατζόβας. Ο Θεοχάρης Κούγκας είναι εκείνος που έδωσε σημαντικές μάχες με το Σώμα του Καπετάν Μορωγιάννη και για την εξόντωση του αιμοχαρούς αρχικομιτατζή Μάρκωφ. Επίσης συμμετείχε στην αιματηρή μάχη της Πόλτισσας με το Σώμα του Στόικου, κατά την οποία τραυματίστηκε από το Σώμα του ένας ονόματι Μάρκου το έτος 1908. Στο Θεοχάρη Κούγκα ανέθεσε το Ελληνικό Αρχηγείο τις επικίνδυνες αποστολές εξόντωσης των βουλγάρικων συμμοριών στην περιοχή Μοριχόβου, στην οποία και τραυματίστηκε για πέμπτη φορά και σκοτώθηκαν 5 Έλληνες αντάρτες και 6 κομιτατζήδες. Η ομάδα του Θεοχάρη Κούγκα σχηματίστηκε από παλικάρια του Γιδά, και ήταν οι: Γ. Οικονομόπουλος, Δ. Οικονομόπουλος, Γ. Κούγκας, Θ. Ματόπουλος, Γρ. Ματόπουλος, Π. Γκλίτζιος, Γ. Παρανομόπουλος, Α. Μπάνης, Αντ. Τσιτσάνας.

Όταν το 1912 ο Ελληνικός Στρατός έφτασε στη Βέροια, ο Θεοχάρης Κούγκας πήγε αυθόρμητα εκεί και προσφέρθηκε εθελοντικά να οδηγήσει τους ανιχνευτές προς το Γιδά. Επειδή γνώριζε καλά την περιοχή πρόσφερε πολύτιμες υπηρεσίες στο τμήμα του αξιωματικού Μαυρομιχάλη και πήρε μέρος στη μάχη για την κατάληψη των γεφυρών του Λουδία (20-10-1912), όπου τραυματίστηκε για έκτη φορά. Στον ελληνοβουλγαρικό πόλεμο το 1913, πάλι, ως εθελοντής συμμετέχει στον πόλεμο εναντίον των Βουλγάρων και τραυματίζεται για έβδομη φορά στη μάχη Λαχανά.

Ως ελάχιστο φόρο τιμής και ευγνωμοσύνης για την προσφερθείσα υπηρεσία προς την πατρίδα το Υπουργείο των Στρατιωτικών, με τον τότε Υπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο, κατόπιν διαταγής της Α. Μ. του Βασιλέως Κωνσταντίνου του απενεμήθη την 25-5-1914 δίπλωμα και μετάλλιο για τον ηρωισμό και την αυτοθυσία για την κατά των Τούρκων μάχη των Γιαννιτών 1912-1913, όπως και για την εκστρατεία κατά των Βουλγάρων το 1913 στο Κιλκίς και Λαχανα, στην οποία μάχη και τραυματίστηκε.

Ο Θεοχάρης Κούγκας αφιέρωσε τη ζωή του στην απελευθέρωση της Μακεδονίας και το μεγαλείο της Πατρίδας μας. Απεβίωσε το Δεκέμβριο του 1917, ευχαριστημένος διότι αξιώθηκε να δει τη μαρτυρική γη της Μακεδονίας ελεύθερη, για την οποία αγωνίστηκε κι αυτός με πάθος από πολύ μικρή ηλικία. Η Πατρίδα παρέλειψε να του απονεμίσει το δίπλωμα Μακεδονομάχου και το Μετάλλιο του Μακεδονικού Αγώνα. Η παράλειψη έγινε λόγω της κακής επιτελικής οργάνωσης στην καταγραφή των καταστάσεων των ονομάτων που πήραν μέρος στην περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα.

Στην εκκαθάριση της θρυλικής λίμνης των Γιαννιτών από τις βουλγαρικές εγκαταστάσεις πήραν μέρος τα εξής Σώματα: Ανθυπολοχαγού Πεζικού Σταύρου Ρήγα (Καπετάν Κοβοντόρου). Ανθυπολοχαγού Πεζικού Γεωργίου Μακρόπουλου (Καπετάν Κλάπα). Ανθυπilarχου Χρήστου Πρατούνα (Καπετάν Καψάλη). Υπολοχαγού Πεζικού Κωνσταντίνου Σάρρου (Καπετάν Κάλα). Σαράντη Αγαπηνού (Καπετάν Τέλλου Άγρα). Ανθυπολοχαγού Ιωάννη Δεμέστιχα (Καπετάν Νικηφόρου). Ανθυπολοχαγού πεζικού Παπαγακή Χαραλάμπους (Καπετάν Αγραφιώτη), Υπολοχαγού Κωνσταντίνου Μπουκουβάλα (Καπετάν Πετρίλου), κ.ά.

(Πηγές: Γιάννη Μοσχόπουλου: Ρουμλουκιώτικα Σημειώματα 1980-1988,
Ρουμλουκιώτικα Σημειώματα 1989-1995, τόμος 2ος)

**ΟΝΟΜΑΤΑ ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΩΝ
ΚΑΙ ΤΟΠΟΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ**

<p>ΚΟΥΡΥΦΗ ΚΟΥΖΙΩΡΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Όργανο Πράκτορας Γ΄ Τάξεως ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ (ΒΕΛΕΝΤΖΑΣ) Οπλίτης</p>	<p>ΜΑΚΡΟΧΩΡΙ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Όργανο Πράκτορας Γ΄ Τάξεως</p>
<p>ΚΛΕΙΔΙ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Οπλίτης ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Οπλίτης ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ ΣΠΥΡΟΣ Οπλίτης</p>	<p>ΑΓΚΑΘΙΑ ΓΚΙΖΑΛΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Οπλίτης</p>
<p>ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ (ΓΙΔΑΣ) ΚΟΥΓΚΑΣ ΘΕΟΧΑΡΗΣ Οπλαρχηγός ΚΟΥΚΟΥΛΟΥΔΗΣ ΘΩΜΑΣ Όργανο Πράκτορας Β΄ Τάξεως ΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Οπλαρχηγός ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ Ιερέας – δάσκαλος ΠΕΡΗΦΑΝΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ (ΤΖΟΛΑΣ) Οπλίτης</p>	<p>ΔΙΑΒΑΤΟΣ ΘΕΟΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Οδηγός ΘΕΟΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ Οδηγός ΜΑΛΙΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Οπλίτης ΜΑΝΙΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Οπλίτης ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Οπλίτης</p>
<p>ΚΑΒΑΣΙΑ ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ Οπλίτης ΤΣΑΜΠΑΖΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Οπλίτης</p>	<p>ΣΧΟΙΝΑΣ ΠΡΟΪΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Όργανο Πράκτορας Γ΄ Τάξεως</p>
<p>ΚΑΜΠΟΧΩΡΙ ΜΠΑΝΤΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ Οπλίτης ΣΑΜΑΡΑΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Οπλίτης ΤΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ ΘΩΜΑΣ Οπλίτης</p>	<p>ΠΑΛΑΤΙΤΣΙΑ ΤΣΙΡΟΓΙΑΝΝΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Οπλίτης ΤΣΑΝΤΗΛΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Οπλίτης ΤΣΙΛΟΥΡΔΑΤΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Όργανο Πράκτορας Γ΄ Τάξεως</p>
<p>ΝΕΟΧΩΡΙ ΤΡΙΚΑΛΙΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Οπλίτης</p>	<p>ΣΤΑΥΡΟΣ ΧΗΡΑΣ ΠΕΤΡΟΣ Οπλίτης</p>
<p>ΝΗΣΙ ΝΤΕΛΛΟΣ ΕΥΘΥΜΙΟΣ Οπλίτης ΤΣΙΑΜΠΟΥΡΛΙΑΝΟΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ Όργανο Πράκτορας Γ΄ Τάξεως</p>	<p>ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΙ ΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Οπλίτης</p>
<p>ΞΕΧΑΣΜΕΝΗ ΚΑΤΣΙΑΜΠΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Όργανο Πράκτορας Γ΄ Τάξεως ΣΚΟΤΙΔΑΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ Όργανο Πράκτορας Γ΄ Τάξεως</p>	<p>ΝΗΣΕΛΟΥΔΙ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ Π. Οπλίτης</p>

Περίληψη

Ο Μακεδονικός Αγώνας (1904-1908) ήταν στην ουσία μια δυναμική παρουσία ελληνικών σωμάτων στη Μακεδονία προκειμένου να σώσει την ελληνικότητα των κατοίκων της από τη διαφαινόμενη επιβολή των σλαβικών, βουλγαρικών και ρουμανικών μειονοτήτων. Ο Μακεδονικός αγώνας στο Ρουμλούκι ήταν ένας μικρός σκληρός πόλεμος πριν από το μεγάλο που διεξήχθη λίγα χρόνια μετά (1912-1913). Ήταν ο αγώνας που προλείανε το έδαφος για την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού.

Τα γεγονότα έλαβαν χώρα στο Ρουμλούκι, στην περιοχή της Κεντρικής Μακεδονίας (που σήμερα ανήκει στο Νομό Ημαθίας και ένα κομμάτι στο Νομό Πέλλας), από το 1904 μέχρι το 1908. Η περιοχή της λίμνης Γιαννιτσών, υπήρξε το θέατρο των επιχειρήσεων, όπου διεξήχθησαν μάχες μικρές αλλά σκληρές.

Πρωταγωνιστές αναδείχτηκαν ντόπιοι οπλαρχηγοί και στρατιώτες αλλά και Έλληνες αξιωματικοί και υπαξιωματικοί του Ελληνικού Στρατού, που κατέφθασαν από την ελεύθερη Ελλάδα και από την Κρήτη.

Τέσσερα χρόνια μετά, το 1912 -1913, ξεκίνησαν οι Α΄ και ο Β΄ Βαλκανικοί Πόλεμοι για την απελευθέρωση της Μακεδονίας, της Ηπείρου, των Νησιών του Αιγαίου και Θράκης. Η νικηφόρα έκβαση του απελευθερωτικού αγώνα 1912-13 οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις γνώσεις του εδάφους και των περιοχών, που αποκόμισαν οι Μακεδονομάχοι αξιωματικοί και υπαξιωματικοί κατά το Μακεδονικό Αγώνα, όταν πλέον και με τα ελληνικά τμήματα απελευθέρωσαν την υπόλοιπη σκλαβωμένη Ελλάδα.

Αλέξανδρος Τρομπούκης, Υποστράτηγος ε.α.

Ο Αλέξανδρος Τρομπούκης γεννήθηκε στη Βέροια Ημαθίας το 1954. Αποφοίτησε το 1976 από τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων και ονομάστηκε Ανθυπολοχαγός.

Το έτος 2003, και μετά από 31 χρόνια υπηρεσίας, αποστρατεύτηκε ευδοκίμως. Το 2006 επανακλήθηκε στην ενεργό υπηρεσία και υπηρέτησε ως προϊστάμενος ΠΑΜ-ΠΣΕΑ στη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ημαθίας μέχρι το 2009. Από το 2010 ως τακτικός καθηγητής στη Σχολή Μετεκπαίδευσης της Ελληνικής Αστυνομίας στη Βέροια, διδάσκει το μάθημα της Πολιτικής Άμυνας. Διετέλεσε πρόεδρος, αντιπρόεδρος και μέλος Συλλόγων και Ενώσεων. Από το 2004 ασχολείται με τη συγγραφή. Έλαβε μέρος με εισι-

γήσεις του σε τοπικές ημερίδες και σε συνέδρια. Ιστορικά και λοιπά ποικίλου κοινωνικού περιεχομένου άρθρα του δημοσιεύονται τακτικά στον τοπικό τύπο (έντυπο και ηλεκτρονικό) καθώς και σε περιοδικά της Βέροιας-Ημαθίας, αλλά και σε εφημερίδες-περιοδικά πανελληνίας εμβέλειας.

Το 2006 εκδόθηκε το βιβλίο του με τίτλο «Ο Μακεδονικός Αγώνας στην Κεντρική Μακεδονία (1904-1908)», και παρουσιάστηκε από τη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη της Βέροιας. Από το 2004 παρουσιάζει δική του εβδομαδιαία εκπομπή στο ραδιοφωνικό σταθμό «Παύλειος Λόγος» της Ιεράς Μητροπόλεως Βέροιας, Ναούσης και Καμπανίας, με ελληνικά ιστορικά, κοινωνικά και πολιτιστικά θέματα.

Δημήτρης Ιορδ. Καρασάββας, Πτυχιούχος Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου («Ελληνικός Πολιτισμός»), ερευνητής, ποιητής

Η ΒΕΡΟΙΑ ΣΤΑ 1929 ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ

1. Εισαγωγικά

Η δεκαετία 1920-1930 χαρακτηρίζεται από μία διαρκή πολιτική αναστάτωση που επηρεάζει ποικιλοτρόπως την ελληνική κοινωνία. Τα γεγονότα ακολουθούν πραγματικά καταγιστικό ρυθμό προκαλώντας αντίστοιχα την ανησυχία στο λαό: Τις επεισοδιακές Βουλευτικές Εκλογές της 1.11.1920, με την ήττα των Φιλελευθέρων¹, και την αναχώρηση του Ελ. Βενιζέλου στο Παρίσι², ακολούθησε η Μικρασιατική Καταστροφή το 1922³. Ως επακόλουθο είχαμε την έκρηξη του στρατιωτικού Κινήματος των Ν. Πλαστήρα – Στ. Γονατά – Δ. Φωκά στις 11-12.9.1922 και τη Δίκη των Έξι⁴. Νέο (αντι)Κίνημα των Λεοναρδόπουλου-Γαργαλίδη, που καταπνίγεται στις 22.10.1923⁵, και Εκλογές στις 16.12.1923 με νίκη των Φιλελευθέρων⁶.

Η νέα Κυβέρνηση Ελ. Βενιζέλου (11.1.1924), μετά από ακραίες επιθέσεις που θα δεχτεί, λόγω του χειρισμού του πολιτειακού και δυναστικού ζητήματος, θα αναγκασθεί να παραιτηθεί⁷. Τη σύνθεση νέας Κυβέρνησης αναλαμβάνει ο Γ. Καφαντάρης (6.2.1924), που προγραμματίσει τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για το δυναστικό, αλλά σύντομα θα παραιτηθεί (19.2.1924)⁸. Ο Αλ. Παπαναστασίου που ακολουθεί, «διά της Εθνοσυνελεύσεως εκήρυξε την Έκπτωσιν της Δυναστείας και προέβη εις την Ανακήρυξιν της Δημοκρατίας», στις 25.3.1924, ενώ ο λαός με Δημοψήφισμα (13.4.1924), επικύρωσε με μεγάλη πλειοψηφία την απόφαση της Εθνικής Συνέλευσης⁹. Εμβόλιμα προκύπτει (30.7.1924) η Κυβέρνηση Θεμ. Σοφούλη¹⁰, για να παραχωρήσει την θέση της στην Κυβέρνηση Ανδρ. Μιχαλακόπουλου (7.10.1924)¹¹, και να ανατραπεί από το Κίνημα του Στρατηγού Θ. Πάγκαλου (25.6.1925)¹².

Η Κυβέρνηση Θ. Πάγκαλου, ενώ έλαβε αρχικά ψήφο εμπιστοσύνης (31.6.1925), στη συνέχεια ανετράπη με την σειρά της από το Κίνημα του Στρατηγού Π. Κονδύλη¹³ στις 22.8.1926¹⁴. Οι Εκλογές που ακολούθησαν (7.11.1926)¹⁵, ανέδειξαν Οικουμενική Κυβέρνηση υπό τον Αλ. Ζαΐμη, και μετά από αυτήν Κυβέρνηση Συνασπισμού, που με τη σειρά της θα πα-

1. Παπαδάκης - Στάϊκος Ι., *Μισός Αιώνας Πολιτικών Αγώνων και Εθνικής Δράσεως*, Αθήνα 1974, σελ. 77-79.

2. Παπαδάκης - Στάϊκος Ι., *ό. π.*, σελ. 79.

3. Παπαδάκης - Στάϊκος Ι., *ό. π.*, σελ. 88-89.

4. Παπαδάκης - Στάϊκος Ι., *ό. π.*, σελ. 90-91.

5. Παπαδάκης - Στάϊκος Ι., *ό. π.*, σελ. 107.

6. Παπαδάκης - Στάϊκος Ι., *ό. π.*, σελ. 125.

7. Παπαδάκης - Στάϊκος Ι., *ό. π.*, σελ. 127-128.

8. Παπαδάκης - Στάϊκος Ι., *ό. π.*, σελ. 133-137.

9. Παπαδάκης - Στάϊκος Ι., *ό. π.*, σελ. 137.

10. Παπαδάκης - Στάϊκος Ι., *ό. π.*, σελ. 143.

11. Παπαδάκης - Στάϊκος Ι., *ό. π.*, σελ. 144.

12. Παπαδάκης - Στάϊκος Ι., *ό. π.*, σελ. 159.

13. Παπαδάκης - Στάϊκος Ι., *ό. π.*, σελ. 162.

14. Παπαδάκης - Στάϊκος Ι., *ό. π.*, σελ. 168.

15. Παπαδάκης - Στάϊκος Ι., *ό. π.*, σελ. 168.

ραδώσει στην Κυβέρνηση Ελ. Βενιζέλου (4.8.1928)¹⁶. Μετά από νέες Εκλογές (19.8.1928), το Κόμμα των Φιλελευθέρων θα επικρατήσει με ισχυρή πλειοψηφία και ο Ελ. Βενιζέλος θα κυβερνήσει τη χώρα για μία τετραετία¹⁷. Υπάρχει η εκτίμηση, ότι «Ο Βενιζέλος ήθελε να εκτονώσει το κοινωνικό ζήτημα συνδυάζοντας τον πατερναλισμό με την καταστολή, χρηματοδοτώντας την οικονομική ανάπτυξη με τη βοήθεια του ξένου κεφαλαίου και του φτηνού εργατικού κόστους. Εφόσον η Ελλάδα παρέμεινε στον κανόνα χρυσού, ήταν περιορισμένος ο ρόλος που μπορούσε να παίζει το κράτος στην οικονομία. Αλλά η οικονομική κρίση του 1929-1932 μετέβαλε δραματικά τους κανόνες του παιχνιδιού. Πέρα από τις πολιτικές επιπτώσεις της, περιέπλεξε τη λειτουργία της οικονομίας κι έσπρωξε τον πολιτικό κόσμο σε έναν νέο και άγνωστο ρόλο. Για αρκετά χρόνια, μετά το 1932, η σθεναρή εγχώρια ανάκαμψη έκρυψε τις ελλείψεις των πολιτικών, αλλά κι αυτή έφερε μαζί της νέα προβλήματα, και μέχρι το 1936 είχαν γίνει ολοφάνερες οι ζοφερές κοινωνικές συνέπειες της πολιτικής αδράνειας»¹⁸. Οι δε Φιλελεύθεροι εκτιμούν επίσης, ότι «Η περίοδος 1928-1932 υπήρξε λαμπρά και εάν δεν εμεσολάβει η παγόςμιος οικονομική κρίσις, η θέσις του κόμματος των Φιλελευθέρων θα ήτο σταθερά και ασφαλώς δεν θα επήρχοντο αι μετέπειτα συνέπειαι της πτώσεως Βενιζέλου, η απόπειρα κατά της ζωής του, το κίνημα του 1935 και η ανατροπή της Α' Δημοκρατίας»¹⁹.

Η Βέροια της δεκαετίας 1920-1930 παρουσιάζει την εικόνα μιας πόλης που εξελίσσεται ραγδαία. Δέχεται στους κόλπους της το προσφυγικό στοιχείο και η σύνθεση του πληθυσμού της ενισχύεται και εθνικά και αριθμητικά. Τα προβλήματα που απασχολούν την πόλη, αυτή την περίοδο, σχετίζονται με τις αγροτικές απαλλοτριώσεις, το προσφυγικό, την ανέγερση διδακτηρίων, τα διοικητικά ζητήματα, τα διάφορα δημόσια έργα, το νέο σχέδιο πόλεως, το νεκροταφείο, το γυμναστήριο, τα αρδευτικά, και ποικίλα πλείστα ζητήματα της τότε καθημερινότητας²⁰. Χάρη σε έναν γενικό οδηγό της εποχής, έχουμε τη δυνατότητα να σχηματίσουμε μια συνοπτική εικόνα της Βέροιας στα τέλη της δεκαετίας (1929).

2. Ο «Ελληνικός Οδηγός»

Με αφορμή την επέτειο των 100 Χρόνων από τους νικηφόρους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-1913), το αναγνωστικό κοινό του έντυπου τύπου δέχτηκε με τη μορφή ένθετης προσφοράς διάφορα φυλλάδια σχετικά με την τιμώμενη επέτειο. Στην παρούσα εργασία μας εξετάζεται ο *Ελληνικός Οδηγός*²¹, από τον οποίο και αντλούμε τα στοιχεία για τη Βέροια.

Στο εξώφυλλο του α' μέρους, στην επάνω αριστερή γωνία, η έκδοση αυτοπροσδιορίζεται με την ένδειξη «Εθνογραφικά». Στο κέντρο του εξωφύλλου, με δίστηλη γραφή και σε τρεις σειρές, σημειώνονται τα εξής «1912-1913 (σε μαύρο φόντο) / Ολόκληρη η Μακεδονία / είναι πια Ελληνική» (με πεζά στοιχεία). Από κάτω ακριβώς υπάρχει, επίσης δίστηλη, μία γκραβούρα ιστορικού περιεχομένου και θριαμβικού ύφους, όπου η Ελλάς, δαφνοστεφανωμένη και με ξίφος στο δεξί χέρι, βοηθά τη Μακεδονία να ορθοποδήσει, η οποία και απλώνει τα ελευθερωμένα, από τις αλυσίδες, χέρια της προς τον ουρανό με ευγνωμοσύνη. Πίσω από τις δύο μορφές υπάρχει χάρτης, που παραπέμπει στα απελευθερωμένα εδάφη της Μακεδονίας και των Νήσων του Αιγαίου. Στο πάνω δεξιό μέρος υπάρχει κόσμημα μινιατούρας δύο θέσεων ενωμένων, με τις

16. Παπαδάκης - Σταΐκος, Ι., *Μισός Αιώνας Πολιτικών Αγώνων και Εθνικής Δράσεως*, Αθήνα 1974, σελ. 169.

17. Παπαδάκης - Σταΐκος Ι., *ό. π.*, σελ. 171.

18. Mazower, Μ., *Η Ελλάδα και η Οικονομική Κρίση του Μεσοπολέμου* - μετάφραση Σπ. Μαρκέτος, α' ανατ., ΜΙΕΤ, Αθήνα 2009, σελ. 61.

19. Βλ. Παπαδάκης - Σταΐκος Ι., *ό. π.*, σελ. 171.

20. Παπαδάκης - Σταΐκος Ι., *ό. π.*, σελ. 144-158.

21. Ένθετη προσφορά (μεγέθους Α4) της Εφημ. «Κυριακάτικη Δημοκρατία», σε δύο μέρη. Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας 1913-1929*, στις 13-10-2013. Β' μέρος, *Ελεύθερη Θεσσαλονίκη (1913-1919)*, στις 20-10-2013.

μορφές του Στρατηλάτη Διαδόχου Κωνσταντίνου και του Πρωθυπουργού Ελ. Βενιζέλου, και με φόντο κλαδί δάφνης (ή φοινικιάς). Στο κάτω δεξιό μέρος του εξωφύλλου, δύο μινιατούρες εικονογραφούν, πιθανόν, τον Ναύαρχο Κουντουριώτη και τον Πλοίαρχο Βότση, μαζί με το Θωρηκτό «Αβέρωφ» (μέσα σε σχεδόν τετράγωνο πλαίσιο), μία άγκυρα, ένα σωσίβιο του «Αβέρωφ», και τη σημαία του Πολεμικού Ναυτικού, στοιχεία που υποδηλώνουν τη συμβολή του Ναυτικού στους Βαλκανικούς Πολέμους.

Κάτω ακριβώς από τις δύο κεντρικές φιγούρες της γκραβούρας, αναπτύσσονται, από αριστερά προς τα δεξιά, ένας οπλίτης του πεζικού, στα χακί και με προτεταμένο το τυφέκιό του, ένας φουστανελοφόρος εύζωνας με προτεταμένο ξίφος, ένας πυροβολητής του ναυτικού μπροστά στο πυροβόλο του, και ένας βρακοφόρος κρητικός με φουσεκλίκια, μάχαιρα και μπότες, που κρατά, προτεταμένη σε κοντάρι την γαλανόλευκη με το σταυρό και στην μέση το στέμμα. Κάτω ακριβώς από την γκραβούρα, σημειώνεται (με κεφαλαία στοιχεία και σε κίτρινο φόντο) ο τίτλος (σε δύο σειρές) του θέματος «*Η Ελλάδα / Ελευθερώνουσα την Μακεδονία*», ενώ ακολουθεί (σε ροζ φόντο) η χρονολογική ένδειξη «1912 - 1913».

Στα αριστερά της γκραβούρας, αναπτύσσονται κάθετα οι απελευθερωθείσες μακεδονικές πόλεις, που παρουσιάζονται (με πεζά) στον Οδηγό. Πρόκειται για τις πόλεις: *Φλώρινα, Έδεσσα, Καστοριά, Κοζάνη, Σέρρες, Νάουσα, Κατερίνη, Κιλκίς, Βέροια, Χαλκιδική, Γιαννιτσά, Γρεβενά*. Στα δεξιά της γκραβούρας, μέσα σε κονκάρδα (και μαύρο φόντο) υπάρχει η ένδειξη (με πεζά) «Αφιέρωμα 100 Χρόνια». Κάτω από τη γκραβούρα, και μετά από ένα κόσμημα, υπάρχει η ένδειξη (με πεζά) «*Οδηγός Μακεδονίας 1913-1929*», στοιχείο που προκαθορίζει τα περιεχόμενα του Οδηγού, γεωγραφικά και χρονολογικά. Αμέσως μετά (σε κόκκινο φόντο και με πεζά), προσδιορίζεται ότι ο Οδηγός «*Περιέχει: Ιστορία, μνημεία, δρόμους, εκκλησίες, χωριά, συλλόγους, σχολεία κλπ. και πλήρη κατάλογο με τους επαγγελματίες των νομών και των επαρχιών τους*». Στο κάτω μέρος του εξωφύλλου υπάρχουν δύο εμπορικά σήματα των χορηγών, της σύγχρονης επανέκδοσης - ανατύπωσης (2013) του Οδηγού²².

Το εξώφυλλο του «*Ελληνικού Οδηγού*»
(«*Ελληνικός Οδηγός*» – Επανεκδοση-ανατύπωση 2013)

22. *Ελληνικός Οδηγός, Α' μέρος, Οδηγός Μακεδονίας 1913-1929*, Επανεκδοση-Ανατύπωση 2013.

Στο εσωτερικό του Οδηγού, και στη σελίδα 2, όπου και οι «σημειώσεις», εκδότες του *Ελληνικού Οδηγού* φέρονται οι Κυργέρης-Γιαννόπουλος και Σία, Διαφημίσεις Geo²³ (ωστόσο, στο β' μέρος του Οδηγού, για τη Θεσσαλονίκη ως εκδότης σημειώνεται ο Γ. Ν. Μιχαήλ)²⁴. Πληροφορούμαστε ότι η πρώτη έκδοση του Οδηγού έγινε στην Αθήνα το 1920. Η αρχική έκδοση δεν είχε εικονογράφηση. Η δε ανατύπωση έγινε για λογαριασμό της Α. Ε. «Δημοκρατικός Τύπος», στην Αθήνα τον Οκτώβριο του 2013²⁵. Στη συνέχεια, υπάρχει ένας ολοσέλιδος χάρτης εποχής (*Η Νέα Ελλάδα*) με τα εδάφη που αποκτήθηκαν κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους²⁶. Ακολουθούν σελίδες γενικών πληροφοριών για τη Μακεδονία που αφορούν την περίοδο 1913-1919²⁷. Ο *Οδηγός Μακεδονίας 1929*²⁸, ανάμεσα στις άλλες πόλεις, παρουσιάζει τη Νάουσα²⁹ και τη Βέροια³⁰.

3. Η Βέροια στον «Ελληνικό Οδηγό»

Να διευκρινιστεί εξ αρχής ότι η Βέροια, παντού στον Οδηγό, σημειώνεται με την παλιά γραφή της, δηλαδή με δύο ρο.

α. Διοικητικά

Κατά πρώτον, σημειώνεται ότι, η Βέροια ανήκει στους Δήμους του Νομού Θεσσαλονίκης, και είναι «*Πρωτεύουσα της επαρχίας Ημαθίας και έδρα του δήμου Βερροίας*», ενώ για τον πληθυσμό της πληροφορούμαστε τα εξής «*Κάτοικοι: δήμου 16.303 (άρρ. 8.317), πόλεως 14.589 (άρρ. 7.431)*»³¹.

Λίγο παραπάνω σημειώνεται ότι «*Διοικητικώς ο νομός Θεσσαλονίκης διαιρείται εις 6 επαρχίας, ως ακολούθως: Ημαθίας (Βερροίας), Θεσσαλονίκης, Κιλκίς, Λαγκαδά, Παιονίας (Γουμένισσης), Πιερίας (Κατερίνης)*»³². Για δε την Επαρχία Ημαθίας (Βερροίας), γίνονται γνωστά τα εξής: «*κάτοικοι (54.139, άρρ. 27.589). Πρωτεύουσα Βέρροια. Δήμοι 2 (Βερροίας και Ναούσης). Κοινότητες 28, περιλαμβάνουσαι 73 χωριά και συνοικισμούς. Καταλαμβάνει το δυτικόν τμήμα του νομού (σ.σ. εννοεί τὸ Ν. Θεσσαλονίκης)*»³³.

Γενικά, και σε ό,τι αφορά τα διοικητικά, η Βέροια αυτής της περιόδου υπάγεται στη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, και στο Ν. Θεσσαλονίκης³⁴, ενώ οργανωτικά ανήκει στην «*Β' Υποδιοίκησιν Βερροίας*»³⁵. Επίσης, υπενθυμίζεται ότι ο Δήμος Βέροιας ιδρύθηκε το 1918³⁶, ενώ το 1928 η Επαρχία Βέροιας μετονομάστηκε σε Επαρχία Ημαθίας³⁷, για να αυτονομηθεί σε Νομό το 1946, με πρωτεύουσα τη Βέροια³⁸.

23. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας (1913-1929)*, Επανεκδοση-Ανατύπωση 2013, σελ. 2.

24. *Ελληνικός Οδηγός*, Β' μέρος, *Ελεύθερη Θεσσαλονίκη (1913-1919)*, Επανεκδοση-Ανατύπωση 2013, σελ. 2.

25. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 2.

26. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 3.

27. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 5-22.

28. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 23 και μετά.

29. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 104-107, με ένα φωτοθέμα.

30. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 108-111, με ένα φωτοθέμα.

31. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 108. Βλ. και Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ. *Ιστορία της Βέροιας και της περιοχής με παράλληλη τοπογραφία της πόλης*, τόμος Α', Εκδόσεις Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 79.

32. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 108.

33. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 108.

34. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 14.

35. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 15.

36. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Α', ό. π., σελ. 67.

37. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Α', ό. π., σελ. 68.

38. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Α', ό. π., σελ. 69.

β. Πολιτικά

Σε ό,τι αφορά την κοινοβουλευτική εκπροσώπηση της περιοχής, αυτή την περίοδο (1929), ως Βουλευτές της Περιφέρειας Ημαθίας (Βερροίας) καταγράφονται οι: *A. Βουτυράς, Ν. Τζεργιάς, Ι. Παπαδάκης και Β. Αγγελής*³⁹. Όλοι του Κόμματος των Φιλελευθέρων⁴⁰.

γ. Η πόλη γενικά

Ο «Ε.Ο.» ξεκινά την παρουσία της Βέροιας με ένα εισαγωγικό σημείωμα, όπου με τη μορφή εγκυκλοπαιδικού λήμματος παρέχονται ιστορικά στοιχεία, αλλά και πλείστες πληροφορίες για την τότε (1929) σύγχρονη πόλη:

« Η ΒΕΡΡΟΙΑ είναι αρχαιότατη πόλις, περί της κτίσεώς της δε υπάρχουν πολλά εκδοχαί. Κατά την μυθολογία το όνομα έλαβεν εκ τινος νύμφης Βερροίας θυγατρός του Ωκεανού και της Θετίδος. Κατά δε τους γεωγράφους εκτίσθη υπό του Βέρητος, υιού του Μακεδόνας, ή υπό του στρατηγού Φέρωνος. Πρώτοι κάτοικοι της πόλεως ήσαν οι Βρύγες ή Φρύγες οι οποίοι εξεδιόχθησαν υπό των βασιλέων της Μακεδονίας και έκτοτε η πόλις έμεινε Μακεδονική. Τω 287-286, ο Πύρρος της Ηπείρου κατέλαβεν αυτήν αμαχητί και την κατείχεν επί επτάμηνον. Τω 168 κατελήφθη υπό των Ρωμαίων και περιελήφθη εις το, με πρωτεύουσαν την Πέλλην, εν εκ των τριών τμημάτων εις τα οποία διήρσαν ούτοι την Μακεδονίαν. Κατά την εποχήν εκείνη η Βέρροια προόδευσε πολύ, τούτο δε συνάγεται και εκ του ότι την επισκέφθη τῷ 59 μ.Χ. και εκήρυξεν εν αυτή ο Απόστολος Παύλος, προσελκύσας πολλούς εις τον χριστιανισμόν· αι βαθμίδες του βήματος από του οποίου εκήρυττεν σώζονται μέχρι σήμερον. Οτε η Πέλλη κατεστράφη υπό των βαρβάρων Δαλματών, η Βέρροια εκηρύχθη υπό του αυτοκράτορος Νέρβα πρωτεύουσα της επαρχίας. Κατά τον Μεσαίωνα ηκολούθησε την τύχην της λοιπής Μακεδονίας, ούσα δε πόλις οχυρά και εμπορική εγένετο το μήλον της έριδος και στόχος όλων των επιδρομέων. Τῷ 812 ελεηλατήθη υπό των Βουλγάρων, τῷ 1185 περιήλθεν εις τους Σικελούς, βραδύτερον εις τους Βουλγάρους και τέλος τῷ 1204 εις τους Σταυροφόρους από τους οποί-

ΔΗΜΟΙ ΝΟΜΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

[Βλ. Ν

ΒΕΡΡΟΙΑ

[Πρωτεύουσα της επαρχίας 'Ημαθίας και έδρα του δήμου Βερροίας.
Κάτοικοι: δήμου 16.303 (άρρ. 8.317)· πόλεως 14.589 (άρρ. 7.431)].

Η ΒΕΡΡΟΙΑ είναι αρχαιότατη πόλις, περί της κτίσεώς της δε υπάρχουν πολλά εκδοχαί. Κατά την μυθολογία το όνομα έλαβεν εκ τινος νύμφης Βερροίας θυγατρός του Ωκεανού και της Θετίδος. Κατά δε τους γεωγράφους εκτίσθη υπό του Βέρητος, υιού του Μακεδόνας, ή υπό του στρατηγού Φέρωνος. Πρώτοι κάτοικοι της πόλεως ήσαν οι Βρύγες ή Φρύγες οι οποίοι εξεδιόχθησαν υπό των βασιλέων της Μακεδονίας και έκτοτε η πόλις έμεινε Μακεδονική. Τῷ 287-286, ο Πύρρος της Ηπείρου κατέλαβεν αυτήν αμαχητί και την κατείχεν επί επτάμηνον. Τῷ 168 κατελήφθη υπό των Ρωμαίων και περιελήφθη εις το, με πρωτεύουσαν την Πέλλην, εν εκ των τριών τμημάτων εις τα οποία διήρσαν ούτοι την Μακεδονίαν. Κατά την εποχήν εκείνη η Βέρροια προόδευσε πολύ, τούτο δε συνάγεται και εκ του ότι την επισκέφθη τῷ 59 μ.Χ. και εκήρυξεν εν αυτή ο Απόστολος Παύλος, προσελκύσας πολλούς εις τον χριστιανισμόν· αι βαθμίδες του βήματος από του οποίου εκήρυττεν σώζονται μέχρι σήμερον. Οτε η Πέλλη κατεστράφη υπό των βαρβάρων Δαλματών, η Βέρροια εκηρύχθη υπό του αυτοκράτορος Νέρβα πρωτεύουσα της επαρχίας. Κατά τον Μεσαίωνα ηκολούθησε την τύχην της λοιπής Μακεδονίας, ούσα δε πόλις οχυρά και εμπορική εγένετο το μήλον της έριδος και στόχος όλων των επιδρομέων. Τῷ 812 ελεηλατήθη υπό των Βουλγάρων, τῷ 1185 περιήλθεν εις τους Σικελούς, βραδύτερον εις τους Βουλγάρους και τέλος τῷ 1204 εις τους Σταυροφόρους από τους οποί-

ους άνικαιελήφθη υπό των Βυζαντινών της Νικαίας και της 'Ηπείρου και έμεινε Βυζαντινή και μετά την αποκατάστασιν της αυτοκρατορίας. Τῷ 1361 περιήλθεν εις τους Τούρκους διά προδοσίας και έμεινε τουρκική μέχρι της 16 'Οκτωβρίου 1912 όποτε κατελήφθη αναμητί υπό του ελληνικού στρατού. 'Η πόλις κείται εις τις άποσειας του Βερμίου όρους εις ύψόμετρον 160 μέτρον παρα τον παρατάμενον του 'Αλιάκμονος Τριεπίταμον και είναι έκτισμένη αμφιθεατρικώς επί μιας κλιτύος του βουνού. 'Από άπόψεως ομοιοτήτως είναι καθιστημένη, σκεπταται δε εύθειον όδόν. Μόνη ή από Φλωρίνης εις Κοζάνην δημοσία όδός διασχίζουσα την Βέρροιαν είναι όποσδήποτε εύρεία, έπ' αυτής δε κείται τα όπουδιώτερα καταστήματα της πόλεως και ή κεντρική αγορά. 'Η όδός αυτή κατά το έν ήμισον όνομάζεται όδ. 'Ελευθερίας και κατά το έτερον 16ης 'Οκτωβρίου (εις ανάμνησιν της ήμερας καθ' ήν ή πόλις κατελήφθη υπό του ελληνικού στρατού). 'Αν και σκεπταται όμοιος ομοιοτήτως ή Βέρροια έχει άρκετά κτήρια και πολλά ζεία λόγου κτήρια, έξ ών σπουδαιότερα είναι: ό ναός του Πολιορκίου αυτής 'Αγ. 'Αγνανίου επί της ομανήσιμου πλατείας, το Β' δημοτικόν σχολείον άρρέων, το δικαστήριον όπου στεγάζονται αι δικαστικά άρχαί, κείμενον επί της πλατείας 'Φρολογίου, ό μητροπολιτικός ναός των 'Αγ. 'Αποστόλων και το μητροπολιτικόν μέγαρον, εις την αύλην του οποίου άνδριάς του Δημ. Ραζιβάν μεγάλου ευεργέτου της πόλεως, το Μελέτιον Παρθενόγειον, ή άνικηρυχθείσα ως άρχαιολογικής αξίας οίκία Γ. Κα-

Από τον «Ελληνικό Οδηγό»

39. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας (1913-1929)*, Επανεκδοση-Ανατύπωση 2013, σελ. 108.

40. Βλ. Παπαδάκης- Σταΐκος Ι., *Μισός Αιώνας Πολιτικών Αγώνων και Εθνικής Δράσεως*, Αθήνα 1974, σελ. 171.

Η πόλις κείται εις τας υπωρείας του Βερμίου όρους εις υψόμετρον 160 μέτρων παρά τον παραπόταμον του Αλιάκμονος Τριπόταμον και είναι εκτισμένην αμφιθεατρικώς επί μιας κλιτύος του βουνού. Από απόψεως ρυμοτομίας είναι καθυστερημένη, στερείται δε ευθειών οδών. Μόνη η από Φλωρίνης εις Κοζάνην δημοσία οδός διασχίζουσα την Βέρροιαν είναι οπωσδήποτε ευρεία, επ' αυτής δε κείνται τα σπουδαιότερα καταστήματα της πόλεως και η κεντρική αγορά.

Χάρτης με τα απελευθερωμένα εδάφη των Βαλκανικών Πολέμων 1912-13
(«Ελληνικός Οδηγός» – Επανεκδοση-Ανατύπωση 2013).

σμών: Βαρβάρες (κατ. 399), Κρεββατά (κατ. 33), Λαφοχώρι (κατ. 167), Μαυροδένδρι (κατ. 34), Μέση ή Μέτσι (κατ. 173), Μουσαλή (κατ. 58), Νέος Άμμος (κατ. 101), Παλιός Άμμος (κατ. 84), Ταγαροχώρι ή Τεραμώνιον (κατ. 197) και Τουρκοχώρι (κατ. 468).

Η Βέρροια έχει αποβή εν εκ των σπουδαιότερων βιομηχανικών κέντρων της Μακεδονίας χάρις εις την χρησιμοποίησιν των υδάτων του Τριποτάμου ως κινητηρίου δυνάμεως. Λειτουργούσιν εν αυτή κλωστήρια, νηματουργεία, εριουργεία, εργοστάσιον παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος, φωτίζοντος την πόλιν και τα παρ' αυτήν κείμενα Γιαννιτσά, επίσης εκκοκκιστήρια

Η οδός αυτή κατά το εν ήμισυ ονομάζεται οδ. Ελευθερίας και κατά το έτερον 16¹⁵ Οκτωβρίου (εις ανάμνησιν της ημέρας καθ' ην η πόλις κατελήφθη υπό του ελληνικού στρατού). Αν και στερείται όμως ρυμοτομίας η Βέρροια έχει αρκετά μνημεία και πολλά άξια λόγου κτίρια, εξ ων σπουδαιότερα είναι: ο ναός του Πολιούχου αυτής Αγ. Αντωνίου επί της ομώνυμου πλατείας, το Β' δημοτικόν σχολείον αρρένων, το διοικητήριον όπου στεγάζονται αι δικαστικά αρχαί, κείμενον επί της πλατείας Ωρολογίου, ο μητροπολιτικός ναός των Αγ. Αποστόλων και το μητροπολιτικόν μέγαρον, εις την αυλήν του οποίου ανδριάς του Δημ. Ρακτιβάν μεγάλου ευεργέτου της πόλεως, το Μελέτιον Παρθεναγωγείον, η ανακηρυχθείσα ως αρχαιολογικής αξίας οικία Γ. Κανάκη έχουσα ανάγλυφα μεσαιωνικής εποχής κλπ. Πλατείας η πόλις έχει τρεις: Αγ. Αντωνίου, Γεωργίου Α' και Ωρολογίου. Εξοχάς έχει παρά τας όχθας του Τριποτάμου, το Καραχμέτ, την Μπαρμπούτα, ένθα άφθονα ύδατα υδρεύοντα την πόλιν, το Πασά-Κιόσκι, και την Εληάν, όπου ωραίον πευκόφυτον δάσος.

Ο πληθυσμός του δήμου Βερροίας, κατά την απογραφήν του 1928 είχε κατοίκους 16.303 εξ ων 14.589 της πόλεως μόνης και οι λοιποί των εξής περί αυτήν συνοικισμών:

βάμβακος, τρία μεταξουργεία, εν εργοστάσιον κοπής μαρμάρων, 6 σησαμόμυλοι, εις κυλινδρόμυλος, εν βυρσοδεψείον, εν ταπητουργείον και άλλα μικρότερα (αλευρόμυλοι, πλυντήρια ερίων, υδροτριβαί κλπ). Το εμπόριον της πόλεως περιστρέφεται περί τα βιομηχανικά προϊόντα των εργοστασίων της. Εξάγονται κυρίως βαμβάκινα νήματα, μάλλιναι και μεταξωταί κλωσταί, δέρματα κατηγορασμένα κλπ. Επίσης γίνεται καλή εξαγωγή γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων της περίξ χώρας μεταξύ των οποίων βούτυρα, τυρός, σπώραι, κουκούλια, αραβόσιτος, κρόμμυα, καπνά κλπ. Κατ' έτος τελείται εν τη πόλει την 1^η Αυγούστου μεγάλη εμποροπανήγυρις.

Λόγω της οικονομικής ακμής της η Βέρροια έχει ικανήν κοσμικήν και πνευματικήν κίνησιν. Εκδίδονται εν αυτή δύο εφημερίδες «Αστήρ» και «Ελεύθερος Λόγος», υπάρχουν δε Ωδείοι συντηρούμενοι υπό του δήμου και άλλα κέντρα διασκεδάσεων αξιόλογα, Λέσχη Δημοσίων Υπαλλήλων κλπ.»⁴¹

δ. Συγκοινωνίες

Αμέσως μετά το εισαγωγικό σημείωμα, ο Οδηγός παραπέμπει (μέσα σε αγκύλες), για τις συγκοινωνίες, στα αφορούντα το Ν. Θεσσαλονίκης⁴². Εκεί, και σε ό,τι αφορά τους Σιδηροδρόμους, πληροφορούμαστε ότι, η γραμμή *Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου* διέρχεται και από τους ενδιάμεσους σταθμούς «Γιδά, Βερροίας, Νιαούσης»⁴³. Επιπροσθέτως να αναφέρουμε το φιλόδοξο σχέδιο της εποχής για τη νέα σιδηροδρομική γραμμή Βεροίας-Κοζάνης-Καλαμπάκας⁴⁴, το οποίο ωστόσο θα εγκαταλειφθεί. Παράλληλα, καταβάλλονται προσπάθειες για τη λειτουργικότητα των οδών, που συνδέουν τη Βέρροια με τη Θεσσαλονίκη, τη Νάουσα, την Έδεσσα, την Κοζάνη και την Κατερίνη⁴⁵.

ε. Εκκλησιαστικά

Η *Ιερά Μητρόπολις Βερροίας και Ναούσης* είναι η ανώτερη εκκλησιαστική αρχή της περιοχής. Σ' αυτήν υπάγονται 55 *ενοριακοί ναοί*, 65 *ιερείς*, 82 *εξωκλήσια-παρεκκλήσια* και 2 *μοναί*⁴⁶. *Μητροπολίτης*, αυτήν την περίοδο, είναι η Α.Σ. ο κ. *Πολύκαρπος*, με τον τίτλο «Υπέρτιμος και Έξαρχος Θετταλίας»⁴⁷. Πρόκειται για τον Πολύκαρπο Σακελλαρόπουλο (γεν. 1878 στην Τσαριτσάνη Ελασσόνας), που εκλέχθηκε το 1927 Μητροπολίτης Βεροίας και παρέμεινε στην θέση αυτή μέχρι το θάνατό του το 1943⁴⁸. Γενικός Αρχιερατικός Επίτροπος είναι ο Θ. Βαταμίδης (Σακελλάριος). Μέλη του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου οι Φ. Μπαλτζής (Σακελλάριος), Θ. Βαταμίδης (Σακελλάριος), Χ. Αθανασίου (Οικονόμος) και Θ. Κουμακόπουλος. Ιεροκήρυκας είναι ο Γ. Χρηστίδης (Αρχιμανδρίτης). Ως σπουδαιότεροι *Ναοί* αναφέρονται του Αγ. Αντωνίου, των Αγ. Αποστόλων, του Αγ. Ιωάννου, των Αγ. Αναργύρων, της Κυριωτίσσης, του Αγ. Γεωργίου, της Αγ. Παρασκευής, του Αγ. Κυρήκου, του Χριστού, της Αγ. Φωτεινής και της Περιβλέπτου. Υπάρχουν και δύο *Μονές*, του Τιμίου Προδρόμου (μον. 5) και του Αγ. Αθανασίου Σφοινίσσης (μον. 2)⁴⁹. Επίσης, με την ένδειξη «*Άλλα δόγματα*», γίνεται γνωστή η ύπαρξη *Ευαγγελι-*

41. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας (1913-1929)*, Επανεκδοση-Ανατύπωση 2013, σελ. 108-109.

Βλ. γενικά και Κολτσίδας Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέρροιας και της περιοχής με παράλληλη τοπογραφία της πόλης*, τόμοι Α' - Β', Εκδόσεις Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2012.

42. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

43. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 9.

44. Παπαδάκης- Στάϊκος Ι., *Μισός Αιώνας Πολιτικών Αγώνων και Εθνικής Δράσεως*, Αθήνα 1974, σελ. 146.

45. Παπαδάκης- Στάϊκος Ι., ό. π., σελ. 151-152.

46. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

47. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

48. Κολτσίδας Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέρροιας*, τόμος Α', ό. π., σελ. 820.

49. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

κής Εκκλησίας με Πρόεδρο τον Ν. Κάλφογλου και Γεν. Γραμματέα τον Γ. Αγαπίδη⁵⁰, η οποία και λειτουργεί από το 1924⁵¹.

στ. Δημοτική Αρχή

Ο Οδηγός (1929) σημειώνει ως Δήμαρχο Βεροίας τον Αντώνη Πρωτοψάλτου⁵². Ο Αντ. Πρωτοψάλτου (1890-1969), θήτευσε στον δημορχιακό θώκο για τρεις περιόδους (1929 ή 1930-1934, 1934-1938, 1938-1939). Η Δικτατορία του Μεταξά (1936) τον αντικατέστησε αρχικά για μικρό διάστημα, για να τον παύσει οριστικά στην συνέχεια (1939). Να θυμίσουμε επίσης ότι, αφού ολοκλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του στο Οκτατάξιο Γυμνάσιο Βεροίας, ακολούθως σπούδασε στην Εμπορική Σχολή Κωνσταντινίδη στη Θεσσαλονίκη, αλλά επαγγελματικά ασχολήθηκε με τα αγροτικά. Δραστηριοποιήθηκε στα δημοτικά με το Κόμμα των Φιλελευθέρων⁵³. Ακολούθως, ο Οδηγός μας πληροφορεί ότι Πάρεδροι είναι οι Ι. Χρυσόχοου, Κ. Καραβίας και Πρ. Τσαμπουλατίδης, ενώ στο Δημοτικό Συμβούλιο αυτή την περίοδο θητεύουν οι Σ. Μπαζάκας, Α. Καραγαβριηλίδης, Δ. Νικολαΐδης, Γ. Τριανταφύλλου, Α. Στράλλας, Μ. Φιλοσίδης, Θρ. Τζίκας, Α. Καζαμπάκας, Ι. Κυριαζόγλου, Γ. Τενεκετζίδης, Ν. Μανιάτης, Ε. Λιούσας, Θ. Συμυρλής, Γ. Αβραμίδης, Π. Ιατρόπουλος, Α. Αναστασιάδης, Ι. Παρασκευόπουλος, Α. Βαρελόπουλος⁵⁴.

ζ. Δικαστικές Υπηρεσίες

Στη Βέροια, αυτής της περιόδου, λειτουργεί κανονικά *Πρωτοδικείον*, με Πρόεδρο τον Σ. Ναθαναήλ και Πρωτοδίκους τους Γ. Καρνομουράκη και Κ. Τζανετόπουλο. Επίσης, *Εισαγγελία Πρωτοδικών*, με Εισαγγελέα τον Β. Τζαβέλλα, *Ειρηνοδικείον* (με κενή, αυτή την περίοδο, τη θέση του Ειρηνοδίκη), *Πταισματοδικείον*, με Πταισματοδίκη τον Χ. Κάππο, και *Υποθηκοφυλακείο*, με Υποθηκοφύλακα τον Συμβολαιογράφο Γ. Μανωλίδη⁵⁵. Οι Δικαστικές Υπηρεσίες και τα Δικαστήρια στεγάζονται, μετά το 1924, στο επισκευασμένο π. Οθωμανικό Διοικητήριο, που πλέον θα λειτουργεί ως Δικαστικό Μέγαρο (Πλ. Ωρολογίου)⁵⁶. Ο Οδηγός μας πληροφορεί επίσης ότι στην πόλη λειτουργούν, αυτήν την περίοδο, και *Επανορθωτικά Φυλακά*⁵⁷, οι οποίες βρίσκονται πίσω από το Δικαστικό Μέγαρο και τα ερείπια του βυζαντινού πύργου (μέρος τους καταλαμβάνεται από την Στρατιωτική Λέσχη)⁵⁸.

η. Αστυνομία

Σε ό,τι αφορά τη Δημόσια Ασφάλεια, πληροφορούμαστε ότι στην πόλη εδρεύει η *Υποδιοίκσις Χωροφυλακής Βεροίας*, με Διοικητή τον Μοίραρχο Χ. Λιόδη, ενώ υπάρχει και *Αστυνομία*

50. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας (1913-1929)*, Επανεκδοση-Ανατύπωση 2013, σελ. 109.

51. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βεροίας και της περιοχής με παράλληλη τοπογραφία της πόλης*, τόμος Α', Εκδόσεις Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 828.

52. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109. Στον Οδηγό από λάθος καταγράφεται ως Πρωτοψάλτης. Βλ. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βεροίας*, τόμος Α', ό. π., σελ. 810. Επίσης, Ζάχος Στέφανος Εμ., *Αναμνήσεις ενός Βεροιώτη*, Βέροια 1979, σελ. 14.

53. Βλ. Καρασάββας, Δημήτρης, Ι., *Τα Επαγγέλματα στην Βέροια του Μεσοπολέμου*, σελ. 4, σημείωση 17, Εισήγηση στην Γ' Επιστημονική Ημερίδα της ΕΜΠΗ, Μιλάμε για τη Βέροια του 20ου αιώνα, «1925-1940, Στη Βέροια του Μεσοπολέμου», Βέροια 21.9.2013.

54. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

55. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

56. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βεροίας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 1279.

57. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

58. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βεροίας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 1260.

κόν Τμήμα⁵⁹. Τη δεκαετία 1920-1930, οι Αστυνομικές Υπηρεσίες στεγάζονται σε κτίριο της τότε περιοχής «κυπαρίσσια» κοντά στο Βήμα του Αποστόλου Παύλου⁶⁰.

θ. Επικοινωνίες

Η Βέροια αυτής της περιόδου διαθέτει επίσης *Ταχυδρομείον – Τηλεγραφείον – Τηλεφωνείον (Τ.Τ.Τ.)*. Το *Γραφείον Τ.Τ.Τ.*, με Διευθυντή τον Δ. Παπανίδη⁶¹, λειτουργούσε σε κτίριο πίσω από το Δικαστικό Μέγαρο και δίπλα στο βυζαντινό πύργο⁶². Μάλιστα, στα χρόνια 1928-1932 κατασκευάστηκαν οι πρώτες τηλεφωνικές γραμμές, που συνέδεαν τη Βέροια με τα γύρω χωριά⁶³.

ι. Στρατιωτικές Μονάδες

Στη Βέροια της εποχής εδρεύουν η 10^η Μεραρχία, με Μέραρχο τον Υποστράτηγο Γ. Μαυροσκότη και το 16^ο Σύνταγμα Πεζικού, με Διοικητή τον Αντισυνταγματάρχη Χρ. Κίτσο⁶⁴. Οι δύο μονάδες θα πρέπει να στρατοπεδεύουν στους π. τούρκικους στρατώνες (κισλάδες), στην ανηφοριά του δρόμου προς Κοζάνη, από το 1912 μέχρι το 1932-33, οπότε και κατεδαφίστηκαν προκειμένου να κτιστούν νέα κτίρια⁶⁵.

Αποψη της μεσοπολεμικής Βεροίας – Πλατεία Ελλάς
(«Ελληνικός Οδηγός», Επανεκδοση-Ανατύπωση 2013)

ια. Οικονομικές Υπηρεσίες

Στην πόλη λειτουργεί η *Οικονομική Εφορία (Β')*, με Έφορο τον Π. Λεούτση, καθώς και *Ταμείον (Β')*, με Ταμία τον Π. Κοτεπάνο⁶⁶. Να υπενθυμίσουμε εδώ ότι ήδη από το 1916-17 συναντούμε αναφορές σε στελέχη των στρατιωτικών, αστυνομικών, δικαστικών, οικονομικών και λοιπών δημόσιων αρχών⁶⁷, οπότε και υποθέτουμε ότι υφίστανται ως κρατικές υπηρεσίες, αμέσως μετά την Απελευθέρωση του 1912.

ιβ. Δασαρχείο

Επίσης, υπάρχει και *Δασαρχείον (Α')*, με Δασάρχη τον Π. Βερδέση⁶⁸.

ιγ. Εκπαίδευση

Σύμφωνα με τον Οδηγό, αυτήν την περίοδο, λειτουργούν στην πόλη ένα Γυμνάσιο και πέντε (5) Δημοτικά Σχολεία. Το *Γυμνάσιον* διευθύνει ο Γυμνασιάρχης Γκαρβελάς, ενώ Καθηγητές

59. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας (1913-1929)*, Επανεκδοση-Ανατύπωση 2013, σελ. 109.

60. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βεροίας και της περιοχής με παράλληλη τοπογραφία της πόλης*, τόμος Β', Εκδόσεις Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 1261.

61. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

62. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βεροίας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 1260.

63. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βεροίας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 1260.

64. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

65. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της*, τόμος Β', ό. π., σελ. 1255.

66. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

67. Βλ. Παπαδάκης- Στάϊκος Ι., *Μισός Αιώνας Πολιτικών Αγώνων και Εθνικής Δράσεως*, Αθήνα 1974, σελ. 67-72.

68. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

είναι οι: Γ. Στρουθόπουλος, Κ. Χιονίδης, Χιμωνίδης, Κοσσίδης, Ιωσηφίδης (Φιλολογοί), Χατζηζήσης (Μαθηματικών), Δημητριάδης (Θρησκευτικών), Γαβριηλίδης (Γαλλικών), Πασχαλίδης (Γυμναστικής), Σταυροπούλου⁶⁹. Το Γυμνάσιο, που λειτουργούσε ήδη επί Οθωμανοκρατίας, εγκαταστάθηκε από το 1908, στο νεοκλασικό επιβλητικό κτίριο, στο κέντρο της πόλης (όπου σήμερα το Δημαρχείο). Μετά το 1912 λειτούργησε ως Ημιγυμνάσιο και στη συνέχεια ως Εξατάξιο Γυμνάσιο. Σύμφωνα με τους Καταλόγους Αποφοίτων, οι περισσότεροι μαθητές είναι αγόρια, ενώ υπάρχουν και ελάχιστα κορίτσια⁷⁰. Εδώ να αναφέρουμε ότι, στην πόλη λειτουργεί και το Τριτάξιο Γυμνασιακών - *Ανώτερον Παρθεναγωγείον Βερροίας* (1919-1940), που στεγαζόταν στο κτίριο του Επιτροπικού του Ναού του Αγ. Αντωνίου⁷¹. Σε ό,τι αφορά τα 5 *Δημοτικά Σχολεία*, ο Οδηγός μάς πληροφορεί για τους Διευθυντές τους (1929), ως ακολούθως: Α^ο. Διευθυντής Θ. Καλαϊτζής, Β^ο. Διευθυντής Α. Κοντογιάννης, Γ^ο. Διευθυντής Κ. Αλεξιάδης, Δ^ο. Διευθυντής Μ. Χαρισιάδης, Ε^ο. Διευθυντής Ι. Χριστοφυλλόπουλος⁷². Επίσης, την ίδια περίοδο, υπάρχει στην πόλη *Επιθεωρητής Δημοτικής Εκπαιδύσεως*, ο Β. Πατίστας, με δικαιοδοσία επί 158 Δημοτικών Σχολείων⁷³.

ιδ. Φιλανθρωπικά Ιδρύματα

Σύμφωνα με τον Οδηγό, στη Βέροια λειτουργεί *Δημοτικόν Νοσοκομείον*, με Πρόεδρο τον Μητροπολίτη Βερροίας και Ναούσης (σ.σ. Πολύκαρπο) και Συμβούλους τους Β. Γούναρη, Π. Παπαδήμου, Δ. Γεωργιάδη⁷⁴. Αρχικά, με τις άοκνες προσπάθειες της Φιλοπτώχου Αδελφότητος Κυριών Βερροίας στήνεται το πρώτο Νοσοκομείο στην πόλη το 1908 με τρεις κλίνες. Μετά το 1912 και μέχρι το 1919 το Νοσοκομείο της Αδελφότητας λειτούργησε, με περισσότερες κλίνες, προφανώς ως Στρατιωτικό Νοσοκομείο. Το 1920 ιδρύθηκε με τη συνδρομή του κράτους το *Νοσοκομείον Βερροίας*, χωρίς να μειωθεί η αρωγή της Αδελφότητας. Το 1924 ιδρύθηκε το *Προσφυγικόν Νοσοκομείον Βερροίας* που εγκαταστάθηκε σε κτίριο της Εθνικής Τράπεζας (επί της Οδού 16^{ης} Οκτωβρίου 12), με 20 κλίνες και πρώτο Διευθυντή τον Χρ. Χατζημάμογλου. Αυτό το νοσοκομείο το 1927 μετονομάστηκε σε *Δημοτικόν Νοσοκομείον Βερροίας*⁷⁵. Ωστόσο, ο Οδηγός καταχωρεί για την περίοδο αυτή (1929) ως υπάρχον και εν λειτουργία και το *Νοσοκομείον Προσφύγων*, με Διευθυντή τον Στ. Μουράτογλου⁷⁶.

ιε. Σύλλογοι και Σωματεία

Κοινοφελείς: Σύμφωνα με τον Οδηγό, στην κατηγορία αυτή καταχωρούνται: Η *Εθνική Οργάνωσις «Παύλος Μελάς»* με 36 μέλη και Πρόεδρο τον Γ. Μάντση⁷⁷. Πρόκειται για τον Σύλλογο Μακεδονομάχων Βέροιας, που ιδρύθηκε το 1928 με ενέργειες του Μακεδονομάχου Γεωργίου Μάντση⁷⁸. Επίσης υπάρχουν, το *Σωματείον η «Φιλανθρωπία»* με 150 μέλη και Πρόεδρο την Φ. Χατζηνικολάου⁷⁹. Ο *Φιλοπροοδευτικός Σύλλογος «Μεγ. Αλέξανδρος»* με 150 μέλη και Πρόεδρο τον Γ. Κανάκη⁸⁰. Ο Μουσικογυμναστικός Αθλητικός Σύλλογος «Μέγας Αλέξαν-

69. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας (1913-1929)*, Επανεκδόση-Ανατύπωση 2013, σελ. 109.

70. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας και της περιοχής με παράλληλη τοπογραφία της πόλης*, τόμος Β', Εκδόσεις Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 1072-1079.

71. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 1064-1065.

72. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

73. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

74. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

75. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 1578-1579.

76. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

77. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

78. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 1096.

79. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

80. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 109.

δρος», ιδρύθηκε το 1924, μετά την ένωσή του με τον Φιλολογικό Σύλλογο «Ελικών». Βασικός σκοπός του ήταν η μουσική παιδεία και η γυμναστική, γι' αυτό και συγκρότησε μπάντα, μαντολινάτα και γυμναστήριο. Οργάνωσε επίσης βιβλιοθήκη και αναγνωστήριο, αλλά και θεατρικό τμήμα, καθώς και ποδοσφαιρική ομάδα⁸¹. Η *Φιλόπατος Αδελφότης Κυριών Βερροίας* με 200 μέλη και Πρόεδρο την Ελ. Στράλα⁸². Η Αδελφότητα ιδρύθηκε στις 14.8.1905 και υπήρξε το πρώτο Γυναικείο Σωματείο στη Βέροια. Σκοπός της ήταν η ηθική και υλική συμπαράσταση σε κάθε ανήμπορο, προσφέροντας καθ' όλη την διάρκεια του 20ού αιώνα το φιλανθρωπικό έργο της στην τοπική κοινωνία. Η Αδελφότητα εξακολουθεί να υφίσταται έως σήμερα⁸³.

Αθλητικοί: Στον Οδηγό διαβάζουμε ότι αυτήν την περίοδο υπάρχουν: Ο *Αθλητικός Ποδοσφαιρικός Όμιλος «Βέρμιον»* με 170 μέλη και Πρόεδρο τον Α. Αριστόβουλο⁸⁴. Ο *Γυμναστικός Σύλλογος* ή και *Ποδοσφαιρικός Αθλητικός Όμιλος Βερροίας «Βέρμιον»*, ιδρύθηκε το 1928⁸⁵. Να θυμίσουμε ότι το 1929 (χρονιά στην οποία αναφέρεται ο Οδηγός) ιδρύθηκε και ο *Ποδοσφαιρικός Αθλητικός Σύλλογος Βερροίας «Ερμής»*⁸⁶. Το 1960 το «Βέρμιον» και ο «Ερμής» θα συγχωνευθούν και θα προκύψει ο Γ.Α.Σ. «Βέροια»⁸⁷. Επίσης υπάρχουν, ο *Κυνηγετικός Σύλλογος* με 250 μέλη και Πρόεδρο τον Ι. Χουχλιούρο⁸⁸, και ο *Οδοιπορικός Σύλλογος* με 50 μέλη και Πρόεδρο τον Β. Χατζημανώλη⁸⁹, (ο σύλλογος θα διαλυθεί το 1938, ως «αδρανής»⁹⁰).

Επαγγελματικοί: Αυτήν την περίοδο στη Βέροια λειτουργεί *Εμπορικός Σύλλογος* με 60 μέλη και Δ.Σ. ως εξής: Πρόεδρος: Ε. Μαλούτας, Αντιπρόεδροι: Σ. Βαφειάδης, Γ. Δ. Πολυζωίδης. Σύμβουλοι: Μ. Καμπίτογλου, Σ. Τσιράκογλου, Γ. Τζίκας, Μ. Στρούμτσας, Γ. Θεμελής, Α. Σπανίδης, Μ. Βλαχογιάννης⁹¹. Ο *Εμπορικός Σύλλογος Βερροίας* ιδρύθηκε το 1920 και εξακολουθεί να υφίσταται μέχρι σήμερα⁹². Αναφέρονται επίσης: ο *Συνεταιρισμός Κηπουρών* με Πρόεδρο τον Μ. Τσουλη⁹³. Πρόκειται για τους *μπαζεβάνους*, τους επαγγελματίες καλλιεργητές λαχανικών και ζαρζαβατικών⁹⁴. Ο *Σύνδεσμος Κουρέων* με 25 μέλη και Πρόεδρο τον Α. Κύρκο⁹⁵. Τα *μαρμπέρικα-μαρμπεράδικα* βρίσκονταν στο κέντρο της αγοράς⁹⁶. Ο *Σύλλογος Κρεοπωλών* με 25 μέλη και Πρόεδρο τον Π. Γιαννακόπουλο⁹⁷. Η *Συντεχνία Κρεοπωλών Βερροίας «Ο Αρχάγγελος Μιχαήλ»* ιδρύθηκε το 1922⁹⁸. Ο *Σύλλογος Κτηνοτρόφων* με 100 μέλη και Πρόεδρο τον Γ. Παπατζικό⁹⁹. Ο *Σύλλογος Παντοπωλών* με 35 μέλη και Πρόεδρο τον Ι. Καζαμπάκα¹⁰⁰. Τα

81. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας και της περιοχής με παράλληλη τοπογραφία της πόλης*, τόμος Β', Εκδόσεις Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 1093-1095.

82. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας (1913-1929)*, Επανεκδοση-Ανατύπωση 2013, σελ. 109.

83. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Α', ό. π., σελ. 715-723.

84. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 110.

85. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 715-723, 1096.

86. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 1097.

87. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 1098.

88. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 110.

89. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 110.

90. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 1095, υποσημ. 1999.

91. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 110.

92. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 1529-1531.

93. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 110.

94. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 978.

95. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 110.

96. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 978-979.

97. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 110.

98. Κολτσιδάς Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 1089-1090.

99. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 110.

100. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 110.

μπακάλικα, μικρά και γραφικά, ήταν πολλά και διάσπάρτα στην πόλη¹⁰¹. Ο *Σύνδεσμος Τεχνιτών* με 60 μέλη και Πρόεδρο τον Π. Ιατρόπουλο¹⁰². Ίσως να πρόκειται για τους *μπακιρτζήδες, τενεκετζήδες, σιδεράδες*, που είχαν τα μικρά εργαστήριά τους στους παρακείμενους δρόμους της οδού Κεντρικής¹⁰³. Ο *Σύλλογος Υποδηματοποιών* με 35 μέλη και Πρόεδρο τον Γ. Τριανταφύλλου¹⁰⁴. Οι *μπαλωματήδες-τσαγκάρηδες* βρίσκονταν σε κάθε γειτονιά της πόλης¹⁰⁵.

Διάφοροι: Ο Οδηγός μάς πληροφορεί ότι αυτήν την περίοδο λειτουργεί ο *Σύλλογος Προσφύγων «Ένωσις»* με 100 μέλη και Πρόεδρο τον Σ. Σταυρίδη¹⁰⁶. Επίσης, υπάρχει η *Ένωσις Συνταγωνιστών «Παύλος Μελάς»* με 80 μέλη και Πρόεδρο τον Μ. Καρακωστή¹⁰⁷. Ίσως να πρόκειται για δεύτερο Σύλλογο Μακεδονομάχων, περιφερειακά διευρυμένο, με αγωνιστές από τα γύρω χωριά, όπως δείχνει και ο αυξημένος αριθμός των μελών του. Δεν πρέπει να συγχέεται με την *Εθνικήν Οργάνωσιν «Παύλος Μελάς»*, με την οποία σχετίζονται Βεροιοί¹⁰⁸, και από την οποία προέκυψε αργότερα (1928), ο *Σύλλογος Μακεδονομάχων Βερροίας*¹⁰⁹.

Από τον «Ελληνικό Οδηγό»:

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΑΙ ΒΕΡΡΟΙΑΣ			
Άγγειοπλαστεία Ταμιανίδης Σ. Άρτιοιχα ποτά (έργαστ.) Μπαζιάκας Β. Σαγήρογλου-Παπατόρα Αλαντοποιεία Βλαχογιάννη Γ. Άλευρα (έργαστ.) Μάρκου Ι. Άνδρικά είδη Θεοφάνους Θ. Καραγεωργίου Γ. Α. Καραγεωργίου Έμμ. Κοσμίδη Ι. Παπαδόπουλος Έμμ. Άνθρακωποιεία Άντωνιάδου Ν. Άντωνίου Μ. Λαίου Ι.	Ψωμά Ι. Ψωμά Κ. Άσβεστοποιεία Παπαζήσιου Άδελφ. Πάσχου Τ. Τσαρτσάρη Α. Φίτικα. Άσφαλιστ έτ. (πρακτορ.) Βα. είδης Σ. Δανιέλ Άσσ. Έθνηκη Τρ. Καμπίτογλου Π. Καρακωστής Μ. Προδρομίδης Κ. Τσιφάκογλου Σ. Άυτοκίνητα (σταθμ.) Άγιου Άντωνίου. Αεκαλόπουλου. Ούζούνη Φ. Χαρούσιου.	Παπαζήσιου Ραφτοπούλου-Καζανζίδη. Βιβλιοδετεία-Βιβλιοπωλ. Άντωνιάδου Ε. Βαρεϊδη Σ. Γούναρη Γ. Α. και Ι. Νίκα Έμμ. Χατζηνικολάου Μ. Βυρσοδευεία Δασκαλοπούλου Ι. Ήλιάδη Γρ. Μακρίδη Ε. Γαλακτοπωλεία Βιλαρεϊδη. Κόφρα Δισγ. Στογιάννου Άδελφ. Φουκαλά Ε. Χουχλιούφου Γ. Γανωτήγια Βασιλειάδου Ι. Κακωρόδακη Κυρ. Κακωρόδακη Α. Κων. Κακωρόδακη Κ. Κ. Καλαϊτζή Ν. Τσαβούρα Σ. Γεωπόνος Τριανταφυλλίδης Μ. Γεωργικά έργαλεία Γεωργιάδου Β. Θεμελή Δ. Πολυζωΐδου Κ. Υιών. Χριστοδούλου Π. Γραμμόφωνα-δίσκοι Ζαχαριάδη Κ. Παπαθεοκλήτου Μ.	Γροφωμηχαναί Άκαμβιότη. Μιχαηλίδη Α. Γυναικεία είδη (καταστ.) Θεοφάνους Θ. Καραγεωργίου Α. Καραγεωργίου Έμμ. Κοσμίδη. Παπαδοπούλου Έμμ. Παπαθεοκλήτου Μ. Δαισιικά προϊόντα Άντωνιάδη Ν. Άντωνίου Μ. Λαίου Ι. Μπεσίνα Κ. Δέρματα άκατέργαστα Καμπίτογλου Ι. Υιοί Ρουμπέν Μεναχέρη. Δερματοποιεία Άβραμίδη Μ. Ρουμπέν Ροφέλ. Δικαστικοί κλητήρες Βασιλάκης Β. Δισμαντής Μάνθ. Κατάλης Άλ. Φαρμακίδης Θ. Διηγήσοι Βαρεϊδης Α. Γρηγοριάδης Α. Ζωγράφος Ν. Ίατρού Α. Κάττος Α. Κοτσαμής Φ. Κότσιφας Δ. Παπαβασιλείου Α. Σαής Α.
Αποικιακά Καταμάκα Έμμ. Υιών. Κάκου Θ. Καλφούλου Ν. Λαζαρίδη Α. Μαλούτα Κ. Υιών. Τσιφάκογλου Θ. Υιών. Άρτυρομιοίβοι Σαμουήλ Άρσών Άρτοποιεία Βλαχοπούλου Σ. Δαμούλια Α. Θώμογλου Καραλέγγου. Κυριαζάκη. Σερεμέτα.	Βαρεϊδοποιεία Μπλουγγούρα Β. Σταυρίδη Α. Βαρεϊα Βαρεϊδη Κ. Συμεωνίδη. Βενζίνη (πρακτορ.) Καμπίτογλου Κ. Καρακωστή Μ. Στρούμτσα Μεν. Τσιφάκογλου Θ. Υιών. Βενζίνη (πρατήγια) Δούλη Δ. Ζέρβα Α. Παπαθεοκλήτου Μ.	Γεωργικά Μπλουγγούρα Β. Σταυρίδη Α. Βαρεϊα Βαρεϊδη Κ. Συμεωνίδη. Βενζίνη (πρακτορ.) Καμπίτογλου Κ. Καρακωστή Μ. Στρούμτσα Μεν. Τσιφάκογλου Θ. Υιών. Βενζίνη (πρατήγια) Δούλη Δ. Ζέρβα Α. Παπαθεοκλήτου Μ.	

Μερκ. Καρακωστής, Έμπορος
Άντιπρόσωπος ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑΣ
Βέρροια

101. Κολτσίδας Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας και της περιοχής με παράλληλη τοπογραφία της πόλης*, τόμος Β', Εκδόσεις Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 976-977.

102. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας (1913-1929)*, Επανεκδοση-Ανατύπωση 2013, σελ. 110.

103. Κολτσίδας Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 977-978.

104. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 110.

105. Κολτσίδας Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 978, 986.

106. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 110.

107. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 110.

108. Κολτσίδας Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Α', ό. π., σελ. 488.

109. Κολτσίδας Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Β', ό. π., σελ. 1096.

Σίσσας Α.
Τσαρμπαλής Κ.
Χατζηδήμος Γ.
Έργα προϊόντα
Δεληδημητρίου Π.
Καρακωστή Μ.
Λιούσα Θ.
Σίμου Γρ.
Ένοικιασται φόρων
Χατζηνικόλας Θ.
Έπιπλοποιεία
Μορδοχά Σαμουέλ.
Μπαρμπαργίση
Παπαχριστοδούλου Α.
Πιντό Μπαρό
Έργολάβοι δημ. έργων
Α.Ε.Τ.Ε. Αθήνα
Βελγική Έτ.
Φαουντέσιον.
Έργολάβοι ιδιωτ. έργων
Α. Ε. Τ. Ε. Αθήνα.
Αιθαζόγλου Ιορδ.
Κυρτσόπουλος Χρ.
Έστιατόρια
Βλαχοπούλου Ι.
Κομζελίδη Δ.
Παπατζίκου Α.
Παπατζίκου Δ.
Ζαχαροπλαστική
Αντωνιάδου Ι.
Βαφαλή Κ.
Γιαννού Α.
Κιμιντζέ Α.
Μπουσμαλή
Παπαγιαννούλη
Σερεμέτας Κ.
Σταύνη Α/φών.
Τασιοπούλου Ε.
Ζυθοποιεία
Χατζηνικολάου Έμμ.
Έλεκτρικά είδη (κατασ.)
Διαμαντόπουλος Σ.
Ζαχαριάδης Κ.
Μπολαστικής Κ.
Έλεκτρολόγοι
Ζαχαρίας.
Μπουγατζής.
Παμπούκας.
Έλεκτροπαραγωγής (έργ.)
Βέρμιον, Α.ν. Έτ.
Ίατροι
Γενναϊκόλ. - Παθολόγοι
Αντωνιάδης Ν.
Παθολόγοι
Βελτσιδής Έμμ.
Γούναρης Β.
Κουσίδης Δ.
Μουράτογλου Κ.
Παπαδόπουλος Δ.
Σιμωλής Α.
Χατζημάμογλου Χ.
Καθηγηται μουσικής
Βασιλειάδης Μ.
Ζαμπούνης Γ.

Καλτσοποιεία
Λιόλιος Ν.
Καπνοπωλεία
Αζαριά Μ.
Βαφειδή Σ.
Παπαδοπούλου Γ.
Φουκαλά Αγγ.
Καρροποιεία
Γκλειμή Ι.
Ίωαννίδη Ι.
Τόλιου Α.
Καρφοποιεία
Γιάγκογλου Α.
Μπαδήλα Χ.
Καφενεΐα
Αλτ.
Βέρμιον.
Έθνικόν.
Ζάππειον.
Ίκόνιον.
Κωνσταντινούπολις.
Μπινύλα.
Νέα Έλλάς.
Πάνθεον.
Παράδεισος.
Κουρεία
Καλαϊτζούκα.
Κύρκου Α.
Κύρκου Γ.
Μπαρμπαργίση.
Νικολαΐδη.
Νούσα Κ.
Σκράπαρη.
Κρεοπωλεία
Αράβα Τ.
Γάκη Σ.
Καραλάγκου
Κοντοκόστα Ζαχ.
Κόσιφα Γ.
Κόσιφα Τ.
Κουτσιόπουλου Α.
Πατσαβούρα.
Σκούρου Β.
Φουτσιλιά Α.
Φουτσιλιά Έμμ.
Κυλινδρόμυλοι
Μάρκου Ι.
Λατομεία
Μάρμαρα Καστανιάς.
Λαχανοπωλεία
Δάφνη Δ.
Καραντομάνη Έμμ.
Κωστή Έμμ.
Διμπάντση Θ.
Λιούσα Θ.
Μπακαλίδη Δ.
Μπούκλα.
Σκούφια Γ.
Σκούφια Έμμ.
Τσουλή Έμμ.
Λέσχη
Δημοσίων Υπαλλήλων.
Νέα Λέσχη.
Στρατιωτική Λέσχη.
Μαΐαι
Παπατζίκου
Τσιτλακίδου Α.

Μεταλλεία
Διαφρονίτσης.
Ζερκόβιανης.
Κοκόβης.
Τσορνόβου.
Μεταξουργεία
Χατζησάβα Ι.
Μηχανικοί
Αλάς νομομηχανικός.
Νηματουργεία
Βέρμιον Α. Ε.
Ζαρναλούδη και Χατζη-
νικολάκη.
Μέσκας Ι.
Ξενοδοχεία
Αγκυρα.
Βριστόλ.
Έθνικόν.
Μάζεστικ.
Μέγ. Αλέξανδρος.
Όλυμπος.
Ξυλεία
Θεμελή.
Πολυζωΐδη.
Όδοντοΐατροι
Παπαδήμος Σ.
Πιπίγος. Π.
Σιμωλής Θ.
Στράλλας Α.
Οϊνομαγειρεία
Αχτσή Θ.
Λιόλου Σ.
Νέστορα Μ.
Τσαλέρα Γ.
Χριστοδουλάκη Α.
Όπωροπωλεία
Δεληδημητρίου Π.
Λιούσα Θ.
Σίμου Γ.
Παγοποιεία
Μπατάκα Β.
Παλιτσάρα.
Σαγύρογλου.
Πανδοχεία
Αντωνίου Α.
Καραγεωργίου.
Κούτρη Θ.
Ούζούνη Φ.
Πανοπωλεία
Αβραμίδη Ι.
Βλαχογιάννη Ι.
Βλαχογιάννη Μ.
Γκαβαργύρη Ε.
Γόγου Μ.
Καρακωστή Μ.
Μανωλάκη Κλ.
Παπαδοπούλου Ε.
Σπανίδη Α.
Σταυρίδη.
Χατζηκοκόλη.
Χατζηνικολάου Ν.
Χουχλιούρη Ι.
Πεταλωτήρια
Ζαμπούνη Χ.
Καλιγιά Ι.
Στάτσιου Ι.

Πιλοδιορθωτήρια
Γράτσανος Β.
Ποδήλατα (ένδοκ.)
Μπουγδαμπεΐδης Γ.
Σοφιανόπουλος Ν.
Ραπτομηχαναι
Γκρίτσηνερ.
Σίγγερ.
Ραφεία
Δεληδημητρίου Δ.
Δημητράκοπούλου Σ.
Ίατροπούλου Π.
Καραγαβρηλίδη Α.
Παπαδοπούλου Γ.
Παυλίδη Γ.
Σαβοπούλου Μ.
Σιουσούνη Ε.
Σαγματοποιεία
Ζιγκομάνου Δ.
Πιτούλα Γ.
Σαμαρά Γ.
Σαμαρά Ν.
Σιδηροπωλεία
Γεωργιάδη Β.
Θεμελή Α.
Πολυζωΐδη Κ. Υιού.
Σιτισμοτεχνεία
Μαλουτά Κ. Υιού.
Σαράφογλου Γ.
Σταυρίδη Θ.
Συμβολαιογράφοι
Καλλιμπακάς Γ.
Μανωλίδης Κ.
Παπαγαλαμάμπους Ε.
Ταπητουργεία
Μάρκου Ι.
Ρουσοπούλου Ν.
Συμεωνίδη Σ.
Τενεκετζίδη Σ.
Φιλοσίδη Ι.
Τράπεζαι
Αθηναϊν.
Έθνικη.
Τυπογραφεία
Βαφειδή Σ. & Ντίνα Ε.
Γούναρη Γ. & Α.
Τυροκομεία
Αράβα Α.
Ζαμάνη.
Καρακόστα.
Κόια.
Πίσκου.
Χατζηγγώγου.
Υαλοπωλεία
Ζαχαριάδη Κ.
Μπουλασίκη Κ.
Σαφατιή Σ.
Σταυρίδη.
Υποδηματοποιεία
Ακριβοπούλου Γ.
Κακαγιάννη Δ.
Μπουζίκια Γ.
Μπουζίκια Δ.
Παπαθανασίου Α.

Ακόμη υφίστανται: ο Σύλλογος Πολυτέκνων με 80 μέλη και Πρόεδρο τον Ν. Μαρκόπουλο¹¹⁰, ο Σύνδεσμος Ποντίων Βερροίας και Περιχώρων με 300 μέλη και Πρόεδρο τον Σπανίδη¹¹¹, και ο Σύλλογος Αστών Προσφύγων «Σύμπνοια» με 150 μέλη και Πρόεδρο τον Χρ. Κιρτσόπουλο¹¹² (που ωστόσο διαλύθηκε το 1938 ως «αδρανής»¹¹³). Να σημειώσουμε επίσης ότι, η ύπαρξη τριών Προσφυγικών Συλλόγων, ίσως και να σχετίζεται με τη διαφορετική γεωγραφική προέλευσή τους (Μ. Ασία, Πόντος, Α. Θράκη).

ιστ. Επαγγελματίες

Ο Οδηγός ολοκληρώνει την παρουσίαση της Βέροιας με εκτενή αναφορά στους Επαγγελματίες της πόλης. Για την Αγορά της Βέροιας, ο παλιός «Τζαντές», σημειώνουμε πως έχει διασωθεί, με τη μορφή χρονογραφήματος, γλαφυρή περιγραφή της¹¹⁴. Η Αγορά μάλιστα είχε τη δική της χωροταξία, με κάθε είδους καταστήματα συγκεντρωμένα ανάλογα με τον επαγγελματικό χώρο τους¹¹⁵.

Ο κύριος όγκος των καταστημάτων βρισκόταν στον άξονα Πλ. Αγίου Αντωνίου – Πλ. Πλατάνων, επί της Οδού Κωνσταντίνου Ελευθερωτού (σημερινή Οδός Κεντρικής), με τους παρακείμενους δρόμους¹¹⁶, φτάνοντας ωστόσο μέχρι την Πλ. Ωρολογίου¹¹⁷.

Στην ολοκλήρωσή του ο Οδηγός, με την ένδειξη *Επαγγελματίαι Βερροίας*, παρουσιάζει με αλφαβητική σειρά, 82 διαφορετικούς επαγγελματικούς χώρους. Οι Επαγγελματίες αναφέρονται κυρίως ονομαστικά, αλλά υπάρχουν και εμπορικές επωνυμίες. Ο Κατάλογος των Επαγγελματιών παρουσιάζεται εδώ φωτοαναστατικά από τον «Ελληνικό Οδηγό». Να σημειωθεί ότι ανάμεσα στον κατάλογο παρουσιάζεται εμβόλιμα, μία τετράστηλη διαφημιστική ρεκλάμα, που προβάλλει τη «Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια», με Εμπορικό Αντιπρόσωπο στην πόλη τον Μερκ. Καρακωστή¹¹⁸.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Οδηγό, καταχωρούνται οι εξής επαγγελματικοί χώροι (και σε παρένθεση ο αριθμός των επαγγελματιών, ανάλογα): *Αγγειοπλαστεία (1), Αεριούχα Ποτά-Εργοστάσια (2), Αλλαντοποιεία (1), Αλευρα-Εργοστάσιον (1), Ανδρικά Είδη (5), Ανθρακοπωλεία (3), Αποικιακά (6), Αργυραμοιβοί (1), Αρτοποιεία (4), Ασφαλιστικές Εταιρείες-Πράκτορες (7), Αυτοκίνητα-Σταθμοί (4), Βαρελοποιεία (2), Βαφεία (2), Βενζίνη-Πράκτορες (4), Βενζίνη-Πρατήρια (5), Βιβλιοδετεία-Βιβλιοπωλεία (5), Βυρσοδευεία (3), Γαλακτοπωλεία (5), Γανωτήρια (6), Γεωπόνοι (1), Γεωργικά Εργαλεία (4), Γραμμόφωνα-Δίσκοι (2), Γραφομηχαναί (2), Γυναικεία Είδη (6), Δασικά Προϊόντα (4), Δέρματα Ακατέργαστα (2), Δερματοπωλεία (2), Δικαστικοί Κλητήρες (4), Δικηγόροι (12), Εγχώρια Προϊόντα (4), Ενοικιασταί Φόρων (1), Επιπλοποιεία (4), Εργολάβοι Δημοσίων Έργων (3), Εργολάβοι Ιδιωτικών Έργων (3), Εστιατόρια (4), Ζαχαροπλαστεία (9), Ζυθοπωλεία (1), Ηλεκτρικά Είδη-Καταστήματα (3), Ηλεκτρολόγοι (3), Ηλεκτροπαραγωγής-Εργοστάσιον (1), Ιατροί/Γυναικολόγοι-Παθολόγοι (1), Παθολόγοι (7), Καθηγηταί Μουσικής (2), Καλτσοποιεία (1), Καπνοπωλεία (4), Καρροποιεία (3), Καφεκοπτεία (2), Καφενεία (10), Κουρεία (7), Κρεοπωλεία (11), Κυλινδρόμυλοι (1), Λατομεία (1), Λαχανοπωλεία (10), Λέσχαι (3),*

110. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας (1913-1929)*, Επανεκδοση-Ανατύπωση 2013, σελ. 110.

111. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 110.

112. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 110.

113. Κολτσίδας Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας και της περιοχής με παράλληλη τοπογραφία της πόλης*, τόμος Β', Εκδόσεις Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 1095, σημ. 1999.

114. Αλεξιάδης, Ιωάννης, «Πανόραμα Επαγγελμάτων»-*Βεροιώτικα και Θρακιώτικα*, Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 17-21.

115. Κολτσίδας Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Α', ό. π. σελ. 834.

116. Βλ. Καρασάββας, Δημήτρης, Ι., *Τα Επαγγέλματα στην Βέροια του Μεσοπολέμου*, σελ. 7 – Εισήγηση στην Γ' Επιστημονική Ημερίδα της ΕΜΙΠΗ, Μιλάμε για τη Βέροια του 20ου αιώνα, «1925-1940, Στη Βέροια του Μεσοπολέμου», Βέροια 21.9.2013.

117. Κολτσίδας Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας*, τόμος Α', ό. π., σελ. 834.

118. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας*, ό. π., σελ. 110.

Μαίαι (2), Μεταλλεία (4), Μεταξουργεία (1), Μηχανικοί (1), Νηματουργεία (3), Ξενοδοχεία (6), Ξυλεία (2), Οδοντοϊατροί (4), Οινομαγειρεία (5), Οπωροπωλεία (3), Παγοποιεία (3), Πανδοχεία (4), Παντοπωλεία (13), Πεταλωτήρια (3), Πιλοδιορθωτήρια (1), Ποδήλατα-Ενοικίασης (2), Ραπτομηχαναί (2), Ραφεία (8), Σαγματοποιεία (4), Σιδηροπωλεία (3), Σισαμοτριβεία (3), Συμβολαιογράφοι (3), Ταπητουργεία (5), Τράπεζαι (2), Τυπογραφεία (2), Τυροκομεία (6), Υαλοπωλεία (4), Υποδηματοποιεία (5)¹¹⁹. Πολλά από τα ονόματα επαγγελματιών και εμπορικών επωνυμιών, που αναφέρονται στον παραπάνω κατάλογο, διεσώθησαν στη συλλογική μνήμη της πόλης¹²⁰, ενώ επίσης πολλοί κατόρθωσαν να διατηρήσουν τις επιχειρήσεις τους, παρά τα όσα μεσολάβησαν, για δεκαετίες τα μεταπολεμικά χρόνια¹²¹.

4. Επιλογικά

Η δεκαετία 1920-1930, με τα συγκλονιστικά γεγονότα της, τη Μικρασιατική Καταστροφή, τα Κινήματα και την περιπέτεια του Κοινοβουλευτισμού, παράγει ένα περιβάλλον αβεβαιότητας στο οποίο είναι αδύνατο να υπάρξει οικονομική σταθερότητα. Αυτήν την περίοδο, η Βέροια είναι μία πόλη σε εξέλιξη, βρίσκεται σε μεταβατικό στάδιο, οπότε δεν μπορούμε, ακόμη, να μιλήσουμε για ανάπτυξη. Μία απλή παρατήρηση στα επαγγέλματα και τις παρεχόμενες υπηρεσίες της εποχής, πείθει για τη συσχέτισή τους με τις ανάγκες του τότε κοινού, ενώ μαρτυρά και το εύρος των κοινωνικών διεργασιών που σημειώνονται στη Βέροια αυτήν την περίοδο¹²². Ωστόσο, ο καθοριστικός παράγοντας (με τη γενική παραδοχή), είναι η ένταξη του προσφυγικού στοιχείου στους κόλπους της κοινωνίας της Βέροιας, δίνοντας «καινούρια πνοή σ' όλους τους τομείς», αφού «σε συνεργασία με το ντόπιο γηγενή πληθυσμό επιδόθηκε σε παραγωγικά έργα»¹²³.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Mazower M., *Η Ελλάδα και η Οικονομική Κρίση του Μεσοπολέμου*, Μτφρ. Σπ. Μαρκέτος, α' ανατ., ΜΙΕΤ, Αθήνα 2009.
- Αλεξιάδης Ιωάννης, *Βεροιώτικα και Θρακιώτικα*, Θεσσαλονίκη 1985.
- Βέροια, Οδηγός, Έκδοση Δήμου Βέροιας, Βέροια 1986.
- Ελληνικός Οδηγός*, Α' Μέρος, Οδηγός Μακεδονίας 1913-1929, Επανεκδοση-Ανατύπωση 2013.
- Ελληνικός Οδηγός*, Β' Μέρος, Ελεύθερη Θεσσαλονίκη (1919;), Επανεκδοση-Ανατύπωση 2013.
- Ζάχος Στέφανος Εμ., *Αναμνήσεις ενός Βεροιώτη*, Βέροια 1979.
- Καλλιγιάς Νικόλαος Ι., *Αναπολώντας στους Δρόμους της Παλαιάς Βέροιας*, Βέροια 2014, Κέντρο Ξένων Γλωσσών «Λέξις» - εκδόσεις Super Course.
- Καρασάββας Δημήτρης Ι., *Τα Επαγγέλματα στη Βέροια του Μεσοπολέμου*, Εισήγηση στη Γ' Επιστημονική Ημερίδα της Ε.Μ.Ι.Π.Η. «Μιλάμε για τη Βέροια του 20^{ου} αιώνα «1925-1940, τη Βέροια του Μεσοπολέμου», Βέροια 21.9.2013 - πρακτικά, Βέροια 2015.
- Κολτσίδας Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας και της περιοχής, με παράλληλη τοπογραφία της πόλης*. Η πρώτη και διαχρονικά ολοκληρωμένη Ιστορία της Βέροιας, τόμος Α', Θεσσαλονίκη 2012 (εκδόσεις Αφών Κυριακίδη).
- Κολτσίδας Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας και της περιοχής, με παράλληλη τοπογραφία της πόλης*. Η πρώτη και διαχρονικά ολοκληρωμένη Ιστορία της Βέροιας, τόμος Β', Θεσσαλονίκη 2012 (εκδόσεις Αφών Κυριακίδη).

119. *Ελληνικός Οδηγός*, Α' μέρος, *Οδηγός Μακεδονίας (1913-1929)*, Επανεκδοση-Ανατύπωση 2013, σελ. 110-111.

120. Βλ. Κολτσίδας Αντώνης Μιχ., *Ιστορία της Βέροιας και της περιοχής με παράλληλη τοπογραφία της πόλης*, τόμος Α' - Β', Εκδόσεις Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2012, γενικά.

121. Βλ. γενικά, Καλλιγιάς, Ν. Ι., *Αναπολώντας στους Δρόμους της Παλαιάς Βέροιας*, Κ.Ε.Γ. «Λέξις», Βέροια 2014.

122. Καρασάββας, Δημήτρης, Ι., *Τα Επαγγέλματα στην Βέροια του Μεσοπολέμου*, σελ. 8 – Εισήγηση στην Γ' Επιστημονική Ημερίδα της ΕΜΙΠΗ, Μιλάμε για τη Βέροια του 20ου αιώνα, «1925-1940, Στη Βέροια του Μεσοπολέμου», Βέροια 21.9.2013.

123. *Βέροια*, Οδηγός, Έκδοση Δήμου Βέροιας, Βέροια 1986, σελ. 57.

Περίληψη

Με αφορμή τον «Ελληνικό Οδηγό» του 1929, όπου παρουσιάζονται οι πόλεις της Μακεδονίας που απελευθερώθηκαν στους Βαλκανικούς Πολέμους, επιχειρείται η περιγραφή της Βέροιας του Μεσοπολέμου. Οι πληροφορίες που μας παρέχει ο συγκεκριμένος οδηγός μας βοηθούν να αντιληφθούμε τις ευρύτερες διεργασίες που συμβαίνουν στους κόλπους της πόλης. Η Βέροια αυτής της περιόδου είναι ένα επαρχιακό διοικητικό κέντρο με πολιτική εκπροσώπηση και δημοτική αρχή, μητροπολιτική έδρα, δικαστικές, αστυνομικές και οικονομικές υπηρεσίες, στρατιωτικές μονάδες, επικοινωνιακό και συγκοινωνιακό δίκτυο, ποικίλες υπηρεσίες, σχολεία και φιλανθρωπικά ιδρύματα. Η ευάριθμη παρουσία συλλόγων και σωματείων, κοινωφελούς, αθλητικού, επαγγελματικού και διάφορου χαρακτήρα, μας δίνει την εικόνα μιας πλατιάς κοινωνικής διαστρωμάτωσης, αλλά και πληροφορίες σχετικά με τη σύνθεση του πληθυσμού της πόλης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο κατάλογος των επαγγελματιών, όπου καταχωρούνται 82 διαφορετικοί επαγγελματικοί χώροι, γεγονός που μας διευκολύνει να κατανοήσουμε τη γενικότερη οικονομική κατάσταση της τοπικής κοινωνίας. Διανύοντας μία ταραγμένη δεκαετία, η Βέροια στα 1929 προσπαθεί να συγκροτηθεί ως οργανωμένη κοινωνία, βρίσκεται σε μεταβατικό στάδιο και παρουσιάζει στοιχεία εξέλιξης.

Γενική πανοραμική άποψη της «παλιάς Βέροιας», 1937 (Αρχείο Γεράσιμου Καλλιγά)

Δημήτρης Ιορδ. Καρασάββας, Πτυχιούχος Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου («Ελληνικός Πολιτισμός»), ερευνητής, ποιητής

Ο Δημήτρης Ι. Καρασάββας γεννήθηκε στη Βέροια το 1956. Είναι Δημοσιογράφος και εργάστηκε σε τοπικές Εφημερίδες και το Ραδιόφωνο. Υπήρξε Εκδότης της Δεκαπενθήμερης Αστικής Εφημερίδας «Οι Καιροί» (1993-2012).

Ήταν Συνεργάτης του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών στο Ηλεκτρονικό Πρόγραμμα «Βέροια: Μητρόπολις της Μακεδονίας» (2000-2002) και του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών στο Πρόγραμμα «Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου» (2004-2005). Εξέδωσε πέντε Ποιητικές Συλλογές. Υπήρξε Μέλος της Εφορείας της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης

Βέροιας (2003-2008). Ήταν Συνεργάτης και του Μουσείου Εκπαίδευσης Βέροιας (2007-2011).

Είναι Ιστορικός και Φιλολογικός Ερευνητής και συμμετέχει σε Επιστημονικές Ημερίδες της Εταιρείας Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ημαθίας, ενώ κείμενά του δημοσιεύονται κατά καιρούς σε τοπικά έντυπα. Είναι πτυχιούχος του Ελληνικού

Ανοικτού Πανεπιστημίου στο Τμήμα Ανθρωπιστικών Σπουδών και στην Ενότητα «Ελληνικός Πολιτισμός» (με ανάλογες σπουδές και εργασίες στα χρόνια 2009-2015).

Παναγιώτης Παπαδόπουλος, Θεολόγος - Φιλολόγος, Καθηγητής

ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΠΟΥ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΘΗΚΑΝ ΣΤΗΝ ΗΜΑΘΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΕΤΗ 1914-1923

Για την ελληνική ιστορία «Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ» είναι η μεγαλύτερη συμφορά που γνώρισε ο Ελληνισμός στον 20ό αιώνα. Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες της Μ. Ασίας και του Πόντου αντιμετώπισαν το θάνατο και τον ξεριζωμό τους από τις πατρογονικές τους εστίες.

Η αυλαία της καταστροφής έκλεισε με την οδυνηρή ήττα του ελληνικού στρατού στις όχθες του Σαγγάριου ποταμού, τις καταστροφές και τις λεηλασίες των περιουσιών των Ελλήνων που ακολούθησαν. Όσοι επέζησαν κατέφυγαν στις χώρες της Ρωσίας ενώ κάποιοι άλλοι ήρθαν στη Ελλάδα ως πρόσφυγες αναζητώντας τη σωτηρία τους. Ήταν η τελευταία πράξη του δράματος του Ελληνισμού της Μ. Ασίας. Η αποκατάστασή τους ήταν ένα σοβαρό πρόβλημα που αντιμετώπισε η ελληνική κυβέρνηση της εποχής εκείνης μετά τις συνέπειες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και την εκστρατεία στη Μ. Α.

Οι Έλληνες πρόσφυγες κατευθύνθηκαν σε όλα τα μέρη της Ελλάδος, αλλά το κύριο βάρος κατέληξε στη Μακεδονία. Πάρα πολλοί Πόντιοι που γνώριζαν την αγροτική ζωή προτίμησαν τη Μακεδονία διότι εκεί θα εύρισκαν καλλιεργήσιμη γη. Σ' αυτό συνέβαλε και η αποχώρηση του μουσουλμανικού πληθυσμού από τη Μακεδονία, σύμφωνα με την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών Ελλάδος και Τουρκίας το 1922. Εκεί υπήρχαν και κάποια σπίτια που εγκαταλείφθηκαν και όπου μπορούσαν να εγκατασταθούν, αλλά και χτισμένα από την ΕΑΠ:

Κατηγορίες σπιτιών που εγκαταλείφθηκαν:	
Σπίτια Μουσουλμάνων-Βουλγάρων	25683
Σπίτια χτισμένα από την Κυβέρνηση	3174
Σπίτια χτισμένα από την ΕΑΠ (SOMMERFELD HOYZES)	445
Σπίτια χτισμένα απευθείας από την ΕΑΠ (1925-29)	10982
Σπίτια που επρόκειτο να χτιστούν από την ΕΑΠ	209
Σύνολο σπιτιών	40493

Παρά το γεγονός ότι το ελληνικό κράτος προέρχονταν από ένα 10ετή πόλεμο είχε τη γενναιότητα και το θάρρος να δεχτεί περισσότερο από ένα εκατομμύριο πρόσφυγες και να φροντίσει για την αποκατάστασή τους.

Σπουδαίο ρόλο διαδραμάτισε η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (ΕΑΠ), την ευθύνη της οποίας είχε ο Ερίκος Μοργκεντάου. Ήταν Αμερικανός πολίτης, γεννημένος στο Μάνχαϊμ της Γερμανίας (1856-1946). Διορίστηκε το 1923 από την Κοινωνία των Εθνών Πρόεδρος της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων. Είχε ζήσει στην Τουρκία το επίμαχο εκείνο χρονικό διάστημα ως πρεσβευτής των ΗΠΑ στην Κωνσταντινούπολη και είχε τη σχετική εμπειρία των τουρκικών βαρβαροτήτων. Με ιδιαίτερη αγάπη και ειλικρίνεια ανταποκρίθηκε στο δύσκολο έργο του με απόλυτη επιτυχία. Η νομική σχολή του πανεπιστημίου Αθηνών τον ανακήρυξε επίτιμο διδάκτορα για τις υπηρεσίες του. Με τη βοήθεια κάποιων Ελλήνων προσωπικοτήτων ολοκληρώθηκε το έργο της εγκατάστασης των προσφυγικών οικισμών. Σε έκθεση που εξέδωσε η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων – Γενική Διεύθυνση Εποικισμού Μακεδονίας, στη σε-

λίδα 63, καταγράφεται μια συνολική εικόνα της αποκατάστασης των προσφύγων με τίτλο «Εκ της εποικιστικής προσπάθειας»: «Σύνολο προσφυγικών συνοικισμών 1385, εκ των οποίων αμιγείς 942, μικτοί 443». Σ' αυτούς κατασκευάστηκαν 46.851 σπίτια, παραχωρήθηκαν ακόμη 50.532 σπίτια από τους Τούρκους που έφυγαν, και 3.204 σπίτια από τους Βουλγάρους. Παραχωρήθηκαν 212.126 στρέμματα χωράφια. Κατασκευάστηκαν για τις ανάγκες των προσφύγων 365 υδραγωγεία, συνολικού μήκους 551.714 μέτρα και 416 φρεάτια. Τους δόθηκαν δενδρύλλια διαφόρων ειδών κυρίως καρποφόρων, άροτρα και αγοπρόβατα. Συντελέστηκε έτσι μια γιγαντιαία προσπάθεια ανακούφισης των προσφύγων.

Πρόσφυγες από τον Πόντο σε αναμονή εγκατάστασης στη Βέροια, 1922 (Αρχείο Γερ. Καλλιγιά)

νουν εδώ και ότι πρόκειται να επιστρέψουν στον Πόντο. Το 1930, μετά την υπογραφή της Ελληνοτουρκικής Συνθήκης Φιλίας, Ουδετερότητας και Διαιτησίας, την εποχή του Βενιζέλου, έχασαν κάθε ελπίδα. Συμφιλιώθηκαν, πλέον, για την οριστική τους εγκατάσταση. Σύντομα θα αποτελέσουν ένα πολύτιμο κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας. Ανέπτυξαν κοινωνική, πολιτιστική και κάθε είδους πνευματική δράση, με σκοπό τη βελτίωση της καθημερινής τους ζωής και τη διατήρηση της παράδοσης από τον Πόντο.

Όπως γράφει ο Σπύρος Μαρκεζίνης «το 1922 και όχι το 1912 εγεννήθη η νέα Ελλάς και οι πρόσφυγες υπήρξαν το νέο αίμα της».

Εγκατάσταση στα χωριά της Ημαθίας

Ένα μεγάλο μέρος προσφύγων από την Α. Θράκη, τη Μ. Ασία και τον Πόντο δέχτηκε και ο Νομός Ημαθίας.

Από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε στα γραφεία της Κτηματικής Γεωργικής Υπηρεσίας της Βέροιας στην οποία λειτουργούσε το εποικιστικό γραφείο της ΕΑΠ (1928), μετά την απογραφή κατευθύνονται σε διάφορα χωριά της περιοχής. Η εγκατάσταση των προσφύγων παρουσιάζει την εξής εικόνα:

- 1) Πόντιοι που ήρθαν στην Ημαθία από διάφορες πόλεις του Πόντου.

Ένα ακόμη γεγονός παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Οι Πόντιοι, όταν εγκατέλειψαν τα χωριά και τις πόλεις τους στον Πόντο, κατά το ταξίδι τους στη διαδρομή αναμίχτηκαν. Έτσι, παρουσιάζεται το φαινόμενο σε ένα χωριό στην Ελλάδα οι πρόσφυγες να προέρχονται από πολλά ποντιακά χωριά. Υπήρχαν πρόσφυγες από Κερασούντα, Τραπεζούντα, Σάντα, Πάφρα και πολλά άλλα μέρη. Αποτελέσαν τη νέα κοινωνία. Μια μυστική χημεία της παράδοσης ένωσε όλα τα κομμάτια, για να εξελιχθούν στην Ελλάδα σε συμπαγείς ομογενειακούς πληθυσμούς.

Να σημειωθεί ότι μέχρι το 1930 οι πρόσφυγες έλπιζαν να επιστρέψουν πίσω στον Πόντο με κάποιες διακρατικές συμφωνίες. Πάντοτε για διεύθυνση κατοικίας απαντούσαν ότι προσωρινά μέ-

2) Πρόσφυγες από το Καρς. Πρόκειται για μια πόλη της τουρκικής Αρμενίας στον Καύκασο. Ήταν πρωτεύουσα του Κυβερνείου του Καρς. Ο πληθυσμός της κατά την απογραφή του 1913 ανέρχονταν σε 321.954 κατοίκους από τους οποίους 56 χιλιάδες ήταν Έλληνες. Η άφιξη τους στην Ημαθία άρχισε από το 1914 λόγω των πολέμων μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας.

3) Πρόσφυγες από το Αρδαχάν. Πρόκειται για μια πόλη του Καυκάσου. Οι Πόντιοι κάτοικοι άρχισαν να εκπατρίζονται από το 1917 εξ αιτίας της ανώμαλης κατάστασης μετά τη ρωσική επανάσταση.

4) Αμιγείς προσφυγικοί οικισμοί: οικογένειες 912, άτομα 1215. Μικτοί προσφυγικοί οικισμοί: οικογένειες 3008, άτομα 11857. Γενικό Σύνολο οικισμών: οικογένειες 3920, άτομα 15072.

5) Την καταγραφή των προσφύγων που εγκαταστάθηκαν σε διάφορα χωριά της Ημαθίας μάς παρουσιάζει ο Στάθης Πελαγίδης στηριζόμενος στα στοιχεία της ΕΑΠ:

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΠΟΝΤΙΩΝ ΣΤΗΝ ΗΜΑΘΙΑ

Οικογένειες	Παιδιά	Άτομα	Από Πόντο: πόλη	Έτη Άφιξης στην Ημαθία
1	2	3	Τραπεζούντα	1921
3	10	16	Τραπεζούντα	1922
4	16	24	Τραπεζούντα	1923
ΣΥΝΟΛΑ: 8	28	43	Τραπεζούντα	1921 - 1923
1	3	5	Σούρμενα	1919
4	7	14	Σούρμενα	1921
ΣΥΝΟΛΑ: 5	10	19	Σούρμενα	1919 - 1921
ΣΥΝΟΛΑ: 1	1	3	Πλάτανα	1923
6	12	22	Αργυρούπολη	1919
2	6	12	Αργυρούπολη	1920
3	3	8	Αργυρούπολη	1921
2	6	10	Αργυρούπολη	1923
ΣΥΝΟΛΑ: 13	27	52	Αργυρούπολη	1919 - 1923
1	1	3	Νικόπολη	1919
1	1	3	Νικόπολη	1921
1	1	5	Νικόπολη	1924
ΣΥΝΟΛΑ: 3	3	11	Νικόπολη	1919 - 1924
1	0	2	Σεβάστεια	1919
1	0	2	Σεβάστεια	1922
1	0	2	Σεβάστεια	1923
1	0	2	Σεβάστεια	1923
4	4	5	Σεβάστεια	1923
1	2	6	Σεβάστεια	1924
ΣΥΝΟΛΑ: 9	6	19	Σεβάστεια	1919 - 1924
1	1	3	Κασταμονή	1922
1	1	3	Κασταμονή	1923
1	2	4	Κασταμονή	1923
ΣΥΝΟΛΑ: 3	4	10	Κασταμονή	1922 - 1923

	1	1	2	Κερασούντα	1922
	1	3	5	Κερασούντα	1923
ΣΥΝΟΛΑ:	2	4	7	Κερασούντα	1922 - 1923
	10	15	32	Καρς	1914
	5	9	19	Καρς	1920
	7	10	23	Καρς	1921
	10	12	32	Καρς	1922
	1	1	2	Καρς	1923
ΣΥΝΟΛΑ:	33	47	108	Καρς	1914 - 1923
	1	1	3	Αρδαχάν	1919
	2	4	8	Αρδαχάν	1920
	3	4	11	Αρδαχάν	1921
	1	3	5	Αρδαχάν	1922
ΣΥΝΟΛΑ:	7	12	27	Αδραχάν	1919 - 1922
ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΝΟΛΑ:	84	142	299		

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Henry Morgenthau, *Η αποστολή μου στην Αθήνα*, εκδόσεις «Τροχαλία».

Εγκυκλοπαίδεια Ποντιακού Ελληνισμού.

Παναγιώτη Παπαδόπουλου, *Αδημοσίευτη εργασία*.

Στάθη Πελαγίδη, *Προσφυγική Ελλάδα (1913-1930)*, Θεσσαλονίκη 1997, εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη.

Αντώνη Μιχ. Κολτσίδα, *Ιστορία της Βεροίας και της περιοχής, με παράλληλη τοπογραφία της πόλης. Η πρώτη και διαχρονικά ολοκληρωμένη ιστορία της Βεροίας*, Θεσσαλονίκη 2012 (2 τόμοι - εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη).

Παναγιώτης Παπαδόπουλος, Θεολόγος - Φιλολόγος, Καθηγητής

Ο Παναγιώτης Παπαδόπουλος γεννήθηκε το 1931 στη Σταυρούπολη Ξάνθης. Οι γονείς του, Ιωάννης και Βασιλική, το γένος Γαβριήλ Καλεντερίδη, κατάγονταν από την Κερασούντα του Πόντου.

Μετά τις εγκύκλιες σπουδές στη γενέτειρά του, φοίτησε στην Εκκλησιαστική Σχολή Ξάνθης. Είναι πτυχιούχος της Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ και της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Μετεκπαιδεύτηκε στη ΣΕΛΜΕ Θεσσαλονίκης και στην Αθήνα σε σεμινάρια ιστορίας και παιδαγωγικών.

Υπηρέτησε ως Θεολόγος - Φιλολόγος καθηγητής και διευθυντής Γυμνασίων και Λυκείων σε διάφορα σχολεία της Ελλάδας και σε ενταγμένα σχολεία της Γερμανίας ως αποσπασμένος του Υπουργείου Παιδείας. Το 1988 ίδρυσε Ποντιακό Σύλλογο στην πόλη KREFELND της Γερμανίας με την επωνυμία «ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΕΣΤΙΑ» που λειτουργεί έως σήμερα.

Τιμήθηκε με αλληπάλληλες διακρίσεις Συλλόγων, Θεσμών και Ιδρυμάτων και παρουσίασε έντονη δραστηριότητα με ομιλίες και δημοσιεύσεις στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, με τη συμμετοχή του σε Παγκόσμια Ποντιακά Συνέδρια για τη Γενοκτονία και την Ιστορία του Πόντου. Υπήρξε μέλος σε Σωματεία και Εκπολιτιστικούς Συλλόγους και Ενώσεις (όπως μέλος της Θρακικής Εστίας Θεσσαλονίκης, μέλος του Δ.Σ. του Εκπολιτιστικού Συλλόγου Σταυρουπόλεως «Ο ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ», μέλος της Ευξείνου Λέσχης Βεροίας κ.ά.).

Από το 1993 διετέλεσε μέλος του Δ.Σ. του Σωματείου και του Ιδρύματος «Παναγία Σουμελά» και από το 1988 είναι Εκδότης - Διευθυντής του περιοδικού «Ποντιακή Εστία» με πανελλήνια απήχηση. Αρθρογραφεί με κοινωνικές και ιστορικές εργασίες του στον τοπικό ημερήσιο και περιοδικό τύπο.

Απόστολος Ιωσηφίδης,
Στέλεχος Περιφερειακής Ένωσης Δήμων Κεντρικής Μακεδονίας

ΗΜΑΘΙΑ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

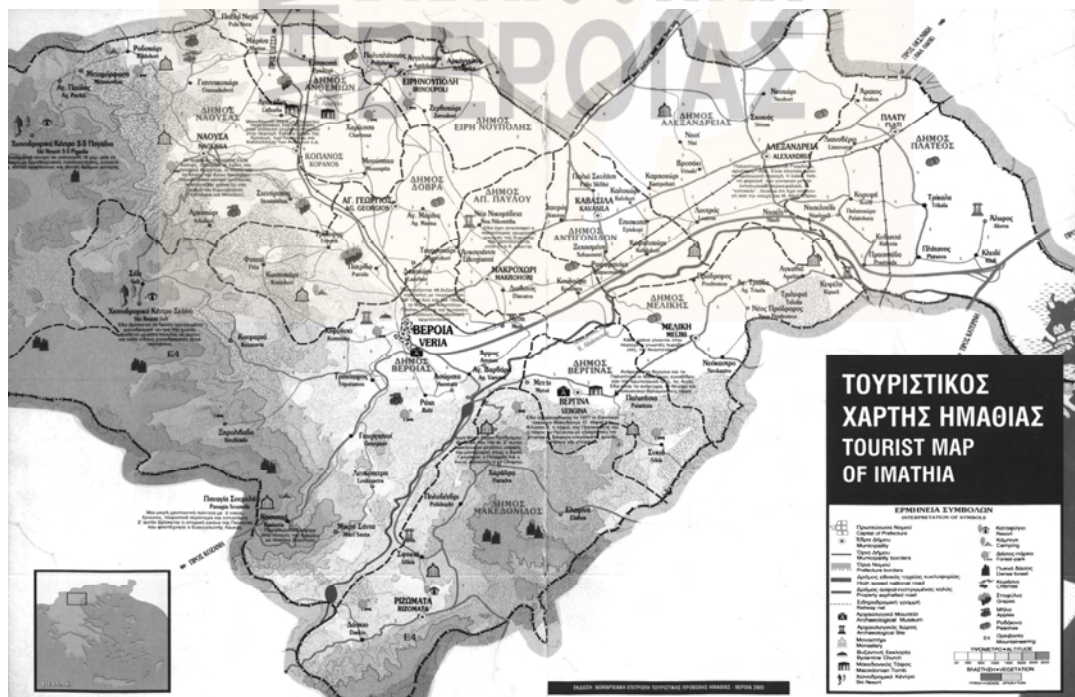
**Ίδρυση – κατάργηση – μεταβολές των Πρωτοβάθμιων Οργανισμών
Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Ημαθία, από το 1918 κ.ε.**

Η Ημαθία (στο σύνολό της, αποτελούμενη από τις μετέπειτα Επαρχίες Ημαθίας και Νάουσας) μέχρι το 1946 ήταν Επαρχία του Νομού Θεσσαλονίκης. Ο Πίνακας, που ακολουθεί, παρακολουθεί με χρονολογική σειρά τις μεταβολές των Δήμων και των Κοινοτήτων, στα όρια της Ημαθίας, αναγράφοντας τους Πρωτοβάθμιους ΟΤΑ με τις ονομασίες με τις οποίες καθιερώθηκαν και είναι γνωστοί σήμερα.

Έτος	Αριθμός – Μορφή ΟΤΑ	Ίδρυση – Κατάργηση – Μεταβολές ΟΤΑ
1918- Μάιος	2 Δήμοι	<i>Ίδρυση Δήμων:</i> Βέροιας, Νάουσας
1918- Ιούνιος	2 Δήμοι - 24 Κοιότητες	<i>Ίδρυση Κοινοτήτων:</i> Αγγελοχωρίου, Αγίου Γεωργίου, Αγκαθιάς, Αλεξάνδρειας, Αρκοχωρίου, Δασκίου, Ελάφου, Επισκοπής Βέροιας, Κοπανού, Κορυφής, Κουμαριάς, Λουτρού, Μακροχωρίου, Μαρίνας, Μελίκης, Νεοκάστρου, Νησίου, Ξεχασμένης, Παλατιτσίων, Πολυδένδρου, Πρασινάδας, Ριζωμάτων, Σφηκιάς, Φυτειάς
1922	2 Δήμοι - 26 Κοιότητες	<i>Ίδρυση Κοινοτήτων:</i> Προδρόμου, Επισκοπής Νάουσας
1926	2 Δήμοι - 27 Κοιότητες	<i>Ίδρυση Κοινοτήτας:</i> Γεωργιανών
1927	2 Δήμοι - 32 Κοιότητες	<i>Ίδρυση Κοινοτήτων:</i> Διαβατού, Ράχης, Ροδοχωρίου, Στενημάχου, Χαρίεσσας
1928	2 Δήμοι - 34 Κοιότητες	<i>Ίδρυση Κοινοτήτων:</i> Τριλόφου, Τριποτάμου
1931	2 Δήμοι - 35 Κοιότητες	<i>Ίδρυση Κοινοτήτας:</i> Λευκαδίων
1932	2 Δήμοι - 37 Κοιότητες	<i>Ίδρυση Κοινοτήτων:</i> Μονοσπίτων, Πλατέος
1933	2 Δήμοι - 38 Κοιότητες	<i>Ίδρυση Κοινοτήτας:</i> Καστανιάς
1934	2 Δήμοι - 39 Κοιότητες	<i>Ίδρυση Κοινοτήτας:</i> Βεργίνας

1935	2 Δήμοι - 41 Κοινότητες	Ίδρυση Κοινοτήτων: Ζερβοχωρίου, Κάτω Βερμίου
1941	2 Δήμοι - 42 Κοινότητες	Ένταξη στην Ημαθία της Κοινότητας: Γιαννακοχωρίου
1946	2 Δήμοι - 44 Κοινότητες	Σύσταση Νομού Ημαθίας
		Ίδρυση Κοινοτήτων: Λιανοβεργίου, Τρικάλων
1947	2 Δήμοι - 47 Κοινότητες	Ίδρυση Κοινοτήτων: Καμποχωρίου, Νέας Νικομήδειας, Σταυρού
1948	3 Δήμοι - 47 Κοινότητες	Αναγνώριση Δήμου: Αλεξάνδρειας
		Ίδρυση Κοινότητας: Λυκογιάννης
1949	3 Δήμοι - 50 Κοινότητες	Ίδρυση Κοινοτήτων: Αγίας Μαρίνας, Κλειδίου, Πλατάνου
1950	3 Δήμοι - 54 Κοινότητες	Ίδρυση Κοινοτήτων: Αράχου, Βρυσακίου, Μικρής Σάντας, Πολυπλατάνου
1952	3 Δήμοι - 58 Κοινότητες	Ίδρυση Κοινοτήτων: Αγίας Βαρβάρας, Κυψέλης, Παλαιού Σκυλιτσίου, Πατρίδας
1956	3 Δήμοι - 59 Κοινότητες	Ίδρυση Κοινότητας: Καβασίλων
1958	3 Δήμοι - 60 Κοινότητες	Ίδρυση Κοινότητας: Κουλούρας
1960	3 Δήμοι - 61 Κοινότητες	Ίδρυση Κοινότητας: Κεφαλοχωρίου
1965	3 Δήμοι - 62 Κοινότητες	Ίδρυση Κοινότητας: Συκιάς
1966	3 Δήμοι - 63 Κοινότητες	Ίδρυση Κοινότητας: Νεοχωρίου
1967- Ιούνιος	3 Δήμοι - 64 Κοινότητες	Ίδρυση Κοινότητας: Χαράδρας
1967- Οκτώβριος	3 Δήμοι - 63 Κοινότητες	Κατάργηση Κοινότητας: Χαράδρας
1971	3 Δήμοι - 62 Κοινότητες	Κατάργηση Κοινότητας: Μικρής Σάντας
1974	3 Δήμοι - 61 Κοινότητες	Ένταξη στον Νομό Πιερίας της Κοινότητας: Ελάφου
1984		ΑΝΟΙΚΤΕΣ ΠΟΛΕΙΣ (Σχεδιασμός ΥΧΟΠ)
1986	4 Δήμοι - 58 Κοινότητες	Ίδρυση Δήμου: Ειρηνούπολης Κατάργηση Κοινοτήτων: Αγγελοχωρίου, Ζερβοχωρίου, Πολυπλατάνου

1988		ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ Ν. 1622/1986 (για εθελοντικές συνενώσεις ΟΤΑ)
1990		ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ Ν. 1461/1984 (για σύσταση Αναπτυξιακών Συνδέσμων)
1994	6 Δήμοι - 53 Κοινότητες	Ίδρυση Δήμων: Μελίκης, Πλατέος Κατάργηση Κοινοτήτων: Αράχου, Λιανοβεργίου, Μελίκης, Νεοκάστρου, Πλατέος
1995		ΣΥΜΒΟΥΛΙΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ
1997	12 Δήμοι	Κατάργηση όλων των προϋφιστάμενων Δήμων & Κοινοτήτων Ίδρυση 12 «Καποδιστριακών» Δήμων με τον Ν. 2539/1997, έναρξη της λειτουργίας τους από 1-1-1999 Δήμοι: Αλεξάνδρειας, Ανθεμίων, Αντιγονιδών, Αποστόλου Παύλου, Βεργίνας, Βέροιας, Δοβρά, Ειρηνούπολης, Μακεδονίδος, Μελίκης, Νάουσας, Πλατέος
2010	3 Δήμοι	Κατάργηση όλων των προϋφιστάμενων Δήμων Ίδρυση 3 «Καλλικρατικών» Δήμων με τον Ν. 3852/2010, έναρξη της λειτουργίας τους από 1-1-2011 Δήμοι: Αλεξάνδρειας, Βέροιας, Νάουσας

Τουριστικός χάρτης Ημαθίας. Tourist map of Imathia (Νομαρχιακή Επιτρ. Τουρ. Προβολής Ν. Ημαθίας, 2005)
(Ίδρυση 12 «Καποδιστριακών» Δήμων με τον Ν. 2539/1997, έναρξη της λειτουργίας τους από 1-1-1999)

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ – ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΗΜΑΘΙΑΣ

Για την αμεσότητα του εντοπισμού των οικισμών (πόλεων, κομποπόλεων, χωριών) και για την παρακολούθηση του μεταβαλλόμενου «Χρονολογίου Αυτοδιοίκησης Ημαθίας», παραθέτουμε τον χάρτη του Νομού Ημαθίας (πηγή: 55τομη Μεγάλη Γενική Εγκυκλοπαίδεια «ΥΔΡΙΑ» – τόμος 26, σελίδα 261, λήμμα «Ημαθία - Νομός Ημαθίας»):

Περιοδικό «Βέροια – Ερατεινή Ημαθία»
Ο εκδότης και το έργο του

Δρ. - Δρ. Καθηγητής ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ

*Διδάκτορας Ιστορίας - Διδάκτορας Ιστορίας της Εκπαίδευσης
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
Φιλολόγος, Ιστορικός - Ρομανιστής, Βαλκανιολόγος*

Ο ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ γεννήθηκε το 1947 στη Βέροια. Σπούδασε Μεσαιωνική (Βυζαντινή) και Νεοελληνική Φιλολογία, Ιστορία, Βυζαντινή Αρχαιολογία και Λαογραφία στη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και πήρε το πτυχίο του το 1970 (του Τμήματος Μέσων και Νέων Ελληνικών Σπουδών – των βασικών σπουδών και των (επιπλέον) εξειδικευμένων καθηγητικών Σεμιναρίων και Παραδόσεων / «κύκλοι μαθημάτων»). Το 1994 πήρε το πρώτο διδακτορικό του δίπλωμα από την Παιδαγωγική Σχολή του Α.Π.Θ. και αναγορεύθηκε αριστοβάθμιος διδάκτορας Παιδαγωγικών Επιστημών στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (στην Ιστορία του Νεότερου Ελληνισμού). Το 2001 πήρε το δεύτερο διδακτορικό του δίπλωμα από τη Θεολογική Σχολή του Α.Π.Θ. και αναγορεύθηκε αριστοβάθμιος διδάκτορας Θεολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (στην Παιδαγωγική - Ιστορία της Εκπαίδευσης).

Παρακολούθησε μαθήματα γαλλικής γλώσσας και γαλλικού πολιτισμού στο Διεθνές Κέντρο Alliance Française στο Παρίσι – École Internationale de Langue et de Civilisation Française, Paris.

Από το 1972 μέχρι το 2002 υπηρέτησε ως καθηγητής - φιλόλογος στη Δημόσια Μέση Εκπαίδευση. Παράλληλα, στα χρόνια 1995-1998 διετέλεσε καθηγητής ιστορίας του 1ου ΠΕΚ (Περιφερειακό Επιμορφωτικό Κέντρο) Θεσσαλονίκης του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (υπό την αιγίδα του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης – Προγραμματισμός Επιμόρφωσης και Μετεκπαίδευσης Καθηγητών Μ.Ε.), επιμορφώνοντας, στα πλαίσια πανεπιστημιακών σεμιναρίων, τους φιλόλογους

καθηγητές της Βεροίας, της Κατερίνης και των Γιαννιτσών. Στα ακαδημαϊκά έτη 1994-2000 εργάστηκε και δίδαξε στον Τομέα Εκκλησιαστικής Ιστορίας, Χριστιανικής Γραμματείας, Αρχαιολογίας και Τέχνης του Τμήματος Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ως διδάκτορας ιστορίας – αποσπασμένος από τη Δημόσια Μέση Εκπαίδευση).

Από το 1994 μέχρι σήμερα – εκτός των αναφερομένων – δίδαξε κατά καιρούς (με πρόσκληση – ανάθεση εντεταλμένου επιστημονικού έργου) ιστορικά, γλωσσολογικά, λαογραφικά, μεθοδολογικά και φιλολογικά θέματα σε ελληνικά και ξένα πανεπιστημιακά Σεμινάρια, Συμπόσια, Ιδρύματα και Ινστιτούτα (σε φοιτητές προπτυχιακών και μεταπτυχιακών κύκλων, σε υποψήφιους διδάκτορες και σε ερευνητές) σε τμήματα του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και στο Εθνικό Ινστιτούτο Ανατολικών Γλωσσών και Πολιτισμών / στο Βαλκανικό Κέντρο στο Παρίσι (INALCO: Centre d' Etudes Balkaniques de L' INALCO - Institut National des Lanques et Civilisations Orientales). Βιβλία του διδάχθηκαν κατά καιρούς ως πανεπιστημιακά εγχειρίδια σε φοιτητές ελληνικών και ξένων πανεπιστημιακών τμημάτων.

Από τα φοιτητικά του ακόμα χρόνια: Πραγματοποιεί πολυάριθμες γλωσσολογικές και λαογραφικές έρευνες και καταγραφές στον ευρύτερο βόρειο ελλαδικό και στον όμορο βαλκανικό χώρο. Στα πλαίσια αυτών των γλωσσολογικών ερευνών εντάσσεται και η έρευνα και η συλλογή ογκώδους corpus λέξεων και εκφράσεων της κουτσοβλαχικής γλώσσας σε δεκάδες κοινότητες του ευρύτερου βόρειου ελλαδικού χώρου και η σύνταξη του Γλωσσικού Ατλαντα της Κουτσοβλαχικής γλώσσας με παράλληλη ερμηνεία και μελέτη των τοπικών ιδιωμάτων της. Πραγματοποιεί μακροχρόνιες και επανειλημμένες ιστορικές έρευνες σε αρχαικές μονάδες: *Του εσωτερικού:* Διπλωματικά και Ιστορικά Αρχεία: Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών (ΑΥΕ), Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, Αγωνιστών - τμήμα χειρογράφων Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, Βιβλιοθήκης της Βουλής, Γενναδίου Βιβλιοθήκης, Ιστορικής και Αρχαιολογι-

κής Εταιρείας, Μακεδονίας (Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας), Κέντρου Μακεδονικού Αγώνα, Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Ιδρύματος Χερσονήσου Αίμου, Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, Ιδρύματος Βορειοηπειρωτικών Ερευνών, Ζωσιμαίας Βιβλιοθήκης, Μητροπόλεων Θεσσαλονίκης, Βεροίας και Ιωαννίνων, Ελληνικών Πανεπιστημίων, Ιδρυμάτων και Οργανισμών κ.ά. *Του εξωτερικού:* Ιστορικά Αρχεία: Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, INALCO Παρισίων - Institut National des Langues et Civilisations Orientale Paris, Πανεπιστημίου Σορβόνης Παρισίων - Université Sorbonne-Paris IV, Εθνικής Βιβλιοθήκης Παρισίων - Bibliothèque Nationale des France Paris, Εθνικής Βιβλιοθήκης και Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, Εθνικής Βιβλιοθήκης και Πανεπιστημίου Σόφιας, Πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης Σκοπίων, βιβλιοθηκών Μοναστηρίου (Bitola Σκοπίων) κ.ά. Έλαβε μέρος σε πανελλήνια και διεθνή (στο εσωτερικό και το εξωτερικό) συνέδρια, σεμινάρια και συμπόσια. Είναι μελετητής της Νεότερης Μακεδονικής Ιστορίας, ειδικός ερευνητής του Βλαχόφωνου Ελληνισμού και εξειδικεύεται στην ιστορική και πολιτισμική απεικόνιση πόλεων και τόπων του βορειοελλαδικού και του ευρύτερου βόρειου εθνολογικού ελληνισμού και του βαλκανικού χώρου.

Τα ενδιαφέροντά του επεκτείνονται στην ψυχοκοινωνιολογία της αγωγής του εφήβου, στην παιδαγωγική, στη γλωσσολογία, στη λεξικογραφία, στην αρθρογραφία, στην κριτική, στη φιλολογία και την ιστορία γενικότερα και στη λογοτεχνία. Είναι ο εκδότης των περιοδικών «Αναζητήσεις», και σήμερα «Βέροια - Ερατεινή Ημαθία», τακτικό μέλος σε επιστημονικές Ενώσεις και Εταιρείες, αρθρογραφεί σε ελληνικά και ξένα πανεπιστημιακά και επιστημονικά περιοδικά και εφημερίδες, σε εγκυκλοπαίδειες και στον ημερήσιο τύπο και επιμελείται και παρουσιάζει τηλεοπτικά προγράμματα - εκπομπές με ιστορικά και φιλολογικά θέματα.

Βιβλία του κρίθηκαν και παρουσιάστηκαν σε ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές με τιμητικά αφιερώματα, κρίθηκαν σε περιοδικά γνωσμένου κύρους και βιβλιογραφήθηκαν σε ελληνικά και ξένα επιστημονικά συγγράμματα, μελέτες και εκδόσεις. Το όλο του έργο και βιβλία του τιμήθηκαν με ειδικές διακρίσεις και εγκρίσεις αγορών από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, από το Υπουργείο Μακεδονίας – Θράκης, από το Δήμο Θεσσαλονίκης, από τη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βεροίας και από άλλους φορείς και οργανισμούς και αντίτυπά τους εμπλούτισαν δημόσιες, δημοτικές και σχολικές βιβλιοθήκες.

Για την εν γένει προσφορά του στον επιστημονικό, στο συγγραφικό, στον εκπαιδευτικό, στον πνευματικό και στον κοινωνικό χώρο τιμήθηκε: Από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως – από την Αυτού Θειοτάτη Παναγιότητα τον Οικουμενικό Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαίο με το Οφίκιο του Αρχοντος Υπομνηματογράφου της Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας (2012). Από την Ιερά Μητρόπολη Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας – το Σεβασμιότατο Μητροπολίτη κ.κ. Παντελεήμονα με τιμητική πλακέτα (2007), με το Χρυσό Μετάλλιο Α΄ Τάξεως του Αποστόλου Παύλου (2010) και με το Χρυσό Σταυρό του Αποστόλου Παύλου (2012 – ο οποίος απονεμήθηκε στο συγγραφέα στο Μητροπολιτικό Μέγαρο Βεροίας από τον Μακαριότατο Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και Πάσης Ελλάδος κ.κ. Ιερώνυμο). Από το Δήμο Βεροίας με το Χάλκινο Μετάλλιο της Πόλης των Βεροϊέων (1998), με τιμητική πλακέτα (2007) και με το Χρυσό Μετάλλιο της Πόλης των Βεροϊέων (2012, από τη Δήμαρχο Βεροίας κ. Χαρούλα Ουσουλτζόγλου-Γεωργιάδη). Από τη Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Βεροίας με τιμητική πλακέτα (2007). Από Φορείς, Ιδρύματα και Συλλόγους, όπως από το Σύλλογο Περιβολιωτών Νομού Ημαθίας με έδρα το Παλαιό Σκυλίτσι Ημαθίας, τη γενέτειρα του, με τιμητική πλακέτα (1999) και με «Υψηλή Διάκριση» με αντίστοιχη τιμητική πλακέτα (2015). Ακόμη, με πλήθος άλλων διακρίσεων.

Από την Ακαδημία Αθηνών και στα πλαίσια των βραβείων του 2014, το υποβληθέν δίτομο έργο-βιβλίο του «Ιστορία της Βεροίας και της περιοχής με παράλληλη τοπογραφία της πόλης, η πρώτη διαχρονικά ολοκληρωμένη Ιστορία της Βεροίας» αξιολογήθηκε με την ακόλουθη εξαιρετική κριτική: «Αντώνης Μιχ. Κολτσιδής - Ιστορία της Βεροίας και της περιοχής: Πρόκειται για αξιοθαύμαστη συστηματική τοπική ιστορία 1.900, περίπου, σελίδων. Η Βέροια και η περιοχή της, η τοπογραφία και η ιστορική της διαδρομή από τους απώτατους αρχαίους χρόνους μέχρι και σήμερα, εξετάζονται καταλεπτώς με σχολαστικό τρόπο. Η έκταση της έρευνας καλύπτει κάθε πτυχή της πολιτικής, πολιτιστικής και κοινωνικής, εν γένει, ζωής. Είναι εντυπωσιακή η άντληση υλικού από αρχεία - δημόσια και ιδιωτικά - πανελληνίας εμβέλειας ή τοπικού χαρακτήρα. Σωρεία αποκαλυπτικών κατά κανόνα κάθε τύπου φωτογραφιών συμπληρώνουν την άκρως επιμελημένη έκδοση. Προσφέρεται ως υπόδειγμα τοπικής ιστορίας».

**ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΝΤΩΝΗ ΚΟΛΤΣΙΔΑ
(ΚΑΤΑ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ ΕΚΔΟΣΗΣ - ΕΠΙΛΟΓΗ)**

A. ΒΙΒΛΙΑ

Το ιστορικό, φιλολογικό και παιδαγωγικό έργο

- 1976 – *Οι Κουτσόβλαχοι. Εθνολογική και λαογραφική μελέτη*. Πρώτος τόμος, Θεσσαλονίκη 1976 (224 σελίδες).
- 1978 – *Γραμματική και λεξικό της Κουτσοβλαχικής γλώσσας*. Δεύτερος τόμος, Θεσσαλονίκη 1978 («Αφοί Κυριακίδη» - 200 σελίδες).
- 1978 – *Λεξικό της πιάτσας. Λέξεις και εκφράσεις της καθημερινής ζωής με ειδική ή μεταφορική σημασία. Φιλολογική ερμηνεία και λαϊκή θυμοσοφία*, Θεσσαλονίκη 1978 («Αφοί Κυριακίδη» - 216 σελίδες).
- 1978 – *Λεξικό ελληνο-σερβοκροατικό*, Θεσσαλονίκη 1978 (φιλολογική επιμέλεια - «Αφοί Κυριακίδη» - 140 σελίδες).
- 1988 – *Ψυχοκοινωνιολογία της αγωγής του εφήβου. Η διαμόρφωση του χαρακτήρα και της προσωπικότητας του εφήβου μέσα στο ελεγκτικό του περιβάλλον. Μελέτη πάνω στον κοινωνικό-παιδαγωγικό ψυχισμό του εφήβου με μια παράλληλη ψυχολογία του γονέα και του καθηγητή*, Θεσσαλονίκη 1988 (368 σελίδες).
- 1993 – *Κουτσόβλαχοι - Οι Βλαχόφωνοι Έλληνες. Εθνολογική, λαογραφική και γλωσσολογική μελέτη (Γραμματική και λεξικό της Κουτσοβλαχικής γλώσσας)*, Θεσσαλονίκη 1993 («Αφοί Κυριακίδη» - 680 σελίδες).
- 1994 – *Ιδεολογική συγκρότηση και εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο βαλκανικό χώρο (1850-1913). Η εθνική και κοινωνική διάσταση*, Θεσσαλονίκη 1994 (πρώτη διδακτορική διατριβή - «Αφοί Κυριακίδη» - 624 σελίδες).
- 1995 – *Διδακτική ιστορίας. Επιστημολογία ιστορίας (πίνακες και διαγράμματα - μαθήματα διδασκαλίας σε πανεπιστημιακά Σεμινάρια φιλολόγων καθηγητών - 1ο Π.Ε.Κ. Θεσσαλονίκης)*, Θεσσαλονίκη 1995 (112 σελίδες).
- 1997 – *Ιστορία της Βωβούσας. Απομνημονεύματα Απόστολου Χατζή - Τσαρουχά για τη Βωβούσα Ιωαννίνων του 19ου αιώνα*, Θεσσαλονίκη 1997 («Αφοί Κυριακίδη» - 128 σελίδες).
- 2001 – *Η εκπαίδευση των Αρωμόνων στη Δυτική Μακεδονία κατά τα ύστερα χρόνια της τουρκοκρατίας. Ένα πρότυπο αυτοδιοικούμενης κοινοτικής εκπαίδευσης - Συμβολή στη μελέτη της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, Θεσσαλονίκη 2001 (δεύτερη διδακτορική διατριβή - «Αφοί Κυριακίδη» - 672 σελίδες).
- 2001 – *Η εκπαίδευση των Αρωμόνων στη Δυτική Μακεδονία κατά τα ύστερα χρόνια της τουρκοκρατίας. Ένα πρότυπο αυτοδιοικούμενης κοινοτικής εκπαίδευσης - Συμβολή στη μελέτη της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, στη σειρά «Χριστιανοπαιδαγωγικές Μελέτες και Έρευνες», αρ. 13 (Διευθυντής σειράς: Καθηγητής Ιωάννης Β. Κογκούλης - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), Θεσσαλονίκη 2001 (δεύτερη διδακτορική διατριβή - «Αφοί Κυριακίδη» - 672 σελίδες).
- 2003 – *Ιστορία του Μοναστηρίου της Πελαγονίας και των περιχώρων του. Η εθνική και κοινωνική διάσταση του Ελληνισμού του Μοναστηρίου και της ευρύτερης περιοχής του - Συμβολή στην Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη 2003 («Αφοί Κυριακίδη» - 1248 σελίδες).
- 2005 – *Ιστορία του Μελενίκου. Η διαχρονική πορεία του Ελληνισμού. (Χώρος - εγκατάσταση, πολιτική - στρατιωτική κατάσταση, προπαγάνδα - βουλγαρικές βιαιότητες, ελληνική - εθνική συνείδηση, Μακεδονικός Αγώνας, αποδημίες, εμπόριο - οικονομία, εκπαίδευση, κοινωνία, εκκλησία, πολιτιστική - αστική οργάνωση)*. Συμβολή στην Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού, Θεσσαλονίκη 2005 («Αφοί Κυριακίδη» - 752 σελίδες).
- 2008 – *Greek education in Monastir - Pelagonia. Organisation and operation of greek schools, cultural life*, Thessaloniki 2008 – editions: Society for Macedonian Studies / Macedonian Library – 105 (Published by: Kyriakidis Bros Publishing House S.A. Thessaloniki - σελ. 256).
- 2010 – *Η Επανάσταση και η Καταστροφή της Νάουσας κατά το 1822. Το δράμα των αγωνιστών - πεσόντων - αιχμαλώτων. Οι Εθνομάρτυρες και οι Νεομάρτυρες της ηρωικής Νάουσας*. Συμβολή στην ιστορία της Νάουσας - Πηγές για την ιστορία της Νάουσας, Βέροια 2010 (με εκτενή περίληψη στην

- ελληνική και σε 10 ξένες γλώσσες: αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά, ιταλικά, ρωσικά, σερβικά, ρουμανικά, πολωνικά, αλβανικά, αραβικά) – έκδοση Ιεράς Μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας· εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη· Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 432 (σε τετραχρωμία).
- 2012 – *Ιστορία της Βεροίας και της περιοχής, με παράλληλη τοπογραφία της πόλης. Προϊστορία και μύθος, αρχαίοι - κλασικοί - ελληνοιστικοί - ρωμαϊκοί - βυζαντινοί χρόνοι, τουρκοκρατία, νεότερη - σύγχρονη εποχή - σήμερα*. Η πρώτη διαχρονικά ολοκληρωμένη Ιστορία της Βεροίας, 2 τόμοι, Θεσσαλονίκη 2012 (εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη, σελ. 1888 – και οι δυο τόμοι / σχήμα Α4, σε τετραχρωμία).
- 2016 – *Ιστορία της Μητρόπολης Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας. Από τον Απόστολο Παύλο μέχρι σήμερα (50-2014). Η διαχρονική πορεία: Ίδρυση, οργάνωση, διοίκηση, εκκλησιαστική τέχνη - ναοί. Οι ποιμαντορικές, ποιμαντικές, εκκλησιαστικές, θρησκευτικές, εθνικές, φιλανθρωπικές, εκπαιδευτικές και κοινωνικές δραστηριότητες των Βεροϊέων Επισκόπων, του Κλήρου και της Εκκλησίας – Η πρώτη και διαχρονικά ολοκληρωμένη Ιστορία της Μητρόπολης Βεροίας*, 2 τόμοι, Θεσσαλονίκη 2016 («Εκδόσεις Κυριακίδη», σελ. 1248 – και οι δυο τόμοι / σχήμα Α4, σε τετραχρωμία).

Το λογοτεχνικό έργο

- 1974 – *Ψυχική Ανύψωση. Ποιήματα (Σκέψεις - στοχασμοί για τη ζωή και τον άνθρωπο)*, Φλώρινα 1974, 1975² (80 σελίδες).
- 1982 – *Χαμένα Χρόνια. Διηγήματα - Λογοτεχνική ανατομία στις ελπίδες και τις πίκρες της ζωής*. Αθήνα 1982 («Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων» - 160 σελίδες).
- 1985 – *Το άρρωστο Δίποδο. Δίδυμο ποιήματος και δοκιμίου - Λογοτεχνική τομή στην κακία και τα ψυχικά ελαττώματα του ανθρώπου*, Αθήνα 1985 («Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων» - 96 σελίδες).

Β. ΕΡΓΑΣΙΕΣ – ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ, ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ (ΚΑΤΑ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ ΕΚΔΟΣΗΣ - ΕΠΙΛΟΓΗ)

- 1974-1975 – 33 άρθρα στην εβδομαδιαία εφημερίδα «Εθνος» Φλώρινας με θέματα γύρω από την ιστορία, την εθνολογία, τη γλώσσα και τη λαογραφία των Βλάχων, Φλώρινα 1974-1975.
- 1978-1988 – 200 Φιλολογικά άρθρα στην 55/τομη *Μεγάλη Γενική Εγκυκλοπαίδεια «ΥΔΡΙΑ»* - ελληνική και παγκόσμια - της «Εταιρείας Ελληνικών Εκδόσεων», Αθήνα 1978-1988.
- 1981 – *Noms de professionnels d' origine ottomane dans les langues balkaniques* (collectif), «Cahiers Balkaniques», No 2, INALCO (επιστημονικό περιοδικό της «Publications Langues' o – Institut National des Langues et Civilisations Orientales», σελ. 5-32), Paris 1981 – ανάπτυπο: Παρίσι 1981, Θεσσαλονίκη 1981 (28 σελίδες).
- 1985-1996 – 30 κριτικές βιβλίων στα έντυπα: Εφημερίδες: «Λαός» Βεροίας και «Μακεδονία» Θεσσαλονίκης. Περιοδικά / συγγράμματα: «Μακεδονικά» Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών (Θεσσαλονίκη), «Ηπειρος» Ηπειρωτικής Εστίας Θεσσαλονίκης, «Αναζητήσεις» Βεροίας, 1985-1996.
- 1991-2000 – «Αναζητήσεις» στο χώρο της Ιστορίας, της Φιλολογίας και της Λογοτεχνίας - Περιοδικό σύγγραμμα έρευνας και λόγου (υπεύθυνος έκδοσης και σύνταξης: Δρ. - Δρ. Αντώνης Κολτσίδας), Βέροια 1991-2000, τεύχη 1-8 (ISSN 1105-6630).
- 1991 – *Οι Σαρακατσάνοι*, «Αναζητήσεις» 2, Βέροια 1991.
- 1991 – *Κουτσοβλαχικά ονόματα αγγείων οικιακής χρήσης*, «Ελληνική Διαλεκτολογία» (επιστημονικό περιοδικό του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), Θεσσαλονίκη 1991 – και ανάπτυπο: Θεσσαλονίκη 1991 («Αφοί Κυριακίδη» - 36 σελίδες).
- 1993-1994 – 21 λαογραφικά άρθρα στην ημερήσια εφημερίδα «Λαός» Βεροίας, Βέροια 1993-1994.
- 1994-1997 – 76 παιδαγωγικά άρθρα στην ημερήσια εφημερίδα «Λαός» Βεροίας, Βέροια 1994-1997.
- 1994 – *Η εθνική και η κοινωνική προσφορά των βλαχόφωνων Ελλήνων* (διεθνές επιστημονικό συμπόσιο «Οι Βλάχοι στην ιστορία του Ελληνισμού. Παρελθόν - προοπτικές» - Βέροια 25-26 Ιουνίου 1994), Θεσσαλονίκη 1994 (32 σελίδες).

- 1995 – *Η πολιτισμική ταυτότητα των Ελληνοβλάχων και ιδιαίτερα η παρουσία τους στον ευρύτερο χώρο της Νάουσας Ημαθίας* (12^ο Πανελλήνιο Αντάμωμα Βλάχων - Νάουσα 30 Ιουνίου 1995), Θεσσαλονίκη 1995 (32 σελίδες).
- 1995 – *50 χρόνια από τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου*, Βέροια 1995 (48 σελίδες).
- 1995 – *Η Επανάσταση του 1821 και η εθνική μας λογοτεχνία*, Βέροια 1995 (32 σελίδες).
- 1995-1996 – *Κοσμάς ο Αιτωλός. Ο Μεγάλος Διδάσκαλος του Γένους*, «Αναζητήσεις» 5, Βέροια 1995-1996.
- 1997 – *L' état présent de la langue Koutsovalaque sur le territoire de la Grèce*, «Cahiers Balkaniques», No 25, INALCO (επιστημονικό περιοδικό της «Publications Langues' o – Institut National des Langues et Civilisations Orientales», Paris 1997, σελ. 99-127) – πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συμποσίου (actes du Colloque) «Les Oubliés des Balkans» - Paris 1997, ανάπτυπο: Παρίσι 1997, Θεσσαλονίκη 1997 (32 σελίδες).
- 1998 – *Η σημερινή κατάσταση της κουτσοβλαχικής γλώσσας στον ελλαδικό χώρο (ιστορική, εθνολογική, κοινωνική και γλωσσολογική προσέγγιση)*, «Μακεδονικά» ΛΑ' (Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών), Θεσσαλονίκη 1998 - ανάπτυπο, Θεσσαλονίκη 1998 (32 σελίδες).
- 1998 – *Η Σαμαρίνα του 19^{ου} και των αρχών του 20ού αιώνα: Μια περίπτωση έντονα φιλελεύθερης και αστικοποιημένης κοινωνίας*, «Συμπόσιο Σαμαρίνας», Σαμαρίνα 1998 - ανάπτυπο, Θεσσαλονίκη 1998 – «Αναζητήσεις» 6, Βέροια 1997 (και ανάπτυπο – 15 σελίδες).
- 1999 – *Οι οικονομικές δραστηριότητες των Μοσχοπολιτών ως παράγοντας διαφωτιστικής και πολιτισμικής μετακένωσης στον Ελληνισμό*, «Μοσχόπολις», Συμπόσιο της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1999 - ανάπτυπο, Θεσσαλονίκη 1999 (14 σελίδες).
- 2000 – *Κλειστούριότες απόδημοι στον ελλαδικό και στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο (19^{ος} - αρχές 20ού αιώνα)*, «Για την Κλεισόυρα», Συμπόσιο, Καστοριά 2000 - ανάπτυπο, Θεσσαλονίκη 2000 – «Αναζητήσεις» 7, Βέροια 1998 (και ανάπτυπο - 18 σελίδες).
- 2000 – *Η ζωή και το έργο του Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη. Ιστορική και φιλολογική θεώρηση*, Θεσσαλονίκη 2000 (32 σελίδες).
- 2001 – *Τα Ανθρωπωνύμια των Αρωμώνων*, «Bulletin de liaison Néo-hellénique», No 18, INALCO (σελ. 209-230, επιστημονικό περιοδικό της «Publications Langues' o – Institut National des Langues et Civilisations Orientales»), Paris 2001 – ανάπτυπο: Παρίσι 2001, Θεσσαλονίκη 2001 (22 σελίδες).
- 2003 – *Η εκπαίδευση των βλαχόφωνων κοινοτήτων στην επαρχία Γρεβενών πριν το 1912*, «Τα Γρεβενά. Ιστορία, Τέχνη, Πολιτισμός», πρακτικά συμποσίου, Γρεβενά 2003 (32 σελίδες).
- 2003 – *Η εθνική και εκπαιδευτική συμβολή του Μεγαρόβου στον Ελληνισμό της Πελαγονίας (1850-1913)*, Θεσσαλονίκη 1996 – «Χριστιανική Μακεδονία – Πελαγονία, Αχρίδα», πρακτικά συμποσίων, Θεσσαλονίκη 2003 (34 σελίδες).
- 2004 – *Ιστορικά της Βωβούσας του 19^{ου} αιώνα: Ο χώρος και οι άνθρωποι - Οι αγώνες και οι αποδημίες* (4^ο Συμπόσιο για το Χορό – Βωβούσα, 17 Ιουλίου 2004), Θεσσαλονίκη 2004 (32 σελίδες).
- 2004 – *Λατινόφωνοι (Βλαχόφωνοι) Έλληνες. Ιστορία, γλώσσα, λαογραφία* (6^ο Σεμινάριο Λαογραφίας και βλάχικων παραδοσιακών χωρών – Ξάνθη, 26 Σεπτεμβρίου 2004), Θεσσαλονίκη 2004 (32 σελίδες).
- 2004 – *Ο Ελληνισμός στον όμορο χώρο των βιλαετιών Μοναστηρίου, Θεσσαλονίκης και Κοσόβου (Κρούσοβο, Περλεπές, Βελεσά, Σκόπια)*. Επιστημονικό Συμπόσιο «Χριστιανική Μακεδονία: Θεσσαλονίκη – Βελεσά. Ο ρόλος της Μητρόπολης Θεσσαλονίκης στο Μακεδονικό Αγώνα», Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης – Θεσσαλονίκη 6 Νοεμβρίου 2004, Θεσσαλονίκη 2004 (32 σελίδες).
- 2006 – *Η Συμβολή των Ελληνοβλάχων στη σερβική κοινωνία*, Θεσσαλονίκη 2006, «Ελληνοσερβικά», συνέδριο, Θεσσαλονίκη, 23-25 Νοεμβρίου 2006, Θεσσαλονίκη 2006 (32 σελίδες).
- 2009 – *Το αγροτικό ζήτημα στη Ρουμανία από την ανεξαρτησία της έως το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*, Θεσσαλονίκη 2008 (32 σελίδες).
- 2016-2017 – «*Βέροια-Ερατεινή Ημαθία*», Ιστορία - Πολιτισμός, περιοδικό σύγγραμμα έρευνας και λόγου (υπεύθυνος έκδοσης και σύνταξης: Δρ.-Δρ. Αντώνης Μιχ. Κολτσίδας), Βέροια 2017, τεύχος 1 (σελίδες 112 – σε σχήμα Α4), ISSN 2529-0347.

ΔΗΜΟΣΙΟΛΟΓΙΑ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ

Ε Ρ Α Τ Ε Ι Ν Η	ΙΣΤΟΡΙΑ - ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ	Η Μ Α Θ ΙΑ
	ΒΕΡΟΙΑ	
	ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΥ	
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: ΔΡ. ΔΡ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ		

«ΒΕΡΟΙΑ - ΕΡΑΤΕΙΝΗ ΗΜΑΘΙΑ» ΙΣΤΟΡΙΑ - ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΥ
ΤΕΥΧΟΣ 1 (2017) ISSN 2529-0347